

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

Béres Mária:

Régészeti adatok Csongrád megye
Árpád-kori településtörténetéhez

Szeged, 1986.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani dr. Trogmayer Ottó megyei múzeumigazgatónak, aki az elmúlt három évben nemcsak lehetővé tette a megye régészeti gyűjteményébe való betekintést, hanem biztosította ásatásaim anyagi fedezetét, és átadta feldolgozásra a "Tápé-Széntégláégető" lelőhelyen általa feltárt Árpád-kori településrész régészeti anyagát; dr. Vörös Gabriellának, a szentesi Koszta József Múzeum igazgatójának, akinek baráti segítsége megkönnyítette az egyvégtében hosszúra nyúlt kontraparti leletmentés fizikai terheinek viselését, le rövidítette a múzeumi anyaggyűjtés idejét, s akinek igazgatói támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg a sápi leletanyag-
nak a feltárással szinte párhuzamosan haladó restaurálása; Lőrinczy Gábor régész-kollégámnak, aki tanulmányutam három hónap-
jában vezette a kontraparti leletmentést, s az elmúlt három évi munkálkodásomat önzetlen baráti segítségével támogatta.

Köszönetet mondok a Csongrád megyei Múzeumok mindazon dolgozójának, akik megértő és gyors segítségükkel támogattak munkámban.

Ugyancsak köszönetemet szeretném kifejezni a szegedi József Attila Tudományegyetem valamennyi volt régészhallgatójának, akik Csongrád megye területén végzett terepbejárási anyagukból készített szakdolgozatukat kivétel nélkül rendelkezésemre bocsátották.

A Szegvár-Kontrapart-i ásatáson előkerült salakminták gyors meghatározásáért Ivancsics Jenőnek, a KBFI Petrográfia tudományos munkatársának, a régészeti leletanyag restaurálásáért Vigh László restaurátornak, a dolgozathoz időben elkészített rajzokért Dózsa Erzsébet grafikusnak mondok köszönetet.

Végezetül - de nem utolsó sorban - köszönettel tartozom dr. Fodor Istvánnak - témavezetőmnek, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának - szakmai útmutatásaiért.

Tartalom

Bevezetés	3
Középkori régészeti településkutatásunk főbb kérdései	7
Feltárt 11-13. századi falvak az Árpád-kori Csongrád megye területén	16
I. Sáp /földművelő - állattenyésztő - iparos falu/	16
1. A feltárás előzményei, a lelőhely leírása	16
2. Az objektumok katalógusa	18
Házak	18
Árkok	31
Vermek	44
Szabadban lévő kemencék és tűzhelyek	75
Kutymenetkezések	86
3. Az objektumok értelmezése	87
Házak	87
Árkok	95
Adatok az Árpád-kori gabonátárolás kérdéséhez	100
Vermek és gödrök	111
Szabadban lévő kemencék és tűzhelyek	114
4. A tányi leletanyag értékelése	117
5. A sápi vaskohászat	125
A vaskohászati emlékek leírása és értékelése	125

A kohászifalu szerkezete	131
Kutyatenetkezések a dél-alföldi Árpád-kori ígaros településeken	137
6. Sáp és tágabb környezete az Árpád-kori Csongrád megye településhálózatában	138
II. A Tápé - Széntéglágyető lelőhelyen feltárt településrészlet /prédium/	142
1. A feltárás körülményei, a lelőhely leírása	142
2. Az objektumok leírása	143
3. A tárgyi leletanyag értékelése és a településrész kronológiája	145
4. Az egyes objektumok /házak/ értelmezése	147
5. A falu szerepe és jelentősége a Tisza menti és a Tisza melléki településhá- lózathban	149
III. A Nagymágocs - Szendrői majorban feltárt falu részlete /templomos - földművelő - állat- tenyésztő falu/	150
1. A feltárás előzményei és a lelőhely leírása	150
2. Az objektumok leírása és értelmezése	151
3. A tárgyi leletanyag értékelése	154
4. A falu jelentősége a Mágocs ér menti településhálózatban	157
Településtörténeti megjegyzések /összefoglalás, kitekintés/	158
Jegyzetek	163

Rövidítések 189

Felhasznált irodalom 191

Melléklet

Ásvány-kőzettani vizsgálatok a Szegvár-Kontra-
rart régészeti leletein

Táblák I-XXXV.

Ábrák 1-50.

Bevezetés

Munkánk célja az Árpád-kori Csongrád megye¹ kialakuló településhálózata² egyik elemének, a falvaknak a vizsgálata. Elsősorban ezek belső szerkezetét, egyes típusait kutattuk, s csak a forrásanyag által megengedett mértékben fordítottuk figyelmünket a létrejött faluhálózat elemzésére.

Történészeink már a század első felére elkészítették a középkori vármegye monografikus történetét³, valamint ezen nagy összefoglaló munkák mellett kisebb, a területünket érintő írások is napvilágot láttak⁴. Éppen húsz esztendeje került kiadásra Györfly Görgy nagyszabású munkája⁵, mely többek között összefoglalja megyénk településföldrajzát. Újabban a figyelem részben a helytörténeti kutatások felé fordult⁶, de kísérlet történt nagyobb földrajzi régió településtörténeti szempontú vizsgálatára is⁷.

A középkori régészeti emlékanyag gyűjtése során a század első felében rendszeres tevékenységet területünkön lényegében csak Csallány Gábor fejtett ki a Szentes környéki 10-12. századi temetők feltárásával⁸. Az ő ásatási eredményeit, valamint a szórványos templomásatások és okleveles források adatait felhasználva rajzolta meg Széll Márta a megye egyes területeinek Árpád- és középkori települési képét⁹. A régészeti topográfiai munkák fellendülésével az Árpád-kori Csongrád megye területén is bejárták már néhány település határát¹⁰, s elkészült a megye legdélibb - ma Jugoszlávia területére eső - oklevelekben említett, főként templomos településeinek régészeti azonosítása is¹¹. Lényegében lezártnak tekinthetjük az I. István kori ispáni központ:

a csongrádi földvár¹² és Felgyő¹³ kutatását, s folyamatban van a pusztaszeri korai egyházi központ: Szer mezőváros és a megelőző falutelepülések feltárása¹⁴. Ezenkívül napvilágra került még néhány Árpád-kori falusi templom és a körülöttük lévő temetők egy része.¹⁵

E munka alapját elsősorban saját ásatási eredményeink képezik, melyeket kiegészítettünk a területen korábban végzett feldolgozatlan faluísatások anyagával. Nem csekély mértékben támaszkodtunk a megye múzeumaiban¹⁶ és a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Régészeti Gyűjteményében őrzött, általunk felgyűjtött és a kutatás jelenlegi eredményei alapján újraértékelt Árpád- és középkori leletanyagra, valamint a múzeumok régészeti adattáraiban felhalmozott idevonatkozó jelentésekre, beszámolókra. Különösen fontos információkat jelentettek az Algyő, Kiskundorozsma, Mártély, Szegvár és Szentés környékén végzett régészeti topográfiai munkák Árpád- és középkori lelőhelyei.

A múzeumokban őrzött Árpád- és középkori tárgyi emlékanyag és e korszak településeire vonatkozó vagy utaló adattári feljegyzések szórványosak: a megye egyes területeinek kutatottságától függenek. Általában onnan vannak adatok nagy számban, amely területek központjában a múzeumokban régészeti gyűjtőmunka vagy épp egy meghatározott korszak kutatására koncentrált szisztematikus feltárás folyt. E körzetektől távolabb eső területekről alig-alig vannak információink.¹⁷ Így az Árpád-kori településhálózat elemzéséhez ezt a forráscsoportot csak igen nagy óvatossággal használhatjuk, bár kétségtelenül bővítik ismereteinket a korszak településállományára vonatkozóan.

Árpád-kori településállományunk számbavételéhez a legtelje-

sebb adatsort az oklevelek mellett a rendszeres régészeti terepbejárások nyújtják. A 10-13. századi Csongrád megye területére vonatkozóan azonban az eddig megszületett munkák nem összefüggő egységeket ölelnek fel, csupán parányi részleteket világítanak meg a Tisza és mellékfolyói, valamint a Duna-Tisza közti homokvidék településállományából, településstruktúrájából. Másrészt e topográfiai munkák első darabja csaknem húsz éve készült el. Azóta éppen az Árpád- és középkor régészeti kutatása fejlődött országos méretekben a legdinamikusabban, s kifinomultak a régészeti terepbejárás módszerei, kikristályosodtak megfigyelési szempontjai is. Ahhoz, hogy a területre vonatkozó topográfiai munkákat egységesen értékelhessük, elemezhessük, további kiegészítő munkálatokra van szükség - részben a korai dolgozatok kapcsán¹⁸, részben az újabb területek bejárása terén. Forrásanyagunk hiányosságainak tudatában csak olyan mértékben törekedtünk információik felhasználására, ami nem sérti a tudományos hitelesség alapelvét.

Az Árpád-kori falukutatás metodikájának, metodológiájának, valamint eredményeinek tudományelméleti szempontú megközelítése s a nyugat-német településkutatás szerkezetével és eredményeivel való összevetése révén rámutatunk a hazai középkori falvak régészeti kutatásának az európai színvonallal összhangban lévő metodikájára, illetve az elsősorban anyagi okokra visszavezethető metodológiai és módszertani lemaradásokra. A kutatások eredményességében megnyilvánuló különbségek okát a hazai tudományok sajátos strukturálódásában és az egyes tudományágakon belül a középkori települések iránti érdeklődés időbeli eltolódásában látjuk.

A dolgozatban elemzésre került három falu - az oklevelekkel keltezett földművelő és állattenyésztő, valamint egyidőben ipari

szolgáltatásokkal is tartozó királyi majd egyházi birtokot képező, az óriásfalvak közé sorolható Sáp; az oklevelekkel nem adathozható templomos, jellegzetes alföldi földműves és állattenyésztő kisebb település a Mágocs ér mentén; valamint a Tápiói ér partján kialakult falucsíra /prédium/ - bemutatása a régészeti objektumok pontos leírásának, az objektumok és a leletanyag értékelésének, a faluszerkezet lehetőség szerinti kibontásának, a falu gazdaságilag hasznosított területe számbavételének, valamint a falu szűkebb településhálózatba történő illeszkedésének a sorrendjét követi.¹⁹

A településásatások közlésén kívül a dolgozat eredményének tartjuk, hogy bepillantást nyújtott a 10-13. századi Csongrád megye kialakuló faluhálózatába, a falvak strukturálódásába; hogy bizonyította az Alföldön a kohász, mezőgazdasági és ipari szolgáltatásokkal tartozó falutelepülések létezését; hogy részleteiben kielemezhetővé vált egy kora Árpád-kori iparos település belső szerkezete; hogy a topográfiai adatok révén pontosíthatóvá vált a megye szárazföldi úthálózatának egy része. Ugyanakkor a felhasznált forrásanyag és az elért eredmények segítségével csupán a történeti kérdések megfogalmazásáig juthattunk el - a pontos történeti rekonstrukcióhoz további ásatások és terepbejárások szükségesek.

Középkori régészeti településkutatásunk

főbb kérdései

Az európai klasszikus és orientalista régészettel szemben - amely már a korai időktől nemcsak az egyes leletek, hanem az építészeti együttesek iránt is érdeklődött - az ős- és népvándorláskori kutatást csaknem kizárólag a kisleletek problémái foglalkoztatták. Kétségtelen, hogy olyan helyeken, ahol a szerencsés körülmények folytán az ős- és népvándorláskori faépítmények nyomai jó megtartásban fennmaradtak - mint például Ausztria és Svájc szerves talajában -, szintén felfigyeltek az építészeti együttesekre, de ez a régészet tudományán belül hosszú ideig kivétel maradt.²⁰

A 19. században megizmosodó ős- és népvándorláskori régészet a középkori emlékanyaggal csak mellékesen foglalkozott. Ellenben épp e kornak - a romantika századának - művészettörténeti érdeklődésében merült fel építészeti és művészettörténeti szempontból az álló és a már elpusztult középkori épületek feltárásának igénye. Ez az igény hívta életre például Budapesten is a Pázmány Péter Tudományegyetem Keresztény Régészeti Tanszékét.²¹

Bár a középkori települések régészeti kutatása a két világháború között európa néhány országában /Svédország, Franciaország, Anglia/²² már fejlődésnek indult, a kutatási terület teljes kibontakozásáról csak a második világháború után beszélhetünk.²³ Nemcsak Európában, hanem Magyarországon²⁴ is a régészet-tudomány legfiatalabb és legdinamikusabban fejlődő ága a középkor kutatása, s ezen belül a középkori települések kutatása a

tudományág Benjámija.

Hazánkban a középkori településtörténeti kutatások négy különböző - egymással hol jobban, hol kevésbé erősen összekapcsolódó - szálon folytak, illetve folynak. Legnagyobb múlttal a történettudományon belül keletkezett hagyományos településtörténet rendelkezik, amely elsősorban írott és térképes forrásokkal dolgozik, s szorosan összekapcsolódott a történeti földrajzzal, valamint a történeti demográfiai kutatásokkal. E munkák első - és máig is legjelentősebb - eredményei az ún. "vármegye-monográfiák", amiknek sorát 1922-ben Mályusz Elemér Turóc vármegye kialakulásáról szóló műve nyitotta meg. Ezt követték az Ugocsa vármegyéről /Szabó István/, a Gömör megyéről /Ila Bálint/ és a Nyitra vármegyéről /Fügedi Erik/ szóló munkák. Itt kell megemlítenünk Györffy György és Csánki Dezső történeti földrajzzal foglalkozó köteteit, melyek jelentősége szinte felbecsülhetetlen.²⁵

A középkori falu régészeti feltárásának igénye a század első felében a néprajztudományon belül merült fel - máig ható indíttatást adva a régészeti falukutatás számára²⁶. A földrajztudomány keretein belül is kialakult egy diszciplína, a településföldrajz, melynek történeti ága hasonló feladatokat old meg, mint a történeti földrajz - azzal a megszorítással, hogy a településföldrajz esetében a múlt vizsgálata korlátozottabb, s fő célja a mai állapot megismerése.²⁷ E tudomány első rendszerezett magyarországi összefoglalása 1963-ból való.

A történelem segédtudományán: a régészeten belül egyre intenzívebbé váló településásatások és terepbejárások nyomán az is világossá vált - mind a történet-, mind a néprajz-, mind a földrajztudomány számára -, hogy ez a forráscsoport mindenféle tör-

téneti rekonstrukcióhoz nélkülözhetetlen. A középkor régészeti településkutatása - mint már említettük - nálunk nagy lendülettel e század negyvenes éveiben indult meg a Teleki Pál Kutatóintézetnek, illetve utódintézményeinek, majd a Magyar Nemzeti Múzeumnak az irányításával.

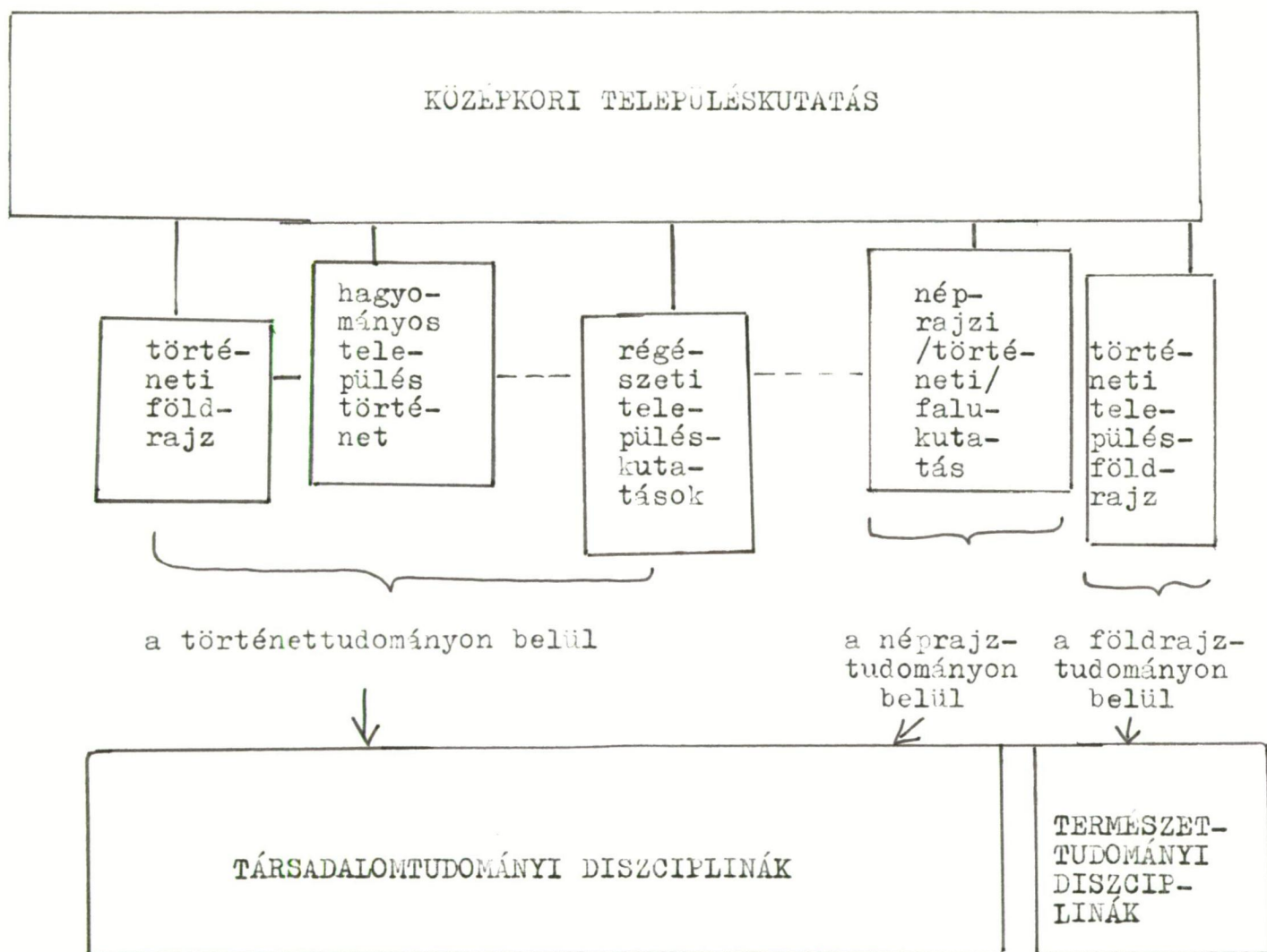
A hazai felfogással szemben napjainkban Nyugat-Európában - különösen a Német Szövetségi Köztársaságban - a településtudományt önálló, komplex tudományként kezelik. E diszciplínán belül létezik a történeti-genetikai kutatási irány, melynek része a településrégészet, a természeti- és emberföldrajz a településföldrajzzal együtt, valamint a történettudomány.²⁸

A német régészeti településkutatás elméletének egyik megalapozója Max Weber volt 1921-ben írt tanulmányával.²⁹ Főként a "városmag-" és a falukutatásra hatott megtermékenyítően a város és a falu fogalmának komplex, weberi megközelítése. Az új definíció lehetővé tette a rendszerezést, az elvonatkoztatást, s önálló tudománnyá válhatott a településkutatás, amit a város és a falu fogalmának jogi alapokon nyugvó meghatározása nem engedett meg.

Azt is megfigyelhetjük, hogy a néprajzi, történeti néprajzi és nyelvtörténeti kutatások jelentősége, valamint ezen források felhasználása a nyugati településtudományban³⁰ ugyanolyan hangsúlyos, mint nálunk - akár a hagyományos településtörténet, akár a településrégészet területén.³¹

Az alábbi ábra szemléletesen jelzi, hogy a mai társadalomtudományok irányai gyakran csúsznak a természet- és a társadalomtudomány határterületeire, s egyre inkább ún. határtudományok vannak kialakulóban.

A hazai történeti településkutatás rendszere:

rendszeresen számba veszi eredményeit.³³ Így Árpád-kori településkutatásunk főbb témái közé a falvak, a korai városok, az egyházi, a királyi és a világi földesúri központok /templomok, kolostorok, a korai nemzetségi központok, a várak stb./, valamint a temetők kutatása tartozik. Ez lényegében megfelel a szomszédos országok 9-13. századi ilyen jellegű kutatási programjának.³⁴

Mindenképpen magyarázatra szorul az a kérdés, hogy az Árpád-kor régészeti településkutatásán belül a fő hangsúly miért tolódott a falvak vizsgálata felé. Alapvető okának azt a történettudomány részéről bekövetkező, s a régészeti topográfia által is megerősített lényegi felismerést tartjuk, hogy a 10-13. század legjellemzőbb hazai települési formája szintén a falu volt.³⁵ Másrészről - az egyéb források gyér száma miatt - településeink közül a falvak kutatása szorult a leginkább a régészetre. Mindehhez nem csekély mértékben járult az a körülmény, hogy falvaink maradványai jórészt mezőgazdaságilag művelt, "nyitott", "szabad" területeken találhatók, míg az Árpád-kori városok, várak, egyéb központok inkább a ma is élő, beépült városok, nagyobb települések területén vannak - a régészetileg nehezen kutatható szférába tartoznak.³⁶

Az Árpád-kori régészeti falukutatás javára történt hangsúlyeltolódás következtében határozottan körvonalazódott a terület kutatásának metodológiája - bár e téren az alapvetés már az 1940-es évek végén megszületett.³⁷

A Herbert Jankuhn által irányított német régészeti iskola jó tíz éve fogalmazta meg a középkori települések régészeti kutatásának programját és körülhatárolta vizsgálata tárgyát.³⁸

E munkát egészítik ki Walter Janssen falukutatásra vonatkozó - nyugat-, észak- és közép-európai szakirodalomra és régészeti kutatási eredményekre támaszkodó - nagyszabású metodikai-metodológiai tanulmányai.³⁹

Ha a hazai középkori régészeti településkutatási programot és megvalósításának módszereit összevetjük a nyugati mintákkal - s itt elsősorban a metodológiai szempontból nálunk is kidolgozott falukutatás szolgálhat az összehasonlítás alapjául -, lényeges különbséget csupán a temetők feltárásának településtörténeti szempontból való megítélésében láthatunk. Míg 1977-ben Jan-kuhn szerint a temetők feltárása és elemzése nem képezi a középkori településrégészet tárgyát, addig az iskola az újabb eredmények rendszerezése során a temetőket már településre utaló jelenségeként értékeli, s fontosnak tartja vizsgálatukat - például a falvak áthelyeződése, mozgása szempontjából.⁴⁰ Ezzel szemben a hazai Árpád-kori falukutatás mind a korai /pogány, soros/, mind a templom körüli temetők feltárását és elemzését fontosnak vélte a településkutatás terén.

Ha eltekintünk az anyagi okokból következő és a vizsgálati módszerekben mutatkozó különbségektől⁴¹ - tehát attól, hogy nálunk megkésve, vagy nem általánosan bevezetett eljárásként alkalmazzák az új természettudományos vizsgálati módszereket minden egyes feltárás kapcsán -, lényeges metodikai-metodológiai különbséget nem látunk a középkori települések régészeti kutatási programjában. Azonban az elmúlt évtizedek vizsgálati eredményeinek összevetése során mégis meg kell állapítanunk, hogy nemcsak a nyugat-német, de egyes területeken a szocialista országok településkutatása által létrehozott értékekhez képest is elmaradtunk.⁴²

A hazai régészeti kutatás eddigi erőfeszítései csupán az egyes objektumok megismeréséhez vittek bennünket közelebb⁴³, s távol vagyunk még a falu belső szerkezete és gazdaságilag hasznosított területe, a falu mint a településhálózat egyik eleme s mint gazdasági, társadalmi és politikai funkciót ellátó egység működésének pontos ismeretétől. E lemaradás legfőbb oka - a már említett anyagi lehetőségek korlátozott volta mellett - a tudományok strukturálódásának különbségében rejlik. Ábráink szerint a hazai középkori településkutatáson belül nem jött létre az egyes tudományágak között egység, együttműködés; az e témával való foglalkozás az érintett tudományok perifériájára csúszott. Mivel azonban középkori településtörténeti rekonstrukció nem lehet helytálló a régészet idevágó eredményei nélkül, éppúgy megfordítva is igaz: önmagában a régészet sem képes az egész középkori - ezen belül az Árpád-kori - településkutatás, de még a falukutatás kérdéseit sem megoldani. A "széthullás" másodsorban tudománytörténeti okokra vezethető vissza: a középkori településtörténettel foglalkozó tudományágak már nagyjából e század második harmadára feldolgozták idevonatkozó forrásaikat, közzétették eredményeiket, s érdeklődésük más kérdések megoldása felé is fordult.⁴⁴

Az elmondott tudományelméleti kérdések boncolgatása kapcsán nem hagyhatunk figyelmen kívül egy fontos módszertani következtetést, mely lényegében meghatározza a régészet településkutatáson belül elfoglalt helyét és jelentőségét. A településrégészet - épp úgy, mint általában a régészet - adatait empirikus megismerés útján nyeri. Bár az empirikus információk egyre nagyobb részét a műszeres megfigyelés adja⁴⁵, e tudományágban mindvégig jelentős tényező marad a közvetlen emberi megfigyelés. Így a

régészeti módszereknek - és magának a tudománynak is - az egyik legnagyobb korlátja az információk megszerzésében jelentkezik, hisz az emberi érzékszervek teljesítőképessége igen behatárolt.⁴⁶ Ugyanakkor a régészettudomány nagy érdeme - s ez különíti el más társadalomtudományoktól -, hogy módszereibe képes az egyre újabb természettudományos vizsgálati eljárásokat beépíteni, s ezáltal nemcsak állandóan bővül forrásanyaga, hanem egyre teljesebb, értékesebb adatokat szolgáltat a településkutatás vagy más társadalomtudományok számára. Ez a dinamizmus teszi a régészettudományt arra alkalmassá, hogy középkori településtörténetünk problémái megoldásához is mind nagyobb mértékben járuljon hozzá.

Feltárt 11-13. századi falvak
az Árpád-kori Csongrád megye területén

I. Sáp

/földművelő - állattenyésztő - iparos falu/

1. A feltárás előzményei, a lelőhely leírása

A Szegvár-Kontrapart-i ásatások eredeti célja leletmentés volt.⁴⁷ 1984. decemberétől 1985. októberéig három ásatási szezonban közel 4300 m² területet tártunk fel. A munkálatok során több korszak emlékanyaga került napvilágra, s valamennyi korból származó jelenséget egyforma gonddal kezeltünk.⁴⁸ Dolgozatomban csak a 11-13. századi településen folyt kutatások eredményeit ismertetem. Az ásatási terület a mai Szentés-Szegvár műút jobb oldalán, a két település határát jelző Sápfalomtól nyugatra található.

Az egykori Kurca folyó bal partján jött létre a Szentestől Szegvárig nagyjából kifli alakú - lelőhelyünk közelében erőteljesen kiszélesedő - Kontra tó. E kiterjedt, élővizekkel /Tisza, Kurca/ is táplált mocsárvilág keleti partján feltűnik egy másfél km hosszú, 300-500 m széles észak-déli irányú plató, amely folyamatosan emelkedik, és egyre keskenyebbé válik az északkeleti csücskében kimagasló Sápfalom irányába.⁴⁹ A magaspart északi részét már korábban elbányászták⁵⁰; leletmentésünk a még megmaradt, de teljes pusztulással fenyegetett földhát déli felén folyt, a tóparthoz közelebb eső szélen, 40-75 m szélességben és

csaknem 100 m hosszúságban. /1. ábra/

Sáp esetében olyan Árpád-kori településsel állunk szemben, ahol az okleveles adatok⁵¹ és a határrész elnevezése alapján pontosan lokalizálni lehetett az Árpád-kori falu helyét. E két forrás eredményét a régészet is igazolta.⁵² Így teljes biztonsággal álllíthatjuk, hogy ásatásunk során az Árpád-kori Sáp falu leletei kerültek napvilágra.

Írott forrásaink közül először az 1075-ből származó gamszentbenedeki apátság adománylevele tudósít a településről.⁵³ Ekkor ugyanis I. Géza /1074-1077 / király Sápot az apátságnak adta fáival együtt.⁵⁴ Az Árpád-korban 1124-ben és 1217-ben említik még a falu nevét⁵⁵, majd egy 1332-ből⁵⁶ származó határjárás leírása alkalmából kiderül, hogy Sápnak⁵⁷ és Sajtnak⁵⁸ közös határa van. Csaknem 90 év múlva - 1421-ben - a gamszentbenedeki konvent egyik oklevele arról számol be⁵⁹, hogy Sáp elnéptelenedett, a konvent szeretné újra benépesíteni birtokát⁶⁰, de egy 1471-ből származó oklevelük szerint az újratelepítés még ebben az évben sem sikerült.⁶¹

Sáphalom lelőhely már régóta ismert régészeti szakirodalomban. Csallány Gábor híradásából⁶² tudjuk, hogy a halmon lévő templom körüli temetőnek - s talán az ott található 11. századi soros, pogány köznépi temetőnek - közel száz sírját bolygatták meg "kincskeresők" úgy, hogy közben az általuk pincének vélt templom maradványait is felforgatták. Az 1898-as turkálásból néhány tárgy be is került a szentesi múzeumba.⁶³ Ezt követően a Sáphalomról származó gyér leletanyagot Széll Márta illesztette be a Szentés környéki 11-12. századi temetők rendszerébe.⁶⁴ 1957-ben Kovalovszki Júlia bejárta a területet, s a

lelőhelyről addig ismert adatokat rendszerezte.⁶⁵ 1960-ban a halom délnyugati oldalán mélyszántáskor csontokat forgattak ki, az egyik koponyán zöld patinanyomokkal.⁶⁶ A Sáp halomról származó leleteket 1977-ben Kurucz Katalin újra összegyűjtötte, s az eddigi ismereteket terepjárásai eredményével egészítette ki.⁶⁷ Saját terepbejárásai tapasztalataink szerint⁶⁸ Sáp falu belsősége közel 12 hektár területet ölelt fel, s a kiterjedt, nagyobb Árpád-kori falvaink közé tartozik.⁶⁹ /2. ábra/

2. Az objektumok katalógusa

Házak

2. ház /3. ábra/

A ház fennállása alatt kétszer megújították a padlóját, egyszer pedig megnagyobbították az épületet.

a./ A legkorábbi ház földbe ásott gödre 300 x 200 cm-es téglalap alaprajzú. Lesározott, keményre lejáró padlója a felszíntől 110 cm mélyen került elő. Falainak és bejáratának semmilyen nyoma sem maradt. Sem az épületben, sem környékén ágak és cölöpök helye nem került elő. A ház belsejében vagy közelében tűzhely és kemence nyomaira nem bukkantunk. Az épület D-i felében - a K-i és a NY-i fal közelében - egy-egy négyszög alakú, 40 x 50 cm nagyságú, 25 cm mély munkagödör volt, mindkettő alja és oldala kitapasztva, feneke pedig keményre letaposva. A K-i fal közelében levő gödör NY-i oldalán a padló teknősen lemélyedt, talán ezen a helyen "ültek" a leggyakrabban. A ház padlóján lemezesen felváltó 1-3 cm vastag letaposott sár és foltokban hamu volt, ahonnan egy jellegtelen oldaltöredék került

elő. A két "munkagödör" között - egymástól 80-120 cm távolságra - négy, szabályos négyszögben álló karólyukat találtunk.

b./ Az újabb sározás előtt az épület szerkezetét /?/, berendezését /?/ átalakították. Az É-i, a K-i és a D-i fal mentén egymástól 60-80-130 cm-re 6-10 cm átmérőjű, kihegyezett és kerek végű karókat vertek, melyek 15-20 cm mélyen hatoltak az újabb padló szintje alá. Ekkor a bejárat - a karók helyzete miatt - az ÉK-i sarokban lehetett. E "ház" padlóját is lesározták, és keményre lejárták. Megszüntették a "munkagödröket": a padlóval egy szinten tapasztották be őket, bár itt a padló az alatta lévő lazább betöltés miatt kissé teknősen megsüllyedt. Az épület gödrének DNY-i negyedében ideiglenes tüzelés nyomait figyeltük meg egy 130 x 120 cm-es - csaknem szabályos kör alakú felületen. A padlón 3-5 cm vastag sár- és hamuréteg volt, innen leletanyag nem került elő.

c./ A megnagyobbított ház földbe ásott gödre 340 x 270 cm-es, enyhén trapéz alaprajzú volt. Letapasztott, keményre lejárt padlója a felszíntől 100-105 cm mélyen került elő. A ház sarkait nagyon enyhén lekerekítették, falát is úgy képezték ki, hogy a padlótól kissé ívelten emelkedett fel. A falakat a D-i és a NY-i oldalon 20-30 cm magasságig, az É-i és a K-i oldalon alig-alig tudtuk megfigyelni. Bejárata az itt vastagabban letaposott sárréteg miatt az ÉNY-i sarokban vagy a NY-i falon lehetett. Ennek az épületnek a belsejében sem volt ágasfa vagy cölöp nyoma. A ház D-i fala mentén - közvetlenül a tövében - egymástól 50-60 cm-re két-két 6-8 cm átmérőjű kihegyezett végű, a padló szintje alá 15-20 cm-re mélyedő karó nyomát fedeztük fel. Az É-i fal mentén a karólyukaknak csak egy részét találtuk meg,

ezek 20-30-100 cm-re voltak egymástól, és egyesével álltak. Az ÉK-i sarokban 50-55 cm átmérőjű szabad tűzhelyet találtunk. Kissé domborodó felületűre kialakított, csaknem kerek alaprajzú, fenekét 2-3 cm vastagon letapasztották.

Az épület hamuval erősen kevert betöltéséből az állatcsontokon, téгла- és kődarabkákon kívül fazék oldalából kivágott orsókarika, ép csontkorcsolya és kihajló, lekerekített peremű, kézikorongon készült, szürkésfekete, díszítetlen fazekak perem- és aljtöredékei, valamint számos kis méretű, szűk szájú, lapos, a külső vagy a belső oldal felé megvastagodó peremű, cserépüstből való peremtöredékek kerültek elő.

31. ház /4. ábra/

Földbe ásott gödréből csak egy 170 x 140 cm-es terület maradt meg. Sárgás agyaggal letapasztott, keményre lejárta padlója a nyesett felszíntől mintegy 20 cm, az eredeti felszíntől átlag 70 cm mélyen került elő. A ház falai nagyjából 15 cm magas maradtak meg. Ágasfák, karók, munkagödrök nyomaira - a feltárt részen - sehol sem akadtunk. A ház bejárata - a fal kiívődése miatt - a DNY-i sarokban lehetett, szemben a DK-i sarokban elhelyezkedő kemencével. A kemencét úgy vájták a ház K-i falába, hogy a kemence szája a fal síkjába illeszkedett. A kemencéből csupán a ház felé erősen lejtő sütőfelülete maradt meg, mely körte alakú, hossz tengelye 60 cm-es, legnagyobb szélessége közel 70 cm, a szájnyílásnál 36 cm széles. Sütőfelülete a ház padlójától mintegy 10 cm-rel feküdt magasabban; jól átégett, 3 cm vastag tapasztása volt. A kemence szája előtt mintegy 50 x 50 cm-es körzetben, a szájtól a padló szintjéig, lejtősen kiképzett, letaposott, sárga agyagréteg állt, mely töredezett, viszonylag

laza szerkezetű volt. Elbontása után alatta egy 50 x 50 cm-es, nagyjából kör alakú, letapasztott, jól átégett, összetöredezett tűzhelyet találtunk, mely a padlóval azonos szinten volt. Tapasztása alatt, középtájt, néhány cseréptöredék is ült.

A ház barnásszürke, laza, egynemű, a padló feletti mintegy 20 cm vastag betöltéséből a külső oldal felé megvastagodó peremű, a peremen és a külső oldalon vörös engobbal festett cseréptöredékek, valamint kisebb-nagyobb, ívelten alig kihajló, lekerekített peremű, rövid nyakú, dudorodó vállú fazekak peremtöredékei és kevés állatcsont került elő.

A ház gödrét egy korábbi - a leletek tanúsága szerint - szintén Árpád-kori árokba ásták bele.

109. ház /5. ábra/

Földbe ásott gödre 380 x 280 cm-es téglalap alaprajzú. Letaposott, erősen egyenetlen padlóját a nyesés szintjétől 25 cm mélyen találtuk meg. A ház hossz tengelye ÉÉK-DDNY-i tájolású, ÉK-i sarka lekerekített; itt a falat úgy képezték ki, hogy a padlótól kissé ívelten emelkedett fel. A ház fala csak helyenként: az ÉK-i sarokban, a D-i fal mentén és az ÉNY-i részen maradt meg 3-10 cm magasságig. Bejáratának semmi nyoma nem maradt. A NY-i fal É-i harmadában, közvetlenül a fal tövében, egy 20 cm átmérőjű, a padló alá 40 cm-re mélyedő cölöplyukat találtunk. Ettől K-re 160 cm-re egy hasonló cölöplyuk volt. Ez utóbbi a K-i faltól 70 cm-re állt. Kerek átmetszetű, egyenes aljú oszlopok nyomai voltak. A NY-i fal mentén álló cölöplyuktól É-ra két kisebb karólyukat is találtunk: az egyiket a fal mentén, a másikat attól távolabb, a ház belsejében.

Az épület K-i, hosszanti falába utólag két kemencét is

vájtak, úgy, hogy a ház már használaton kívüli gödrét a kemencék előterévé alakították át.

A 110. kemence tengelye KDK-NYÉNY-i tájolású. Sütőfelülete kissé ellipszis alakú, 120 x 130 cm nagyságú, szája enyhén a ház belsejébe nyúlik, s nem illeszkedik a fal síkjába; ÉNY-i irányba valamicskét lejt, a ház falánál hirtelen megtörik, ahol erős rézsűvel sározták le. Vastag, hevesen átégett tapasztása alá cseréptöredékeket terítettek; mintegy 30 cm-rel van a padlószint felett.

A 109. kemence sütőfelülete körte alakú, szintén 130 x 120 cm nagyságú, tengelye KÉK-NYDNY-i irányú, a ház DK-i sarkába vájták be úgy, hogy szája a fal síkjába esik. NY felé erősen lejtő sütőfelülete a szájnál megtörik, és rézsűsen lesározott a padló síkjáig. A kemence fenekének hátsó része mintegy 15 cm-rel van magasabban a padló szintjénél. A fenék vastag, erősen átégett sározása alá számos cseréptöredéket terítettek.

A 110. kemence szájának két oldalán egy-egy 60 cm átmérőjű, a padló szintje alá 80 cm-re hatoló cölöplyuk /?/ van. E két beásás minden bizonnyal a ház - s talán a 109-110. kemence használatának megszűnése után keletkezett.

A ház sárga agyagba mélyedő padlójába az É-i részen egy aszimmetrikus, 18-30 cm mély gödröt vájtak a ház használatának megszűnte után - feltehetően agyaggyerés céljából.

A ház gödrének NY-i sarkába egy lekerekített sarkú, téglalap alakú, 150 x 120 cm nagyságú, a padló szintje alá 55 cm-re mélyedő vermet ástak, majd - használatának megszűnte után - egy kis méretű, kör alakú, 80 cm átmérőjű, a padló szintjénél 25 cm-rel mélyebb, gömbölyded, lesározott aljú, újabb vermet

készítettek.

A ház hamus, szürkésbarna, 20 cm vastag betöltéséből téglas és kőzetdarabok, vas- és szilikátsalakok, kovácssalakok, kemen-cetapasztás-darabok és cserepek kerültek elő. Ívelten kihajló, a perem felső szélén enyhén tagolt, egyenesen levágott peremű, rövid nyakú, domborodó vállú, a peremen és az edény teljes külső oldalán vörös engobbal festett fazék peremtöredéke mellett számos jellegtelen, apró oldal- és fenékdarabkát és a külső oldal felé megvastagodó peremű, szűk szájú, lapos, kis méretű üstök töredékét tartjuk innen számon.

114. K-i ház /6. ábra/

Földbe ásott gödre 340 x 260 cm-es, kissé nyúlánk téglalap alaprajzú. Keményre lejárt padlójára az eredeti felszíntől 40-50 cm-re, a nyesett felszíntől 3-15 cm-re bukkantunk. A ház NY-i részén falai helyenként 3-5 cm magasan maradtak meg. Az épület K-NY-i tengelyében, a NY-i fal tövében egy kissé szabálytalan kör alakú, 40 cm átmérőjű, 30 cm mély cölöplyukat találtunk, mely az épület hosszabbik oldalai mentén elhelyezett ágasfák egyikének a helye lehetett. A bejáratnak semmi nyoma nem maradt. A kemencét a ház ÉNY-i sarkába építették, lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, 40 x 50 cm-es nagyságú, hátsó része sem nyúlik ki a ház négyszögéből. Sütőfelülete kissé magasabban van, mint a padló szintje, s a kemence hátsó része felé erősen lejt. Vékony, erősen átégett tapasztása alá cseréptöredékeket terítettek. A kemence szája előtt, a mintegy 40 x 40 cm-es átégett padlón egy a belső oldalán erősen átégett, kormos, szájával lefelé fordított cserépüst állt, melynek feneke leszakadt, s ezután afféle "tűzborítónak", "parázstartónak" használhatták. /XXXIII. tábla, 2. kép,

a továbbiakban: XXXIII.2./

A ház DNY-i negyedében a NY-i fallal párhuzamosan, attól mintegy 50 cm-re három egymástól 40 cm-re lévő, 4-5 cm átmérőjű, a padló alá 10-14 cm-re lemélyedő karólyuk van.

A ház hamus betöltéséből paticsdarabok, vaseszközök apró, jellegtelen töredékei és cserepek kerültek elő. Innen való egy közepes méretű, ívelten kihajló, lekerekített peremű, rövid nyakú, domborodó vállú fazék peremtöredéke, s egy nagy méretű, tojás alakú, az edény egész felületét széles közű csigavonallal díszített fazék oldaltöredéke. Számos cserépüst peremtöredéke került elő, amelyek az edény külső vagy belső oldala felé megvastagodóak; a szűk szájú, lapos típusúak közül valók. Feltűnő, hogy a betöltésben sok cserépüst peremtöredéke volt, míg ezek has- és oldaltöredékei nem kerültek elő.

A kemence sütőfelülete alatt is cserépüstök - főként össze nem illő - különféle peremtöredékei voltak.

A ház közelében egy fekete bikónikus, lágy tapintású orsógombot találtunk.

A ház gödre ráépült a feltöltődött 198. - leletanyaga alapján - nem Árpád-kori, méhkas alakú veremre.

A 114. K-i ház feltöltődött gödrének K-i részét később, de még az Árpád-kor folyamán beásott vermek /198., 199., 200., 201./ teljesen elpusztították.

114. NY-i ház /7. ábra/

Földbe ásott gödre 360 x 260 cm-es szabálytalan négyszög, megközelítően téglalap alakú. Letaposott padlójának egyes részletei a mai felszíntől 100-105 cm mélyen kerültek elő. A ház sarkait lekerekítették, falát is úgy képezték ki, hogy a padlótól

kissé ívelten emelkedett fel. A ház fala - a NY-i oldal kivételével - 12-20 cm magasságig megmaradt. Bejáratát nem tudtuk megfigyelni. Hosszanti falai mentén - nagyjából középtájt - egy 40 x 50 cm átmérőjű cölöplyukpár 40 cm, illetve 55 cm mélyen hatolt a padlósínt alá. A NY-i cölöplyuktól D-re még egy kisebb, 20 cm átmérőjű, 45 cm mély lyuk található. A ház NY-i fala vonalában egy nagyobb, az épület belsejében hét kisebb karólyuk is van, melyek szimmetrikusan és derékszögben helyezkednek el.

A ház belsejében sem kemencét, sem tűzhelyet nem találtunk.

Az épület hamuval és faszénnel erősen kevert betöltéséből a patics-, a téгла-, kő- és apró vasmorzsalékokon kívül egy fazék oldalából kivágott ép orsókarika és ívelten kihajló, felső szélén tagolt peremű fazekak peremtöredékei, csigavonalakkal, a vállon körömbevagdalással díszített oldaltöredékek, a külső oldal felé megvastagodó peremű, szűk szájú, alacsony testű cseréptüstök peremtöredékei kerültek elő.

140. ház /8. ábra/

Földbe ásott gödre 330 x 290 cm-es kövérkés téglalap alaprajzú. Keményre letaposott, egyenetlen padlója az eredeti felszíntől 85 cm, a nyesett felszíntől 22-25 cm mélyen került elő. A ház sarkát lekerekítették, falát is úgy képezték ki, hogy a padlótól kissé ívelten emelkedett fel. A ház falai helyenként 15-20 cm magasan maradtak meg. A ház bejáratának semmi nyoma sem maradt, azonban a belső "berendezések" elhelyezkedése alapján az ÉNY-i falszakasz mentén tételezhetjük fel. A ház ÉÉNY-DDK-i hossz-tengelyében két ágasfa helyére bukkantunk a gödör földfala mellett. Átmérőjük 12-15 cm, a DDK-i 28 cm-re, az ÉÉNY-i 25 cm-re mélyedt a padlósínt alá. Kerek átmetszetű, egyenesen levágott

végű ágasfák voltak, s felállításuk után körülöttük a földet és a padlót erősen ledöngölték.

A ház kemencéjét a DK-i sarokba építették. A kemence feneké 65 x 65 cm nagyságú, megközelítőleg kör alaprajzú, teknős aljú, s a ház belseje felé erősen lejt. Megmaradt része 3-7 cm-rel a ház padlószintje felett van. Hátsó része nem nyúlik ki a ház gödrének négyszögéből. A kemence szája előtt a padlóban néhány 7 cm átmérőjű, a padló alá 10 cm-re, illetve 11 cm-re mélyedő karólyukat találtunk, s ezen a részen a betöltésből sok tapasztásdarab került elő. A kemencét úgy építették meg, hogy a kemence É-i fala a ház DK-i oldalával, D-i fala pedig a ház gödrének DNY-i falával esett egybe. A kemence fenekének 3-5 cm vastag agyagtapasztása erősen átégett, sütőfelülete repedezett. A sütőfelület alól néhány jellegtelen cserépüst oldal- és hasztöredéke került elő.

A ház DNY-i negyedében egy 52 x 54 cm-es, 26 cm mély, kissé szabálytalan négyzet alakú munkagödör van, melynek alját szintén lesározták.

Az ÉK-i sarokban egy 44 cm átmérőjű, kissé szabálytalan kör alakú, 36 cm mély, egyenes aljú gödröcske volt, betöltése egyezett a házával.

A ház fala mentén a DNY-i, az ÉNY-i és a DK-i sarokban kettő 7-8 cm átmérőjű, a padló alá 10-12 cm-re lemélyedő, egyenesre levágott vagy kissé gömbölydedre kihegyezett végű karó helyét találtuk meg. A ház NY-i fala mentén középtájon egy 11 cm átmérőjű, 10 cm mély karólyuk volt. Az itt álló karó talán a ház bejáratával lehetett kapcsolatban.

A ház barnásszürke, laza betöltéséből gyér leletanyag

került elő.

Az épület gödrét - a leletek tanúsága szerint - egy korábbi, de szintén Árpád-kori, már feltöltődött árokba vágták bele, majd később, a ház pusztulása után, az Árpád-kori 190. verem beásásával csaknem teljesen megsemmisítették a 140. ház É-i felét.

A 140. ház és a 190. verem leletanyaga - sajnos - együtt lett elcsomagolva, így az ívelten enyhén kihajló, lekerekített peremű, rövid nyakú, dudorodó vállú fazekak peremtöredékeit, valamint a körömbevagdalással díszített válltöredékeket és a külső oldalak felé megvastagodó peremű üsttöredékeket határozzuk meg - feltételesen - a ház leletanyagának.

Szintén a házból - a K-i feléből - került elő egy teknős páncéljának számos darabja.

215. ház /9. ábra/

Földbe ásott gödre 260 x 260 cm nagyságú, csaknem szabályos, lekerekített sarkú négyzet alaprajzú. Padlóját az eredeti felszínhez 80 cm mélyen, a nyesett felszínhez 5-15 cm mélyen találtuk meg. Falai 2-5 cm magasan maradtak meg. Letapasztott padlója keményre lejárt, de erősen töredezett, az épület közepe táján jobb, szélei felé gyengébb megtartású. A ház DK-ÉNY-i tengelyében a NY-i és a K-i fal tövében ágasfák helyére bukkantunk. Az ágasfák átmérője 18-22 cm lehetett, kör átmetszetűek és egyenesre vágott aljúak voltak. Az ágasfák körül a földet, majd a lesározott padlót is ledöngölték.

Az épületben kemence vagy más tüzelőhely nyomára nem akadunk, de a ház hamus betöltéséből sok patics és kemencetapasztás-darab került elő. A ház elhagyása és gödrének betöltése után

DNY-i sarkába egy későbbi - leletanyaga alapján -, szintén Árpád-kori vermet vágtak.

A ház gödrének ÉNY-i negyedében egy szabálytalan négyszög alakú, mintegy 80 x 60 cm nagyságú, 60 cm mély "munkagödör" van. A gödör K-i oldalán a padló kissé teknősen lemélyed. Az említett munkagödörtől DK-re 90 cm-re egy közel 20 cm átmérőjű, a ház padlójába 20 cm-re mélyedő karólyuk van.

Az épület gödrének hamus, barnásszürke, laza betöltéséből két jellegtelen, apró oldaltöredék, néhány kisebb kődarab és nagyobb számú patics és tapasztásdarab került elő.

219. ház

Földbe ásott gödréből, falaiból semmi, csupán egy 230 x 140 cm területen padlójának és tűzhelyének nyomai maradtak meg. Keményre lejárta padlója a nyesett felszíntől 30-35 cm, az eredeti felszíntől átlag 70 cm mélyen került elő. A megfigyelt részletek alapján a ház félig földbe mélyített gödre ÉNY-DK-i tájolású volt, a letapasztott, enyhén domborodó felületű, kb. 140 cm átmérőjű, egykor szabályos kör alakú tűzhely a DK-i részen - talán a sarokban - állt. A tűzhely vastag, átégett tapasztása alól egy nagy méretű, vastag falú, díszítetlen, kézikorongon készült fazék oldal- és fenéktöredékei, valamint enyhén megvastagodó, legömbölyített peremű cserépüst töredékei kerültek elő.

A házat részben a bánya pusztította el, másrészt vágta a 228. és az 59/a verem is.

A ház megtalált padló részletének ÉK-i szélén egy 40 cm átmérőjű, csaknem szabályos négyzet alakú, 40 cm mély cölöplyukat bontottunk ki. Az ácsolt, egyenes aljú oszlop enyhén ÉNY-i

irányba megdőntve állt egykor. A 228/a cölöp házhoz való tartozását bizonyítani nem tudjuk.

293. ház /10. ábra/

Földbe ásott gödrének foltját nem észleltük, falait sem sikerült megfigyelnünk, mivel a ház gödre a szokásosnál sekélyebben és erősen bolygatott rétegbe mélyedt.

A ház sárga agyaggal letapasztott, keményre lejárta, 200 x 220 cm-es padlóját a mai felszíntől 50 cm, a nyesett felszíntől 12 cm mélyen találtuk meg. A padló rész k-NY-i tájolású szabályos téglalap alakú volt, szélei fokozatosan "elkoptak". DNY-ÉK-i tengelyében a saroktól és egymástól 110 cm-re két 40 x 50 cm-es téglalap átmetszetű cölöp foltját figyeltük meg. Az ácsolt, szögletes átmetszetű, egyenes aljú, függőleges állású oszlopok 45-48 cm mélyen hatoltak a padló szintje alá. A megtalált házbelső ÉK-i harmadában a padló erősen töredezett volt, mert a házat részben a laza betöltésű 294. verembe ásták bele. A ház NY-i végétől 20 cm-re egy épített kemence omladékára bukkantunk. A ház és a kemence összetartozását csupán az a tény erősíti, hogy a kemence feneke a padlóval egy szinten van. Ugyanakkor a padló a kemence előtt "megszűnik".

A 295. kemence boltozata omladékát a mai felszín alatt 25 cm mélyen találtuk meg, sütőfelülete ettől 17 cm-rel volt lejjebb. Szürkésfekete kevert talajon állt, megépített kemence volt. 60-65 cm átmérőjű, kör alaprajzú sütőfelületét 6-8 cm vastagon letapasztották. A tapasztás felső, 4 cm vastag rétege erősen átégett, vörös színű volt, maga a sütőfelület rendkívül keményre, feketésvörösre égett, finom hajszálrepedések voltak rajta. A kemence falát és boltozatát igen primitíven képezték

ki, lényegében 25-40 cm vastag, sárga agyagburkot készítettek a sütőfelület fölé. A boltozat belső magassága alig haladhatta meg a 35-40 cm-t. A kemence szájnnyílása 28 cm széles, gondosan kiképzett, elsimított volt, DK-i irányba nézett. A kemence D-i falába - a szájnnyílás közelében - egy követ tapasztottak, amely szintén erősen átégett. A fal és a boltozat agyagburka a belső oldalon mindenütt úgy 4 cm vastagon vörösre, igen keményre égett. A kemence sütőfelületén levő omladékból egy a falba betapasztotthoz hasonló, átégett, lapos kődarab volt; a boltozatba vagy a részben bedőlt hátsó falba lehetett beletapasztva.

A kemence teljesen ki volt tisztítva, leletanyag sem belőle, sem a tapasztása alól nem került elő.

A 293. ház DNY-i sarka mentén mintegy 80 cm szélességben és 220 cm hosszúságban keményre lejárta, a padlóval egyező szintet találtunk, mely apró 2-4 x 2-4 cm-es, hegyes végű kőrök helyével volt - láthatólag minden rendszer nélkül - teli.

A ház barnásszürke, humuszos betöltésében gyér leletanyag volt, s a padlóról előkerült egy finoman kimunkált sárga agyagpalack nyaktöredéke.

388. ház /11. ábra/

Földbe ásott gödre 300 x 260 cm-es, közel négyzet alaprajzú. Keményre letaposott, egyenetlen, töredezett, csupán foltokban épen maradt padlóján elváló sárréteg volt. Falai 12-15 cm magasan maradtak meg. Bejárata - a fal kitüremkedése s a padlónak ezen a részén található 3-4 cm vastag, öt rétegű, lemezesen elváló kemény sárrétege miatt - feltehetően az ÉK-i sarokban volt. Ágasfáknak, cölöpöknek a nyomát nem találtuk,

de a ház ÉK-i negyedében hat kisebb, 3-5 cm átmérőjű, 5-7 cm mély karólyukra bukkantunk. Tüzelőberendezés az épületben nem volt. A ház közel 20 cm vastag, agyagos, kemény, állatjárásokkal tarkított betöltéséből egy íveltlen kihajló, szögletesen kialakított peremű, rövid nyakú, domborodó vállú fazék perem- és oldaltöredéke, néhány apró jellegtelen Árpád-kori fazék oldaltöredéke és állatcsontdarabka került elő.

6., 231., 232., 370. és "P" házak

Földbe ásott gödrüket nem, csupán keményre letaposott padlójuk egyes részleteit találtuk meg a mai felszíntől 20-65-100 cm mélyen. A településnek azon a részén kerültek elő, ahol a különféle korú - de még zömében a 11-13/14. századból származó - objektumok /házak, kemencék, vermek, árkok/ erősen sűrűsödtek. Említésre méltó a 370. ház padló részlete, amely a mai felszíntől 35 cm mélyen került elő. Erősen hamus, humuszos betöltésében vasmegmunkálásból származó salakokat találtunk.

A "P" ház használatának megszűnte után É-i és NY-i falába szabadban álló kemencéket vájtak, melyeknek előterét a ház egyes falainak és padlójának felhasználásával alakították ki, s így csaknem teljesen megsemmisítették az egykori ház maradványait.

Árkok

22. árok

8-9 m átmérőjű, nagyjából kör alakú területet közrefogó köríves árokszakasz. Jó része az ásatási területen kívül esett. Alja a mai felszíntől 65-70 cm mélyen került elő. A nyesett felszínen mindössze 30-40 cm széles, innen csak 17-20 cm mély,

alja egyenes. Barnásszürke betöltéséből cserépüstök apró töredékei kerültek elő. Vágta a 21. Árpád-kori verem.

27. árok

Enyhén íves, széles árok. Alja a mai felszíntől 50-70 cm mélyen került elő. É-i, rövidebb szakaszán kettős aljú, ezen a végen kissé összeszűkülve, lekerekítve fejeződik be. A D-i része néhány méter után "elkopott". Nagyjából 160 cm széles, a szelvény nyesett szintjéhez mérten 20 cm mély. Alja egyenes. Fekete, porhanyós betöltéséből néhány Árpád-kori cserépüst és fazék apró töredéke került elő. Vágja a 7. verem. Megfigyelt hossza 12,5 m.

37. árok

Csaknem É-D-i irányú egyenes árokszakasz. É-i vége kívül esett az ásatási területen, itt kissé ívesen meghajlik K felé. Általában 30-40 cm széles, 15-20 cm mély, teknős aljú. Megfigyelt hossza 18 m. Néhány helyen megszakadt, D-i vége "elkopott". Csak részleteiben feltárt. A 31. ház közelében betöltéséből egy őskori és néhány Árpád-kori töredék került elő. Vágja a 46. árok és a 31. ház. Alatta van a 38. árok egy része.

38. árok

NY-K-i irányú árok. Két ága van. "V" alakú NY-i vége lekerekített, befejezett. D-i ága DK felé, az É-i K felé halad. Az előbbi közel 7 m után elkopik, 40-60 cm széles, 15-20 cm mély, teknős aljú. É-i ága 3 m után szűnik meg. Általában 40 cm széles, 12-16 cm mély, szintén teknős aljú. Betöltéséből számos Árpád-kori cseréptöredék került elő. Részleteiben kibontott.

45. árok

Csaknem NY-K-i irányú, kissé ívelt árokszakasz. NY-i végét

vágja a 223. árok, K-i vége elkopik. 40 cm széles, 10-15 cm mély, teknős aljú. Csak részleteiben kiásott. Statigráfiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

46. árok

ÉNY-DK-i irányú árok, közel 19 m hosszú. Általában 35 cm széles, 10-25 cm mély. Alja egyenes, oldalai rézsűsre kiképezettek. Mind ÉNY-i, mind DK-i vége hirtelen elkopott.

75. árok

É-D-i irányú, erősen ívelt árok. É-i vége lekerekített, D-i vége elkopott. É-on vágja a 111. kemence sütőfelületét, D-en rajta van a 60. kemence. Általában 50 cm széles, 10-15 cm mély, teknős aljú volt. Betöltéséből leletanyag nem került elő, de statigráfiai helyzete biztossá teszi, hogy Árpád-kori. Csak részleteiben feltárt.

80. árok

Megközelítően É-D-i irányú árok. É-i része enyhén ívelt, majd K felé megtörik /"árokszöglet"/, és innen D felé folytatja útját. D-i végét a bánya megsemmisítette. 35-40 cm széles, 10-15 cm mély, egyenes aljú, csaknem függőlegesen meredek falú árok. D-i vége kissé szűkülő és lekerekített. Közel 18 m hosszú. Az árok betöltéséből csupán néhány Árpád-kori cserép került elő. Csak részleteit tártuk fel.

81. árok

Közel É-D-i irányú árok. É-i fele szorosan követi az ívelt 80. árkot, majd K felé erősen megtörik /"árokszöglet"/, vágja a 80. árkot, s innen DNY felé halad tovább. DNY-i végét a bánya megsemmisítette meg. É-i vége szűkülő és lekerekített. Egyenes aljú, csaknem függőlegesen meredek falú, 35-40 cm széles, 10-15 cm

mély, közel 22 m hosszú árok. Betöltéséből csak néhány Árpád-kori cserép került elő. Mindkét árok csak részleteiben feltárt.

92. árok

ÉNY-DK-i irányú, egyenes árok. Közel 14 m hosszú. Egyik végét az 54. verem, másik végét a 137. verem vágja. 60 cm széles, 23 cm mély, egyenes aljú, enyhén rézsús, csaknem függőleges falú árok. Vágja a 90. és a 127. árkot. Betöltéséből letanyag nem került elő, de statigrafiai helyzete miatt kétségtelen, hogy Árpád-kori.

127. árok

Mintegy 17 x 19 m-es területet közrefogó, egyenes és ívelt szakaszokra bontható, közel 38 m hosszú árok. K-NY-i irányú, 5 m hosszú szakasza a NY-i végen lekerekített, zárt. Innen derékszögű, ívben É felé fordul, mintegy 15 m hosszan, majd ismét ívelten derékszögben NY-nak halad - egy enyhe töréssel - 19 m hosszan. NY-i vége elkopott, s vágta a 120. Árpád-kori verem is. Az árok helyenként kiszélesedik, majd szűkül, átlag 55 cm széles, 7-10 cm mély és teknős aljú. Barnás betöltésében csak néhány Árpád-kori cserép volt. Vágja a 174. és a 90. árkot. Rajta van a 140. ház, vágják a 185., 186., 138. és 190. Árpád-kori vermek.

150. árok

DK-ről ÉNY felé ívelő széles árok. Csak kis részlete esett az ásatási területre. DK-i vége egyenesen, lekerekített sarkokkal bezárt. A 100-130 cm széles, 25 cm mély egyenes aljú, rézsús oldalú ároknak mintegy 15 m hosszú szakaszát tartuk fel. Betöltéséből számos jellegtelen Árpád-kori töredék

került elő. Vágja a 193. verem.

174. árokláncolat

A teljes árok nem esett az általunk feltárható területre. Legdélibb K-NY-i irányú szakasza kissé ívelt, NY-i vége lekerekített és összeszűkülő. Ezen a több mint 15 m hosszú szakaszon átlag 60 cm széles, 12 cm mély, enyhén teknős aljú. Innen ívelten derékszögben É felé fordul, s egy nagyobb töréssel csaknem 27 m-en keresztül halad ebben az irányban; végül ívelten derékszögben K-nek fordul. É-D-i irányú szakaszán közel 1 m széles és 26 cm mély, teknős aljú. Betöltéséből néhány Árpád-kori cserép került elő. Vágja a 80., 81. és 127. árok, valamint a 114. K-i és 114. NY-i ház, illetve a 85., 170., 186. és 187. verem.

223. árok

Közel É-D-i irányú, csaknem egyenes. Több mint 30 m hosszú szakaszát figyeltük meg. Alja a jelenlegi felszíntől mintegy 150 cm mélyen került elő. Lekerekített csúcsú "v" alakú árok, a megtalálás szintjén 90 cm széles, 60 cm mély volt. Betöltése szürkés, homogén, iszapos - ezen szürkés, homokos talaj, majd szürkésbarna humusz feküdt. Az árok NY-i széle egybeesett a 233. /neolit/ sáncárok NY-i szélével. A 223. árkot vágja a 45. és a 46. árok is. Leletanyaga néhány Árpád-kori cserép volt.

227. árok

Előbb É-D-i irányú egyenes, majd NY felé enyhén ívelő. Közel 13 m hosszú szakaszát tudtuk feltárni. 115-40-20 cm széles, a nyesett felszínhez képest 22-7 cm mély alja a jelenlegi felszíntől 92-77 cm mélyen került elő; erősen szürkés,

kemény, iszapos betöltésű, teknős aljú. É-i végét a bánya semmisítette meg, D-i vége elkopott. Rajta van a 233. neolit sáncárkon, vágja a 282. verem és a 299. árok. Alatta fut a 280. Árpád-kori árok. Betöltéséből a 282. verem környékén számos Árpád-kori cserép került elő.

236. árok

Feltehetően egy kör alakú területet körülzáró árok két vége. A "körárok" mindkét vége ívelten lekerekített, s közöttük 170 cm széles "szabad" terület, "bejáró" volt. A közrefogott terület 7-8 m átmérőjű lehetett. A körárok két végének feneke a jelenlegi felszíntől mintegy 110 cm mélyen került elő; 70 cm szélesek, enyhén teknős aljúak, faluk kissé rézsús, szürkés, iszapos betöltésű aljuk közeléből néhány Árpád-kori cserép került elő.

238. árok

É-D-i irányú, enyhén "s" alakú árok. Közel 9 m hosszú szakaszát tártuk fel. Feneke egyenes, oldalai enyhén rézsűsek. A jelenlegi felszínhez képest az alja 90-110 cm mélyen került elő, szélessége 50-70 cm volt, D-i vége lekerekített, az É-it vágta a 299. Árpád-kori árok. Barnás, porhanyós betöltéséből Árpád-kori cserepek kerültek elő.

248. árok

DK-ÉNY-i irányú, DK-i, lekerekített végének szelvényünkbe eső mintegy 1,5 m hosszú szakaszának alja a jelenlegi felszíntől 120-125 cm mélyen került elő. Feneke enyhén teknős. Betöltéséből leletanyag nem került elő, de statigrafiai helyzete miatt mindenképpen Árpád-kori. Vágja a 235. verem és a 236. árok - mindkettő Árpád-kori.

254. árok

Csupán K-i, lekerekített vége esett szelvényrendszerünkbe. A jelenlegi felszíntől 130-135 cm mélyen került elő enyhén teknős alja; szélei meredeken, függőlegesen ívelnek felfele. Az árok K-i vége fenekén két 7-10 cm átmérőjű, az árok aljába 9-10 cm-re lemélyedő, kihegyezett végű karók hegyét találtuk meg. Betöltése a fenék fölött 40-50 cm vastagon barnás, rendkívül kemény föld volt, majd ezután a szelvény nyesett szintjéig szürke, iszapos, kemény talaj. Belőle kevés Árpád-kori cserép, patics és néhány vassalakdarab került elő.

259. árok

Lekerekített K-i végének 1 m hosszú szakasza esett szelvényünkbe. A jelenlegi felszíntől 120-140 cm mélyen került elő az alja. A szelvény nyesett szintjén 1 m széles, enyhén teknős a fekeke. Barnásfekete földjéből gyér Árpád-kori cserépanyag és néhány patics került elő.

267. árok

Megközelítően É-D-i irányú, egyenes árokszakasz. D-i vége nem esett szelvényrendszerünkbe, É-i végét a homokbányászással semmisítették meg. Több mint 16 m hosszú szakaszát bontottuk ki. Alja a jelenlegi felszíntől 100-110 cm mélyen, a nyesett felszínhez képest 15-25 cm mélységben került elő; a szelvény szintjén 70-107 cm széles volt. Alja hármas tagolású, a középső, legmélyebb rész K-i széle enyhén lejtősre kiképzett. Betöltése kevert, szürkésfekete morzsás föld, néhány szakaszán a fenéken kemény, szürke iszapréteg halmozódott fel. Betöltéséből leletanyag nem került elő, stratigráfiai helyzete miatt azonban biztosan Árpád-kori.

274. árok

Megközelítően É-D-i irányú, kissé kanyargós árokszakasz, mindössze 5,5 m hosszan bonthattuk ki. É-i végét a bányászással pusztították el, D-i végét a 296/b árok vágta. Alja a jelenlegi felszínhez képest 90-100 cm mélyen került elő, a nyesett felszínen 40 cm széles volt, feneke teknős, betöltése feketés laza humusz. Néhány Árpád-kori cserép került belőle elő. Vágja a 268. kemence, a "F" ház, a 296/a verem és 296/b árok. Rajta van a 296/c vermen.

277. árok

É-D-i irányú, D-i végén elsekélyedő, lekerekített. Több mint 10 m hosszú szakaszát tártuk fel, É-i végét a homokbányászással elpusztították. Alja a jelenlegi felszín alatt 140-145 cm mélyen került elő. Feneke kettős tagolású, teknős; a NY-i ág mélyebb. Falai csaknem függőlegesen, ívelten emelkednek. 105-55 cm széles szakaszait figyelhettük meg a szelvények különféle mélységi szintjein. Feketés, laza betöltéséből egyetlen Árpád-kori cserép került elő.

279. árok

KÉK-NYDNY-i tájolású széles árok részlete. K-i vége lekerekített, NY-i vége nem esett szelvényrendszerünkbe. Közel 10 m hosszú szakaszát bontottuk ki. Alja a jelenlegi felszíntől 120-140 cm mélyen került elő. Feneke teknős, helyenként kettős tagolású. D-i széle meredek, É-i széle inkább lejtős. A szelvény nyesett felszínén 125, illetve 195 cm széles, innen 60-70 cm mélyen értük el az alját. Betöltése barnásfekete kemény föld, belőle kevés Árpád-kori leletanyag került elő.

280. árok

NY-ról ívelt derékszögben kanyarodó árok. NY-i vége nem esik a feltárt területre, É-i végét a bánya semmisítette meg. Alja a jelenlegi felszíntől 100-120 cm mélyen került elő; 17 m hosszú szakaszát tártuk fel. Szürkés, iszapos betöltése volt, 120-30 cm széles, jól megfigyelhető magassága 25-30 cm. NY-i részén hat karólyuk helyét figyeltük meg a fenekében. Enyhén, szélesen teknős aljú. Betöltéséből néhány Árpád-kori cserép került elő. Rajta van a 233. neolit sáncárkon, s vágja a 238. Árpád-kori árok.

296/b árok

É-D-i irányú, 7,5 m hosszú, teljesen kibontott árokszakasz. Mindkét vége lekerekített. A jelenlegi felszíntől 95-100 cm mélyen került elő az alja. Feneke helyenként egyenes vagy enyhén teknős kiképzésű, falai rézsúsan, lejtősen emelkednek. A nyesett felszínen 40-70 cm széles. Kemény, szürke iszapos betöltéséből leletanyag nem került elő, statigráfiai helyzete miatt azonban kétségtelenül Árpád-kori. Vágja a 296/c vermet és a 274. árkot.

299. árok

KÉK-NYÉNY-i irányú. K-i vége kissé szűkül és lekerekített, NY-i vége nem esett ásatási területünkre. Alja a jelenlegi felszíntől 110-130 cm mélyen került elő. Közel 10 m hosszú szakaszát tártuk fel. Teknős aljú, rézsús oldalú árok, É-i fala meredekebben, a D-i lejtősebben ível. A nyesett felszínen a jelenkori humusz alatt 165 cm széles volt, alja 65 cm széles. A fenekében közel 20 cm vastagon szürkésfekete és hamus, réteges betöltés halmozódott fel; ezen vékony barnásszürke kevert föld, e fölött pedig rendkívül kemény, szürke, iszapos

talaj terület el. A betöltés legaljából néhány Árpád-kori cserép került elő. Vágta a 238., 301., 227., 225. árkokat, és rajta van a 306. árok; valamennyi Árpád-kori.

306. árok

Csaknem É-D-i irányú, mindkét végén NY felé kissé ívelten meghajlik. Befejezésénél lekerekített, s enyhén elsekélyedik. Teljes - 13 m hosszú - szakaszt feltártuk. Nem egyenletes mélységű, É-i végétől a középső szakaszig mintegy 50 cm lejtése van, majd innen a D-i végéig csaknem ugyanennyit emelkedik. Alja a jelenlegi felszíntől 110-190 cm mélyen került elő, teknős. Szélessége a nyesett felszínen 60-80 cm. Betöltése laza, pernyés, hamus föld, belőle számos Árpád-kori cserép, egy őskori orsógomb, vaskés töredékei, téglá- és paticsdarabok, valamint állatsontok kerültek elő. Az árok D-i harmadából - ahol igen sok hamu volt - került elő a legtöbb Árpád-kori töredék, s egy pofájával D felé néző lókoponya. /Ez utóbbit, sajnos, a munkások erősen megrongálták./

319. árok

K-ról D felé derékszögben, ívelten meghajló árok. Mintegy 7 x 8 m-es területet foghatott közre. Két részből áll, feltehetően egy kisebb "átjáró" szakította meg. K-i része kívül esett szelvényrendszerünkön, további végei felé elsekélyedő, lekerekített végű. D-i, DK-i folytatását nem találtuk. Alja, amely teknős kiképzésű, a jelenlegi felszíntől 95-105 cm mélyen került elő. A nyesett felszínen 50 cm széles volt, falai csaknem függőlegesen íveltek felfele. Kemény, szürke, iszapos betöltéséből egyetlen Árpád-kori cseréptöredék került elő. Közel 13 m hosszú szakaszt teljesen kibontottuk.

320. árok

DNY-ről ÉK felé ívelten kanyarodó árokszakasz. ÉK-i vége elsekélyedik és lekerekített, DNY felé fokozatosan mélyül. A jelenlegi felszíntől 150-155 cm mélyen találtuk meg az alját, mely teknős, fala meredeken halad felfelé. A nyesett felszínen 60 cm széles. Betöltése szürke, kemény, iszapos, belőle néhány Árpád-kori cserép került elő.

321. árok

DK-ÉNY-i irányú, csaknem egyenes árokszakasz. É-i vége kisésekélyedik és lekerekített, D-i vége elkopott. 6,5 m hosszú szakaszát tártuk fel. Alja a jelenlegi felszíntől 112-118 cm mélyen került elő. A nyesett felszínen közel 80 cm széles volt. Alja teknős, majd oldalai kis töréssel szélesen, rézsűsen kitágulnak. Betöltése szürkésfekete föld. Gyér Árpád-kori cserépanyag volt benne.

327. árok

ÉK-ről DNY felé ívelő árok rövid, feltárt részlete. /Az árok nagy része nem esett szelvényrendszerünkbe./ ÉK-i vége elsekélyedett és lekerekített. Alja 120 cm mélyen került elő a jelenlegi felszín alatt. Feneke teknős, oldalfalai meredeken ívelnek felfele. Zöldesbarna, feketés betöltéséből csontkorcsolya töredéke, Árpád-kori cserepek, paticsok és vassalakdarabok kerültek elő.

346. árok

K-ről ÉNY felé derékszögben ívelő, lekerekített végű, 10,5 m hosszan feltárt árokszakasz. D-i része nem esett szelvényrendszerünkbe. Alja a jelenlegi felszíntől 110-120 cm mélyen került elő. Feneke teknős, falai csaknem merőlegesen ívelnek felfele.

A nyesett felszínen 40-60 cm széles, betöltése laza, fekete humusz; sok Árpád-kori cserép- és paticsdaráb került belőle elő. Az árok elsekélyedő, lekerekített NY-i végétől - annak folytatásában - 30 cm-re egy 30 cm átmérőjű és a szelvény nyesett felszíne alá 12 cm-re mélyedő cölöp helyét bontottuk ki. Ebből leletanyag nem került elő.

348. árok

ÉNY-DK-i irányú, mindkét végén lekerekített, 4,5 m hosszú. NY-i kétharmad részében előbb lépcsősen lejt, majd egy hosszabb, teknős aljú árokszakaszban folytatódik, végül K-i vége méhkas alakú veremmé szélesedik, s innen ismét lejtősen emelkedik a felszín felé. Feneke a jelenlegi felszíntől 80-130 cm mélyen került elő. A szelvény nyesett szintjén 50-70 cm széles volt. Barnásfekete betöltéséből néhány Árpád-kori cserép került elő. Az árok K-i végében - annak folytatásaként - egy 30 cm átmérőjű és 15 cm mély cölöplyuk volt.

351. árok

É-ről DNY felé kanyarodó rövid árokszakasz. É-i vége lekerekített, D-i része nem esett szelvényrendszerünkbe. Alja a jelenlegi felszíntől 77-82 cm mélyen került elő, feneke teknős. A szelvény nyesett szintjén 30-40 cm széles volt. Betöltése szürkés, kemény iszap, melyből egy Árpád-kori cserép került elő.

380/III. árok

A 380/I árokkal párhuzamosan, attól K-re 70-80 cm-re van. ÉK-ről enyhén DNY felé kanyarodó; mintegy 5 m hosszú szakaszát tártuk fel. DNY-i vége elkopott, É-i vége elsekélyedő és lekerekített. Feneke a jelenlegi felszíntől 125 cm mélyen került elő, fala felfelé ívelő. Szélessége a szelvény nyesett szintjén

50 cm volt. A fenéken szürke, iszapos, majd felette barnásfekete, laza betöltésű. Töltelékföldjéből néhány Árpád-kori cserép került elő. Az árok K-i partján egymás mellett három 40-50 cm átmérőjű, 10-20 cm mély cölöplyuk sorakozott. Ezekből leletanyag nem került elő.

392. árok

K-NY-i irányú, egyenes árokszakasz. K-i vége elsekélyedik és lekerekített. Ennek folytatásában egymástól 60 cm-re egy-egy cölöplyuk volt. NY-i irányban lejtősen mélyült, s ez a vége nem esett feltárási területünkre. 11 m hosszú szakaszát bontottuk ki. Teknős alja a jelenlegi felszíntől 100-130 cm mélyen került elő. A nyesett felszínen 60 cm széles foltja volt. Betöltése rendkívül kemény, barnás, szürkésfekete iszapos föld, leletanyaga néhány Árpád-kori cserép és kevés állatcsont. Vágja a "G" árkot, rajta van a 259. árok vége.

"G" árok

A feltárási idényben csupán foltját észleltük. D-ről NY felé kanyarodó, ívelt árokszakasz. A szelvény nyesett felszínén 60-70 cm széles volt, barna, porhanyós betöltéséből gyér Árpád-kori leletanyag került elő. Vágja a 388. ház, a 392. és a 306. árok. NY-i vége elkopott.

Bizonytalan korú árkok

"F", 44., 87., 90., 107., 148., 224., 226., 255., 256., 257., 266., 271., 271/a, 272., 273., 278., 291., 303., 324., 325., 326., 352., 353., 354., 360., 361., 362., 362/a. - Kiképzésük azonos az előbb leírtakkal, gyakran azokkal azonos irányításúak. Nagy valószínűséggel nem Árpád-koriak, ezért ismeretességüktől eltekintek.

Vermek

A Kontraparton feltáráásra került száznegyvenhárom biztosan Árpád-kori verem és gödör leírását típusonként és csoportonként adom meg - feltüntetve legfontosabb adataikat.

I. típus: hordó, méhkas és körte alakú vermek

- 1./ hordó alakúak /18. ábra/: 7., 138., 139., 294.
- 2./ szabálytalan méhkas alakúak /13. ábra/: 17., 18/b, 30., 74., 347.
- 3./ klasszikus méhkas alakúak /17. ábra/: 270.
- 4./ csonkakúp alakúak /15. ábra/: 2., 160., 182., 183., 184., 187., 210., 222., 337., 372.
- 5./ trapéz átmetszetűek /12. ábra/: 1/a, 13., 14/c, 34., 43., 62., 141., 155., 247.
- 6./ ívelt aljú méhkas alakúak /14. ábra/: 12., 50., 137., 186., 296/a, 341., 344.
- 7./ körte alakúak /19. ábra/: 217., 230.

II. típus: hengeres oldalú vermek

- 1./ egyenes aljúak /16. ábra/: "A", 6., 15., 18/a, 19., 21., 23., 35., 59., 102., 103., 104., 105., 117., 145., 167., 168., 169., 173., 178., 189., 190., 191., 218., 220., 221., 228., 229., 235., 252., 282/a, 297., 298., 323., 335., 336., 343., 366., 386.,
- 2./ ívelt aljúak /20. ábra/: 67., 69., 70., 71.NY, 71.K, 73., 76., 79., 83., 85., 108., 118., 120., 125., 126., 134., 157., 192., 196., 209., 220., 221., 349., 350., 359., 367., 375., 394.
- 3./ bizonytalan az aljuk: 63., 124., 132., 133., 136., 154.,

181.É, 181.D, 185., 203., 205., 207., 213., 214.

III. típus: szögletes, akna alakú vermek /21. ábra/

54., /113./, 119., 131., 158., 165., 170., 180., 193.,
195., 199., 200., 358.

IV. típus: bizonytalan alakú gödrök és anyagnyerő helyek

64., 146.D, 146.É,

V. típus: különleges vermek

1., 3., 59/a, 162., 258., 282.

VI. típus: ülő- és munkagödrök szabadban

383.

I/1.

7. verem

szá.: 172 cm⁷⁰; fá.: 167 cm⁷¹; m.: 20 cm /+60 cm/⁷²

Foltja kör alakú volt. Csak az alsó része maradt meg, alakját feltételesen határoztuk meg. Laza, barnás betöltéséből leletanyag nem került elő. Statigráfiai helyzete miatt Árpád-kori.

138. verem

szá.: 130 cm; fá.: 100 cm; m.: 70 cm /+70 cm/ - Alja és oldala is kitapasztott. Laza, barnás betöltéséből cserépüstök jellegtelen, apró oldaltöredékei jöttek elő.

139. verem

szá.: 120 cm; fá.: 105 cm; m.: 75 cm /+60 cm/ - Foltja kör alakú, alja letapasztott, itt-ott enyhe égésnyomok. Laza betöltéséből öt jellegtelen, apró cserépüst-oldaltöredék került elő.

294. verem

szá.: 90 cm; fá.: 70 cm; m.: 110 cm /+90 cm/ - Foltja

feltehetően kör alakú. Csak részben esett szelvényünkbe. Szürkésbarna, hamus, laza betöltéséből egy jellegtelen 12. századi fazék peremtöredéke van.

I/2.

17. verem

szá.: 118 cm; fá.: 163 cm; m.: 70 cm /+ 60 cm/ - Foltja kör alakú. Laza betöltéséből egy ép csontkoresolya került elő. Feltehetően Árpád-kori.

18/b verem

szá.: 148 cm; fá.: 155 cm; m.: 60 cm /+ 50 cm/ - Foltja kör alakú, vágta a 18/a vermet. Szürkés, laza, erősen hamus betöltéséből kevés állatcsont, a belső oldal felé kissé megvastagodó peremű cserépüst perem- és oldaltöredékei, valamint egy tojás alakú fazék hastöredéke került elő.

30. verem

szá.: 80 cm; fá.: 90 cm, m.: 38 cm /+ 60 cm/ - Foltja kör alakú volt, vágta a 2. házat. Szürkés, laza, hamus betöltéséből mindkét oldal felé enyhén vagy erősen megvastagodó peremű cserépüstök peremtöredékei és hastöredékei kerültek elő. Feneke és a has alsó része 1-1,5 cm vastagon kitapasztott volt.

74. verem

szá.: 118 x 144 cm; fá.: 122 cm; m.: 63 cm /+ 70 cm/ Foltja lekerekített sarkú, téglalap alakú. Alja és oldala kitapasztott. Laza, hamus betöltéséből sok állatcsont, kihajló, tagolt peremű, tojás testű fazék peremtöredéke és a külső oldal felé megvastagodó cserépüstök fültöredéke került elő a jellegtelen oldaltöredékeken kívül.

347. verem

szá.: 90 cm; fá.: 100 cm; m.: 26 cm /+ 120 cm/ - Foltja kör alakú. Hamus, pernyés betöltéséből több patics és jellegtelen kerámiatöredék került elő.

I/3.

270. verem

szá.: 90 cm; fá.: 150 cm; m.: 116 cm /+ 70 cm/ - Foltja kör alakú, csak fele esett szelvényünkbe. Alsó részén barnás-szürke, kemény, fölötte laza, szürke, hamus, paticsos betöltés. Számos, a külső oldala felé megvastagodó cserépüst fültöredéke mellett egy nyers agyagból való, töredékes szövőszék- vagy hálónéhezék került belőle elő.

I/4.

2. verem

szá.: 108 x 82 cm; fá.: 100 cm; m.: 55 cm /+ 60 cm/ Foltja ellipszis alakú volt. Feneke úgy 1 cm vastagon letapasztott. Erősen hamus, laza, szürke betöltéséből csak egy csigavonallal díszített apró oldaltöredék került elő.

160. verem

szá.: 130 cm; fá.: 170 cm; m.: 73 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, alja letapasztott. Laza, egynemű betöltéséből egy díszítetlen sárgásbarna fazék felső harmada és számos, a külső vagy a belső oldal felé megvastagodó peremű cserépüst töredéke került elő.

182. verem

szá.: 140 cm; fá.: enyhén méhkas alakú; m.: 50 cm /+ 70 cm/ Foltja szabályos kör alakú. Egynemű, laza betöltéséből kézikorongon készült fazék aljtöredéke került elő.

183. verem

szá.: 130 cm; fá.: enyhén méhkas alakú; m.: 70 cm /+70 cm/
Foltja szabályos kör alakú. Egynemű betöltéséből a legjellem-
zőbbek az erősen tagolt peremű fazekak darabjai.

184. verem

szá.: 130 cm; fá.: 155 cm; m.: 50 cm /+70 cm/ - Foltja
szabályos kör alakú. Fenekén, hasán kitapasztott. Laza betöl-
téséből a külső oldal felé laposan kinyúló peremű cserépüst
töredéke is előkerült.

187. verem

szá.: 100 cm; fá.: ?; m.: 45 cm /+70 cm/ - Foltja szabá-
lyos kör alakú. Vágja a 78. árkot. Betöltéséből szögletesen meg-
vastagodó peremű cserépüstök darabjai kerültek elő.

210. verem

szá.: 120 cm; fá.: 135 cm; m.: 30 cm /+70 cm/ - Foltja
szabályos kör alakú. Laza, hamus betöltéséből két vassalakon
kívül számos, a külső oldal felé megvastagodó, tagolt peremű
cserépüst töredéke és egy kézikorongon készült fazék fenéktö-
redéke került elő. A fenéktöredék alján farostlenyomatok voltak.

222. verem

szá.: 45 + ? cm; fá.: 40 + ? cm; m.: 120 cm /+25 cm/
Nagy részét elbányászták. Erősen hamus betöltéséből néhány jel-
legtelen Árpád-kori töredék került elő.

337. verem

szá.: 170 cm; fá.: 190 cm; m.: 30 cm /+120 cm/ Foltja sza-
bályos kör alakú. Barnás, morzsás, laza betöltéséből egy vemhes
vagy kifejlett és egy apró kutya váza, valamint más állatcson-
tok és egy besimított fésűs vonalköteggel díszített oldaltöre-
dék került elő.

372. verem

szá.: 100 cm; fá.: 180 cm; m.: 25 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, alja keményre letaposott vagy döngölt. Erősen hamus betöltéséből egy összenyomott egész tojás héjának darabjai és néhány a külső oldal felé tagoltan megvastagodó peremű cserépüst fültöredékei kerültek elő.

I/5.

1/a verem

szá.: ?; fá.: 90 cm; m.: 160 cm /+ 25 cm/ - Utólag szabadban lévő kemence előterévé alakították át.

13. verem

szá.: 150 x 110 cm; fá.: 200 cm; m.: 120 cm /+ 50-60 cm/ Foltja ellipszis alakú. Alja keményre letaposott. Betöltése változatos volt. A szürke, laza hamus réteg közt kemény, enyhén megégett szürkés-kék agyag, ezen egy vékony meszes réteg volt. Kerámiaanyagára az alig vagy a külső-belső oldal felé megvastagodó peremű kézikorongon készült cserépüstök töredékei és az ívelten alig kihajló, lekerekített peremű, domborodó vállú, "totyákos" kis fazék peremtöredéke volt a legjellemzőbb.

14/c verem

szá.: 130 cm; fá.: 200 cm; m.: 90 cm /+ 50-60 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Laza, szürke, hamus betöltésében sok állatcsont, égett kagylóhéj volt. Kerámiaanyagára a barnásszürke, belső oldala felé megvastagodó peremű cserépüst töredékei és egy ívelten, enyhén kihajló, lekerekített peremű, dudorodó vállú, kis méretű fazék peremtöredéke a legjellemzőbb.

34. verem

szá.: 130 cm; fá.: 138 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja

szabályos kör alakú. Feneke és oldala is kitapasztott. Egy-nemű, szürke betöltéséből csak vassalakdarabok kerültek elő. Minden bizonnyal Árpád-kori.

43. verem

szá.: 110 cm; fá.: 160 cm; m.: 80 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke és oldala kitapasztott. Betöltéséből mindkét oldala felé szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei, egy ívelten kihajló, szögletes peremű, rövid nyakú, domborodó vállú, nyújtott testű fazék darabjai és egy őrlőkő töredéke került elő.

62. verem

szá.: 96 cm; fá.: 116 cm; m.: 66 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke és oldala kitapasztott. Betöltéséből korhatározó leletanyag nem került elő. Statigráfiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

141. verem

szá.: 116 cm; fá.: 130 cm; m.: 106 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Csak az oldalát tapasztották ki. Betöltéséből egy ép Árpád-kori sarló került elő.

155. verem

szá.: 100 cm; fá.: 150 cm; m.: 53 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből számos, mindkét oldal felé szögletesen megvastagodó peremű cserépüst töredéke, egy a belső oldal felé beugró lapos peremű, háromszög alakú, függesztő lyukú cserépüst fültöredéke, valamint ívelten kihajló, a perem szélén enyhén megvastagodó peremű fazék töredéke került elő. Szeméttel a 154. veremmel egyszerre töltötték fel; ezt két pontosan összeillő üsttöredék alapján állíthatjuk.

247. verem

szá.: 110 cm; fá.: 150 cm; m.: 140 cm /+ 120 cm/ - Foltja megközelítően kör alakú volt. Feneke keményre lejárt vagy dőngölt. Hamus, laza betöltésében sok állatcsont és szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei voltak.

I/6.

12. verem

szá.: 120 cm; fá.: 160 cm; m.: 52 cm /+ 60 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Egyharmad részét elvitte a bánya. Feneke vékonyan, híg agyaggal kikent és keményre letaposott vagy ledöngölt. Laza, szürke, hamus betöltése közt közel 20 cm vastag, szürke, enyhén égett agyag, e fölött 2-7 cm-es meszes réteg volt. Belőle főként szögletesen megvastagodó peremű üstök perem- és hastöredékei jöttek elő. Feltehetően a 13. veremmel azonos időben töltődött fel.

50. verem

szá.: 110 cm; fá.: 130 cm; m.: 55 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke és oldala kitapasztott. Betöltéséből a legjellemzőbb leletanyag egy "szögfejperemes" fazék peremtöredéke és egy ívelten alig kihajló, ferde síkkal levágott peremű, domborodó vállú, kis méretű fazék peremtöredéke.

137. verem

szá.: 120 cm; fá.: a szájnál jóval szélesebb; m.: 75 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke vastagon letapasztott. Betöltéséből szögletesen megvastagodó peremű üstök peremtöredékei kerültek elő.

186. verem

szá.: 90 cm; fá.: 160 cm; m.: 100 cm /+ 70 cm/ - Foltja

szabályos kör alakú. Betöltésében egy kutya váza és ívelten kihajló, elvékonyodó peremű, domborodó vállú, tojás testű fazekak töredékei voltak.

296/a verem

szá.: 120 cm; fá.: 140 cm; m.: 104 cm /+ 110 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Alja keményre letaposott vagy ledöngölt. Laza, hamus betöltésében a legjellemzőbb egy kihajló, lekerekített peremű, a vállán laza hullámvonalpárral díszített fazék perem- és oldaltöredéke volt. Több objektumba beleásták, és több objektum is vágta.

341. verem

szá.: 154 cm; fá.: 168 cm; m.: 62 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke keményre lejárt vagy ledöngölt. Hamus, laza betöltéséből szürkésfekete, ívelten kihajló, lekerekített vagy szögletesen levágott peremű, kis méretű fazekak töredékei és szögletesen, mindkét oldal felé enyhén megvastagodó cserépiüst perem- és oldaltöredékei kerültek elő.

344. verem

szá.: 140 x 128 cm; fá.: 132 cm; m.: 40 cm /+ 120 cm/ Foltja kissé tojás alakú. Feneke keményre letaposott vagy ledöngölt. Erősen hamus betöltésében sok állatcsont, egy fazék oldalából kivágott orsókarika és néhány szögletesen kissé megvastagodó peremű cserépiüst töredéke volt.

I/7.

217. verem

szá.: 110 + ? cm; fá.: 120 + ? cm; m.: 90 cm /+ 35 cm/ Alja keményre lejárt volt. Utólag belevágták a 217. szabadban

lévő kemencét. Nagy részét elbányászták.

230. verem

szá.: 58 cm; legnagyobb szélessége: 74 cm; m.: 90 cm
/+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, alja keményre lejárta
vagy ledöngölt. Hamus betöltésében a verem K-i falához nyomva
egy kutya vázán kívül csak egy csigavonalakkal díszített apró
oldaltöredék volt.

II/1.

"A" verem

szá - fá.: 148 cm; m.: 60 cm /+ 60 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Vágta az l. /kelta/ házat. Hamus betöltésében egy ívelten kihajló, a perem felső szélén kissé megvastagodó fazék apró peremtöredéke és számos cserépüst hastöredéke került elő.

6. verem

szá-fá.: 138 cm; m.: 60 cm /+ 60 cm/ - Foltja kissé szabálytalan kör alakú. Laza, barnás betöltéséből egy ívelten kihajló, szögletes, tagolt peremű fazék perem- és oldaltöredéke, egy szélesen, mélyen bekarcolt, vízszintesen körbefutó vonalakkal díszített oldaltöredék és cserépüstök darabjai kerültek elő. É-i oldala mellett egy 28 cm átmérőjű, 20 cm mély, egyenes aljú cölöp helye volt. A gödörtől DK-re 120 cm-re egy állatfej került elő.

15. verem

szá-fá.: 90 cm; m.: 30 cm /+ 60 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Laza, hamus betöltése volt. Leletanyagából egy jellegzetes, tagolt peremű fazék töredéke emelkedik ki.

18/a verem

szá-fá.: 150 cm; m.: 30 cm /+ 60 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Vágja a 18/b méhkas alakú verem. Szürke, erősen hamus betöltésében a szögletesen megvastagodó peremű üsttöredék volt a legjellemzőbb darab.

19. verem

szá-fá.: 138 cm; m.: 32 cm /+ 60 cm/ - Foltja - bizonytalanul jelentkezett - szabályos kör alakú. Hamus betöltésében jellegtelen cserépüst-oldaltöredékek voltak.

21. verem

szá-fá.: 100 cm; m.: 25 cm /+ 60 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Barnás betöltéséből egy alig megvastagodó peremű cserépüst töredéke volt a legjellegzetesebb.

23. verem

szá-fá.: 120 cm; m.: 30 cm /+ 60 cm/ - Foltja - bizonytalanul jelentkezett - szabályos kör alakú. Laza, hamus, az alja felé erősen pernyés betöltéséből több, befelé szögletesen megvastagodó peremű cserépüst töredéke és egy vízszintesen körbefutó vonalakkal díszített fazék oldaltöredéke volt a legjellegzetesebb.

35. verem

szá-fá.: 110 cm; m.: ? /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Szürkésbarna, hamus, laza betöltéséből két vassalak és egy kiegészíthető, szűk szájú, szögletesen alig megvastagodó peremű, a felső részén 12 cm magas cserépüst számos töredéke került elő. /XXXI.2./

59. verem

szá-fá.: 122 x 84 cm; m.: 36 cm /+ 70 cm/ - Foltja ellipszis alakú volt. Vágja az 59/a vermet. Statigráfiai helyzete

miatt biztosan Árpád-kori.

102. verem

szá-fá.: 185 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből jellegtelen üsttöredékek kerültek elő.

103. verem

szá-fá.: 60 x 130 cm; m.: 45 cm /+ 70 cm/ - Foltja ovális. Betöltésében szögletesen alig megvastagodó peremű üst darabja és néhány paticsrög volt.

104. verem

szá-fá.: 100 cm; m.: 30 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből kézikorongon készült, vastag falú, kis méretű, ívelten kihajló, lekerekített peremű fazék töredéke, valamint egy aljtöredék került elő farost és fenékbélyeg elmosódó nyomaival.

105. verem

szá-fá.: 150 cm; m.: 55 cm /+ 70 cm/ - Utólag beleásták a 105. szabadban lévő kemencét. Vágja a 140.NY házat.

117. verem

szá-fá.: 150 cm; m.: 65 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, alja és oldala kitapasztott. Betöltéséből jellegzetesen tagolt fazék-peremtöredékekkel együtt szögletesen megvastagodó peremű üstök darabjai kerültek elő.

145. verem

szá-fá.: 110 cm; m.: 53 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltéséből egy ívelten alig kihajló, szögletesen levágott peremű, domborodó vállú, kis méretű fazék peremtöredéke a legjellemzőbb.

167. verem

szá-fá.: 120 cm; m.: 65 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltésében egy ívelten kihajló, lekerekített peremű, a perem belső oldalán enyhén tagolt fazék peremtöredéke is volt.

168. verem

szá-fá.: 110 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, feneke és oldala kitapasztott. Betöltéséből a külső oldal felé szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei jöttek elő.

169. verem

szá-fá.: 100 cm; m.: 75 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, feneke, oldala kitapasztott. Leletanyagában a külső oldal felé enyhén megvastagodó peremű üstök darabjai a legjellegzetesebbek. Előkerült belőle egy ép esontkorosolya is.

173. verem

szá-fá.: 130 x 100 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja ovális. Betöltéséből egy mindkét oldal felé megvastagodó, sokszögletűre kialakított peremű cserépüst töredéke is előkerült.

178. verem

szá-fá.: 130 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből a külső oldal felé szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei és egy kis méretű, trapéz átmetszetű - feltehetően - szövőszéknehezék jött elő.

189. verem

szá-fá.: 120 cm; m.: 18 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltéséből egy nyúlt testű, ívelten kihajló, szögletesen levágott széle, enyhén tagolt peremű fazék emelkedik ki, melynek vállán beböködött díszek futnak. Volt még itt

számos jellegtelen eszerépüst töredéke is.

190. verem

szá-fá.: 132 cm; m.: 55 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Statigráfiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori, ugyanis végja a 140. házat.

191. verem

szá-fá.: 140 cm; m.: 13 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltéséből - téglák és tapasztásdarabok mellett - szögletesen megvastagodó peremű eszerépüstök töredékei kerültek elő.

218. verem

szá-fá.: 126 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltésében leletanyag nem volt, de statigráfiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

220. verem

szá-fá.: 90 x 60 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja ovális. Betöltésében egy finoman iszapolt agyagból készült, befésült hullámvonalköteggel díszített fazék oldaltöredéke került elő.

221. verem

szá-fá.: 75 cm; m.: 60 cm /+70 cm/ - Csaknem szabályos kör alakú foltja volt. Betöltésében leletanyagot nem találtunk, de statigráfiai helyzete miatt kétségtelenül Árpád-kori.

228. verem

szá-fá.: 100 x 70 cm; m.: 17 cm /+ 70 cm/ - Ovális volt a foltja. Hamus, kormos betöltéséből csigavonaldíszes és fésűs vonalköteggel ékített fazék- oldaltöredékek kerültek - több jellegtelen töredékkel együtt - elő.

229. verem

szá-fá.: 80 cm; m.: 60 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Erősen hamus, szürke betöltéséből kis méretű cserépüstök - a külső oldal felé szögletesen megvastagodó peremű - töredékei, laza hullámvonaldíszes, fésűs, vízszintesen körbefutó vonalköteggel díszített fazekak darabjai, valamint egy csontkorcsolya töredéke került elő.

235. verem

szá-fá.: 142 cm; m.: 92 cm /+ 80 cm/ - Foltja kissé szabálytalan, megközelítően kör alakú. Hamus, laza betöltéséből sok patics és néhány, mindkét oldal felé szögletesen megvastagodó peremű, kis méretű cserépüst darabja került elő.

252. verem

szá-fá.: 80 cm; m.: 70 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, de szélei bizonytalanok voltak. Barnásfeketés, egyenmű betöltésében elősorban állatcsontok és egy jellegtelen Árpád-kori cseréptöredék volt.

282/a verem

szá-fá.: 126 cm; m.: 70 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Erősen kormos, hamus, puha betöltéséből tojáshej-darabok, egy kutya vagy farkas hátának egyes részei, néhány szögletesen megvastagodó peremű cseréppüstitöredék és egy laza hullámvonallal díszített oldaltöredék került elő.

297. verem

szá-fá.: 130 cm; m.: 22 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. A verem D-i feléhez szorítva egy kutya tetemének vázmaradványai voltak. Erősen hamus betöltéséből néhány vas-salak és téglatörmelék, valamint más állatok csontjai is előkerültek. Kis méretű, alig megvastagodó peremű cserépüstök

darabjait, valamint egy fazék ívelten kihajló, lekerekített peremtöredékét találtuk még benne.

298. verem

szá-fá.: 132 cm; m.: 76 cm /+ 80 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Erősen hamus, laza betöltésű. Kemencefenék darabjaival, hal- és más állatcsontokkal, halpikkelyekkel, elszenesedett nádszálakkal, faszénrel teli betöltéséből és a kemencefenék darabjai alól jellegtelen, apró Árpád-kori töredékek kerültek elő.

323. verem

szá-fá.: 190-200 cm; m.: 52 cm /+ 145 cm/ - Foltja kissé nyújtott kör alakú. Csak fele esett szelvényünkbe. Barnásfekete, egynemű betöltéséből cserépüstök peremtöredékei, valamint laza hullámvonallal és vízszintesen körbefutó vonalakkal díszített fazék válltöredékei kerültek elő.

335. verem

szá-fá.: 130 x 144 cm; m.: 28 cm /+ 150 cm/ - Foltja tojásdad alakú. Barna, egynemű betöltéséből vassalakok, és paticsdarabok mellett cserépüstök jellegtelen töredékei kerültek elő.

336. verem

szá-fá.: 100 x 110 cm; m.: 30 cm /+ 150 cm/ - Foltja szabálytalan kör alakú. Barna, egynemű betöltéséből jellegtelen, kézikorongon készült cserépüstök töredékei jöttek elő.

343. verem

szá-fá.: 144 cm; m.: 40 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke letapasztott, dögölt. Hamus, laza betöltéséből kagylókanál, valamint szögletesen megvastagodó peremű

üstök és rövid, alig kihajló, szögletes peremű fazék darabjai jöttek elő.

366. verem

szá-fá.: 118 cm; m.: 10 cm /+ 150 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Erősen hamus betöltéséből vassalakok, tégladarabok, faszéndarabok és paticstörnelék mellett egy kis méretű, ívelten kihajló, lekerekített peremű, vastag falú, domborodó vállú, szürkésfekete fazék töredékei is előkerültek.

386. verem

szá-fá.: 160 cm; m.: 45 cm /+ 145 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Barna, egyenű betöltéséből néhány jellegtelen Árpád-kori cserép került elő.

II/2.

67. verem

szá-fá.: 145 cm; m.: 45 cm /+ 70 cm/ - Szabályos kör alakú foltja volt. Feneke letapasztott. Betöltéséből mindkét oldal felé megvastagodó peremű üstök darabjai, egy tál perem- és oldaltöredékei és egy ívelten kihajló, elvékonyodó, szögletesen levágott peremű fazék válltöredéke került elő.

69. verem

szá-fá.: 140 cm; m.: 73 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Alja keményre letaposott vagy döngölt. Teteje betöltéséből tégladarabok, egy fazék oldalából kivágott orsókarika, egy ívelten alig kihajló, lekerekített peremű, vállán hullámvonallal és körömbevagdalással díszített bögre perem- és válltöredéke, valamint egy csaknem teljesen ép cserépküst került elő, melyet másodlagosan tűzborítónak /?/ használhattak.

/XXXIV.1-2./

70. verem

szá-fá.: 110 cm; m.: 35 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltéséből a külső oldal felé szögletesen megvastagodó peremű cserépüst perem- és fültöredéke, valamint egy kihajló, lekerekített peremű, vállán körömbevagdálással díszített, kis méretű fazék darabja is előkerült.

71.NY verem

szá-fá.: 139 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, vágja a 71.K vermet. Betöltésében egy kihajló, szögletesen levágott peremű fazék perem- és válltöredéke, valamint kézikorongon készült fazék aljtöredéke és néhány jellegtelen cserépüstdarab volt pár téglá, faszén és vastárgy morzsalékával együtt.

71.K verem

szá-fá.: 110 cm; m.: 80 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Korábbi, mint a 71.NY verem. Betöltéséből az előzővel azonos jellegű leletanyag került elő.

73. verem

szá-fá.: 165 cm; m.: 87 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Alja kitapasztott. Laza betöltéséből nagy és kisebb méretű, ívelten kihajló, szögletesen elvágott peremű fazekak darabjai kerültek elő, melyeket a vállon körömbevagdálás, alatta pedig csigavonal, vagy vízszintesen körbefutó vonalak díszítenek. Szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök és sütharang töredékei is voltak még itt.

76. verem

szá-fá.: 130 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú, a feneke kitapasztott. Betöltéséből Árpád-kori

fazekak jellegtelen alj- és cserépüstök oldaltöredékei kerültek elő.

79. verem

szá-fá.: 170 cm; m.: 85 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke letapasztott. Betöltéséből megvastagodó peremű cserépüstök jellegtelen töredékei kerültek elő.

83. verem

szá-fá.: 155 cm; m.: 80 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Alját letapasztották. Betöltése legjellegzetesebb leletei: egy fogaskerék díszes oldal- és egy fazék fenéktöredéke, melyen középen kis méretű, négyzetes keretbe foglalt, kereszt alakú fenékbélyeg van.

85. verem

szá-fá.: 150 cm; m.: ? cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke letapasztott. Szinte teljesen hamuval töltötték fel. A veremben nagy számú, a külső oldala felé erősen megvastagodó peremű cserépüst töredéke, egy 28 cm szájátmérőjű, 18 cm magas, csaknem ép cserépüst /XXXIII.1./, órlőkő apró töredéke és egy kézzel formált, pelyvával soványított agyagból készült, bordával díszített, gyengén kiégetett /tál?/ töredékei voltak.

108. verem

szá-fá.: 110 cm; m.: 25 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltésében jellegtelen Árpád-kori töredékek közt egy szürkésfekete, bikónikus, 2 x 3 cm nagyságú orsógomb is volt.

118. verem

szá-fá.: 150 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos

kör alakú volt. Feneke letapasztott. Betöltéséből szögletesen megvastagodó peremű, kis méretű cserépvíztők töredékei, valamint kézikorongon készült, ívelten kihajló, lekerekített, enyhén tagolt peremű, a peremen és a külső oldalon összefüggő vörös engobbal festett fazekak darabjai kerültek elő.

120. verem

szá-fá.: 115 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke kitapasztott. Betöltésében számos, szögletesen megvastagodó peremű cserépvízt darabja és egy kézikorongon készült fazék aljtöredéke is volt; ez utóbbi közepén kis méretű, négyzetes keretbe foglalt kereszt alakú fenékbéljegy egy része látható.

125. verem

szá-fá.: 118 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke kitapasztott. Betöltésében szögletesen megvastagodó peremű víztők töredékei és egy ívelten kihajló, szögletesen levágott peremű fazék perem- és válltöredéke került elő.

126. verem

szá-fá.: 124 cm; m.: 55 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből szögletesen vagy alig megvastagodó peremű cserépvízt töredékei és egy nagyobb, pelyvával soványított tégladarabja került elő.

134. verem

szá-fá.: 105 cm; m.: 47 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke letapasztott. Betöltéséből vízszintesen kihajló, tagolt peremű fazék darabja és egy alig megvastagodó peremű cserépvízt töredéke volt a legjellegzetesebb.

157. verem

szá-fí.: 90 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja kissé szabálytalan kör alakú. Betöltéséből szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök és kézikorongon készült fazekak aljtöredékei kerültek elő.

192. verem

szá-fí.: 90 cm; m.: 30 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből cserépüstök töredékei mellett egy finoman iszapolt agyagból készített, fésűs hullámvonalköteggel díszített fazék oldaltöredéke is előkerült.

196. verem

szá-fí.: 100 cm; m.: 45 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből kis méretű, vastag falú, kihajló, ívelten lekerekített peremű fazék perem- és válltöredéke, valamint egy kis méretű, enyhén megvastagodó peremű cserépüst perem- és fültöredéke volt a legjellemzőbb.

209. verem

szá-fí.: 80 cm; m.: 22 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei, ívelten, erősen kihajló, enyhén tagolt, lekerekített peremű fazekak perem- és válltöredékei, valamint egy rossz megtartású sütőharang töredékei jöttek elő.

349. verem

szá-fí.: 130 cm; m.: 70 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Erősen hamus, kormos, pulis betöltéséből vasmorzsalék, tégladarab, zöldessárga színű nyers agyagtömb, szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei és egy ívelten kihajló, elvékonyodó, szögletesen levágott peremű fazék váll-

töredéke került elő.

350. verem

szá-fá.: 104 cm; m.: 54 cm /+ 120 cm/ - Foltja - minden bizonnyal - szabályos kör alakú volt. Csak fele része esett szelvényünkbe. Barnás betöltéséből néhány jellegtelen Árpád-kori cseréptöredék került elő.

359. verem

szá-fá.: 105 cm; m.: 35 cm - Foltja szabályos kör alakú, feneke letapasztott és keményre lejárta vagy ledöngölt. Betöltése barnásszürke morzsás föld, a 358. veremével azonos. Csak állatcsont és tapasztásdarabok kerültek belőle elő. A 358. veremmel való azonos töltelékföldje miatt Árpád-korinak tartjuk.

367. verem

szá-fá.: 80 cm; m.: 42 cm /+ 80 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltése erősen pernyés, hamus, szürke és puha. Jellegtelen Árpád-kori töredékek kerültek belőle elő.

375. verem

szá-fá.: 110 cm; m.: 72 cm /+ 120 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Feneke, oldala letapasztott, alja keményre letaposott vagy döngölt. Hamus, szürkés, laza betöltéséből téglalap- és kődarabkák, állatcsontok, jellegtelen Árpád-kori cseréptöredékek és egy sütőharang morzsákra szétesett darabjai kerültek elő.

394. verem

szá-fá.: 120 cm; m.: 80 cm /+ 120-130 cm/ - Foltja szabályos kör alakú lehetett. Vágja a 306. árok. Betöltése barnás, morzsás föld volt. Gyér leletanyagából egy a villán sűrűn, vízszintesen bekarcolt vonalakkal díszített fazék töredéke emel-

kedik ki.

II/3.

63. verem

szá-fá.: 220 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Vágta a 64. gödör. Betöltéséből egy nagyobb fazék oldaltöredéke került elő, amelyen egymástól 3 cm-re sűrűn, vízszintesen körbefutó vonalak láthatók.

124. verem

szá-fá.: 120 cm; m.: 14 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Vágja a 81. írkot. Betöltéséből leletanyag nem került elő, de stratigráfiai helyzete miatt kétségtelenül Árpád-kori.

132. verem

szá-fá.: 150 cm; m.: 16 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből tegasztáisdarabok, tégladarabok mellett egy félbe törött, edény falából kivágott orsókarika, szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei és egy kihajló, lekerekített, tagolatlan peremű, kicsiny fazék válltöredékei kerültek elő.

133. verem

szá-fá.: 105 cm; m.: 22 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből szokványos cserépüstitöredékek mellett egy nyújtott testű, ívelten kihajló, szögletesen kidolgozott, tagolt peremű, nagyobb fazék perem- és válltöredéke is előke-
rült.

136. verem

szá-fá.: 145 cm; m.: 5 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltéséből egy ívelten kihajló, lekerekített

szélű, tagolatlan peremű, kicsiny, domborodó vállú fazék töredéke is előkerült, melynek vállán körömbevagdaltós díszítés volt.

154. verem

szá-fá.: 115 cm; m.: 35 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Erősen hamus betöltéséből kemencetapasztásdarabok, szögletesen, laposan megvastagodó peremű cserévpüstök peremtöredékei, az egyikén téglalap átnetszerű függesztő füllyukkal és egy szélesen, sekélyen, vízszintesen körbefutó vonallal díszített fazék- oldaltöredék volt a legjellemzőbb.

181.E verem

szá-fá.: 115 cm; m.: 25 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Vágja a 181.D vermet. Betöltéséből egy 35 cm széj-átnérőjű, 3,3 cm felvastagodó püstharang töredékei és cserévpüstök laposan, szögletesen megvastagodó peremtöredékei voltak a legjellemzőbbek.

181.D verem

szá-fá.: 75 cm; m.: 30 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Vágja a 181.E verem. Betöltéséből egy fél, külső oldala fele legömbölyítve megvastagodó, 28,5 cm peremátnérőjű, 12-14 cm magas cserévpüst /XXIX.1./, valamint néhány szélesen bekarcolt, vízszintesen körbefutó vonalakkal díszített nagyobb fazék oldaltöredékei jöttek elő.

185. verem

szá-fá.: 125 cm; m.: 9 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Feneke letapasztott vagy döngölt. Betöltésében szögletesen megvastagodó peremű cserévpüstöknek és kékikorongon készült fazekaknak jellegtelen aljtöredékei voltak.

203. verem

szá-fá.: 90 cm; m.: 70 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Vágja a 205. vermet. Leletanyag betöltéséből nem került elő, de statigrafiai helyzete miatt kétségtelenül Árpád-kori.

205. verem

szá-fá.: 210 cm; m.: 52 cm /+ 70 cm/ - Foltja kissé tojásdad alakú volt. Betöltéséből egy edény falából kivágott, ép orsókarika és néhány jellegtelen Árpád-kori cseréptöredék került elő.

207. verem

szá-fá.: 120 cm; m.: 25 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Betöltéséből ívelten kihajló, lekerekített, enyhén tagolt fazekak peremtöredékei és egy a vállán vízszintesen körbefutó vonalakkal díszített fazék válltöredékei voltak a legjellemzőbbek.

213. verem

szá-fá.: 130 cm; m.: 14 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből egyetlen, szögletesen megvastagodó, díszítő jelleggel enyhén tagolt peremű cserépküst perem- és fültöredéke került elő.

214. verem

szá-fá.: 140 cm; m.: 20 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos kör alakú. Betöltéséből egy szögletesen megvastagodó cserépküst peremtöredéke és egy kőzikhorogon készült fazék aljtöredéke volt a legjellemzőbb. A fenéktöredéken elmosódó fenékbélyegnyomok vannak.

III.

54. verem

szá-fő.: 180 x 360 cm; m.: 50 cm /+ 70 cm/ - Foltja kissé lekerekített sarkú, téglalap alakú. Falai függőlegesek. Betöltéséből kő- és tapasztásdarabok, vassalukok és -olvadékok, valamint csigavonallal, vízszintesen körbefutó széles vonalakkal bekarcolt, fésűs hullámvonalköteggel és vízszintes vonalköteggel díszített fazék-oldaltöredékek kerültek elő.

113. verem

szá-fő.: 100 x 80 cm; m.: ? cm /+ 70 cm/ - Foltja kissé lekerekített sarkú téglalap alakú. Betöltéséből tapasztás- és tégladarabok, egy ép csontkorcsolya, szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei és vállán körömbevagdallással díszített fazekak töredékei kerültek elő.

119. verem

szá-fő.: 165 x 115 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabályos, lekerekített sarkú, téglalap alakú, feneke egyenes. Betöltéséből jellegtelen cserépüstök aljtöredékei kerültek elő.

131. verem

szá-fő.: 154 x 115 cm; m.: 18 cm /+ 70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú, téglalap alakú. Betöltéséből téгла- és tapasztásdarabok, valamint szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök darabjai, vízszintes és hullámvonallal bekarcolt díszítésű fazekak oldaltöredékei kerültek elő.

158. verem

szá-fő.: 180 x 200 cm; m.: 24 cm /+ 70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú, kövőr téglalap alakú. Barnás betöltésében néhány jellegtelen Árpád-kori töredék volt. A verem egyenes alján nagy állatok vízrészei feküdtek /állatsír?/.

165. verem

szá-fá.: 110 x 50 cm; m.: ? cm /+ 70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú téglalap alakú, feneke egyenes. Betöltéséből a legjellegzetesebb darab egy a külső oldala felé erőteljesen, szögletesen megvastagodó peremű üst töredéke.

170. verem

szá-fá.: 140 x 90 cm; m.: 40 cm /+ 70 cm/ - Lekerekített sarkú téglalap alakú volt a foltja, feneke egyenes. Betöltéséből nem került elő leletanyag, statigráfiai helyzete miatt tartjuk Árpád-korinak.

180. verem

szá-fá.: 150 x 90-60 cm; m.: 8 cm /+ 70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú, trapéz alakú. Betöltéséből csupán néhány kis méretű, szögletesen megvastagodó peremű cseréppüst töredéke került elő.

193. verem

szá-fá.: 110 x 145 cm; m.: 40 cm /+70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú téglalap alakú, alja egyenes. Betöltésében leletanyag nem volt, de statigráfiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

195. verem

szá-fá.: 125 x 80 cm; m.: 30 cm /+ 70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú, téglalap alakú volt. Betöltéséből tapasztásdarabok, lekerekített, megvastagodó peremű cseréppüstök darabjai és kézikorongon készült fazekak jellegtelen aljtöredékei jöttek elő.

199. verem

szá-fá.: 220 x 160 cm; m.: 125 cm /+ 70 cm/ - Foltja lekerekített sarkú téglalap alakú volt. Statigráfiai helyzete

miatt biztosan Árpád-kori.

200. verem

szá-fő.: 124 x 66 cm; m.: 140 cm /+ 70 cm/ - Foltja kissé lekerekített sarkú téglalap alakú volt. Statigrafiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

358. verem

szá-fő.: 100 x 145 cm; m.: 22 cm /+ 120 cm/ - Foltja lekerekített téglalap alakú, alja ívelt. Barnásszürke, morzsás betöltéséből tapasztás- és tégladarabok, valamint egy szögletesen megvastagodó peremű cserépküst töredéke került elő.

IV.

64. gödör

szá-fő.: 350-370 x 190-430 cm; m.: 85 cm /+ 70 cm/ - Foltja amorf. Vágja a 63. vermet. Alja egyenetlen. Betöltéséből egyetlen, szögletesen megvastagodó peremű cserépküst töredéke került elő.

146.D gödör

szá-fő.: 132 cm; m.: 35 cm /+ 70 cm/ - Foltja szabálytalan alakú. Betöltéséből tapasztásdarabok és jellegtelen Árpád-kori cserepek kerültek elő.

146.É gödör

szá-fő.: 124-112 cm; m.: 30 cm /+ 70 cm/ - Foltja amorf. Feneke egyenetlen. Viszonya a 146.D gödörhöz nem lett megfigyelve. Bizonytalan korú.

V.

1. verem /22. ábra/

szá.: 125 cm; fő.: 57 cm; m.: 132 cm /+ 40 cm/ - Foltja szabályos kör alakú volt. Alsó része lényegében egyenes aljú,

hengeres oldalú, 45 cm magas akna, amelyhez D-ről enyhén lejtős lejárát vezetett, É-i oldalán pedig tölcseéresen kiszélesedett a verem fala. Több mint felét elbányízták. A hengeres aknarészben kemény, szürkés-kék agyagbetöltés volt, ezen közel 20 cm széles réteges mészkő feküdt, amit laza hamuréteg fedett. Betöltéséből fémsalakdarabok, téglatöredékek, paticsok, kagylódarabkák mellett néhány jellegtelen Árpád-kori cseréptöredék került elő.

3. verem /23. ábra/

szá.: 144 cm; fá.: 156 cm; m.: 80 cm /+ 50 cm/ - Foltja szabálytalan kör alaprajzú. Feneke a középső rész felé mélyül, egyébként körte alakú verem. Szürkés, hamus betöltéséből néhány fésűs, vízszintesen körbefutó vonalköteggel és hullámvonalköteggel díszített oldaltöredék volt a legjellegzetesebb.

59/a verem /26. ábra/

É-D-i tájolású, a teljes hossza 420-430 cm. Szélessége 220 cm, alaprajza ovális. D-ről 240 cm hosszú, négy-öt lépcsőfokból álló, függőleges falú lejáró vezetett a tároló részbe. A lépcsők kevésbé lejártaak voltak. A tároló rész alja megközelítőleg kör alaprajzú, átmérője 220 cm, alja már elérte a sárga, szűz homokot. A maradványok alapján egyenes aljú, trapéz átmetszetű, boltozott, D-ről nyitott veremrészbe vezetett a már leírt lépcsősor. A kevés megmaradt emléktárgy szerint a verem alját és oldalát 50-90 cm magasan szerves anyag /valószínűleg gyékény/ bélelte - ezek között magvakat találtunk.

A verem É-i harmadát, valamint teljes középső részét a bányaművelés során kimarkolták.

Barnásszürke, laza betöltéséből szögletesen megvastagodó

peremű cserépüstök darabjai, ívelten kihajló peremű, tojás-
testű, oldalán körbefutó, vízszintes vonalakkal bekarcolt fa-
zék válltöredékei és egy kézikorongon készült fazék fenékbé-
lyeges aljának töredéke került elő.

162. verem /24. ábra/

szá.: 140 cm; fű.: 160 cm; m.: 126 cm /+ 70 cm/ - Foltja
szabályos kör alakú, alja a középső rész felé mélyül, közepén
kis "teknő" van. Formája a körte alakú vernekhez közelít. De-
töltéséből szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök darab-
jai, ívelten kihajló, ferde síkkal levágott peremű fazék pe-
rem- és válltöredékei, valamint fésűs vonalköteggel és csiga-
vonallal díszített fazékak oldaltöredékei kerültek elő.

258. verem /25. ábra/

szá.: 240 cm; fű.: 180 cm; m.: 62 cm /+ 114 cm/ - Foltja
egyik sarkán kiöblösödő, egyébként lekerekített sarkú, négyzet
alakú volt. Alja keményre lejár. Kiöblösödő ÉK-i sarkából két
keményre letaposott lépcsőfok vezetett az enyhén ívelt aljú és
falú aknába. Barnás betöltéséből egy erősen kihajló, ferde sík-
kal levágott peremű, a vállán körömbevagdalással, az oldalán
vízszintesen körbefutó vonalakkal díszített fazék töredéke és
néhány csigavonallal, valamint vonalköteggel díszített oldal-
töredék volt a legkiemelkedőbb.

282. verem /27. ábra/

A verem tengelye megközelítően K-NY-i tájolású, 580 cm
hosszú és 158 cm széles. Lekerekített sarkú, téglalap alap-
rajzú. A lépcsők mentén fala enyhén ívelt, lefelé közel 30 cm-t
szűkül az akna. Három gondosan kialakított, gyengén letapasztott,
keményre lejáró lépcsőfok vezetett a tároló részhez. A lépcső-

kön rétegesen felváló, vastagon letaposott, szürkésfekete sár volt. A tároló rész földbe vágott, boltíves, körte alakú üreg volt, K felé, a lépcsők irányában nyitott. Magassága 190 cm, alja 180 cm széles lehetett. A tároló rész legnagyobb szélessége 200 cm. Átégett boltozatából 30 cm hosszú szakasz maradt meg. A tároló agyagfala simára vágott, fenéke már elérte a - e területen nagyjából 3,5 m vastag sárga agyagréteg alatti - sárga, szűz homokot. A verem belsejét eredetileg nem tapasztották, és nem égették ki - a boltív és a falak felső része a verem pusztulását okozó tűz miatt égett át.

Alját szalma és gyékény fedhette s ezen álltak a vesszőből, sásból készített alkalmatosságok, amelyekben a gabonát tarthatták. A verem fenekén 6-10 cm vastagon szürke hamu volt - fonott gyékény és gyékénnyel körülvont ágak alszenesedett maradványaival, köztük sok szénné égett gabonamaggal. Ezen 12-32 cm vastag fehér, szürkésfehér hamuréteg feküdt, amit különféle omladékrétegek fedtek.

A legalsó lépcsőfok közepe táján egy gabonával teli gyékénykosár állhatott, mely teljesen szénné égett a magvakkal együtt. Az omladékban a kosár szája 88 cm széles, magassága 20 cm volt, formája félgömbös. A tároló rész úrtartalma megközelíti az 5,5 köbmétert.

A betöltésből egy őrlőkő apró töredéke, szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök darabjai, ívelten kihajló, lekerékített, tagolatlan peremű fazekak válltöredékei, valamint vékony csigavonallal szélesen, sekélyen bekarcolt vízszintes vonalakkal, valamint fésűs vonalkötegekkel díszített oldaltöredékek kerültek elő.

VI.

383. "szabadban lévő" munkagödör

szá.: 160 cm; fá.: 100 + 600 cm; m.: 12-17-22 cm /+ 120-130 cm/ - Foltja piskóta alakú. Két részből áll. Tengelye ÉÉNY-DDK-i irányú, alja DK felé lejt. É felé egyenes, 100 cm hosszú, lejtős fenekű, rézsús oldalú beíás volt, 12-17 cm mély. Ebből lejtősen alakították ki a 60 cm átmérőjű, 22 cm mély kisebb részt, melynek alja keményre letaposott. Hamus betöltéséből jellegtelen Árpád-kori töredékek kerültek elő.

A bizonytalan korú vermek

10., 20., 29., 33., 39., 40., 53., 72., 88., 93., 94., 95., 98., 99., 112., 116., 128., 129., 135., 144., 147., 149., 151., 153., 159., 161., 166., 173., 179., 201., 202., 204., 208., 269., 284., 340., 364., 373., 374. - Ezen vermekből leletanyag nem került elő, betöltésük, elhelyezkedésük vizsgálata pedig nem nyújtott segítséget ahhoz, hogy a területen előforduló különféle megtelepedési kor bármelyikébe is besoroljuk őket. Az itt szóban forgó vermek azonban a fentebb ismertetett veremfajták valamelyikébe beleillenek, nincsenek közöttük különleges formák.

Szabadban lévő kemencék és tűzhelyek

1. kemence /28. ábra/

A mai felszín alatt 25-30 cm mélyen került elő a humusz legalján. Egy korábban ásott és feltöltődött trapéz átmetszetű verem É-i falába vájták úgy, hogy a vermet munkagödörre alakították át. Sütőfelülete csaknem szabályos kör alaprajzú, vízszintes, átmérője 140 cm. Szája kevésbé szűkülő.

A kemence fenekét 6-8 cm vastagon sárga agyaggal kitapasztották, ahogy oldalát és boltozatát is. Aljába cseréptöredékeket ágyaztak. Sütőfelülete és 12 cm magasan megmaradt boltozata erősen vörösre, cserepesre égett át a magas hő miatt. A boltozat maradványában két apró kiégett karólyuk helyét figyeltük meg.

230 cm hosszú előtere két részből tevődött össze, alaprajza nagyjából piskóta alakú volt. D-i részét - amelynek alját és oldalát a verem eredeti falai és fenéke képezték - barnás, hamus föld töltötte ki, ahonnan halpikkelyek és állatcsontok nagy számban kerültek elő. É-i részének elja a kemence fenekétől 30 cm-rel volt lejjebb, és keményre, kissé teknősre letaposott volt. Benne a kemence szájából K-re egy 60 x 30 cm-es teknő alakú mélyedés volt, melynek egész felülete átégett, s faszénnel, illetve hamuval volt tele.

A sütőfelület tapasztásából számos cseréptöredék és egy kihajló, erősen tagolt peremű díszítetlen fazék töredéke került elő.

2. tűzhely /28/a ábra/

A mai felszín alatt 20 cm mélyen került elő a humuszban. A 14/c verem és egy kutyatenetkezés bolygatta meg. Sütőfelülete kissé trapéz alaprajzú; megmaradt része vízszintes - legnagyobb szélessége 100 cm. A fenék agyagtapasztása 3-4 cm vastag volt, felső része jól átégett.

47. kemence /?/

A mai felszín alatt 25-30 cm mélyen került elő a humusz és a bolygatatlan sárga altalaj határán. Sütőfelületét és előterét is teljesen elroncsolták a humusz letolásakor. Csupán a

fenék tapasztásának középső, legvastagabb részének a legalja maradt meg.

A sütőfelület tapasztása alá cserépdarabokat terítettek, ebből maradt meg kettő: a külső oldala felé gömbölydeden megvastagodó peremű cserépüst apró töredékei.

48. kemence /?/

A mai felszín alatt 25-30 cm mélyen a humusz és a sárga altalaj határán került elő. Fenekének legnagyobb részét elpusztították a humusz letolásakor. Munkagödrének semmilyen nyomát sem találtuk.

Vízszintes feneke csaknem szabályos kör alaprajzú, átmérője 110 cm, erősen - szinte cserepesre - átégett. A sütőfelület 3-5 cm vastag tapasztása alá cseréptöredékeket terítettek, ezekből egy 26 cm-es peremátmérőjű, igen alacsony, a peremén a külső oldal felé szögletesen megvastagodó cserépüst fele állt össze.

56. kemence

A mai felszín alatt 40-45 cm mélyen került elő, K-NY-i tájolású, földbe vájt volt. Sütőfelülete alaprajza enyhén trapéz alakú, szája erősen összeszűkülő. A kemence feneke és boltozatának megmaradt részlete keményre, vörösre átégett.

A kemence szája mellett, a fala vonalában, az előtér aljába mélyedő két-két karó helyét figyeltük meg. Sütőfelülete a szája felé erősen lejtett, mérete 72 x 72 cm volt. Munkagödre lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, menetelés lejárátú, alja a kemence szájánál 30 cm-rel volt lejjebb. A munkagödört csak 130 cm szélességben és 120 cm hosszúságban követhettük nyomon, mert későbbi - még Árpád-kori - beásások bolygatták meg.

A kemence szája előtt a betöltésben igen nagy mennyiségű hamu és faszén volt. A sütőfelület tapasztása alá terített cserépdarabokból egy 26 cm átmérőjű, 11 cm magas, a külső oldala felé megvastagodó peremű cserépüst csaknem teljes egésze állt össze. /XXIX.2./

58. kemence /?/

A mai felszín alatt 35-40 cm mélyen, a sárga bolygatatlan altalajon került elő sütőfelülete, melyet a tolólappal megsértettek. Munkagödörének nyomát nem találtuk meg.

Eredetileg a fenék szabályos kör alaprajzú lehetett, átmérője 122 cm. Sütőfelülete teknős kiképzésű, közepe 12 cm-rel volt lejjebb, mint a szélei.

Az erősen átégett fenék tapasztásából fazekak alj- és oldaltöredékei kerültek elő, valamint egy 28 cm peremátmérőjű, 16 cm magas, a külső oldal felé megvastagodó peremű cserépüst volt összeállítható.

60. kemence

A mai felszíntől 70 cm mélyen került elő. A hátsó része felé kissé lejtő sütőfelülete trapéz alakú, szűkülő szájú, 115 x 115 cm-es. Földbe vájták, sütőfelületét és boltíve maradványainak belső oldalát letapasztották; a használat során mindkettő keményre, cserepesre égett át.

A kemence É-D-i tájolású, a szájhoz egy lekerekített sarkú, a kemence felé kissé lejtős aljú, trapéz alakú, 100-120 x 160 cm-es munkagödör csatlakozott. A munkagödör alját keményre letaposták; a kemence szája melletti két sarkában egy-egy 35 cm átmérőjű, 36-34 cm-re a munkagödör feneke alá mélyedő, egyenes aljú, kerek átmetszetű cölöp lyukát bontottuk ki.

A kemence előterének barnásszürke, kissé hamus, humuszos betöltéséből néhány szögletesen megvastagodó peremű cserépüst töredéke került elő. A kemence tapasztása alá terített cserepek közt is csak néhány, az előzővel egyező peremtöredék és nagy mennyiségű - egymással alig-alig összeillő - cserépüst-oldal- és-aljtöredék volt a legjellemzőbb.

105. kemence

A mai felszín alatt 70-75 cm mélyen került elő. Trapéz alakú sütőfelülete és enyhén szűkülő szája van; tájolása ÉNY-DK-i. A kemence feneke 130 x 140 cm-es, a munkagödör felé lejt.

Munkagödörét egy korábban beásott és feltöltődött Árpád-kori veremből alakították ki, mely 150 cm átmérőjű és egyenes aljú volt. A gödör ÉNY-i falába vájták a kemencét, melynek nemcsak feneke, hanem boltozata is vastagon kitapasztott és erősen átégett volt. Fala körben 15-20 cm magasan maradt meg. Az átalakított munkagödör alja 38 cm-rel volt a kemence feneke alatt.

A kemence sütőfelülete tapasztása alól rengeteg cseréptöredék került elő. Ezekből három - csaknem teljes - cserépüstöt sikerült összeállítanunk. Az egyik üst peremátmérője 26,6 cm, magassága 14-16 cm; pereme a külső oldal felé enyhén megvastagodó. A másik peremátmérője 29 cm, magassága 18 cm; a perem a külső oldal felé csaknem háromszög alakban vastagodott meg. A harmadik peremátmérője 28,2 cm, magassága 20 cm; pereme a külső oldal felé szögletesen, erőteljesen megvastagodott. Mindegyik cserépüst külső oldalán összefüggő, vörös festék nyomait látjuk. /XXX.2., XXXI.1., XXXII.1./

109. kemence /leírását lásd a 109. háznál/

110. kemence /leírását lásd a 109. háznál/

111. kemence

A mai felszín alatt 70 cm mélyen került elő; EK-DNY-i tájolású. Kissé nyújtott, tojás alakú sütőfelülete 130 x 110 cm-es, az előtér felé enyhén lejtős. Földbe vájták, sütőfelületét vastagon kitapasztották, s ez erősen, cserepesre égett át.

A kemence szűkülő szájához egy 250 x 180 cm nagyságú, lekerekített sarkú, kissé szabálytalan téglalap alakú munkagödör csatlakozott, melynek keményre letaposott fenéke a kemence felé menetelesen lejtett, s a kemence szájánál 16 cm-rel volt a sütőfelület szintje alatt.

A kemence építéskor megsemmisítették a 122. és a 122/a kemencék sütőfelületét és a 123. kemence előterét. A kemencét vágta a 75. árok.

A sütőfelület tapasztása alatt cserépüst töredékei voltak. Belőlük egy 25 cm-es peremátmérőjű, 14-16 cm magas, szögletesen megvastagodó peremű üstöt részben összeállíthattunk.

121. kemence

A mai felszín alatt 40-45 cm mélyen, a sárga bolygatatlan altalajba belevágva feküdt. Csak kis részletét menthettük meg, ugyanis a földkitermeléskor elbányászták. Csupán a 120 x 70 cm-es, vízszintes sütőfelület vastagon letapasztott, erősen átégett részletét bonthattuk ki. A tapasztás alól szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök töredékei kerültek elő.

122. kemence

A mai felszín alatt 90 cm mélyen került elő sütőfelületének egy része. A 111. kemence munkagödrét úgy alakították ki, hogy e kemence sütőfelülete részét képezte a 111. munkagödör

fenekének.

A megmaradt sütőfelületrész alapján e kemence feneke közel kör alaprajzú lehetett, átmérője 140 cm volt.

A fenék tapasztása alól egy ívelten kihajló, szögletesen kiképzett peremű fazék díszítetlen töredéke és szögletesen megvastagodó peremű cserépüstök darabjai kerültek elő.

122/a kemence

A 123. kemence beásásával csaknem teljesen elpusztították, s csupán egy 30 x 30 cm-es sütőfelület-részlet maradt meg belőle. Cserepesre égett tapasztása alatt edénytöredékeket nem találtunk.

123. kemence

A mai felszín alatt 70 cm mélyen került elő. ÉNY-DK-i tájolású, sütőfelülete tojás alakú, 80 x 60 cm nagyságú. Szélei bizonytalanok. Földbe vájt, s talán kitapasztott lehetett; a kemence fenekét - mely erősen átégett - vastagon letapasztották. A sütőfelület a munkagödör felé enyhén lejt.

A kemence erősen szűkülő szájához egy lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, 140 cm széles munkagödör csatlakozott, melynek feneke a kemence sütőfelületétől 30 cm-rel volt lejjebb. A DK-i irányba fokozatosan lejtő előteret csak 110 cm hosszan követhettük, mert innen a 111. Árpád-kori kemence később beásott munkagödre tönkretette.

A 123. kemence sütőfelülete alól néhány szögletesen megvastagodó peremű cserépüst töredéke került elő.

216. tűzhely /?/

A mai felszín alatt 25 cm mélyen került elő szürkés, homokos, Árpád-kori humuszban. 11-13. századi feltöltődött vermek

és tapasztott, letaposott padló közt zárt rétegben feküdt.
/29. ábra/ Építményhez nem tartozott, előteret, munkagödört
nem találtunk hozzá.

Nagy méretű, kör alaprajzú sütőfelülete 140 cm átmérőjű,
vastagon letapasztott és erősen átégett, közepe felé enyhén
domborodó volt. Az egész sütőfelület kissé K felé lejtett.

A fenék tapasztása alól legömbölyített, a külső oldal fe-
lé megvastagodó peremű cserépüstök töredékei és egy finoman i-
szapolt agyagból készült, sárgás színű, lágy tapintású, laza,
fésűs hullámvonalköteggel díszített fazék oldaltöredékei vol-
tak a legjellemzőbbek.

217. kemence

A mai felszín alatt 45 cm mélyen került elő a szürke, Ár-
pád-kori humusgréteg alatt. A 217. körte alakú verem D-i fa-
lába vájták úgy, hogy a vermet munkagödörre alakították át.
Csak a kemence sütőfelületét tudtuk feltárni, mivel munkagöd-
re nagy részét a földkitermeléskor elpusztították.

A nagy méretű, szabályos kör alaprajzú sütőfelület átmé-
rője 140 cm volt. Száját egy későbbi Árpád-kori verem beásá-
sával semmisítették meg.

A munkagödre felé enyhén lejtő fenekét 6 cm vastagon ki-
tapasztották épp úgy, mint falát és boltozatát, mely 28 cm ma-
gasan maradt meg. A kemence belső tere erősen átégett. /30.
ábra/

A sütőfelület tapasztása alól csak igen kevés, legömbö-
lyített, megvastagodó peremű cserépüst töredéke és néhány fa-
zék vízszintesen körbefutó, fésűs hullámvonalköteggel díszí-
tett oldaltöredéke került elő.

268. kemence

A mai felszíntől 55 cm mélyen került elő. Trapéz alakú sütőfelülete és alig szűkülő szája volt. Egy korábbi Árpád-kori ház /"I" ház/ E-i falába vájták be úgy, hogy a ház gödrét előtérnek képezték ki kemencénkhez. A kemence sütőfelülete 120 x 140 cm volt; nemcsak ez, hanem boltozata és a szája előtt a munkagödre is egészen az aljáig rézsűsen, vastagon ki volt tapasztva és átégve. A kemence feneke munkagödre felé erősen lejtett. Sütőfelületét egyszer vékony kitapasztással megújították.

Munkagödre betöltése erősen hamus volt.

Sütőfelülete tapasztása alól néhány erősen átégett, porladó állatcsont került elő.

275. kemence

A mai felszín alatt 40 cm mélyen került elő; kör alaprajzú sütőfelülete 138 cm átmérőjű, erősen töredezett felületű, szája a munkagödre felé szűkülő. A már említett "P" ház É-i falába vájták a 268. kemence mellé úgy, hogy a ház gödrét a kemence előterévé alakították át. Boltozatának semmi nyoma nem maradt, sütőfelületét vízszintesre képezték ki.

A 6 cm vastagon letapasztott, erősen átégett fenék tapasztásában számos porlékony, feketére átégett állatcsontot találtunk.

296. kemence

A mai felszín alatt 35-40 cm mélyen került elő. A "P" ház NY-i falába vájták be, a ház gödrét előtérnek használva. Szabályos kör alaprajzú, 120 cm átmérőjű lehetett. A vízszintes kemencefenék tapasztása erősen átégett. Sütőfelülete nagy

részét a 268. kemence előtere kialakításakor megsemmisítették. Tapasztása alól leletanyag nem került elő.

300. kemence /?/

A mai felszín alatt 35-40 cm mélyen találtuk meg a 45 fokos szögben lejtő 10-45 cm vastagon lesározott, lényegében sárga agyagból megépített felületet. Enyhén emelkedő, eldolgozott K-NY-i szélén a fenéktapasztás nem is égett át.

Lekerekített sarkú, "kövér" téglalap alaprajzú, 90 x 72 cm-es.

A fenék tapasztása rendkívül erősen átégett, a középső részen többször kijavították, vékonyan újra meg újra lesározták. Minden tapasztásréteg - a heves átégés miatt - vékonyan, porlékonyan vált el az előzőtől. A sütőfelület középső része alatt az agyagalapozás felső sávja is áthevült, 2-3 cm vastagon vöröses elszíneződést kapott.

Az alapozásban sok állatcsont volt, ami erősen barnára és feketére égett át. Felmenő falnak, boltozatnak nem találtunk nyomát. Statigráfiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

363. kemence /31. ábra/

A mai felszín alatt 105-110 cm mélyen került elő. NY-K-i tájolású. Földbe vájt építmény. Falai 12-28 cm magasan maradtak meg. Sütőfelülete csaknem szabályos kör alaprajzú, erősen szűkülő szájú, 114 x 120 cm nagyságú. Mind fala és boltozata, mind a feneke agyaggal vastagon kitapasztott, kiégett, a kemence alja repedezett is.

A kemence szájához K felől egy lekerekített sarkú, két karéjos oldalú, négyzet alakú előtér csatlakozik, amelynek alja keményre letaposott és vízszintes volt. A munkagödör fe-

neke 22 cm-rel volt lejjebb a kemence aljánál. A kemence szájánál az előtér enyhén ívelt fala kissé átégett. A kemence szája mellett, a munkagödör D-i sarkában egy 40 cm átmérőjű, az előtér alja alá 20 cm-re hatoló cölöp vagy ágasfa helyét bontottuk ki. A munkagödör K-i végének közepén 60-90 cm széles, lépcsős lejárát volt; É-i fala mellett, illetve attól 20 cm-re öt kisebb-nagyobb kihegyezett végű karó nyomára leltünk.

Az előtér betöltése szürkésbarna, kemény föld volt - csak a karéjos kitüremkedésekben állt sok hamu.

A kemencefenék 6 cm vastag tapasztása alól állatcsontok kerültek elő. Az előtér betöltéséből két apró, csigavonallal díszített fazék oldaltöredéke került elő.

378. tűzhely /?/

A mai felszíntől 30-35 cm mélyen találtuk meg; csaknem teljesen szabályos kör alakú alaprajza volt. Átmérője 105 x 100 cm. Vastagon letapasztott és erősen átégett, a közepe felé domborodó sütőfelülete alatt sem cserepek, sem csontok nem voltak. Statigrafiai helyzete miatt biztosan Árpád-kori.

391. kemence

A mai felszín alatt alig 25-30 cm mélyen találtuk meg a szürkés, homokos Árpád-kori humusz alján. Csaknem szabályos kör alakú alaprajza volt - átmérője 130 x 142 cm. Szája alig szűkülő.

4-5 cm vastagon letapasztott sütőfelülete a közepe felé domborodott. A kemence NY-i szélén boltozata kicsiny szakaszát is megfigyeltük, azonban fala, boltozata nem volt olyan erősen átégve, mint a feneke. Sütőfelületén kemény, agyagos, iszapos, szürkésfekete betöltés volt.

A fenék tapasztása alá terítve egy rétegben nagyon sok kerámiatöredék feküdt. Ezekből egy csaknem teljesen ép, 24 cm peremátmérőjű, 16-17 cm magas, alig megvastagodó, ferdén kiképzett peremű cserépüstöt állíthattunk össze.

Munkagödörének nyomát nem találtuk meg.

Bizonytalan korú kemencék és tűzhelyek

51., 52., 97/a, 97/b, 156., 304., 305., 396. - Tapasztásukból és betöltésükből leletanyag nem került elő. Nagy valószínűséggel állíthatjuk azonban, hogy nem Árpád-koriak.

Kutyatemetkezések

14/a kutyatemetkezés /28/a ábra/

A gödör foltja a mai felszín alatt 46 cm mélyen jelentkezett. Kissé szabálytalan ovális alaprajzú, 90 x 65 cm nagyságú beásás. A gödör fenéke kissé egyenetlen, E felé enyhén emelkedett.

Középen a beásás fenekén DK-ÉNY tájolásban /fejjel DK-nek/ a jobb oldalán feküdt az állat természetes testhelyzetben. Melléklete nem volt. A gödör betöltése barnásszürke humusz.

186. kutyatemetkezés

A 186. verem alján természetes testhelyzetben feküdt az állat NY-K-i tájolásban /fejjel NY-nak/.

230. kutyatemetkezés

A 230. körte alakú verem alján volt. Az állatot a verem K-i oldalához szorosan fektették, szinte odaszorították. Teste É-D-i tájolásban feküdt, de rendellenes testhelyzetben. Feje D felé nézett, de nyaka és mellkasi részei a "hátsó fele"

ellentett végénél voltak. A vázat állatjárás kissé megbolygatta ugyan, de a csontok zöme részenként anatómiai rendben feküdt.

A temetkezést a verem betöltéséből előkerült leletanyag korhatározza.

297. kutyatemetkezés

A 297. egyenes aljú, hengeres oldalú verem alján, a D-i falhoz simulva feküdt a bal oldalán K-NY-i tájolásban /fejjel K-nek/. Az ép vázat természetes helyzetben, gondosan temették el; mellette cserépüstök ívelt, tálka szerű nagyobb darabjai és néhány nagy állat csontja feküdt.

337. kutyatemetkezés

A 337. kúp alakú verem alján az É-i falhoz simulva találtuk meg. A munkások erősen megbolygatták.

Feje ÉNY-ra nézett, feltehetően vemhesen vagy újszülött kutyával temették el. A verem alján néhány nagy állat csontdarabjai voltak szétszórva.

Korát a verem másodlagos betöltéséből előkerült leletek adják meg.

3. Az objektumok értelmezése

Házak

A feltáráson összesen tizenöt ház nyomait figyeltük meg. Értékelhető, elemzésre alkalmas adatokat azonban csak tíz ház esetében nyertünk. Öt ház kapcsán /6., 231., 232., 370., "P"/ csupán a földbe mélyítetttség, a keményre letaposott padlók ténye konstatálható, s egy-két esetben a ház szerkezetére

vonatkozó részmegállapítást tehattunk. Ez utóbbiak zöménél a padlóról előkerült leletanyag volt a legértékesebb, amely jó lehetőséget nyújtott a település egyes objektumainak keltezéséhez.

A házak a feltárt terület keleti és nyugati szélén kerültek elő. Többé-kevésbé szabályos soraik a magas part gerincét követték az úttól nyugatra, valamint a tó meredek keleti partját /2. ábra/. A sorokon belül azonban egy-egy kisebb csoportban a házak összezsúfolódtak, néhány esetben az egyes elhagyott és betemetődött házakat újabbakkal ásták át, vagy vermeket, árkokat, külső kemencéket készítettek a helyükön.

A feltárt tizenöt épület kisebb-nagyobb mértékben eltért egymástól, de abban megegyeznek, hogy valamennyi egysejtű és földbe mélyítették. Az értékelhető tíz lakóház közül csupán kettő azonos az ország területéről már számos helyről ismert egyszerűbb Árpád-kori földházakkal /140., 114.K/.

A házak bejáratának elhelyezkedésére csak néhány esetben tudtunk következtetni. A kontraparti házak ajtajai délnyugattól északkeletig nyíltak. Eddigi ismereteink alapján⁷³ a 2/a-b és a 388. házakba az északkeletről való belépés volta különleges esetnek számít. Valószínű oka a területen uralkodó gyakori viharos déli, délkeleti szél, melynek hevességét az ásatás során számos alkalommal tapasztalhattuk.

Ásatásunkon csak kis - 260 x 260 cm-es - és közepes - 300-380 x 200-280 cm - alapterületű házak kerültek elő, melyek az e korból származó településeken mindenütt megszokottak.

Az épületek többségének rövidebb vagy hosszabbik oldali középtengelyében megtaláltuk a szelementartó ágasfák nyomait.

Ez alól csupán a 2/a-c, a 31., a 109. és a 388. házak voltak kivételek. Közülük a tetőszerkezet szempontjából a 31. ház értékelhetetlen, mert a ház északi és nyugati részét teljesen elbányászták a földkitermelés során.

A 388. épület délnyugati sarkát is megbolygatták - még az Árpád-korban - egy verem beásásával, azonban ennek ellenére, ha volt is, a tetőszerkezetre utaló nyomokat meg kellett volna találnunk. E ház kapcsán talán ugyanazzal a jelenséggel állunk szemben, mint a Tiszalök - Rázompusztán előkerült 5. ház esetében⁷⁴.

Mindenképpen különleges szerkezetű a 2/a-b-c ház. Az épület fennállásának egyetlen periódusában sem találtunk a ház gödrében cölöpökre vagy szelementartó ágasfákra utaló nyomokat. Gondosan áttanulmányoztuk a ház környezetét is, de a sárga agyagaltalajba hatoló cölöpnyomokra itt sem bukkantunk. Mivel a ház padlója ugyanazon a szinten került elő, mint a település többi lakóépületéé /100 cm körül a jelenlegi felszín alatt/, így kizárhatjuk annak lehetőségét, hogy épületünk teljesen földbe mélyített gödörház volt. Ugyanakkor az "a" és a "b - c" periódus házai sem teljesen azonos szerkezetűek.

Az "a" periódusban egy kis méretű, téglalap alaprajzú, félig földbe mélyített házat készítettek, melynek tetőszerkezetét - a ház gödrén kívül, de körülötte - csupán az Árpád-kori humuszba mélyedő konstrukció hordozta.⁷⁵ A "b" periódusban melegebbé, védettebbé teheték az épületet azzal, hogy feltehetőleg sövényfállal bélelték. A három oldalról való bélelés csapott tető létét tételezi fel. A teljesen zárt negyedik oldalon ugyanis nem szükséges a bélelés. Az északkeleti sarokban

pedig a "gádoros" lejárát husángjainak a nyomait is megtaláltuk. A sövény kevés számú és csupán csekély mértékben a padló szintje alá hatoló függőleges karói miatt nem gondolhatunk önálló, körfát is tartó sövényfalra⁷⁶, hanem csak a ház gödrének falához és a felszínen álló tetőszerkezetéhez erősített "sövényfalbélésre"⁷⁷. A házat a "c" periódusban történt megnagyobbítása előtt sem használhatták sokáig, hisz a - feltehetően - gyorsan elkorhadó sövénybélést egyszer sem javították meg. A harmadik periódusban történt átépítéskor módosult némileg a ház szerkezete. A tűzhely a korábbi bejárat helyére került, s a nyílt tüzelőhely veszélyessége miatt ezen a részen megszűnt a sövényfal. Az északi fal mentén talált, a padlón keményre letaposott, feltunően vastag sárréteg miatt arra gondoltunk, hogy a bejárat erre az oldalra helyeződött át. Feltehetően az eddig nyugat felé lejtő, csapott tető helyzetében is változás következett be.

Az "a" periódus feltunően kis alapterületű, tüzelőhely nélküli, két "munkagödörrel" rendelkező épületében műhely féltét sejtünk, melynek csapott teteje, s talán három oldalról nyitott felső része lehetett. A "b" periódustól kezdődő sövényfal való bélelés a ház funkciójának megváltozásával függött össze. A megszüntetett munkagödrök, a tüzelésnyomok, a bélelés ténye arra utalnak, hogy az épületet zárt, melegebb, kényelmesebb lakóházzá alakították át.

A 109. ház a legnagyobb a településen az eddig feltártak között; alapterülete $10,64 \text{ m}^2$. Határozottan "kövérkés" téglalap alaprajzú. Eredeti funkciója megszűnte után e házat az Árpád-kor folyamán számos verem, gödör beásásával és szabadban álló

kemencék falába vájásával bolygatták meg. Ennek ellenére a ház háromnegyed részén megmaradt padlójában csupán az épület északi harmadában akadtunk - a mélységadatok alapján nem bizonyíthatóan összetartozó - cölöpök helyére. Elképzelésünk szerint az említett oszlopok közül a ház délkeleti és délnyugati falának vonalába esők a tetőt tartó ágasfák helyei, míg a rendszerbe nem illők egy esetleges későbbi építkezés következtében kerültek oda. A ház eredeti funkciójáról keveset tudunk. Az épület betöltéséből és az őt megbolygató vermek anyagából számos kovácssalakdarab került elő. Ezeket azonban még feltételelesen sem kötjük a 109. házhoz.⁷⁸

Mint már mondtam, a 114.K és a 140. ház hasonlít leginkább az ország területén e korból megismert házakhoz. Az egyik megközelítően négyzet-, a másik "kövérkés" téglalap alaprajzú. Alapterületük $9,57 \text{ m}^2$, illetve $8,84 \text{ m}^2$. Mindkettő egyik sarkába az általánosan ismert kis méretű kemencét építették. De a kemencék kialakításának módjában már szembetűnő különbségek vannak. A 140. ház /8. ábra/ kemencéjét a délkeleti sarokban készítették el, alaprajza csaknem kör alakú, sütőfelülete a ház belseje felé erősen lejt, s feneke tapasztása alá csak néhány cserepet tettek. A kemence elejét sövényváz tapasztása révén építhették meg. A 114.K ház kemencéjét /6. ábra/ az északnyugati sarokban építették, lekerekített sarkú téglalap alaprajzú, sütőfelülete a kemence hátsó része felé erősen lejt; feneke alá nagyszámú cseréptöredéket terítettek.

Különlegesnek tartjuk a 31. ház kemencéjét, bár kissé szimmetrikus, körte alakú alaprajza és mérete nem különíti el a házak sarkában lévő kemencéktől, mégis elgondolkodtató, hogy

az előbb ismertetett épített kemencékkel szemben ezt a ház falába vájták, tehát nem úgy készült, hogy a ház sarkában eleve kihagyták a helyét - belekomponálva a ház négyszögébe a kemencét is. Önmagában a 31. ház kemencéjének készítési módja nem ismeretlen Árpád-kori falvainkban.⁷⁹ Mivel azonban a kemence sütőfelülete 10 cm-rel magasabban volt a ház padlójától, s mert a szája előtt a padlón a száját és a padlót összekötő rézsús, sárga agyagból kialakított kupac alatt egy közel kör alaprajzú, letapasztott sütőfelület volt, s ez utóbbi tüzelőberendezés pontosan a 31. ház délkeleti sarkába illeszkedett, arra gondolunk, hogy a 31. háznak eredetileg a sarokban letapasztott tűzhelye /nem zárható ki, hogy megépített kemencéje/ lehetett, amely hamar elvesztette jelentőségét; s a ház lakói egy kemencét vájtak a délkeleti sarokba - megszüntetve és elegyengetve a korábbi tüzelőberendezést. Arra is gondolhatunk - bár a kemence kis mérete e lehetőség ellen szól -, hogy röviddel a ház felhagyása után vájták a ház gödrének falába a kemencét, s szabadban lévő kemence és munkagödre együtteseként funkcionált a korábbi ház.

A házak tüzelőberendezését tovább vizsgálva feltétlenül ki kell emelnünk a 2. ház "b" periódusában a padló délnyugati részén megfigyelt ideiglenes tüzelésnyomokat és a ház "c" periódusában az épület északkeleti sarkában álló nyílt tűzhelyet. Hasonló jelenséget észlelhetünk még a 219. ház maradványainál. Az Árpád-kori veremházakban a kemencéken kívül való tűzgyújtás nyomait már Méri István is megfigyelte⁸⁰, de okleveles adatok is megerősítik, hogy e házakban ideiglenes szabad tűzhelyek is lehettek.⁸¹ Letapasztott, gondosan elkészített házbeli

nyílt tüzelőhelyet Doboz - Hajdúirtásról és Bashalomról is ismerünk, azonban a kontraparti tűzhelyek elhelyezkedése a Fonyód - Bélatelepi-iekhez áll közelebb.⁸²

Elgondolkodtató az a tény, hogy a 2. ház "a" periódusában a 109., 114.NY, 215. és a 388. házakban semmilyen tüzelőberendezés nyomára nem akadtunk. Figyelembe véve a felsorolt házak későbbi bolygatásait is /például 109. ház/, a 2/a ház esetében teljesen bizonyos, a 109. ház kivételével pedig nagyon valószínű, hogy e házakban nem is volt semmilyen tüzelőberendezés.

Szólnunk kell a 293. ház és a feltételelesen hozzá tartozónak meghatározott épített 295. kemencéről. E kemence felépítésének módja, feltűnően kicsi és erősen átégett belső tere megkülönbözteti a házak sarkaiban megépítettektől. Feltehetően elsődleges funkciója is más lehetett, de hogy mi, arra a megfigyelések és a leletek hiányában egyelőre nem tudunk választ adni.

A 140., 215. és a 2/a házakban ún. "munkagödrökre" figyelhettünk fel. Ez a lekerekített sarkú, téglalap alakú, munkavégzésre vagy pihenésre szolgáló ülőalkalmatosság gyakran kerül elő feltárt Árpád-kori félig földbe mélyített házainkban. Közülük kiemelkedik a 2/a házban egymással szemben lévő két ülő gödör⁸³; nemcsak mert itt a megszokott eggyel szemben kettő van, hanem mert közöttük négy összetartozó, szabályos négyszöget alkotó karólyuk is van. Ebben az esetben - talán joggal bútor /asztal?/⁸⁴ vagy munkaeszköz /?/ padlóba vert lábai nyomának tartjuk e karólyukakat.

Számos házban különféle karók, husángok, kisebb oszlopok

nyomai vonják magukra a figyelmet. Ezek funkciójáról nehéz bármit is megállapítani, még akkor is, ha néha szabályos, derékszögű rendszereket képeznek /114.NY ház/. Egyes esetekben a bejárati gádor tartásában vehettek részt /2. ház/, más esetekben a ház sarkában egy-egy területet kerítették el. /388., 114.K házak/.

Ha végigtekintünk az Árpád-kori Sáp faluban feltárt házak rajzain, mindjárt feltűnik, hogy nincs két azonos szerkezetű, kivitelezésű épület közöttük. E sokszínűségnek egyik magyarázata, hogy a házak nem egykorúak, hanem a falu fennállásának mintegy háromszáz éve alatt keletkeztek. Keletkezésükhöz a legbiztosabb támpontot a kemencéik sütőfelülete alá terített leletanyag adhatja. Sőt, ha még figyelembe vesszük a házak betöltésének leletanyagát, valamint a szerkezetükben mutatkozó közös vonásokat is, elég nagy biztonsággal állapíthatjuk meg időrendjüket.

A legkorábbiak közé tartoznak a 2/a-b-c, 31., 109. és 388. házak. Nemcsak leletanyaguk, hanem párhuzamaik is a korai keltezés mellett szólnak. Leletanyag híján szerkezeti hasonlóságok alapján - feltételesen - a "P", a 219. és a 215. házakat is idesoroljuk. Későbbiek a 114.K és a 140. házak /12/13-13. század/, s a 13. század második felére-végére keltezhető a 293. ház. A 114.NY házat megnyugtatóan nem tudjuk korhatározni, mivel betöltéséből a 105. szabadban lévő kemencével egykorú anyag a döntő, s ez a kései anyag nyilván a kemence használata során keveredett a ház betöltésébe.

Figyelemre méltó a korai házak esetében a sarokban lévő, letapasztott aljú szabad tűzhely /2., 31., 219./, a tetőszerke-

zetben mutatkozó sajátosság /2., 31., 388./ és a tüzelőberendezések hiánya /109., 215., 388./. Azokat az épületeket, amelyekben tüzelőberendezést nem találtunk - a 2/a házban megfigyeltek, valamint kis alapterületük miatt - elsősorban "munkaházaknak" gondoljuk; valószínűleg csak ritkán használták ezeket lakás céljára.

A lakóházak kronológiája és típusainak elemzése kapcsán fontosnak tartjuk elmondani, hogy a kontraparti házak alapterületének növekedésében, tetőszerkezetük változásában, a tüzelőberendezések alakulásában jelentkező eltérések bemutatásával semmiféle mereven értelmezett fejlődési sort nem kívánunk sugallni. Annál is inkább tartózkodunk ettől, mert tapasztalataink szerint a feltárt terület a falu teljes belsőségének tized részét sem teszi ki. Ha ezen a kis területen ennyiféle "háztípussal" számolhatunk, mennyi variánst és kivételt találhatnánk a település teljes feltárása esetén! A félig földbe mélyített építmények, házak sokszínűségét nagyrészt az is okozza, hogy az Árpád-kori falvak házairól, egyéb építményeiről még viszonylag kevés a tudásunk; az épületek elsődleges funkcióira, funkcióik szerinti differenciáltságára alig vannak régészetileg megragadható adataink.

Árkok

A feltárt településrészlet egyik szembetűnő jelensége a különféle rendeltetésű árkok nagy száma. Sajnos - mivel a falu szélét sehol sem ismerjük -, ezek rendszeréről biztosat mondani nagyon nehéz.

Területünkön szembeötlő a többféle korú, irányú, szélességű és hosszúságú, egymást metsző árkok változatossága. Ezek a falu fennállása alatt különböző időpontokban készültek; használatuk után feltöltődtek, s újabb objektumok szeltek át őket. A belőlük kikerült leletanyag és statigráfiai helyzetük alapján bizonyosra vehetjük, hogy már a település legkorábbi szakaszában is készítettek bizonyos célokra más és más típusú árkokat. Azt is megállapíthatjuk - az egyes objektumok zsúfolódása és az árkokhoz való viszonya alapján -, hogy a település belső rendje a falu élete folyamán nem volt állandó.

Előkerült árkaink - összehasonlítva más Árpád-kori faluásatásokon feltártakkal⁸⁵ - leginkább a doboziakkal mutatnak rokonságot.⁸⁶

A Kontraparton kiásott 174. árokláncolat hosszanti tagolása arányaiban, tájolásában nagyfokú egyezést mutat a dobozi "A" árokkal.⁸⁷ Bár az általunk feltárt objektum egyes szakaszai rövidebbek, keskenyebbek, sekélyebbek is, mint a dobozi, s ráadásul tagolatlan az aljuk, mégis épp úgy, mint amaz, láthatólag rendszerhez igazodik, s a feltárt falurészlet területén a legszélesebb, a leghosszabb, s az egyik legmélyebb árok. Ez a nagy árokláncolat valószínűleg területeket különített el vagy fogott közre, s talán egy nagy, összefüggő rendszer része lehetett. Statigráfiai helyzete miatt bizonyos, hogy ez a 174. objektum településünk legkorábbi árka, s így a 11. század utolsó harmadára, a 11-12. század fordulójára keltezhetjük. Más korai árkokhoz való viszonya alapján /127., 80., 81./ nagyon valószínű, hogy ennek az árokláncolatnak a nyugati oldalán emelkedett a sánc. /32. ábra/

Rendkívül izgalmas rendszert alkot a 127., 80., 81. árok-sor, mely szintén a falutelepülés igen korai periódusába sorolható. Három oldalán zárt, csaknem szabályos négyzet alakú területet fog közre a 127. számú. Alja teknős, betöltése laza, barnásfekete föld.⁸⁸ A nyesett felszínen 55 cm széles volt, s a mai felszíntől 65-70 cm mélyen került elő a feneke. A bekerített 17 x 19 m-es területen - főként északi, északkeleti részén - több verem található, azonban ezek és az árok bizonyosan nem egykorúak. Figyelembe véve a 87. árok /bizonytalan korú, leletanyaga nem volt/ helyzetét, talán - a szóban forgó 127. árokkal együtt - a szabad oldalán árokkal lezárt, nagyobb állatok összetartására szolgáló karámegyüttest jelentik. A 174. objektumhoz való viszonya alapján csaknem bizonyos, hogy a 127. ároknak a bekerített terület felőli oldalán állt egykor a sánca. Ehhez az objektumhoz csatlakozik délről a 80-81. árokpár, mely egy ideig párhuzamosan halad, majd a 81. iránya eltér a valamivel előbb készített 80-étól. A 80-81. árok közel azonos időben készülhetett - a bolygatatlan altalaj szintjén csaknem 4 m széles "átjáróval" csatlakozva a 127. árokhoz. A 80-81. ároknak a keleti oldalán lehetett a sánca, s éppen a 127. számmal ellentétes területet fog közre. Biztosan nem állíthatjuk, de úgy tűnik, hogy a 127., 87. árkok nagyobb állatok összetartására szolgáló karámot, míg a 127., 80., 81. árkok a karámhoz kapun keresztül csatlakozva a 109. házat és a köréje csoportosuló vermeket fogják közre. Ez a település legkorábbi idejére keltezhető rendszer ásatási területünkön sehol sem ismétlődött meg. /33. ábra/

Feltételezzük, hogy a fent leírt objektumsor esetében olyan

árkokról van szó, melyek "szögleteit" Árpád-kori okleveleink is gyakran említik.⁸⁹

Feltűnő a 37. és a 223. árkok, valamint a 46., 92. árkok vonala. Az előbbiek észak-déli, az utóbbiak északnyugat-délkelet irányban futnak, s bár mindegyik árkot a település korai szakaszára keltezhetjük, nem egyidősek. A 37., 223. árkokhoz hasonló észak-déli irányú árokrendszert a feltárt terület délkeleti sarkában is megfigyelhettünk - sajnos, ezek egy részét a földkitermeléssel már elbányászták. Így csak kevésbé segíthetnek annak eldöntésében, hogy a korai - de nem a legkorábbi - észak-déli árokrendszerhez igazodó falutelepülésnek milyen volt a belső szerkezete. Az viszont bizonyos, hogy mindkét irányú párhuzamos árokpár /37., 223. és 46., 92./ határozott rendszert adott a településrésznek. Mivel úgy tűnik, hogy elsősorban a vermek egy része és a vaskohászzal kapcsolatos jelenségek igazodnak a fenti árkokhoz, bővebben később szólok róluk. Annyit azonban máris meg kell említeni, hogy a felsorolt árkokban bizonyosan volt egy ideig víz, majd sokáig nyitva állhattak, mert az aljukban megfigyelt szürke, kemény iszapra rétegesen rakódott le a humusz és a homok.

Felfigyeltünk több, nagyjából kör alakú területet közrefogó íves árokszakaszra is. Ezekről az utóbbi évek kutatásai alapján⁹⁰ azt sejtjük, hogy állatok összetartására szolgáló karámok lehettek /22., "G", 346., 327., 236. 301./. Az említett árkok és a hozzájuk tartozó sáncok valamennyien úgy 8-10 m átmérőjű területet foghattak közre, tehát csak kisebb állatok összezárására lehettek alkalmasak. A felsorolt árkok - a 22. kivételével - teknős aljúak, a bolygatatlan föld hatá-

rán 30-70 cm szélesek s fenekük a jelenlegi felszín alatt 70-120 cm mélyen volt. Betöltésük laza, barnásfekete humusz. A 22. árok alja egyenes, oldalfala csaknem függőleges.

A 306. objektum - a település egyik legkésőbbi árka - a teknős aljú, szokványos, enyhén ívelt Árpád-kori árkok sorába tartozik. Betöltése rendkívül laza, hamus, barnásszürke föld volt, melyből igen gazdag kerámiaanyag és egy lókoponya⁹¹ került elő.

A feltárt falurészben az árkok zöme észak-déli irányú, ívelt, egyenes vagy kanyargós. Vannak párhuzamosan futó szakaszok is. Legtöbbjük teknős feneke a felszíntől 70-150 cm mélyen került elő. A bolygatatlan altalaj szintjén 30-130 cm szélesek voltak, innen általában 25-50 cm mélységig tudtuk kibontani az aljukat s megfigyelni a betöltésüket. A településen az említett árokfajtán kívül találunk a fenekén kettős, sőt hármas tagolást is /267., 277., 279./. Közülük a 279. volt a legérdekesebb /34. ábra/, ugyanis a sánc - feltételezhetően - a meredek déli oldala mentén állt, tehát azon a területen, amelyet a szelvényeinkben enyhén ívelő árok körülfoghatott. Ahhoz azonban, hogy "a falva településrendjében nyilvánvalóan kiemelkedő fontosságú árkok szerepét tisztán láthassuk"⁹², teljes feltárásokra van szükség.

Adatok az Árpád-kori
gabonatárolás kérdéséhez

A korai Árpád- és középkori falufeltárásokon az egyik leggyakrabban előforduló régészeti jelenség a változatos alakú, méretű gödrök nagy száma. Kontraparton közel másfélszáz ilyen Árpád-kori objektumot tártunk fel, s ez a szám - az eddigi teljesen⁹³ és részben feltárt⁹⁴ 10-13. századi falutelepüléseinket figyelembe véve is - feltűnően nagy. Árpád-kori falukutatásunk eddigi erőfeszítései ellenére sem vagyunk még abban a helyzetben, hogy egy-egy megkutatott településen belül a fent említett építmények házakhoz és más telepjelenségekhez való viszonyát, elhelyezkedését a teljesség igényével vizsgálhassuk. Kevés kivételtől eltekintve nagy gondot okoz a gödrök relatív kronológiai szétválasztása is, abszolút időrendjük megállapítása pedig a bennük lévő leletanyag korhatározó értékének függvénye, és szerencsés körülmények között is a kérdéses objektumok használatának csak a felső időhatárát adhatják meg, hiszen többnyire eredeti funkciójuk megszűnte után kerültek beléjük - hulladékként - a datáló értékű tárgyak. Így az egyik legnehezebb feladatnak az egyes gödörtípusok eredeti funkciójának meghatározása tűnik.

A gödörfajták megnevezése során terminológiai zavar keletkezett régészeti szakirodalmunkban abból a tényből, hogy néhány kutató akkor használja a "verem" kifejezést, ha a földbe vájt objektum általa meghatározott eredeti, általános tároló funkciójára kíván utalni - függetlenül az építmény formájától.⁹⁵ Ezért gyakran nem vagy csak általánosságban adják meg ezen objektumoknak a formájára és betöltésére vonatkozó adatokat. Má-

sok - pusztán formai alapon - "vermeket" és "gödöröket" különít-
tenek el. Vermeknek a klasszikus, a néprajzi irodalomból jól
ismert⁹⁶ méhkas, körte vagy trapéz átmetszetű építményeket tart-
ják, s gabonátároló voltukat - helyesen - természetesnek vélik.
Ugyanakkor más formájú, az említett objektumok sorába tartozó,
gondosan elkészített létesítmények esetleges eredeti tároló
funkciójának lehetőségét kizárják, s ezeket a szabálytalan ala-
kú, földbe vájt agyaggyerőhelyekkel együtt gödöröknek nevezik.⁹⁷
Leggyakrabban a betöltésük vagy a földbemélyítettségük alapján
megadott gödör vagy hulladékgyödör szóval találkozunk⁹⁸, melyből
csupán az derül ki, hogy az objektum földbe mélyített volt, vagy
esetleg szeméttel töltődött fel, de annak alakjáról, esetleges
eredeti funkciójáról semmit sem tudunk meg. Előfordul olyan
ellentmondásos kifejezés is - mint például "hulladékverem"⁹⁹,
amellyel feltehetően az eredeti tároló funkciójú, számunkra bi-
zonytalan formájú földbe vájt építmény másodlagos szerepére kí-
vánt utalni a szerző.

E terminológiai zavar elsősorlagos oka a részletes publikáci-
ók hiánya. Az újabb régészeti szakirodalomban¹⁰⁰ már megfigyelhet-
jük a gödör és verem szavak rendszerezett használatát.

Gödörnek nevezik azokat a szabálytalan alakú, változó mély-
ségű objektumokat, melyeket eredetileg agyaggyerésre használtak,
függetlenül másodlagos hasznosításuktól.

Gödörnek tartják a hengeres oldalú, egyenes vagy ívelt al-
jú, gondosan kialakított, változó méretű földbe vájt építménye-
ket, valamint a tojás alakú, eredetileg letaposott aljú füstölő-
helyeket¹⁰¹ és a gyakran egy-két lépcsőn megközelíthető, szinte
fülkésen bevájt objektumokat¹⁰² is, melyeket gyakran használatuk

megszűnte után hulladékkal töltötték fel.

Ezekkel szemben vermeknek szokás nevezni azokat a földbe vájt, gondosan elkészített, simára vágott falú, néha kitapasztott vagy híg agyaggal kikent, esetleg ki is égetett, nemritkán letaposott vagy döngölt aljú, méhkas, körte, kúp alakú és esetleg trapéz átmetszetű építményeket, melyek előkerülése esetén minden kutató feltétel nélkül gabonátárolásra gondol, még akkor is, ha ezeket később házi szeméttel töltötték fel. Ugyanakkor az eddigi paleobotanikai vizsgálatoknak a fent leírt Árpád-kori vermek egyikéről sem sikerült minden kétséget kizáróan bebizonyítani eredeti gabonátároló voltukat.¹⁰³

A néprajzi szakirodalom a most leírtakon kívül vermeknek tartja még a simára vágott falú, szögletes, aknaszerű földbe mélyített építményeket is.¹⁰⁴

A földbe mélyített tároló építményeknek két nagy csoportját a házon belüliek, illetve a házon kívüliek alkotják. A félig földbe mélyített, egysejtű 11-13. századi veremházak sarkaiban is figyeltek meg ilyeneket, amelyekhez a lakóházakból lehetett hozzáférni¹⁰⁵. Ezeknek a raktározó építményeknek a meglétét minden bizonnyal az egész Árpád-koron át a 14. századig követhetjük nyomon.¹⁰⁶ A földbe mélyített házakon belüli tároló "gödrökre" a Kárpát-medencei avar telepeken¹⁰⁷, a Don vidéki szaltovo - majaki kultúra egyes településein¹⁰⁸, valamint a keleti szlávok 8-10. századi Dnyeper menti falvaiban is¹⁰⁹ találunk példákat.

A lakóházakon kívüli "gödrök", "vermek" - s az előkerültek zöme ilyen - általában egy csoportban a házak között¹¹⁰, esetleg az épületek körül¹¹¹, és nemritkán az épületektől távolabb, az

Árpád-kori falu¹¹² szélén sorakoztak.

A külső vermekben történő gabonátárolás nem kizárólagos sajátja a Kárpát-medencében élő középkori magyarságnak. Nagy számban kerülnek elő e szokás emlékei a Don menti és az Azovi-tenger környéki 8-9. századi szaltovói kultúra telepein is.¹¹³ Az utóbbi évtizedek ásatásai pedig egyre jobban igazolják, hogy a 8. század első felében a Don vidékére költöző magyarság kultúrájára nagy hatással volt a szaltovói műveltség népeisége.¹¹⁴ A 9. század utolsó harmadában a Dnyeper és a Dnyeszter vidékén élő magyarok igen közeli kapcsolatba kerültek a kelet-európai erdős zónát lakó keleti szlávokkal.¹¹⁵ A régészeti feltárások tanúsága szerint a 8-9. században falvaikban a keleti szlávok is főként vermeket használtak gabonájuk eltartására¹¹⁶. A gabona vermelésének szokása nem volt ismeretlen a 7-12. század során a nyugati szlávok körében sem, bár a méhkas- és körte alakú vermeknek a gabona tárolásában betöltött szerepe a nyugati szlávok által lakott területek összességét tekintve elenyésző volt.¹¹⁷ Szakirodalmunk régi és megalapozott állítása - elsősorban Bartha Antal munkássága révén -, hogy a Kárpát medencébe beköltözött magyarság körében nemcsak ismert, hanem általánosan használt raktározási, gabonátárolási mód volt a vermelés.

A 10-13. századi magyarországi és szlovákiai¹¹⁸, valamint a 8-9. századi szaltovói, illetve a 8-12. századi keleti szláv gödör- és veremtípusok tipológiai összehasonlításából az látszik, hogy Árpád-kori "gödreink-vermeink" a szaltovói műveltség ilyen jellegű építményeivel mutatnak szorosabb rokonságot.

Az Árpád-kori falvak földbe vájt gabonátároló építményeinek formai gazdagságát, úrtartalmát, lefedésüknek és használatuknak

módját, alig-alig tudjuk vizsgálni, hiszen csak a legritkább esetekben lehet az egykori járószintet megfigyelni. A néprajzi irodalomból¹¹⁹ a jelenkori, fentebb leírt veremfajták jól ismertek.¹²⁰ A továbbiakban az Árpád-kori és a 19-20. századi gabonátároló vermek összehasonlításával kísérelm meg az előbbie-
ek készítésének, használatának módját, méretüket és funkciójukat rekonstruálni.

Az ismert néprajzi gabonásvermekkel szemben az Árpád-kori méhkas, körte alakú, a trapéz átmetszetű vermek és a hengeres oldalú "gödrök" alja gyakrabban homorú vagy gömbölydeden kiképzett. Tároló részük általában laposabb és kisebb, nyakuk talán szűkebb és rövidebb mint az újkoriaké. A 10-13. századi vermek fedésmódjáról keveset tudunk, de feltételezhetünk ágból, szalmából rótt tetőfélét, sőt, szerves anyagból, szalmából "dugót" is a vermek szájában.¹²¹ Az Árpád-kori falvakból eddig közölt és megközelítően rekonstruálható¹²² vermek mérete $0,1 \text{ m}^3$ -tól $1,2 - 2,2 \text{ m}^3$ -ig terjed, átlagos nagyságuk $0,6 - 0,8 \text{ m}^3$. Szinte minden 10-13. századi településen került elő egy-két nagy méretű $3,8 - 9,5 \text{ m}^3$ -es földbe mélyített tároló építmény. Az újkoriak $0,6 - 12,0 \text{ m}^3$ -sek, de a kis méretűek igen ritkák, az általánosan használtak a $3 - 8 \text{ m}^3$ -sek voltak.¹²³ A recens gabonásvermek mindig kiégetettek, kifüstöltek vagy kitapasztottak. Ezzel szemben az Árpád-koriak ritkán kifüstöltek vagy kiégetettek¹²⁴, valamivel gyakrabban kitapasztottak vagy híg agyaggal kikentek¹²⁵, azonban legtöbbször a gondos veremvágáson kívül csupán a puszta oldalfalakat és esetleg a keményre letaposott vagy ledöngölt fe-
neket figyelhetjük meg. Az újkori vermek csak a kötött, agyagos talajban fordulnak elő¹²⁶, míg az Árpád-koriakat bármelyik talaj-

típusban megtaláljuk. Ez utóbbi azonban feltételezi és igazolja - a talajvíz bizonyos esetekben történő gyors feltöltése miatt -, hogy az Árpád-kori vermek a jelenkoriaknál sekélyebbek voltak. Az Árpád-kori vermek mindenfajta talajtípusban való előfordulása és ritkán történt kitapasztása vagy kifüstölése arra a következtetésre ad lehetőséget, hogy ezekben a vermekben mind a gombák káros hatásától, mind a talajvíz, a nedvesség pusztításától¹²⁷ csakis a vermek bélelésével, "zsúpolásával" nyújthattak védelmet a bennük tárolt gabona számára. /Ez utóbbira - nagyon ritkán - az újkoriak esetében is találunk példát.¹²⁸/ Az Árpád-kori vermek "zsúpolásának", szalmával való bélelésének a nyomát láthatjuk talán olyan feltárt vermekben is, ahol a falakon és az aljon gyenge égésnyomok láthatók, vagy sok pernye és hamu található az egyébként leletszegény betöltésben. Nem zárható ki, hogy a másodlagosan hulladékgyűjtőnek használt egykori gabonásvermekben lévő nagy mennyiségű pernye és hamu is erre utal.

Egy lezárt veremben - ha hosszabb - rövidebb ideig is - csak egyféle gabonát lehet tartani.¹²⁹ Az Árpád-kori vermek zöme 1 m^3 alatti űrtartalmú. Így a tárolt kis mennyiségek azt erősítik meg, hogy egy-egy háztartás külön tartotta a gabonáját, s a vermek változatos mérete, alakja talán azt is jelzi, hogy az egyes terményfajtákból¹³³ /búza, árpa, rozs, zab, köles stb./ kisebb-nagyobb mennyiséget raktározhattak el.

A kontraparti Árpád-kori falu leletmentése során előkerült egy a szakirodalomban csak kevésbé ismert veremtípus. Nagy méretű, méhkas alakú, agyagba vájt tároló része boltíves, a déli oldala nyitott; itt vezet le a lépcsős lejárát. /Részletes leírását lásd a katalógusban a 282. verem alatt./ A tároló rész űrtartalma

körülbelül $5,5 \text{ m}^3$ volt. A verem alja már elérte a sárga, szűz homokréteget. A verem falát valószínűleg nem, de a fenekét szalmával, gyékénnyel takarhatták le. Itt gyékénykosárban és vesszőből, ágból, sásból font alkalmatosságokban tarthatták a gabonát. A verem alján kétféle hamut, az ágas szerkezetű tároló alkalmatosság elszenesedett maradványait, valamint a hamu közt többféle elszenesedett, elégett gabonamagvat találtunk.¹³¹

A kontrapartihoz hasonló gabonátároló, raktározó építmény a Don vidéki szaltovói kultúra területén¹³², Tiszaeszlár-Bashalmon¹³³, Dunaújvárosban¹³⁴, Tiszalök-Rázompusztán¹³⁵ és Szlovákiában¹³⁶ is került elő. A hazaiak és a kontraparti közt csupán abban van eltérés, hogy az előbbieket nem agyagba vájt boltív fedte, hanem valamilyen - feltehetően - ágas-szalmás tetőféleség került föléjük.

Az előbb leírt veremtípus és párhuzamai - az Árpád-kori falvakban megismert, kis méretű, méhkas, kúp, hordó stb. alakú vermek mellett, amelyekben hosszabb ideig lezárva lehetett tartani a gabonát, de megbontás után az egész vermet azonnal ki kellett üríteni - olyan nagy méretű, földbe vájt tároló helyiségekre hívják fel a figyelmet, amelyekben differenciáltan, tároló alkalmatosságokban külön tartva, többféle, összességében nagyobb mennyiségű gabonát helyeztek el¹³⁷, s innen folyamatosan felhasználhatták ezeket.

A korai 10-11. századi falvakban feltűnő az előkerülő "gödrök" és "vermek" viszonylag csekély száma¹³⁸, míg a 12. századtól mennyiségük hirtelen megnövekszik az egyes településeken belül. E szembetűnő növekedés okát a gazdálkodás szerkezetének változásában, nevezetesen a mezőgazdaságon belül a szántóföldi

művelés, a szemtermelés nagyobb mértékű térhódításában kell keresnünk.

A 13. századtól kezdve a források a falvak esetében világosan elkülönítik a belsőségeket a határ külső részeitől.¹³⁹ Az okleveles adatokból azt is sejtjük, hogy még a 13. században is a falu határának csak kisebbik hányadát tették ki a szántók.¹⁴⁰ Úgy véljük, a mezőgazdasági művelés mértéke és a falusi tároló építmények száma közt szoros összefüggés van. Táblázatunkban feltüntetett összehasonlító számításainkkal arra teszünk kísérletet, hogy meghatározzuk régészeti és írott adatok bevonásával, vajon egy 13. századi falu külsőségeinek hányad részét hasznosították szántóként.

A Kárpát-medencei 13. századi településállományból¹⁴¹ az olyan falvakat vettük figyelembe, amelyek határa alkalmas lehetett szántóföldi művelésre. Ezen falvak teljes határát 1100 hektárnak tekintjük¹⁴², s egy-egy településen huszonöt önálló paraszti háztartást, gazdasági egységet tételezünk fel¹⁴³, valamint ezen egységek gazdasági tevékenységükben való együttműködését, s közöttük egy eszmei, egyenlő – csupán a statisztika alapján létező – elosztási rendszert.

A búza, árpa, rozs, zab termesztésével kapcsolatban a szakirodalom kétszeres terméseredményeket¹⁴⁴ igazolt a tárgyalt időszakra vonatkozóan. Ezen növények kézi vetéséhez hektáronként 140–180 kg gabonát számolhatunk¹⁴⁵, s ez a hektáronkénti vetőmagmennyiség nagyjából megfelel a 16. századi forrásokban szereplő, világosan először csak itt feltüntetett holdankénti vetőmagszükségletnek is.¹⁴⁶ A búza fajsúlyát $1,4 \text{ kp/dm}^3$ -nek tekintjük.¹⁴⁷

Eredményeink értékelésénél figyelembe vettük azt a tényt is, hogy a középkorban nemcsak Európában, hanem Magyarországon is - a búzával szemben - a fő termény a köles volt¹⁴⁸; hazai kora középkori terméseredményére azonban nincsenek adataink, ezért a többi gabonafélék mellett táblázatunkban nem tüntettük fel. Viszont tudjuk róla, hogy hektáronként kézzel 20-35 kg-ot vetettek belőle, terméseredménye pedig kétszeresnél nagyobb lehetett a 13. században is. Térfogata $0,6 \text{ kp/dm}^3$.¹⁴⁹ Így becsléseket a kölessel kapcsolatban is végezhetünk.

Az Árpád-kori településeknek a régészeti irodalomban jól közölt veremadatai alapján a vermek átlagos térfogata $0,6-0,8 \text{ m}^3$ volt. Az eddigi feltárások azt mutatják, hogy minden 12-13. századi településen - pontosabban: falutelepülésen - a kisebb méretű vermek mellett számolnunk kell nagyobb - $3,8-9,5 \text{ m}^3$ -es -, nem teljesen zárt veremtípussal is.

A hazai Árpád-kori falukutatás mindeddig egyetlen teljesen feltártnak tekinthető és közölt települése a dunaújvárosi, melyet a 12. századra keltezhetünk.¹⁵⁰ A falu rövid életű volt, így kevés az egymásra település, viszonylag egyszerű a relatív kronológia megállapítása. A 12. század gazdaságában zömében már végbementek azok a változások, melyek kialakították a 13. század első kétharmadának falusi mezőgazdasági termelési szerkezetére jellemző vonásokat, így feltételeken összehasonlíthatjuk a dunaújvárosi Árpád-kori telep idevágó anyagát táblázatunk 13. századra vonatkozó adataival.¹⁵¹

Egy 1231-ben keltezett oklevélből tudjuk, hogy hetven hold művelt föld mellé hat háznép hasznára tartozékokat is adtak.¹⁵² A földmértékekre vonatkozó irodalmat mérlegelve úgy véljük, az

említett 70 hold 59-60 mai hektárnak felel meg¹⁵³, tehát az oklevélben szereplő háznépre közel 10 hektárnyi szántó jutott.

A búzára, rozsra, árpára, zabra alkalmazott táblázatunk eredményei és a vermekre vonatkozó átlagszámításokkal való egybevetésből kitűnik, hogy a 13. században egy falu szántóföldi művelésre alkalmas külsőségeinek egyharmad-egyhatod részét művelhették szántóként./41. ábra/ Ezt az adatot látszanak pontosítani a dunaújvárosi konkrét régészeti eredmények és okleveles adatunk is. Mindezek alapján feltételezzük, hogy a 12-13. században egy falu külsőségeinek - nagy valószínűséggel - csak negyed részét művelhették szántóként.

Árpád-kori faluásatásainknak a gabonatároló építményekre vonatkozó adatait, valamint a történeti, mezőgazdaságtörténeti és néprajzi irodalom idevágó eredményeit áttekintve a következő eredményekre jutottunk:

1./ Pontosítottuk a 10-13. századi vermek készítési és használati módjára vonatkozó nézeteket /zsúpolás, tartós tárolás/.

2./ Bebizonyosodott - számításainkhoz is alapelveként használtuk -, hogy nemcsak a méhkas, kúp, hordó, körte alakú vermekben tárolhatták tartósan a vetésre szánt gabonát, hanem a gondosan elkészített hengeres oldalú, egyenes vagy gömbölyded aljúakban is. Ezeket együttesen - függetlenül másodlagos hasznosításuktól - az agyaggyerő amorf gödrökkel szemben vermeknek tartjuk.

3./ Felhívtuk a figyelmet egy olyan - eddig csak kevésbé hangsúlyozott - nagy méretű, falusi veremtípusra, amelyben a mindennapi felhasználásra szánt gabonát /élelmet/ alkalmatosságokban külön tárolva raktározták el.

4./ Számításaink arra mutatnak, hogy a 12-13. században egy falu szántóföldi művelésre alkalmas külsőségeinek csak negyed részét hasznosították tényleges szántóként.

Vermek és gödrök

Feltárt területünkön csak házon kívüli tároló építményekre bukkantunk, s ezek főként gabona- és - esetenként - talán más élelem vagy tárgy tartós, légmentesen elzárt vagy folyamatosan hozzáférhető raktározására szolgáltak.

Voltak köztük hordó, méhkas és körte alakúak is /25 %/, zömük azonban a hengeres oldalú egyenes vagy ívelt aljúak csoportjába tartozott /60 %/. Megfigyeltünk néhány lekerekített sarkú, téglalap alakú, aknaszerű vermet is /8 %/. Viszonylag nagy számban /7 %/ kerültek elő a különleges formájúak.

A hordó, méhkas és körte alakú vermek 60 %-a tapasztott aljú és oldalú vagy keményre letaposott, inkább döngölt fenekű volt. A hengeres vermek esetében csak 22 %-uknál figyeltük meg, hogy a fenék letapasztott, letaposott vagy döngölt. Azonban igen nagy különbség volt az egyenes és az ívelt aljúak között. Míg ugyanis az előbbieknél csak 10 %-uk esetében akadtunk a tapasztás vagy döngölés nyomára, addig az utóbbiak 48 %-ánál figyelhetjük meg ezt a jelenséget. Mindenképpen ki kell emelnünk az itteni vermek egyik sajátjaként, hogy készítésükkor a megszokottnál gyakrabban kitapasztották vagy híg agyaggal kikenték őket, s talán még akkor ledöngölték az aljukat - vagy a használat során vált néhány verem feneke keményre letaposottá.¹⁵⁴

Csak négy esetben mutatkozott a vermek falán gyenge égésnyom. Ezek semmi esetre sem utalnak a vermek kiégetéssel történő fertőtlenítésének a szokására; két esetben biztosan a verem pusztulásával /282., 59/a/ kapcsolatosak, a másik két esetben is inkább ezzel a ténnyel hozzuk összefüggésbe az égésnyomokat.

Az előkerült vermek felszíni fedésére - a 282. boltozott tárolóhely kivételével - biztos utalást nem találtunk. A 6. verem mellett lévő cölöplyuk sejteti, hogy itt talán emelkedett egy központi ágashoz támaszkodó, könnyű anyagból rótt fedélkonstrukció.

A vermek bélelésének szokását három esetben észleltük. Az 59/a és a 282. tároló helyiségek esetében ez pregnánsan megmutatkozott /lásd a vermek katalógusát/, míg a 298. veremben csupán közvetett nyomait találtuk meg.

A megbontás nélküli, tartós tárolásra alkalmas vermekből gabonamagvak nem kerültek elő, viszont a folyamatos felhasználást biztosító lépcsős, boltíves, nyitott raktárhelyiségekből jelentős mennyiségben.¹⁵⁵

Vermeink zömének másodlagos betöltése erősen hamus volt, sok patics-, téгла- és kőtörmelék, kemencefenék darabjai, valamint vassalak került belőlük elő. Viszonylag gyér az innen származó állatcsontanyag¹⁵⁶, de halcsontokat, halpikkelyeket és teknős páncéljának darabjait is gyakran figyeltünk meg. A másodlagos betöltés anyaga és a vermek formája között nem mutatható ki összefüggés.¹⁵⁷

Azok a vermek, melyeknek barnásfekete, humuszos betöltésük volt, az ásatási terület délnyugati részén sűrűsödtek. Ezt a jelenséget azonban - eddigi feltérési eredményeink alapján - megnyugtatóan nem tudjuk értékelni.¹⁵⁸

Vermeink településen belüli helyének egyértelmű meghatározásához kevés a településből feltárt terület nagysága. Kronológiai megfigyelések, valamint a különféle településjelenségek egymáshoz való viszonya alapján néhány megállapítást azonban

tehetünk:

A feltárt száznegyvenhárom biztosan Árpád-kori verem nem egyidőben működött. A vermek zömének kora pontosan nem állapítható meg, ugyanis a 12-13. századra keltezhető leletanyagukban, melynek döntő többsége cserépüstitörredék, alig-alig lehet különbséget tenni.

A legkorábbinak vélt /3., 4., 13., 14., 23., 102-103-104., 145., 169., 167., 196./ vermek az ásatási terület szélén helyezkednek el északnyugattól északkeletig. Egymástól 25-27 méterre képeznek kisebb csoportokat. Úgy tűnik, hogy a 12. századra keltezhető vermek sorokban rendeződve egy-egy "üres" területet határolnak egymástól nagyjából tíz méterre. Ez utóbbi vermek száma jóval több, mint a 11-12. század fordulójára keltezhetőké, s az ásatási terület déli részén is megtalálhatók. A kerámialeletek alapján biztosan 13. századra keltezhető vermek mennyisége is csekély, ezek nagy része a feltárt terület délkeleti, déli részén található.

A vermek betöltésének és leletanyagának összehasonlítása révén megállapíthattuk, hogy a 154. és a 155. egykorú vagy közel egykorú lehet, mert egymással pontosan összeillő töredékek kerültek belőlük elő. /IX.3./ Főként a betöltések azonos rétegződése miatt állíthatjuk az 1., 12., 13. és a 358-359. vermek közel egykorúságát. A vermekből való kerámialelet azonos ízlésben fogant, azonos technikájú, kivitelezésű díszítése /cserépüstpérem-megoldása/ alapján feltételezzük, hogy a 70. és a 213. verem nagyjából egyidőben lett szeméttel feltöltve.

A kontraparti vermek átlagos nagysága $0,8 \text{ m}^3$. A feltárt vermek össztérfogata $102-118,5 \text{ m}^3$. A feltárási területen meg-

figyelt vermek közötti házak száma tizenöt. A fenti adatok alapján - s a korábbi, vermekre vonatkozó kitekintésünkben ismertetett szempontok miatt - Sáp faluban 7,8-8,5 verem jutott egy-egy háztartásra. Ezek természetesen nem működtek azonos időben, de az általunk feltárt terület vermekre vonatkozó ilyen jellegű adatai nagyban egyeznek korábbi számításainkkal¹⁵⁹, s ez alapján feltételezzük, hogy a tóparti 11/12-13. századi falucskánk határának egyharmad-egynegyed részét szántóként művelhették.

Csak három szabálytalan alakú, kisebb-nagyobb méretű gödörre bukkantunk ásatási területünkön. Ezek minden bizonnyal - más hasonló korú telepásatásokon is már megfigyelt - agyag-nyerőhelyek lehettek. /164., 146.E, 146.D/

Szabadban lévő kemencék és tűzhelyek

Az Árpád-kori Sáp faluban a szabadban lévő kemencék két csoportját különíthetjük el. Egy részüket úgy készítették, hogy a már felhagyott és félig vagy egészen betemetődött földbe mélyített házak gödrét újra kibontva az egykori ház falába /falába/ vájták be ezeket a nagyobb méretű kemencéket, gyakran egymás mellé többet is, s a ház kitisztított gödrét előtérként, afféle nyári konyhaként¹⁶⁰ hasznosították /31., 109. és "P" házak/. A szabadban álló kemencéknek ez a készítési módja jól ismert Árpád-kori falvainkból.¹⁶¹ Néhány esetben azt is megfigyeltük, hogy nagyobb méretű vermeket is átalakítottak szabadban lévő kemence céljaira /105. kemence és verem, 1. kemence és 1/a verem, 27. kemence és 217/a verem/. Ezt a jelen-

séget egyenlőre ritkábban észlelték faluásatásainkon.¹⁶²

A szóban forgó objektumok másik csoportját azok alkotják, amiket szabad területeken ástak földbe. Az általunk feltárt falurészen közülük olyanok fordultak elő, amelyek munkagödörnek lekerekített sarka, karéjos négyzet vagy téglalap alakú alaprajza, meneteles vagy lépcsős lejárata volt. Az előtérben a kemence szája mellett a munkagödör egyik vagy mindkét sarkában egy-egy ágas vagy cölöp helyét figyeltük meg. E kemencéket is földbe vájták, feneküket és boltozatukat is kitapasztották. A boltozattal együtt sütőfelületük erősen cserepesre átégett, s ez utóbbiakat vízszintesre vagy inkább a kemence szája felé lejtősre képezték ki. Fenekük tapasztása alatt cserepek vagy állatcsontok voltak, néha azonban egyiket sem találtuk.

Szabadban lévő kemencéink közül valamennyi sütőfelülete körte, lekerekített sarkú trapéz vagy kissé tojásdad alakú. Méreteik 110-130 x 115-140 cm közt változnak.¹⁶³ Ez alól csak a 31., 56. és a 123. kemence kivétel, amiket méreteik /72 x 72 cm, illetve 80 x 60 cm/ inkább a házak sarkába vájt kisebb kemencékkel rokonítanak.

Valamennyi kemencénkben viszonylag nagy tűz éghetett, valószínű, hogy jobb minőségű tüzelőanyagot használtak bennük. Elsősorban főzésre, sütésre szolgálhattak, de az 56. számú esetében a kemence elé helyezett karók alapján feltételezhetünk füstölő funkciót is.¹⁶⁴

Az elhagyott házak falába vájt kemencék kiképzésében nagy hasonlóságot figyelhetünk meg /109/109, 109/110, "P"/268, "P"/275/, s nagyjából méreteik is egyezőek. Csupán az külön-

bőzteti meg őket, hogy a 268. és a 275. kemence feneke tapasztásába állatcsontokat tettek. A készítmódbeli nagyfokú hasonlóság felveti annak a lehetőségét, hogy az említett kemencék közel egyidőben lettek beásva, s talán a 109. és a "P" ház is nagyjából egyszerre működött - vagy pusztult el. Mindenesetre ezt a tényt a település belső időrendjének megállapításában - más adatok hiányában - nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A 363. számú objektum szabadban lévő kemencéink közt az egyik legkisebb. 12-28 cm magasan megmaradt fala alapján úgy 40-50 cm magas, kitapasztott boltozatot rekonstruálhatunk neki.

Valószínűnek tartjuk, hogy a sápi szabadban lévő kemencék előtere fölé tetőt emeltek. Ezekhez szolgálhattak alátámasztásként azok a cölöpök vagy ágasok, amelyek helyét mind a 60., mind a 363. kemencénél, illetve a 109. ház esetében is megfigyeltünk.¹⁶⁵ Azonban tekintetbe véve a munkagödrök lejárátát, a kemencék környezetét, az eddigi adatok alapján - egyéb megfigyelések híján - a tetőszerkezetet nem tudjuk elképzelni.

A szabadban lévő tüzelő helyek másik fajtáját Kontraparton a néhány centiméterre az Árpád-kori felszínbe mélyített, letapasztott aljú, kör alaprajzú, általában 140 cm átmérőjű, közepén kissé domborodó felületű tűzhelyek jelentik.¹⁶⁶ A 378. mellett néhány cölöplyuk kivételével semmiféle - lakóházra utaló - nyomot nem találtunk. A két tűzhely az ásatási terület nyugati, tóparti szélén egymástól 36 m-re volt. Sütőfelületük tapasztása alatt semmit sem találtunk.

Közelebbről megvizsgálva a szabadon lévő kemencék helyét a feltárt falurészen belül, azt állapíthatjuk meg, hogy ezek nem

igazodnak a falu legkorábbi telepjelenségeihez, az árkokhoz. Zömmel az ásatási terület középső, kelet-nyugati tengelyében a nyugati, tóparti részeken helyezkednek el a vermek és a házak által szabadon hagyott üres területeken.

Időrendjükéről annyit mondhatunk - a bennük talált és a felülről tapasztása alól kikerült kerámiaanyag, valamint statigrafiai helyzetük alapján -, hogy a település kései, de nem a legkésőbbi szakaszához tartozhattak. /A 391. kemencét a település egyik legfiatalabb árkanak, a 306-nak a kiásásakor pusztíthatták el./

Különösen figyelemre méltó a 363., 56., 60. és a 111. kemencék helyzete, amelyek mintegy félkörben körülölelik az 59/a, a 282. és a 258. részben nyitott gabona- és élelemtároló vermet. Egykorúságukat a belőlük előkerült leletanyag nem zárja ki. E jelenségről azonban a későbbiekben még szó lesz.

4. A tárgyi leletanyag értékelése

A Sápon előkerült tárgyak zömét az edénycserepek tették ki.

Valamennyi edény homokkal soványított agyagból készült, hurkatechnikával felépítve, kézikorongon¹⁶⁷, közepes vagy jó kiégetésűek. A homok mellett előfordult - változó mennyiségben adagolt - más soványító anyag is, például ritkán őrölt kerámia vagy - gyakrabban - apró kavics. A leletanyag nagy része egységes, érdes tapintású, sárgásbarna, szürkésbarna vagy az égetéstől függően akár fekete színű. Előkerültek azonban homokkal soványított, rendkívül finoman iszapolt agyagból készített, sárga és sárgászöld színű töredékek is, melyek szépen kidolgozottak,

vékony falúak és jól kiégetettek. /II.1-2., X.8., XVI.1.9-11., XVII.4.9./ Főként a kései anyagban fordultak elő a fazekak s ezek mellett két - ritka leletnek számító - palackot is találtunk.¹⁶⁸ /XI.1. és XVII.1./

Belsőfüles cserépipstök feltűnően nagy számban fordultak elő. Anyaguk - szokás szerint - homokkal, több-kevesebb apró kavics-csal soványított. Általában sötétebb vörösesbarna színűek. Gyakori rajtuk - a perem belső oldalán, tetején vagy akár az üst egész külső felületén - a vörös engob festés.¹⁶⁹ /I.3./ A talált cserepekből több, csaknem teljesen ép vagy hitelesen kiegészíthető edényt is sikerült összeállítanunk. /XXIX.1-2., XXX.2., XXXI.1-2., XXXII.1., XXXIII.1./ Üstjeink között ritka típusok alig fordultak elő. Némelyek pereme kissé megvastagodó vagy inkább befelé domborodó. Szélesebb és keskenyebb szájmérőjük is vannak köztük, de valamennyien megegyeznek abban, hogy felső részük nyúltabb, aljuk gömbölyded. /I.9., XV.1./

Egy másik csoportot azok alkotnak, amelyek pereme felül lapos vagy vastag, szögletesen, erőteljesen megvastagodó, főként a perem külső oldala felé, de néha az edény belseje irányába is kiugró. Ezek felső része rövid, erősen kónikus, fenekük ívelt lapos, összességében kisebb méretű, alacsonyabb edények. /VII.7., XII.1./ A leletanyagból kikerült üsttöredékek jelentősebb része ez utóbbi típusba tartozik.

A településrészen talált fazekak sem túl változatosak. Általában zömökek, széles szájuak, érdes felületűek, sárgás-világosbarna /XXXV.1-2./ vörösbarna, szürkésfekete színű egyaránt van közöttük. A közepes méretűek /I.5., VI.1.7., X.6., XI.12./ a leggyakoribbak¹⁷⁰, de akadnak köztük kisebb bögrék /III.1.,

IV.1., V.6.8., IX.9./ és nagyobb fazekak is. /XII.2./ Peremük általában ívelten kihajló, lekerekített, egyenes vagy ferde síkkal levágott /XVII.2-3./, ritkán enyhén tagolt /XIII.2./. Oldaluk leginkább díszítés nélküli /XIII.1./, de előkerült néhány befésült hullámvonalköteges /III.10.12., X.3., XIV.3-4./ vagy vízszintes vonalköteges töredék is /II.9.12., VIII.6., XI.2.3.6./. Ugyancsak kevés fogaskerékdíszes edény volt. /III.5., V.11., XIV.7., XVI.12./ Valamivel gyakrabban jöttek elő a vállon körömbevagdalással /V.8., VI.7.8., VIII.7.12.13., X.4., XIII.2., XIV.2., XVII.2./, laza hullámvonallal ékített darabok /XIV.1.14., IX.9./. A vállon sűrű vonalakkal bekarcolt fazekakon /II.11., XIII.2., XVI.2./ kívül egyenletes, tág vonalközü, csigavonaldíszes példányok is előkerültek. /III.1.4., V.3., VI.1., VII.2.4., VIII.14., IX.8., XV.2., XVII.7.9./

A fazekak anyagában is elkülöníthettünk egy csoportot. Ezek jobb technikai színvonalat tükröztek, mint az előző darabok. A lágy tapintású, sárgás színu töredékeken a mélyen, sűrűbben vagy ritkábban bekarcolt vízszintes és csigavonalak mellett sűrűbb, majd ritkább vonalegyüttesek, nagyobb kitérőjű hullámvonalak, olykor befésült, főként vízszintes vonalkötegek, egyszer-egyszer azonban elmosódó hullámvonalkötegek is előfordultak. Falvastagságuk nagyjából egyenletes - 0,4-0,5 cm - volt, peremük ívelten enyhén kihajló, leginkább tagolatlan, szögletesre kiképzett. Testük nyúlánkabb, tojásdad formájú, szemben az előzőekben leírt zömökebb típusúakkal. Kézikorongon készültek, a töredékeken jól látható a korongról való leemelési nyoma, de a fenekek szélén csak ritkán fordult elő kicsiny letüremkedés; általában igen egyenletesen eldolgozottak voltak.

/II.1.2., X.8., XVI.1.9-11., XVII.4.9./

A vermek betöltéséből gyakran kerültek elő hulladékként bedobált sütőharang darabjai.¹⁷¹ Ezekből, sajnos, egyetlenegy edényt sem tudtunk hitelesen összeállítani. Pelyvával soványított, gyengén kiégetett vastag faluk igen erősen porlékony volt. A 209. veremből való darabokon /XXXII.2./ megfigyeltük, hogy a sütőharang falvastagsága általában 4 cm, vízszintes síkkal levágott pereme kissé elvékonyodó; itt és a külső oldalon erősen kormos, míg belső oldalán az agyag erősebben átégett. Rosszul eldolgozott pelyvás, fűszálas soványítású anyagában itt-ott vasoxidrögök voltak. Szájátmérője 34-35 cm lehetett, magassága - a töredékek alapján - 10-14 cm. Laposabb, gömbölyded formájú.

A Sápon előkerült viszonylag egységes, kevésbé díszített kerámiaanyag pontos keltezése sok nehézségbe ütközik. Ugyan az utóbbi években Parádi Nándor úttörő munkáját és eredményeit kiegészítve számos 10-13. századi településrészlet publikációja látott napvilágot, amelyekből több-kevesebb részletességgel az egyes tájegységek települései kerámialeleteit is megismerhettük¹⁷², mégsem beszélhetünk arról, hogy e három évszázad fazekasságának technikai fejlődését, az egyes termékek formai változatosságát teljes egészében nyomon tudnánk követni. Nem ismerjük, és nem is tudjuk elkülöníteni az egyes tájegységek kerámiaanyagában mutatkozó eltérő vonásokat, csupán nagy vonalakban tudjuk mind ezeket¹⁷³, mind az Árpád-kori kerámia belső fejlődését érzékeltetni. 10-13. századi cserépedényeink eddigi kronológiája az e korból származó pénzleletes edényeken¹⁷⁴, a 10-11. századi temetők edénymellékletein, valamint elsősorban a Méri István és Kova-

lovszki Júlia¹⁷⁵ településásatásairól közzétett kerámialeleteken alapul. Egyes tárgytypusokról - például a cserépüstökről¹⁷⁶, a vízszintes bordákkal tagolt hengeres nyakú edényekről¹⁷⁷, a palackokról¹⁷⁸ és a korai fedőkről¹⁷⁹ - viszonylag bővebb ismereteink vannak, de a cserépüstök után legáltalánosabb tárgytypus: a fazekak keltezésében csupán a díszítmények változásának vizsgálatára, esetlegesen a peremek és a fenékbélyegek kiképzésének egyes sajátosságaira támaszkodhatunk.¹⁸⁰

A Kontraparton talált, általában kis méretű cserépüstök alig-alig segítenek bennünket a leletanyag korhatározásában. Közülük korábbiaknak azokat tartjuk, melyek pereme alig vagy az edény belseje felé enyhén megvastagodó, esetleg vörös festéknyomok is vannak rajtuk.¹⁸¹

A 69. veremből pedig egy olyan - csaknem ép - példány is előkerült, amelyet másodlagosan is hasznosítottak. Miután az üst feneke kiszakadt, a törésfelületet elegyengették, s tűzborítóként, szájjal lefelé fordítva használták tovább. Ezért égett át és kormozódott be az edénynek mindkét oldala.

/XXXIV.1-2./

A fazekak datálását a fentebb leírt szempontok alapján már biztosabban kísérelhetjük meg. Az egyszerű peremkiképzésű, fésűs hullám- és vízszintes vonalkötegekkel díszített darabokat, az egyetlen barázdával képzett, az edények vállán körbefutó hullámvonallal ékített töredékeket tartjuk a legkorábbiaknak, a 11-12. század fordulójára, a 12. század elejére keltezzük őket. Ide soroljuk azt a néhány töredéket is, melyen fogaske rékkel benyomkodott pontsorok futnak körbe. A felsorolt korai fazekak párhuzamait megtalálhatjuk a 10-11. századi temetőink

sírmellékleteinek anyagában és a magyarországi pénzleletes edények körében is.

Azokat a fazekakat, amelyeknek oldalát egyetlen tág bárázdával képzett hullámvonalak díszítik, valamint a vállon sűrűn, vékonyan bekarcolt, majd az edény oldala felé egyre tágabb közű csigavonalak borítják, a 12. századra datáljuk.

Sápon gyakran kerültek elő olyan töredékek, melyeket sekélyen, szélesen bekarcolt, egyenletes, széles közű csigavonalak díszítettek. Némelyiknek már a pereme is kissé megvastagodott, a tagolás irányába mutattak előre. Ez utóbbiakat a 12-13. századra, de főként a 13. századra keltezzük.

Hornyolt nyakú edényeinket /IV.5., V.7., VII.5., VIII.2., IX.5., XVI.3., XVII.3./ a palackokkal együtt a 13. század második felére-végére korhatározzuk.

Leletanyagunk zöme 12-13. századi, s csak igen kevés az a töredék, amely a 11. századra mutat.

A kézikorongon felépített fazekak feneké alá a legtöbb esetben homokot szórtak. A fenékek peremén igen gyakran finomabb-durvább letüremkedést figyelhetünk meg, amelyek a használt korong típusára is utalnak. Néhány esetben a fazekak fenekén farostnyomokat, s csak igen kevés számban fenékbélyegeket vagy azok töredékes, elmosódott részletét vehettük észre. Közöttük többször előfordult a négyzetben álló egyenlő szárú kereszt /VII.9., XIII.1./, a kisebb méretű svasztika /XIV.13./, a keret nélküli nagyobb kereszt /X.7., XIV.11./ és egy, sajnos, csak töredékes, a megszokottaktól eltérő fenékbélyeg-típus is, melynek teljes alakját nem tudtuk megállapítani. /III.13., XIV.10./

A Sápon előkerült edényeknek azonban van különleges vonásuk is, ami főként néhány típus megjelenésében és a díszítésmódban nyilvánul meg. Ilyenek: a tálak, korsószerű edények, cserépüstök és fazekak díszítése, valamint a fenékbélyegek.

A tálak anyaga, égetése szokványos. Kézi korongon készültek, tapintásuk érdes, színük barnásvöröses. Ívelten kihajló vagy megvastagodó peremük, rövid nyakuk és kiugró válluk van. Laposak, fenekük azonban - mint az üstöknek - gömbölyded. /IX.6., XVI.2./ Az előbbi darab pereméből fül indult ki, melynek csak kicsiny csonkját figyelhettük meg. Ide sorolhatók a virágcserep alakú, megvastagodó peremű, minden bizonynyal egyenes aljú edények is. Ezek szintén kézikorongon készültek, bár faluk feltűnően vastag, egyenetlen kiképzésű. /IV.7., VIII.8., IX.7./

Számos olyan töredéket találtunk, melyek kiképzése alapján korsókra gondolhattunk volna, azonban a peremekből rekonstruálható szájátmérők miatt ezek csakis fazekak darabjai lehettek. /V.1., VIII.2., IX.7., XVII.5./

A cserépüstök közt két sűrűbben illetve ritkábban bekarcolt, csigavonallal díszített perem- és oldaltöredéket, valamint egyetlen barázdából képzett hullámvonallal ékített fenéktöredéket találtunk. Ez utóbbiak pontos párhuzamát is megtaláltuk a Dinogétiából származó 10-12. századi kerámiaanyagban.^{181/a} /IX.2., XIV.8., XIV.9./

A fazekak vállán bekarcolt /körömmel és pálcikával bemélyített/díszítések közül külön figyelemre méltó két töredéken látható mintasor. Mindkettő eltér a megszokott egyenletes ritmustól, s feltétlenül kisebb mesterségbeli tudásról árulkodik.

/V.6., XIV.14./ Ugyancsak egy szokványos anyagú fazék oldal-töredékét nem a megszokott hullámvonalak, hanem girlandszerűen, mélyen bekarcolt sorok díszítik. /XIV.5./

A fazekak fenékbélyegei közül ki kell emelnünk az egyenes és derékszögű vonalkombinációkból, illetve a koncentrikus körökből álló darabokat. /III.13., VI.6., XI.13., XIV.10., XIV.12./ Sajnos, ezek közül egyetlen hitelesen kiegészíthető ábrázolást sem találtunk.

A leírt ritka típusnak számító edények, díszítések azonban olyan leletekkel együtt kerültek elő, amelyek a fentiek keltezését csak a 12. század első felére engedik meg. A zárt vermekből és a szelvényekből származó darabok is olyan objektumokból valók, amelyek a sápi vaskohászattal hozhatók kapcsolatba. A vázolt jelenségnek egyenlőre nem ismerjük a pontos magyarázatát. A kétségtelenül megnyilvánuló archaikus vonásokra való visszaütést a szokások és az ízlés állandóságával épp úgy magyarázhatjuk, mint esetleges etnikai keveredés és hagyomány tükröződésével, de lehet, hogy csupán az iparos falu szélesebb körű kereskedelmi kapcsolataira utal.

Leleteink sorát különböző egyszerű használati tárgyak egészítették ki: fenőkövek, orsógombok - köztük két kis méretű, barna mázas darab is¹⁸² -, edények oldalából kivágott orsókarikák, számos csontkorcsolya és néhány szövőszéknehezék, valamint két kagylókanál.¹⁸³ /XXVI., XXVII./ Valamennyi tárgy általánosan ismert falusi leleteink sorában.

Külön említést érdemel a 141. verem alján talált - csaknem teljesen ép, bár rossz megtartású - vassarló. /XXX.1./ Kovácsoltvas pengéje a hegye felé enyhén ívelt. Hosszúkás, keskeny, töre-

dékes nyéltüskéjéhez téglalap metszetű nyaka tompa szögben csatlakozik, és először kevésbé, a hegye felé kissé jobban ívelődő széles pengében folytatódik. Hegye letörött. Erősen korrodált volta miatt fogazásnyomokat a pengén biztosan megállapítani nem lehetett. /H: 34,7 cm; penge átmérője: 22,3 cm; penge szélessége: 2-3,8 cm/ A veremből a sarlón kívül más lelet nem került elő; a sarlót párhuzamai alapján a 13. századra keltezzük.¹⁸⁴

5. A sápi vaskohászat

A vaskohászati emlékek leírása és értékelése

A település egyes objektumainak leírása közben újra- és újra felbukkantak azok a jelenségek, amelyek - az előkerült leletek mellett - azt bizonyítják, hogy az Árpád-kori Sáp faluban egy bizonyos időszakban vaskohók működtek.

1./ A "medvék"¹⁸⁵

Nagy mennyiségben kerültek elő ép vagy összetört állapotban. Ismerjük vermek hamus, patikos betöltéséből¹⁸⁶, árkokból¹⁸⁷, házakból¹⁸⁸ is, de a talált - mintegy 30 kg-nyi - anyagnak döntő többsége szelvényekből, objektumhoz nem köthető szórványként fordult elő.¹⁸⁹

A talált "medvék" lapos, gömbszelet alakúak, a kemencék fenekének formáját utánozzák, így azokra utalnak. Sápon a következő méretek voltak a leggyakoribbak:

a./ átmérő: 9 cm, magasság: 3,5 cm

b./ átmérő: 11 cm, magasság: 4-4,5 cm

c./ átmérő: 15 cm, magasság: 4,5 cm

d./ átmérő: 17 cm, magasság: 5,5-13 cm

Az alsó, ívelt részük viszonylag sima, csupán parányi, apró rücskökkel teli; tetején a távozó gázoktól szivacsos, lyukacsos szerkezetű, rajtuk számos faszénzárvány látható. A felső részen gyakori, hogy fényes, sima, kékeszöldes, szürkésfekete folyósalak borítja. Igen gyakran a kemence fenekével együtt törtek ki. /XXVIII.1-2./

A gömbszelet formájú "medvék" mellett előfordultak sok darabkából álló formátlan, porózus, lyukacsos szerkezetűek is. Ezekben is sok faszénzárvány volt. Közülük az 50. veremből való követi a medence aljának formáját, illetve a fenék tapasztásával együtt tört ki és maradt meg /lásd a mellékletet/. Átmérője 12 cm, magassága 9,5 cm. A hozzáolvadt kemencefenék törött felülete elszíneződéseit vizsgálhatjuk meg itt a kitört vastagságban. A kemence sütőfelülete, amelyen a "medve" összeállt, kékesszürke, matt, helyenként csillogó felületű. Alatta 0,4-1 cm vastagságban kékesszürkére, zöldesszürkére égett át az agyag, majd szürkéspirosra hevült a tapasztás mintegy 1 cm vastagságban, s ezen a felületen tört ki a "medve" a kemencefenékkel együtt.

2./ Szilikátolvadékok

Feltűnően nagy mennyiségben kerültek elő. Az itteni kohósítás jellegzetes kísérőjelensége. Kisebb-nagyobb darabokban találjuk őket, leggyakoribb méretük 6 x 3 x 1-2-3cm, amorf formájúak. Objektumokban is előfordultak, különösen nagy számban a 366. veremben, de zömük szelvények szórványaként került elő. Eddig talált mennyiségük - igen könnyű voltak ellenére is tekintélyes - 8 kg. Általában zöldesszürke színűek, teljes egészében

megolvadt, üveges anyagok. /XXVIII.5-7./

3./ Fúvócső

Szórványként került elő az ásatási terület északkeleti szélén. Közöséges, finoman iszapolt homokkal soványított agyagból készült, a kemence belsejébe eső része maradt meg. Az agyag - a kemencében keletkezett magas hő hatására - felületén mélyen berepedezett, eredeti szerkezetét elvesztette, "szét-durrant". Így a fúvócső mért adatai csak hozzávetőleges viszonyítási alapot nyújtanak. Hosszúsága 8 cm /töredékes/ falvastagsága 1,5 cm, keskenyebbik /tűztérbe eső/ végének átmérője a nyílással együtt 3,5 cm lehetett. Törésfelületén jól látható az átégettségből következő elszíneződés. A fúvóka külső oldala úgy 0,5 cm vastagon szürkés-kék színűre égett át, ezt egy 0,2-0,5 cm vastag élénkvörös elszíneződés követi, majd belső oldaláig a teljes vastagságban ismét szürkés-kék. Az egész agyag szerkezete nagyon apró, finom, likacsos szerkezetű - az oldalak felületét kivéve. /XXVII.4./

4./ Mellfalazat töredéke

Mindössze két darab került elő. Az egyik nehezen felismerhető, mert már a kevésbé átégett külső részből származik, porlékony, élénkvörösre égett, erősen kopott felületű, igen apró, jellegtelen darabka. Szórványként került elő.

A 366. veremből való a 8 x 6,5 cm nagyságú, 3 cm vastag mellfalazat-töredék. A kemence belseje felé eső része mintegy 1 mm vastagságban zöldesszürke, kemény, fényes, helyenként matt felületűre égett át. /Ez a megfolyósodott agyag./ Kifelé haladva a tapasztás 1 cm vastagon élénk, majd sárgászöld színű. A fúvócső helyének simára kiképzett, élénkvörös színű palástja van,

átmérője 3 cm lehetett. /XXVIII.3./

5./ Újraizzító gödröcske

Az ásatási terület északnyugati végében került elő egy másik¹⁹¹ gödröcskével együtt. Közvetlen környezetükben "semmit" sem találtunk. A mai felszín alatt 50-55 cm mélyen bukkantunk rá, kissé tojásdad alaprajzú, 50 x 38 cm átmérőjű, egyenes aljú, 13-15 cm mély. Vastag tapasztása keményre, élénkvörösre átégett. Betöltésében hamu és vasmorzsalék volt.

A 66.újraizzító helytől délnyugatra 50 cm-re feküdt a 98. számú. 55 cm átmérőjű, 10 cm mély, egyenes aljú gödröcske. Betöltése barnás föld volt, belőle nagy mennyiségű vastöredék, vasmorzsalék került elő.

6./ Feltehetően a vasolvasztással kapcsolatban álló objektumok

380./I. és a 380./II. árok

Egymás közelében párhuzamosan álltak ásatási területünk délnyugati szélén. Az árok iszapos, kemény betöltése és a benne talált vassalakok alapján feltételezzük, hogy vasmegmunkáláshoz szolgáló víztírolófélék voltak.

380./I. árok

3,5 m hosszú, megközelítően É-D-i irányú. Alja a jelenlegi felszíntől 90-135 cm mélyen került elő. D-i vége kiszélesedő, teknős aljú, s kissé lépcsősen lejt a középső, mély szakaszba. Az árok középső szakasza a K-NY-i oldalon méhkas alakú gödörre szélesedik, majd É-i vége összeszűkül és lépcsősen, folyamatosan emelkedik a felszín felé. A szelvény nyesett felszínén 70-105 cm széles. Betöltése szürke, kemény iszap; kevés Árpád-kori cserép, patics, néhány állatcsont és vassalakdarab került

belőle elő. /35. ábra/

380/II. árok

Az előző ároktól DK-re alig 1 m-re van. 3,2 m hosszú, szélessége a nyesett felszínen 70-102 cm. A jelenlegi felszíntől 90-155 cm mélyen került elő. D-i vége kissé teknős, lejtősen mélyül a középső szakasz felé. Középen enyhén méhkas alakú veremmé szélesedik, s itt a legmélyebb. É-i vége felé összehúzóult, és lépcsősen emelkedett az egykori felszínig. Szürkés-fekete, kemény, iszapos betöltéséből néhány Árpád-kori cserép, egy majdnem ép csontkorcsolya és vassalak került elő. /36. ábra/

A leírt leletek kétségtelenül bucaeljárással dolgozó vaskohászatra utalnak. Annak a kérdésnek az eldöntése sem ütközik nehézségbe, hogy az ismertetett vaskohászati melléktermékek másodlagos felhasználás céljára kerültek-e falutelepülésünkre¹⁹², vagy itt működtek az olvasztó kemencék és az újraizzító műhelyek. Mivel a "medvéket", illetve a keletkezett melléktermékeket másodlagosan Sápon soha nem hasznosították sem kemence tapasztásában¹⁹³, sem más módon; valamint fúvócső- és olvasztó kemencék darabjai is csak hulladékként kerültek elő, s ezek - a kohók jellegzetes melléktermékei¹⁹⁴, lényegében másodlagosan nem hasznosítható szemét - egyértelművé teszik, hogy a falu feltárt részén és annak közelében vaskohók működtek.

Igen fontos annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen nyersanyaggal dolgoztak az itteni kohászok. Eddigi adataink azonban nem elegendőek a probléma megnyugtató tisztázásához. A megvizsgált salakminták egy részéről biztosan eldönthető volt, hogy bucakemencében keletkezett "medvék". Ugyanakkor a vizsgálati eredmény arra is figyelmeztet, hogy az eddig ismert északkalet-

-magyarországi¹⁹⁵ és nyugat-dunántúli lelőhelyekről¹⁹⁶ előkerült salakmintákhoz képest az itteni némileg eltérő: esetünkben magasabb csillámtartalmú kiindulási anyaggal kell számolnunk. Ez a megállapítás lényegében eldönti azt a kérdést, hogy az itt olvasztásra kerülő vasérc sem az ismert észak-magyarországi, sem a dunántúli kohókat ellátó bányákból nem származhatott. Ebben erősít meg bennünket az a tény is, hogy az olvasztás kísérő jelenségeként Sápon nagyon sok a szilikátolvadék, ami az eddig megismert lelőhelyek egyikén sem volt általános vagy a sápihoz fogható mértékű. Így két megoldás adódik. Egyrészt: kohászaink a Maros - Tisza - Kurca - Kontra-tó vízi útján kapták az ércet, feltehetően erdélyi bányákból. Sajnos, az erdélyi bányákra vonatkozóan a bennünket is érdeklő szempontú, kellő mélységű kutatás mindeztidáig hiányzik.¹⁹⁷ Így nincs összehasonlítási lehetőségünk. A másik megoldás: esetleg az Alföldön is előfordulható helyi eredetű gyepvasércet¹⁹⁸ hasznosítottak. Ilyen gyepvasérc-lelőhelyeket ismerünk Ausztriából¹⁹⁹ - újabban hazánkban is feltártak Kópházán²⁰⁰ - és a Nyírségből²⁰¹. Mivel a gyepvasérc kellő feltételek mellett bármilyen mocsaras, lápos, állóvízes területen is keletkezhet, így elvileg nem kizárt, hogy a Kontra-tó partján is végbement ez a folyamat. A geológiai kutatások azonban eddig még nem akadtak a Tisza és mellékfolyói vidékén kiterjedt gyepvasérc-lelőhelyre. Mindössze két - meglehetősen bizonytalan - adat áll rendelkezésünkre. Zsilinszky Mihály történeti monográfiájában a földrajzi környezet leírásakor megemlíti azt a különös tényt, hogy a Csongrád környéki agyag igen magas vastartalmú²⁰², azonban forrásokra nem hivatkozik. A másik, hogy a Tisza menti geológiai mélyfúrások alkal-

mával igen gyakran kerültek elő mogyoró és dió nagyságú gyepvasércrögök, melyek azonban a Bükk I. fázisban keletkeztek, s mennyiségi és mélységi előfordulásuk miatt kitermelésre teljesen alkalmatlanok.²⁰³ Mivel mocsári gyepvasérc-lelőhelyre a Kontra-tó partján még nem akadtunk²⁰⁴, csak feltételezzük, hogy a sápi kohászok inkább a helyi gyepvasércet hasznosították. E feltételezésünket erősíti meg egyetlen bizonyítékunk is: a "medvék" ásvány- és kőzettani vizsgálata /Melléklet/. A kérdés pontosabb megválaszolására csak akkor lesz lehetőség, ha a közelben érlelőhelyre bukkanunk, vagy a falu területén műhelyekre találunk, s nyersanyagot - azaz ércet -, valamint készterméket - azaz vasbucákat²⁰⁵ - is feltárunk. Ezek kémiai vizsgálatának eredménye ugyanis perdöntő bizonyítékot jelent feltételezésünk ellen vagy mellett.

További megválaszolásra váró - s egyben talán legizgalmasabb - kérdés a dél-alföldi Árpád-kori vaskohászat kapcsán, hogy milyenek voltak az itteni kohók, műhelyek, milyen láncolatban dolgoztak, s hogyan illeszkedtek a falutelepülés rendszerébe. Mivel eddig Sápon sem kohót, sem - a szakirodalomból eddig megismert - műhelytípust nem találtunk, másrészt az országból származó összehasonlító anyagunk is elsősorban nyugat-dunántúli területekről való²⁰⁶, csak igen óvatos következtéseket kockáztathatunk meg a Sápon feltárt objektumok és a leletanyag vizsgálata alapján.

A kohászfalu szerkezete

Mint említettem, Sáp a 11. század végétől a 13. század

végéig, a 13-14. század fordulójáig - tehát mintegy három évszázadon át - fennálló falutelepülés. Ez idő alatt a feltárt falurészt időnként felhagyták /39. ábra/, majd ismét belsőségként hasznosították. Így kisebb-nagyobb hiátusokkal ásatási területünk a falu élete alatt folyamatosan lakott volt.

Az előkerült leletanyagok - gyér fém, zömében kerámia-töredék - finomabb belső periodizációra alkalmatlanok, csupán nagy vonalakban adják meg az egyes objektumok korát.

Többrétegű településünk egyes részein különösen összezúfolódtak a házak, árkok, vermek és a szabadban lévő kemen-cék, amelyek természetesen nem azonos időben működtek. A korabeli átalakítások, meújítások, át- meg átadások amennyire megnehezítették a feltárást, legalább olyan nagy segítséget nyújtanak a belső periodizáció megállapításához - kiegészítve a kerámiaanyag alapján nyert információinkat. Ezen vizsgálódásaink eredményeként három időszakra bontottuk a telepjelenségeket:

- a./ a 11-12. század fordulójára keltezhető építmények;
- b./ 12. századi építmények;
- c./ 13. századi és a 13-14. század fordulójára tehető építmények.

Azonban az így nyert "településtérképek" is még mindig meglehetősen "értelmetlennek" tűntek. A belső kronológiára vonatkozó megfigyeléseinket úgy pontosítottuk, hogy ^{a periódusokon belül} választottuk azokat az objektumokat, amelyek statigrafiai helyzetük miatt nem lehettek egykorúak. Majd az egy csoportban maradt objektumok leletanyagát a csoportokon belül és a csoportok közt is összehasonlítottuk. Így fény derült néhány verem egykorúságára -

vagy legalábbis szeméttel való feltöltésük egyidejűségére.²⁰⁷

Településünk sokat emlegetett, legfeltűnőbb jelensége a vermek igen magas száma, s közülük is a hengeres oldalú, egyenes vagy ívelt aljú, tapasztott, döngölt fenekű vagy e nélküli változatok. A vermek egészét figyelembe véve megállapítható, hogy nagyon magas azok száma, amelyek betöltése hamus vagy erősen hamus, a belőlük kikerült leletanyag pedig mindössze vassalak, megolvadt szilikát, kemencefenék, erősen átégett kemencefenék-darab, téglá- és kőtörmelék, néhány szerencsés esetben kerámia vagy használati tárgy töredékeivel együtt.

Abból kiindulva, hogy a vermek eredeti funkciójának megszűnése után - szeméttel való feltöltésük során - a bekerült leletanyagot meghatározza, hogy milyen "szemetet" takarítottak el, elkülönítettük azokat a vermeket - egyszer koronként, egyszer valamennyi közül -, amelyek betöltésében hamu, vassalak, kemencetöredékek, kő- és tégladarabok együtt fordultak elő²⁰⁸ - kiegészítve azokkal, amelyekben csak hamu, kő- és az agyag megfolyósodottságáig átégett kemencetapasztás-darabok voltak. Ezen vermeket rávetítve a koronkénti megoszlást mutató térképre, a következőket figyeltük meg. Főként azokkal estek egybe, amelyeket a 12. század elejére, első felére, közepére keltezhattünk. Az említett betöltéseggyüttes mindenféle típusú veremben előfordult. Néhány ilyen veremben orsógomb, szövőszéknehezék is volt.

A 12. századra keltezhető vermeinkről azt mondhatjuk, hogy az árkok, szabadban lévő kemencék zöméhez nem igazodtak, csupán egyes házak, munkaházak körül megközelítőleg azonos

nagyságú, szabályos téglalap alakú terület határán sorakoztak úgy, hogy az épület a terület egyik végében volt, míg a kérdéses, közrezárt földdarab nagy része "szabadon" maradt. Az is jól kivehető, hogy a 92. és a 46. csaknem azonos hosszúságban megtalált, északnyugat-délkeleti irányú, egymással párhuzamos árkok által közrefogott terület "közepén" helyezkedik el a 66. újraizzító hely a 98. - feltehetően - hozzátartozó gödröcskével együtt. Az említett árkok által bezárt területet - azaz az újraizzító hely környékét - "szabadon hagyva" nyugatról, északról, keletről közrefogják a veremsorokkal körbefogott házak, munkaházak. /40. ábra/

Mindezek mellett meg kell említenünk, hogy egyes esetekben az épületeket körülfogó veremsorok által megadott téglalap alakú területek észak-déli, máskor északkelet-délnyugati, néha északnyugat-délkeleti irányú tengelyhez látszanak igazodni. Tekintetbe véve a 223. és a 37. árkok helyzetét - kronológiájuk sem zárja ki, hogy 12. századi veremekkel egyidősek -, miszerint szintén a vermek által "szabadon hagyott" újraizzító helyet határolják, elképzelhető, hogy a viszonylag hosszabb ideig fennálló műhelyrész és a "házak" viszonyában egy időszakban átrendeződés történt. A 2. ház körüli veremket vizsgálva úgy tűnik, az észak-déli irányú "rendszer" volt a korábbi, a délkelet-északnyugati pedig a későbbi.

Az eddig elmondottak alapján a következő megállapításokat tesszük. Vaskohászattal Sápon a 12. század első felében, első kétharmadában foglalkozhattak. A "kohászok" munkahelyeik közelében, meghatározott rendszerben elhelyezkedő, félig földbe mélyített házakban /?/ éltek családtagjaikkal együtt.

A félig földbe mélyített épületeket és a hozzájuk tartozó területeket ölelő vermek közt körte, méhkas, csonkakúp alakúak, trapéz átmetszetűek és hengeres oldalúak egyaránt voltak. Az előbbieket gabonatároló vermeknek tartjuk, míg az utóbbiakról az a véleményünk, hogy a letapasztott aljúak a gabona és más élelem tartós tárolására szolgáltak, a kitapasztatlan hengeres oldalú vermek - valószínűleg - a kohászati tevékenységgel összefüggő termékek raktározására szolgáltak.

A házak /?/ melletti "szabad területek" hasznosításáról nincsenek adataink, feltehetően munkahelyek lehettek, esetleg olyan felszíni építmények, ólak álltak rajtuk, melyeknek nyomai nem mélyedtek az Árpád-kori humusz szintjénél lejjebb.

Külön említést kell tennünk az "újraizzító műhelyt" lezáró 46. ároktól délre eső területről, mely közvetlenül kapcsolódik az eddig leírt részekhez. E területre zsúfolódnak a mostanáig napvilágra került településen belül feltárt szabadban lévő kemencék, valamint itt találhatóak az 59/a, 282. és a 258. különleges típusú, lépcsős lejáratú vermek. /lásd a vermek katalógusát és értékelésüket/.

A kis méretű, méhkas, körte stb. és a hengeres oldalú vermek nagyjából az eddig megfigyelt struktúrában sorakoznak, csak itt nem az újraizzító műhelyt fogják közre, hanem a szabadban lévő kemencéket és a három nagy méretű, lépcsős gabona- és élelemtároló vermet.

A leletanyag mennyisége, valamint ezen objektumok egymáshoz való helyzete nem teszi lehetővé, hogy a kemencék és a három oldalról zárt vermek pontos összetartozását megállá-

pítsuk, de annyi bizonyos, hogy a három veremhez csak néhány szabadban lévő kemence tartozott.²⁰⁹

Külön szólnunk kell arról, hogy a szabadban lévő kemencék környékén cölöplyukak egész rendszerét figyeltük meg. Mivel a falu fennállása alatt ezt a területet igen sűrűn belakták, az egymásba ácsott objektumok együttesében bizonyos, hogy csak azoknak a cölöpöknek a helyét találtuk meg, melyek a bolygatatlan altalajba hatoltak. A cölöplyukakba kivétel nélkül ácsolatlan, egyenes aljú, nagyjából kör átmetszetű oszlopokat állítottak; leletanyag egyik betöltéséből sem került elő. A 393/A és a 393/B cölöplyukak a szokásostól mélyebbek voltak, míg a 306/a számút a 299. írok vágta. Ezen megfigyelésekkel együtt is rendkívül kevés ahhoz az információnk, hogy cölöpökön nyugvó, a cölöpökhöz köthető építmények rendszerét vagy a leállított oszlopok pontos funkcióját meghatározzuk.²¹⁰ Az eddigiek azonban mégis figyelmeztetnek bennünket, hogy cölöpszerkezetű felszíni építményekkel is számolnunk kell településünkön.

A szelvények betöltéséből objektumhoz nem köthető szórványként előkerült "medvék" és szilikátolvadékok sűrűsödése az I., V., VIII., IX., XII., XII/a, XVIII., XIX., XX., XXI., XXI/a és a XXII. szelvények bizonyos részein azt mutatja, hogy a kohászfalu tovább terjed dél, illetve délkelet felé, s nagy valószínűséggel ezen irányokban még további újraizzító műhelyekkel is kell számolnunk.

A feltárt terület északkeleti széléből származik az egyetlen fúvócsőtöredékünk, míg a délkeleti részen, a 366. veremben találtuk a nagyobb mellfalazat-töredéket. Ezen tények tu-

datában feltárt területünktől keletre várjuk esetleges olvasztó kemencék előkerülését is, de számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a Kontrapart eddig elbányászott északi részén működtek a kohók műhelyeikkel együtt. Ez utóbbi feltételezést erősíti meg a terület 1977-ben való terepbejárásakor tett néhány megfigyelés.²¹¹

Kutyatemetkezések a dél-alföldi Árpád-kori iparos településeken

Sáp falu feltárt területén öt kutyatemetkezést²¹² figyeltünk meg; négy alkalommal a kutyavázatot eredetileg más célra készített veremben eltemetve, egy esetben külön e célra ásott helyen, a 2. tűzhelybe vágott sekély gödörben találtuk meg.

A vermek másodlagos betöltése alapján valamennyi kutyatemetkezést a település korai szakaszára - a 11-12. század fordulójára, a 12. század elejére - keltezhetjük. Az öt "kutyasír" közül csupán egyben volt teljes biztonsággal megállapítható a rendellenes testhelyzet. Négy esetben - a mellékletek tanúsága szerint - a megbecsült kutyát gondosan temették el.

A "kutyatemetkezés" nem ritka jelenség a korai Árpád-korban²¹³. Nemcsak temetőben, telepeken is előfordulnak - általában természetes testhelyzetben eltemetve, jóval ritkábban rendellenesen.²¹⁴ A telepeken feltárt - és publikált - kutyatemetkezések száma lényegesen alacsonyabb, mint a temetőből előkerülteké.²¹⁵

A kutyának a korai magyarok hitvilágában betöltött szerepe vagy a magyarok kutyára történő esküvésének szokása a szakirodalomból jól ismert.²¹⁶ Mi csupán arra a jelenségre kívánjuk felhívni a figyelmet, hogy a Dél-Alföldön, az olyan Árpád-kori falvakban, melyeknek lakói vasmegmunkálással is foglalkoztak, a kutyatemetkezések gyakoriak és számuk is magas.²¹⁷

6./ Sáp és tágabb környezete

az Árpád-kori Csongrád megye településhálózatában

Az a kimagasló plató, melyen az Árpád-kori Sáp falu elterül, lényegében a keleti szélén, nagyjából a közepe táján helyezkedik el annak az észak-déli irányú keskeny földhátnak, melynek északi végén az Árpád-kori Szentés, a délin pedig Szeg jött létre. A szóban forgó hátság erősen kiemelkedett az egykori Tisza - Kurca - Kontra-tó - Kórógy - Mágocs ér - Veker élővizei által táplált óriási mocsárvilágból.²¹⁸

12-13. századi okleveleinkből e területen az előbb említetteken /Szentés, Szeg, Sáp/ kívül ismerjük még, feltehetően a Kontra és Kurca közt Sáp vonalában létrejött szigeten, a Kurca partján Leng falut.²¹⁹

A régészeti terepbejárások és a kisebb-nagyobb ásatások tanúsága szerint az egykori Kontra-tó partjain még két Árpád-kori településsel kell számolnunk. Az egyik a mai Szentés-Berekhát vasúti megállóhely közelében van²²⁰, a másik a Kontra-tó keleti partján, Sáp faluval átellenben.²²¹

Ha a Kontra-tó nyugati partján déli irányban haladunk, egymástól 2-4 km távolságra falvakat találunk. Ugyanakkor fel-

tűnő, hogy az említett Szentés - Szeg közötti földhát nyugati oldalán a gondos régészeti kutatások ellenére sem ismerünk lelőhelyeket az Árpád-korból.²²²

A Josephinische Aufnahme²²³ szerint a 18. század végén a már emlegetett földhátan két út haladt Szentésről Szegvárra: az egyik a Kontra-tó partján, a másik a földhát keleti szélén. Ha a régi térkép, a terepbejárások és az oklevelek adatait egybevetjük, jól látható, hogy a 18. század végén fontosabbnak tartott út mentén az Árpád-korban nem települtek meg, míg az 1784-ben ismert, de kevésbé jelentősnek tartott utak mentén szinte sorakoznak Árpád-kori falvaink. /37. ábra/ Az elmondottak alapján úgy véljük, hogy az 1784-es katonai felmérésen szereplő, a Kontra-tó nyugati partján húzódó út Árpád-kori eredetű. E feltevésünkben erősít meg bennünket Mikoviny Sámuel térképe is.²²⁴ Az általunk tárgyalt útszakaszt pedig a Csongrád-ról Csanádra vezető, már Idrisi²²⁵ által is említett fontos szárazföldi út részének tartjuk, mely Csongrád alatt a Bódi réven haladt át a Tiszán, Szentésnél a Kurcán, s a Kontra-tó nyugati partján húzódott tovább Szeg, majd Vásárhely felé. Úgy véljük, megfigyeléseink alapján joggal módosíthatjuk Györffy György Árpád-kori Csongrád megye úthálózatáról megrajzolt térképét is.²²⁶ /38. ábra/

Az Árpád-kori Sáp falu tehát bekapcsolódhatott a Budát, Csongrádot, Csanádot összekötő fontos korai, országos úthálózatba. A falu jó fekvését a könnyen elérhető főbb vízi utak is biztosították.²²⁷

Közelebbről vizsgálva Sáp és környéke településeit, az egyik legfontosabb feladatunk az, hogy választ adjunk arra a

kérdésre, milyen viszonyban volt a Kurca és a Kontra-tó közötti szigeten, a Sáppal éppen átellenben létrejött kis Árpád-kori település és az általunk tárgyalt falu. E kérdés régészeti feltárással való tisztázása nemcsak az iparos Sáp falu szerkezete és élete szempontjából, hanem általános település-strukturális kérdések miatt is igen lényeges lenne.

A másik fontos - most már belső településszerkezeti probléma megoldását célzó - feladat az Árpád-kori út nyomvonalának felkutatása. Ugyanis választ adhatnánk arra a kérdésre, milyen szerepe volt az útnak a falu belső szerkezetének a kialakításában. A település feltárt részén eddig megfigyelt két ház sor ugyanis azt sugallja, hogy a házak részben igazodtak az út nyomvonalához. Természetesen, ezt mindaddig nem állíthatjuk, amíg ásásokkal kellően nem igazoltuk e lehetőséget. Annál is inkább nem, mert a földrajzi környezet: a Kontra-tó, az út és magának a platónak az iránya is a településnek egy eleve észak-déli irányú elnyúlását segítette elő.

Tudjuk, hogy a plató északi csúcsán állt Sáp egykori temploma. Erről a templomról nem sok sejtésünk van²²⁸, csupán annyit tételezhetünk fel - mivel a falu 11. század végi, 12. század eleji vermeinek betöltésében sok tégladarabot találtunk, s mert a faluban idáig téglaeépítmény nyomára nem akadunk -, hogy a templom a falu e korai periódusában már megépülhetett. Arra a kérdésre is csak további feltárásokkal válaszolhatunk, hogy a falu belső telkei, házai és a templom milyen struktúrában rendeződtek el.

Az Árpád-kori Sáp falu területén végzett régészeti feltáró munka révén eredmények pozitív megfogalmazásban is születtek.

Közülük a legfontosabbnak azt tartjuk, hogy egy kohászattal és vasfeldolgozással foglalkozó egyházi szolgáló falu²²⁹ maradványait tártuk fel a Dél-Alföldön. E falu régészeti kutatásának szinte legfontosabb tanulsága, hogy újra át kell gondolnunk az Árpád-kor gazdasági-települési struktúrájáról kialakított képünket, s differenciáltabban rajzolhatjuk meg az alföldi, eddig feltárt Árpád-kori falvak rendszerét.²³⁰

A feltárt településrészen a 11. század végénél korábbra keltezhető leletanyagot nem találtunk, bár bizonyosak lehetünk abban, hogy a falu ennél valamivel előbb jött létre.²³¹

Az ásatás eredményei közt tarthatjuk számon azt is, hogy sikerült egy árokrendszerhez igazodó, korai, 11. századi településrészt elkülönítenünk, valamint felismerni a 11. század végi, 12. századi iparos település egy részének belső szerkezetét. Ez utóbbi nem árokrendszerhez igazodó, hanem "tervezett" településszerkezetről tanúskodik. A későbbi időszak /12.század vége, 13. század/ településrendjéről már jóval kevesebb tudásunk van. Számolnunk kell e településrész hosszabb ideig való felhagyásával is. /29. ábra/ A feltárt terület rétegződésében megfigyelt vastag, szürke iszap azt sejteti, hogy időlegesen talán el is mocsarasodott ez a földterület. Az újra ideköltözők településrendje már nagy hasonlóságot mutat az Árpád-kori alföldi földműves - állattenyésztő falvakban megszokottakéval.

A falu pusztulására vonatkozóan egyenlőre nincsenek biztos adataink. Mégis néhány, az ásatáson előkerült, a 13. század végére keltezhető tárgy, valamint a halom környékén végzett terepbejárás során²³² talált kaolinos fehérkerámia-töredékek alapján úgy sejtjük, hogy Sáp még élő falu volt a 14. század

elején. Elnéptelenedésének oka nem a tatárjárás pusztításában rejlik, hanem mélyebb, gazdasági-társadalmi folyamat - a falu-pusztásodás következménye lehet.

II. A Tápé - Szentéglaégető lelőhelyen

feltárt településrészlet

/prédium/

1. A feltárás körülményei, a lelőhely leírása

1960 októberétől 1965 nyaráig végeztek Trogmayer Ottó vezetésével leletmentést a tápéi Tiszatáj MTSz téглаégetője mellett. A munkálatok elsődleges célja a nagy kiterjedésű késő bronzkori temető megmentése volt. Az ásatás rendkívül kedvezőtlen körülmények közt folyt, hiszen az agyagkitermelés miatt csak októbertől márciusig lehetett a leletmentésen dolgozni. A területen előkerült Árpád-kori telepjelenségekből ezért csak annyit igyekeztek feltárni, amivel az objektumokat és korukat pontosan meg tudták határozni.²³³

A lelőhely Tápé falu északnyugati határrészén, az egykori Tisza magaspartján, az Ásványhát nevű platón fekszik, melyet a Tápéi ér határol el környezetétől. A munkálatok során az ér kanyarulatának nyugati partján több mint 1500 m² területet tártak fel. /42. ábra/

Az Árpád-kori telepjelenségek - bár szórványosan az egész ásatási területen előkerültek - a feltárt terület délkeleti részén, az ér magas partja felé sűrűsödtek. /43. ábra/ Az

ezen a részen megfigyelt Árpád-kori temetkezéseket pedig későbbi beásások már nem bolygatták meg.²³⁴

2. Az objektumok leírása

Az általunk vizsgált objektumok 400 m² nagyságú területen helyezkedtek el, ahonnan egy biztosan Árpád-kori és két feltételelesen e korba sorolt ház került elő. Valamennyi épület hossz tengelye megközelítően K-NY-i irányú, egyik rövidebb oldaluk az érrel csaknem párhuzamosan állt. A "H" ház az ásatási terület É-i szélén, míg a H/1, H/2 házak tőle D-re 32 m-re, egymás közelében voltak. /44/a-b ábrák/

A feltárt házak csupán abban egyeztek meg, hogy mindháromat félig földbe mélyítették. Alaprajzuk azonban erősen eltér egymástól. A "H" ház K-i és NY-i sarkát erősen lekerekítették, gödrének csaknem trapéz alakja lett. Padlóján cölöpök és karók nyomaira nem akadtak. A leletkörülmények és a szelvénytörvények alapján feltételelesen Árpád-korinak határozták meg.²³⁵
/44/a ábra/

A H/1 ház erősen lekerekített sarkú, kövérkés, kissé szabálytalan téglalap alaprajzú gödre 350 x 320 cm-es. Padlója a felszín alatt 96 cm mélyen került elő. A ház közepén É-D-i irányú tengely mentén egymástól 20-30 cm-re három kerek átmetszetű cölöp és egy kisebb karó helye volt, s az oszlopok 23 cm, illetve 48 cm mélyen hatoltak a padló szintje alá. /44/a ábra/

A H/2 ház az előzőnél jóval erősebben mélyedt a bolygatatlan altalajba, szabályos téglalap alaprajzú gödre 320 x 300 cm-es. Falát úgy képezték ki, hogy a padlóról enyhén ívelt fel-

felé. Rövidebbik oldalai középtengelyében - igaz, csupán a K-i fal mentén sikerült biztosan megállapítani - egy-egy kör átmetszetű, egyenes aljú ágas helye volt, melynek átmérője 20 cm lehetett, s 17 cm-re hatolt a padló szintje alá. A ház közepén egy csaknem rombusz átmetszetű, 30 x 30 cm-es, ácsolt cölöp helyét bontották ki. Ez az oszlop 14 cm-rel hatolt a padló szintjénél lejjebb. /44/a ábra/ Ezt az épületet is a leletkörülmények miatt sorolták az Árpád-korba.

A házak körül elszórva, de főként az ásatási terület DK-i részén tizenegy Árpád-kori vermet bontottak ki. Közülük biztosan Árpád-kori csak hét volt. A G/11 és a G/12 verem kivételével valamennyi egyszerű hengeres oldalú, az előbbiek pedig méhkas alakúak. Mind a G/11, mind a G/12 veremnek erősen hamus betöltése volt. Egyéb közös vonásaik mellett fontos megemlítenünk, hogy mindkettőben egy-egy Árpád-kori temetkezésre leltek /63., 103. sírok/. A vermek foltja csaknem mindig szabályos kör alakú volt, szájátmérőjük 235-110 cm közt mozgott. A vermek mélysége 80-140 cm között változott. Betöltésükből gazdag kerámiaanyag került elő.

A házaktól mintegy 18 m-re K-re feltártak egy földbe mélyített, szabadban lévő kemencét is. A kemence sütőfelületének alaprajza kövérkés ellipszis volt, feneke vastag tapasztása alatt leleteket nem találtak. A kemence előtt egy 180x130 cm-es gödörkomplexum állt, melyben egymástól 10 cm-re két cölöplyukat bontottak ki. A gödörkomplexumot feltételelesen a kemence előterének határozták meg; mivel belőle csak állatsontanyag került ki, a leletkörülmények miatt vélték Árpád-korinak.²³⁷

3. A tárgyi leletanyag értékelése és a településrész kronológiája

A lelőhelyen talált emléktárgy nagy része - mint más Árpád-kori falutelepüléseken - a kerámiatöredék volt. Valamennyi edényt kézikorongon készítették, horkatechnikával építették fel. Leginkább csillámos homokkal soványított agyagból dolgoztak, melybe néha más soványító anyagként még apró kavicsot is keverték. Emellett találtak néhány olyan töredéket is, melyek nagyon finoman iszapolt agyagból készültek, lágy tapintásúak, s igen egyszerűen felépítettek, durva kivitelezésűek. Az edények az égéstől függően sárgászöld, sárgásbarna, vörösbarna és szürkésfekete színűek voltak. Az egyik legértékesebb töredék cseréptöredékből származik, és szórványként került elő. Szépen kimunkált oldalát függőleges, elvékonyodó, lekerekített pereme alatt két lyukpárral fúrták át, s a függesztő fülek alatt az edény külső oldala felé egy félkorong alakú fül nyúlik ki. Az üst falán, a perem közelében, befésült sűrű hullámvonalköteg fut körbe. /XVIII.1./

A H/1 házról és a G/9 veremből befésült hullámvonalas oldal- és ívelten alig kihajló, lekerekített peremű fazéktöredékek mellett az edény egész vagy csaknem egész felületét borító, csigavonalakkal ékített darabok kerültek még elő. /XVIII.2-6.; a 3. képen M=1:2/

Egyetlen barázdával képzett, laza hullámvonalak és a vállon körömbevagdalás díszíti a G/28 veremből kikerült kis méretű fazekat /XXI.2.; M=1:2/.

Szintén kis méretű, domborodó vállú, ívelten kihajló, fer-

de síkkal levágott peremű, vállán befésült hullámvonalköteggel, hasán hasonló kivitelezésű vízszintes vonalköteggel díszített edényke került elő a G/35 veremből. /XXI.1.; M=1:2/ Befésült, hullámvonallal díszített töredékek voltak még a G/40 verem leletanyagában is.

A G/36 veremből kikerült szokványos, jellegtelen töredékek közt volt egy lágy tapintású, igen finoman iszapolt, agyagból soványított, durván, hurkákból felépített, kézikorongon alig elegyengetett, girbe-gurba, az edény egész felületét díszítő, bekarcolt csigavonalakkal ékített fazék aljtöredéke is. /XXI.3.; M=1:2/

Leletanyagunkban a cserépüstök jóval kisebb számban voltak, mint a fazekak. Az üstök esetében a peremen laposan, a külső oldal felé szögletesen megvastagodó, kisebb méretű típusok darabjai kerültek elő. /XX.4.; M=1:2/ Velük együtt szokványos anyagú, felfelé kissé megnyúlt, elvékonyodó, enyhén tagolt peremű, a vállon körömbevagdalással díszített fazekak /XX.1-3.; M=1:1/ mellett egy fenékbélyeges, nagyobb méretű fazék aljtöredékét is megtalálták. Az edény fenekének közepén kis méretű, négyzetben álló, egyenlő szárú kereszt van. /XIX.1.; M=1:2/

A mindennapi használati tárgyak közül egy ép piskóta alakú fenőkö /XXI.4.; M=1:2/ és egy csontkorcsolya töredéke került elő. Mindkét tárgy általánosan ismert Árpád-kori falutelepüléseinken.

Az előkerült leletanyagot a kerámiadíszítés alapján két horizontba soroljuk. A 11. század második felére, a 12. század elejére keltezzük a H/1 ház és a G/9, G/28, G/35, G/36, G/40 vermek leletanyagát, s úgy véljük, az említett objektumok nem

lehetnek fiatalabbak a 12. század elejénél és a legkorábbiak közé tartoznak a feltárt településrészben. Ugyancsak igen korainak, de legalább 11. századnak tartjuk a szórványként előkerült szokatlan formájú üsttöredéket is. Bár kézikorongon készült, és pontos párhuzamát sem találtunk, mégis úgy véljük, a kora Árpád-kori és a 10. századi kézzel formált üstök formavilágába vezet vissza.²³⁹

A G/12 veremből kikerült igen késői üsttöredék²⁴⁰, valamint a tagolt perem felé mutató kiképzés a fazéktöredékeken és a késői típusú fenékbélyeg az egyik aljtöredéken nem enged meg a 13. század második felénél korábbi keltezését. Így nemcsak a G/12 vermet, hanem a vele hasonló betöltésű és leletanyagú G/11 objektumot is a 13. század második felére datáljuk. Mindkét veremben háton fekvő, nyugat-keleti tájolású - biztosan Árpád-kori²⁴¹ - női vázak voltak, s mert a vermek betöltése is igen erősen hamus volt, e szokatlan - bár gondos - temetkezést más párhuzamok alapján²⁴² a tatárjárás pusztításával hozzuk összefüggésbe.²⁴³

4. Az egyes objektumok /házak/ értelmezése

A településrész belső kronológiája ismeretében érdemes megvizsgálni a szerkezetében ismert H/1 és H/2 házakat. A H/2 ház középtengelyében álló három szelementartó oszlop nem tartozik a ritka esetek közé²⁴⁴ 10-13. századi falusi településeink házaiban. Csupán azt erősíti meg itteni tapasztalatunk, hogy a ház közepén álló oszlop később - feltehetően az épület megrogyánásakor - került oda, mert az ácsolt fából készült, míg

az eredeti szelement hordó ágasfák ácsolatlanok voltak. A fel-
tűnően kis alapterület és a tüzelőberendezés hiánya - az épü-
let keletkezésének korai idejére és esetleges "munkaház" vagy
nem állandó lakóház szerepére utal - legalábbis azt sejteti,
hogy készítői csak ritkán, alkalmanként tartózkodtak benne.²⁴⁵
Így a H/2 házat szerkezeti sajátosságai miatt a 11. század má-
sodik felére, a 12. század elejére keltezzük, azaz település-
részünk korai horizontjába illeszkedőnek tartjuk.

A H/1 házat vágta a G/9 verem, ami azt jelenti, hogy - bár
a belőlük kikerült leletanyag alapján a két objektum betöltődé-
sének ideje közt nem lehet időrendi különbséget tenni - a H/1
ház korábbi volt, s minden bizonnyal az épület már feltöltődött
gödrébe ásták bele a vermet. Statigrafiai helyzetükből fakadó
relatív időrendjüket figyelembe véve a H/1 ház a feltárt telepü-
lésrész legkorábbi objektumai közé tartozhat. E házban sem volt
tüzelőberendezés, meglehetősen lekerekített sarkai miatt csak-
nem négyzet vagy amorf kör alakú az alaprajza. A ház közepében
álló három, nem azonos átmérőjű és a padló szintje alá lénye-
ges különbséggel hatoló tartóoszlop, valamint a kisebb karó he-
lye arra figyelmeztet, hogy nem egyidőben kerülhettek oda. Fel-
tehetően itt is a megrongálódott tetőszerkezet további erősíté-
séről volt szó. Azonban igen lényeges vonás, hogy egy központi
ágásra és - feltehetően - a külső járószintre támaszkodó tető-
szerkezetet kell elképzelnünk. Hazai Árpád-kori faluásatások
közzétett anyagában eddig nem akadtunk a fentebb leírt megol-
dásra. Szlovákiai 10-12. századi anyagból azonban már ismerünk
hasonló kivitelezésű épületeket²⁴⁶, így feltételezzük, hogy ez
a korszakban nem ismeretlen építkezési mód más hazai faluásatá-

sokon is előkerül majd, esetleg úgy, hogy szerencsésebb körülmények adódnak a ház gödre külső környezetének a vizsgálatára.

5. A falu szerepe és jelentősége a Tisza menti és a Tisza melléki településhálózatban

Az ásatási terület délkeleti szélén több olyan háton fekvő, nyugat-keleti tájolású melléklet nélküli sírt tártak fel, amelyekben kora Árpád-kori temetkezéseket sejtett az ásató²⁴⁷. Sajnos, e szórványos sírokból nem alakult ki temető-szerkezeti kép, s az eddigi adatokból még azt sem dönthetjük el, hogy a feltárt falu lakói és a kiásott temetőrészben nyugvó népesség milyen viszonyban voltak egymással.²⁴⁸ Így a település és a temető közelségéből semmiféle következtetést nem kívánunk levonni.

Az általunk fent bemutatott Árpád-kori falu földrajzilag a Tisza jobb partja mentén kialakult, a folyóvölgyet tagoló kisebb erek, morotvák rendszerébe illeszkedik, bár nem tartozik a közvetlenül a Tisza partján létrejött Árpád-kori falvak sorába. Érdekes megfigyelnünk, hogy a Tisza jobb partján Tápától Győig - és még attól is északabbra, a mai Algyő határában - egymástól úgy 4 km-re nagy kiterjedésű, korai okleveleinkben is említett²⁴⁹, régészeti terepjárás során pedig azonosított²⁵⁰ Árpád-kori falvak sorakoznak. Ugyanakkor a jobb parti erek által szabdalta területen az élővizek mentén egymástól nagyjából 2 km-re jöttek létre a kisebb jelentőségű települések.²⁵¹ Míg Győ és Fark 12-15 hektárnyi belsőségével na-

gyobb Árpád-kori falvaink közé tartozik²⁵², addig a jobb parti erek mentén - például a mai Algyő területén - létrejött települések 0,2-0,9 hektáros belsősegeit az aprófalvak közé sorolhatjuk.²⁵³ Az Algyő déli területein vizsgált Árpád-kori település-struktúra - amely közvetlen szomszédja annak a határ-résznek, ahol a Tápéi ér és az általunk tárgyalt falu fekszik - lehetővé teszi számunkra azt a feltételezést, hogy a Tápé - Széntégláégető területén feltárt Árpád-kori falu része annak a 10-13. századi kicsiny települések /prédium, falucsíra/ hálózatainak, amely a Tisza jobb parti mellékfolyói, erei mentén is kialakult.²⁵⁴

III. A Nagymágocs - Szendrei majorban feltárt falu részlete /templomos - földművelő - állattenyésztő falu/

1. A feltárás előzményei és a lelőhely leírása

1986 májusában leletmentő ásatás keretében Árpád-kori település nyomait tártuk fel Nagymágocs északi határrészében.²⁵⁵

A lelőhely Szendrei major közelében, az Árpádhalomra vezető műút bal oldalán, közvetlenül a Mágocs ér déli partján található. /45. ábra/ A feltárt falurész kelet-nyugati irányú, közel két km hosszú, egy km széles földhátan fekszik, amely bekapcsolódik a Mágocs ér által kialakított partvonulatba. A már leírt kiemelkedés legmagasabb része az érparton volt, ahol 1981-ben középkori templom nyugati zárófalának alapozása és a templom körüli temető 15-20 megbolygatott, melléklet nélküli

sírja került elő.²⁵⁶ A lelőhely és tágabb környéke már régebben is ismert volt a régészeti kutatás számára. Honfoglaláskori sírról²⁵⁷, Árpád-kori kemencéről²⁵⁸, középkori temetkezésekről²⁵⁹ és edényekről²⁶⁰ tudósítanak innen az adattári jelentések és a szentesi múzeumban őrzött leletek.

Az ásatás környékén közel négy hektárnyi földterületet jártunk be. Terepjárásaink során régészeti leletanyagra nem akadtunk, ami azt a szerencsés helyzetet sejteti, hogy a felszín alatt, a bolygatatlan altalajba mélyedő objektumokat a mélyszántás még nem tette tönkre.

2. Az objektumok leírása és értelmezése

A feltárt 525 m² nagyságú területen számos egymást metsző, különböző korú és irányú árokreszletet, négy szabadban lévő kemencét és három vermet bontottunk ki. /46. ábra/

Az árkok közül biztosan Árpád-kori csak az 1., 3., 28. és a 30. számú volt. Az 1. árok folytja a mai felszín alatt 80 cm mélyen került elő, 17,5 méter hosszan figyeltük meg. Egyenes, ÉK-DNY-i irányú, betöltése erősen hamus, szürke, paticsos, téglatörmelésekben és cseréptöredékekben gazdag. Az árok fenekét a nyesett felszín alatt 50 cm-re értük el, kiképzése hármass tagolású, felfelé ívelő oldalai erősen rézsűsek. Az árok szélén húzódó sánc a meredekebb É-i oldalon állhatott. Vége lekerekített, elsekélyedő és tagolatlan fenekű. /47. ábra/

A 3. számú egy nagyjából kör alakú területet közre fogó, íves árokszakasz. 75 cm széles folytja 80 cm-rel a mai felszín

alatt került elő, feneke a szelvény nyesett szintjénél 18 cm-rel volt lejjebb. Alja kettős tagolású, teknős kiképzésű, az árok szélén húzódó sánc a mélyebb és meredekebb déli oldal mentén, azaz a közrezárt terület felőli részén lehetett. Betöltése változó. A mélyebb D-i felén erősen szürke, iszapos, itt egykor víz állt benne, míg az É-i részen laza, barnásfekete humusz volt. Ez utóbbi arra mutat, hogy az árok esetleg egykori karámot kerített. /48. ábra/

A 28. árok a K-NY-i irányból ívelten derékszögben É felé fordul. 8 m hosszú szakaszát tártuk fel. Foltja a jelenlegi felszín alatt 80 cm mélyen került elő, fenekét a szelvény nyesett szintje alatt 50 cm mélyen értük el. Alja inkább egyenes, falai rézsűsek, homogén, kékesfekete iszapos betöltéséből kis számú kerámatöredék került elő. /49. ábra/

A 30. árok DK-ről DNY felé tartó, lekerekített, elsekélyedő végű, ívelt árokszakasz. 120 cm széles foltját a felszín alatt 80 cm mélyen találtuk meg, innen a fenekét még 70 cm-rel lejjebb értük el. Alja változó, zömében teknős, de a vége felé kettős kiképzésű. Betöltése barnásfekete, laza humusz volt. Talán ez is állatok összetartására szolgáló karám árka lehetett.

A feltárt vermeket egyszerű "verenvígíssal" képezték ki; mindhárom hengeres oldalú, egyenes aljú.²⁶¹ Elsősorban másodlagos betöltésük miatt figyelemre méltók. Valamennyi erősen hamus, pernyével, faszénnel, paticsrögökkel, téglá- és cseréptöredékekkel kevert földdel volt teli. Foltjukat a felszín alatt 80 cm mélyen érzékeltük, s innen néhány centiméterre elértük a feneküket. A 17-18. vermek ugyan a szelvény nye-

sett szintjén nem érintkeztek, -de olyan közel ásták őket egymáshoz, hogy semmiképpen sem működhettek egyszerre.

A 20. kemence az Árpád-kori faluésatásainkon megszokott, földbe vájt szabadban lévő kemencék sorába tartozik. ÉK-DNY-i tájolású, 160 x 110 cm-es, kissé trapéz alaprajzú, teknős sütőfelületét és boltozatát vastagon kitapasztották. A hozzá kapcsolódó meneteles lejárattal, szív alakú előtér 190 x 198 cm-es, alja 40 cm-rel feküdt a kemence sütőfelületénél lejjebb. Széles szája alatt az ívelt oldalú munkagödör fala egy kissé átégett. A kemence szájától D-re egy szabályos kör alaprajzú, 90 cm átmérőjű, 40 cm mély, gondosan kiképzett, ívelt aljú hamusgödröcske volt. Az előtér szürkés, hamus, zöldesbarna betöltéséből gyér leletanyag, elsősorban cserépüstök töredékei kerültek elő. /50. ábra/

A 25-27. kemencék DK-ről ÉNY felé ívelő félkör mentén helyezkedtek el egymástól 1,5 m távolságra. Közös vagy egymásba vágott előterük lehetett, azonban ennek semmi nyomát sem találtuk.²⁶² Az említett objektumok - méretük és kiképzésük alapján - földbe vájt szabadban lévő kemencék voltak.

A 25. kemence erősen szűkülő, hosszú szája D felé nézett. 150 x 160 cm-es, szabálytalan kör alaprajzú, teknős sütőfelülete NY felé 4-5 cm-t lejtett. Fenekét rendkívül gondosan alakították ki, majd egyszer megújították. A kemence alját 1,5-2 cm vastagon homokkal felszórták, ebbe - főként középtájon - cserepeket ágyaztak, majd 2-4 cm vastagon letapasztották és elsimították a sütőfelületet, falait és boltozatát is kitapasztva. A kemencében igen nagy hő keletkezett, mivel nemcsak a fenék tapasztása égett át, hanem alatta a homok is elszíne-

zódott. Amikor megújították a sütőfelületet - nyilván hő-tartását tovább javítandó -, az előzőre 2-3 cm vastagon homokot szórtak, ebbe nagyon sok cserepet terítettek el, majd ismét vastagon letapasztották. A megújított kemencét szintén magas hőfokon sokáig használhatták, mert az új sütőfelület is vastagon és rendkívül keményre, feketésvörös színűre égett át.

A 26. kemence ÉK-DNY-i tájolású; erősen szűkülő, majd hirtelen szétnyíló száját - az omladékok tanúsága szerint - megépítették. 160 x 160 cm-es kör alaprajzú sütőfelülete a közepe felé kissé kipúposodott. A kemence alját úgy képezték ki, hogy 1,5-2 cm vastagon felszórták homokkal, ezt letapasztották, majd ismét homokréteg következett, melybe ritkásan cserepeket ágyaztak, s ezt 2-3 cm vastagon agyaggal a kemence kiszárazásával együtt elsimították. Ebben a kemencében is erős tűz éghetett, mert a sütőfelület is keményre átégett; alatta a cserepeken és a homokon barnás elszíneződés látszódott.

A 27. kemencének csak kis részlete esett a feltárt területre. A maradványok alapján úgy véljük, hogy 120 x 140 cm-es, kissé trapéz alakú, a szája felé lejtő sütőfelülete lehetett. Földbe vájt, kitapasztott fala csaknem 10 cm magasan, erősen átégve maradt meg. Fenekét egyszerű agyagsározással alakították ki; a felső elsimított réteg alá cserepeket terítettek.

3. A tárgyi leletanyag értékelése

A feltárt településrész korhatározásához - a betöltések-ből kikerült leletanyag mellett - a 25. és a 26. kemencék sü-

tőfelülete alá terített, a töredékekből csaknem teljesen összeállítható vagy hitelesen kiegészíthető edények szolgálnak a leginkább alapul.

A talált töredékek szerint úgy véljük, az itteni edénykészletek főként fazekakból /XXII.1.3-4., XXIII.1., XXV.1-4./ és sokkal kevesebb cseréptükből /XXII.2., XXIII.2., XXIV.1-2./ álltak.²⁶³ Valamennyi edény csillámmal soványított agyagból kézikorongon készült. Érdes felületűek, sárgásbarna, vörösesbarna, szürkésfekete színűek. Csaknem mindegyiken megfigyelhető volt - az edények peremén és külső oldalán - az összefüggő vörös festés nyoma.

Számos kaolinos, lágy tapintású, fehér kerámiából készült fazék töredéke /XXV.2-4./ is előkerült. Az edények díszítése, peremkiképzése, valamint a fehérkerámia megjelenése alapján a településrész korát viszonylag pontosan meghatározhatjuk.

A 25. kemence megújított tapasztása alól nagy méretű, ívelten kihajló, lekerekített peremű fazék számos darabja került elő. A vállon körömbevagdolás, az edény oldalán egyenletes, széles közű csigavonalas díszítés fut. /XXII.1.; M=1:4/ Ugyaninnen került elő egy másik fazék aljtöredéke, melyen - a nyers agyagba nyomódó gyékénylenyomat miatt - gyengén kivethető, kis méretű, a fenék közepén négyzetbe foglalt egyenlő szárú kereszt alakú fenékbélyeg volt. /XXII.4.; M=1:2/ Az alsó időhatár megállapításában nyújt még segítséget az 1. árok-ból és a 17. veremből előkerült, a fedő számára tagoltan kialakított két peremtöredék. A településrész felső időhatára megvonásához jó lehetőséget ad az "X" veremből előkerült, ível-

ten kihajló, ferde síkkal levágott peremű, a villon két sor fogaskerék dísszel ékített, fehér kerámiából készült fazék töredéke. /XXV.3.; M=1:2/

Az elmondottak alapján úgy véljük, a feltárt falurészben az élet legkorábban a 12. század végén kezdődhetett, és nem tarthatott tovább a 13. század első felénél.

Mivel leletanyagunkat viszonylag szűk időhatárok közé keltezhetjük, érdemes kiemelni, hogy a mágocsi edények /fazekak, cseréptüstök/ csaknem mindegyikén, a külső oldalon, összefüggő vörös festés nyomait figyeltük meg. Így bizonyosra vehetjük, hogy a 12-13. századi üstökön és fazekakon is gyakori volt a vörös festés - nemcsak a korai edényeken fordulhatott elő.²⁶⁴ Sőt, valószínűbbnek tartjuk, hogy a 12-13. század fordulóján elterjedő, díszítő jellegű mintás vörös festés mellett az edény egész külső oldalát borító vörös festés lehetett a falusi háztartások készletein az általánosabb.²⁶⁵

A feltárt objektumok betöltése erősen eltért egymástól. Míg a vermek /17., 18., X/, az 1. árok és a 20. kemence előterében sok hamu, patics, téglá- és cseréptörmelék volt számos faszénmaradvánnyal, addig a 3., 28. és 30. számú árkok természetes úton töltődtek fel.

Mivel az egyes objektumokból kikerült leletek nem teszik lehetővé kronológiai sorrend felállítását, pusztán a betöltés különbsége alapján feltételezzük, hogy a hamus, omladékos, hulladékkal teli objektumok és a természetes feltöltődésű árkok nem egyidőben működtek, tehát az itt megtalált település a viszonylag "hosszabb" ideig élő, belső településrendjében változó, ide-oda mozgó, fől műves, állattenyésztő falvak sorába tartozik.²⁶⁶

Még egy - leletkörülményei miatt fontos - tárgyra, s ebből következően településszerkezeti, kronológiai szempontból lényeges tényre szeretnénk felhívni a figyelmet. A 17. verem legalján egy pelyvával soványított, barnásvörösre égetett, itt-ott kormosra feketedett 30,2 x 13,8 x 5,1 cm-es téglára leltünk amellet, hogy a szelvények szórványagyagából és az omladékos betöltésű objektumokból sok normál- és idomtégla apró töredéke került elő.

A környéken végzett terepjárásaink során a feltárt településrészről északra alig 200 m-re lévő, korábban már azonosított templom²⁶⁷ maradványai közt egy hasonló anyagú, égetésű és nagyságú téglára bukkantunk. A templom pusztulása és a település egyes objektumainak omladékkal való feltöltése alapján valószínű, hogy a templom már a 12. század végén állt, s így eredetileg nem középkori, hanem a feltárt Árpád-kori településünkhöz tartozó volt.

4. A falu jelentősége a Mágocs ér menti településhálózatban

Nagymágocs északi határrészében, a Mágocs ér déli partján, az utóbbi évek leletmentései során néhány Árpád- és középkori faluhelyet sikerült megfigyelni, egyes részleteiben pedig feltárni.²⁶⁸ Így magunk is amellett vagyunk - a korábbi nézetekkel ellentétben -, hogy az Árpád- illetve középkori Mágocs falut az ér déli partján kell keresni.²⁶⁹

Településtörténeti megjegyzések

/összefoglalás, kitekintés/

Az Árpád-kori Csongrád megye településállományából az általunk vizsgált falvak a régészeti megfigyelhetőség szempontjából kedvezőtlenebb mai lakott belterületeken vagy a mezőgazdaságilag hasznosított külterületeken helyezkednek el. Teljes egészében egyik típusba tartozó falu szerkezetét sem sikerült feltérképeznünk, így nincs összehasonlítási alapunk arra, hogy szerkezetüket tekintve különböznek-e azok a korai falvak, amelyek területén az élet az Árpád-kortól napjainkig többé-kevésbé folyamatos azoktól, amelyek még az Árpád-korban elhaltak és nem települtek sohasem újra.

A feltárt három falurészlet alapján nem sikerült megvilágítani ezek teljes belső szerkezetét, rendező elvét. Azonban úgy tűnik, a korai földműves - állattenyésztő falvakat nagyobb belső árokrendszer tagolta /Sáp I. periódus/, bár nem kizárt, hogy egy-egy településen a rajta áthaladó főbb úthoz igazodva "utcás - soros" elrendezés is létrejött /Sáp, II-III. periódus/.

A falvak belső szerkezetére - akár rövidebb ideig éltek, akár több évszázadon át - a legjellemzőbb tényező a "belső mozgás" volt. Ha biztosak vagyunk is abban, hogy egy-egy falu képe adott időpillanatban meghatározott rendszerhez igazodott, a házak, ólak, kemencék stb. nem mindig ugyanazon a helyen álltak.

A terepbejárások és a feltárások által számba vett Csongrád megyei Árpád-kori falvak telepítési tényezőit két csoportba

sorolhatjuk: egyrészt emberföldrajziak /utak, politikai viszonyok, birtokviszonyok stb./, másrészt természetföldrajziak /élővíz, növény- és állatvilág, ipari nyersanyag stb./. ²⁷⁰ Egyenlőre kevés adatunk van ahhoz, hogy eldöntsük, melyik tényezőnek milyen jelentősége volt. Sáp esete mutatja, hogy csupán az emberföldrajzi tényezők vagy önmagában a kedvező természeti feltételek nem elégségesek egy-egy falu létrejöttéhez vagy tartós fennállásához. Ugyanakkor azonban minden egyes település esetében gondos mérlegelés tárgyát kell képezze, hogy politikai, társadalmi tényezők /például tatárdúlás, népességcsökkenés stb./ vagy a természeti feltételek megváltozása /termőföld kimerülése, ipari nyersanyagkészlet megcsappanása/, netán mélyre ható általános gazdasági erők /például falupusztásodás folyamata/ okozták-e a település keletkezését vagy pusztulását - s ezáltal az egész faluhálózat átstrukturálódását. Biztosak lehetünk abban, hogy mind a szárazföldi, mind a vízi utaknak igen nagy szerepe lehetett az egyes falvak kialakulásában /Szegevár északi része/. Így a falutelepülések láncolata lényegében utal az egykori úthálózatra, nagy segítséget nyújtva ezzel a régi térképek által megadott útvonalak esetleges korai előzményeinek a feltárásához /például a Sáp és Szeg közötti falvak rendszere, valamint a Csongrád - Csanád szárazföldi út vonala/.

Azt is megfigyelhettük, hogy nemcsak a jelentősebb vízi út: a Tisza mentén, hanem kisebb erek, élővizek által táplált tavak vagy mocsarak mentén is létrejöttek Árpád-kori falvak. Hogy milyen ütemben alakultak ki ezek a 10-13. század során a leírt földrajzi térségekben, egyenlőre nem tudjuk. Csupán any-

nyi világos, hogy a 11. századtól kezdve a Tisza mentén egymástól nagyjából 3-4 km-re - oklevelek által is említett - óriásfalvak alakultak ki /Algyő, Mártély/, míg a kisebb vizek partjain sűrűbben - 1-3 km-enként -, de jórészt kisebb települések /prédiumok, falucsírák, falvak/ jöttek létre. /Mágocs ér, Kórógy partja, Völgy ér, Tápéi ér/

A terepbejárásból származó leletanyag, sajnos, nem elegendő egy-egy település fennállása időtartamának pontos meghatározásához, sőt ehhez még a részfeltárások sem visznek sokkal közelebb bennünket. Egy település - csak elvben létező - optimális feltárása /a falu teljes belsőisége és a külsőség, templom, temető stb./ esetén is a falubeli élet kezdetének és végének abszolút pontos ideje régészetiileg nem ragadható meg. Szerencsés esetben oklevelek utalnak erre, vagy visznek közelebb a kérdéses időpontok meghatározásához /Sáp/.

Az általunk megismert falutelepülések lakói főként földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozhattak - kiegészítve ezt háziipari tevékenységgel. Erre utalnak a feltárt településeken talált vermek, gabonamaradványok, mezőgazdasági munkaeszközök, állatcsontok, orsógombok stb. Másrészt feltételezhetünk kisebb, csupán halászattal, esetleg réven való átkelés segítségével foglalkozó településeket is, de ezekről nem dönthetjük el a terepbejárási megfigyelések alapján, hogy különálló apró települések voltak-e, vagy egy nagyobb falu részét képezték /Szegvár - Kórógy, Algyő/.

Dolgozatunk ipari szolgáltatásokkal tartozó alföldi falvak létét is bizonyította. Nevezetesen, a sápi vaskohászat révén világossá vált, hogy térségünkben is számolnunk kell - fel-

tehetően - a nyersanyagra települt iparos településekkel. E falvakról - csupán Sáp alapján - annyit állíthatunk, hogy nagy valószínűséggel nemcsak ipari tevékenységet folytattak bennük, hanem az ott élők ún. vegyesgazdálkodást vittek véghez /földművelés, állattenyésztés, háziipar stb./. Az ilyen falvak belső munkamegosztására nincs adatunk, csupán az biztos, hogy az ipari tevékenység mértéke meghaladta a háziipar szintjét - tehát ez szolgáltatási, kereskedelmi alapot képezett. Az iparos rész elkülönült a mezőgazdasági falurésztől, meghatározott szerkezete volt, de a tűzveszélyes falusi objektumok /külső kemencék/ közvetlenül kapcsolódtak az ipari tevékenység számára lehatárolt területéhez.

A múzeumi anyaggyűjtésünk során fellelt vassalakok révén²⁷¹ bizonyossá vált, hogy az Árpád-kori Csongrád megye több falutelepülésén is folyhatott vaskohászat vagy vasmegmunkálás. Ez a tény, valamint az Árpád-kori oklevelekben emlegetett "Csatárszeg"²⁷² falu, amely a csongrádi vár birtokában volt, számos további kérdést vet fel.

Sáp falu a garamszentbenedeki apátság kezén volt, amikor lakói vaskohászattal is foglalkoztak. Itt kovácsműhelyeket, félkész vagy késztermékeket, nagyobb mennyiségű vaseszközleletet nem találtunk. Így bizonytalan, hogy helyben dolgozták-e fel az előállított "bucákat". Amennyiben Sápon a kohász-kovács mesterség ketté vált, újfent kérdéses, hogy hova szállították a falu lakói a megmunkálásra váró alapanyagot. Bekapcsolódtak-e egy feltehetően létező helyi "vasfeldolgozással-vasmegmunkálással" foglalkozó gazdasági struktúrába? A leletanyag értelmezéséből adódó kérdések arra figyelmeztetnek bennünket, hogy

valószínűleg tovább kell gondolnunk az Árpád-kori szolgáló népek kapcsán kialakított nézeteinket.²⁷³

Szerencsés véletlennek köszönhetjük, hogy az Árpád-kori Csongrád megye területén a kiterjedt vaskohászat, vasmegmunkálás emlékeit felleltük. Ez a tény azonban arra is figyelmeztet, hogy más iparágak felbukkanásával is számolnunk kell.

A megyénk Árpád-kori falvai által használt külsőségekre, a gazdaságilag hasznosított területekre vonatkozóan egyelőre nincsenek adataink. Ezidáig a sípi mocsári gyepvasérc lelőhelye/ke/t sem sikerült megtalálnunk. A tisztán mezőgazdasági tevékenységet folytató falvak esetében - az országos megfigyelési eredményekkel egyezően - úgy véljük, hogy a falu külsőségeinek negyed részét hasznosíthatták szántóként. Sáp esetében ez a szám valamivel magasabbnak tűnik; ennek egyik oka talán a falu "vegyesgazdálkodásában" rejlik.

Jegyzetek

- 1./ Fontosnak tartjuk hangsúlyozni a politikai- és birtokviszonyok által meghatározott tágabb régiót, esetünkben a megyét, hiszen településhálózatról a társadalmi fejlődés meghatározott szintjén adott politikai-gazdasági keretek között beszélhetünk. Amennyiben a magyar állam korai településrendszerét vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a kereteket, amelyekben a települések létrejöttek, még akkor sem, ha a kérdéses időszakban a megye- és birtokhatárok, valamint a gazdasági viszonyok az eddigi források alapján csak kisebb-nagyobb "hézagokkal" rekonstruálhatók.
- 2./ A "település", "településállomány", "településhálózat" tisztán településtudományi fogalmakat a középkori településrégészet által definiált értelemben használom.
Pálóczi, 1973. 41-47.
- 3./ Zsilinszky, 1897.
Csongrád vármegye, 1938.
- 4./ Cs. Sebestyén, 1938.
- 5./ Györffy, 1966. 879-907.
- 6./ Reizner, 1899-1900.
Kristó, 1983.
- 7./ Blazovich, 1985.
- 8./ Csallány, 1905. 33-44.
U.ő, 1933-1934. 221-280.
U.ő, 1941. 182-196.
U.ő, 1939-1940. 23-25.

- 9./ Széll, 1940. 139-180.
U.ő, 1941. 227-238.
U.ő, 1942. 128-132.
U.ő, 1943. 176-186.
Bálint, 1958-59. 101-118.
Fehér - Éry - Kralovánszky, 1962. 91.
Bálint, 1975.
- 10./ Kovalovszki, 1957.
Kurucz, 1977.
Nagy, 1980.
Béres, 1983.
Kató, 1985.
- 11./ Szekeres, 1983.
- 12./ Trogmayer, 1980. 159-164.
- 13./ László, 1964-1965. 113-121.
- 14./ Trogmayer - Zombori, 1980.
Béres, 1982-83. 173-187.
Vályi, 1980. 165-170.
Vályi, 1979-1984.
Horváth, 1971-1973.
- 15./ Bálint - Trogmayer, 1959. 71-72.
Horváth, 1970-1977. 91-126.
Horváth, 1974-1975. 343-374.
Hegedűs, 1982. 87.
Béres, 1985/a 105-120.
- 16./ A szegedi Móra Ferenc Múzeumban a szentesi Koszta József Múzeumban, a Csongrádi Városi Múzeumban végeztünk gyűjtőmunkát.

- 17./ Lásd a 7. és 8. lábjegyzet irodalmi anyagát.
- 18./ A lelőhelyek M = 1:10.000-es szintvonalas térképekre való átvitele, a lelőhely-kiterjedés pontos feltüntetés, a leletanyag-koncentráció, a lelőhely-intenzitás ismerete. Az Árpád- és középkori faluhálózat régi vízrajzi és birtoktérképek adatainak tükrében való értelmezése.
- 19./ Lüning, 1982. 9-35.
- 20./ Jankuhn, 1983. 390.
- 21./ A keresztény jelző itt nem ideológiai tartalmat takar, hanem a kutatás tárgyára utal.
- 22./ Beresford - Hurst, 1971. 3. és 76. lábjegyzet
- 23./ Janssen, 1977. 285.
- 24./ Bogyay, 1944. 488-509.
Méri, 1948.
Gerevich, 1971. 7-11.
Holl, 1970. 365-411.
Kovalovszki, 1980. 9-14.
- 25./ Györffy, 1966.
Csánki, 1890-1913.
- 26./ Könyvében a szerző részletesen taglalja a néprajzkutatók tollából származó középkori házak - s részben a települések fejlődésével foglalkozó irodalmat. Balassa, 1985. 11-15. és az 1-35. lábjegyzetek.
- 27./ Mendöl, 1963. 44, 491.
- 28./ Jankuhn, 1977. 5-11.
Jankuhn, 1965. 1-8.
- 29./ Weber, 1921. 514-601. Ugyanez magyarul: 214-335.
- 30./ Janssen, 1977. 288. és a 11. lábjegyzet

31./ Kovalovszki, 1980. 10-11.

32./ A történettudomány és a régészettudomány - ezen belül is a településrégészet - ellentmondásokkal teli kapcsolatára és a két tudomány kutatási problémáira hívta fel a figyelmet legutóbb Németh Péter: Németh, 1985. 108.

33./ A középkori régészeti településkutatás - főként a falukutatás - alapjainak kidolgozása még a Teleki Pál Néptudományi Intézet működése idején megtörtént, majd a kérdés első módszeres összefoglalása Méri Istvántól származik: Méri, 1948.

A településrégészet elsősorban a középkori településrégészet elméleti-ideológiai alapon nyugvó távlati feladatainak meghatározása 1969-ből való: Csatári - Mócsy, 1969. 227-267.

Középkori régészetünk eredményeit a következő kötetek veszik összegző módon számba:

Középkori régészeti tudományos ülészek, 1971.

A magyar középkor kutatóinak nagyvázsonyi találkozásán elhangzott előadások, hozzászólások, 1973.

Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai, 1985.

34./ Holl, 1985. 29.

35./ Pálóczi, 1973. 46.

Kovalovszki, 1980. 10.

Szabó, 1971.

Szabó, 1969.

Szabó, 1976.

Szabó, 1963. 1-49. 301-337.

Maksay, 1971.

Valter, 1964.

Magyarország régészeti topográfiája, 1966-1982.

36./ Trogmayer, 1980. 159-164.

Németh, 1985. 106.

37./ Méri, 1948. Újabb, korszerű összefoglalása az akkori programnak: Kovalovszki, 1980. 9-14. 1-68. lábjegyzetek

38./ Jankuhn, 1955.

U.ő, 1965. 1-8.

U.ő, 1977.

39./ Janssen, 1977. 285-356.

Janssen, 1975.

Janssen, 1968. 305-367.

40./ OFFA, 1982. 103.

41./ Ilynek: a légifotók széleskörű alkalmazása, foszfátanalízis, mágneses ellenállásmérés, C^{14} - és dendokronológiai vizsgálatok stb.

42./ Csehszlovákiában egyesítették a falusi települések és a megerősített központok kutatási programját. Holl, 1985.

29. és 3. lábjegyzet.

Az NDK-ban rendkívül intenzív a megerősített központok /Pfalz/ és a "városmag" kutatása. Eredményeik összefoglalása:

25 Jahre, 1976.

Grimm, 1971.

Grimm, 1965. 224-252.

43./ Kovalovszki, 1980. 13.

Bálint, 1985. 23-24.

44./ Ugyanez a 3, 4, 5, 6, 7. lábjegyzetekben.

45./ Aitken, 1982.

Riederer, 1984.

46./ Hársing, 1973. 48.

47./ A bánya megnyitásának és a leletmentés megkezdésének előzményeiről: Szentes, KJM RégAd.: 303-85/1.

A lelőhely: Szegvár 0295/17-a helyrajzi számú külterületi szántó.

48./ Béres, 1985.

49./ A plató területe körülbelül 75 hektár.

A mai Sápahalom lényegében egy K-NY-i irányú, őskori kettős kurgán, kettős halom volt. A halom kettőssége még

jól látható a a Josephinische Aufnahme /1784/ Collo XIX.

Sectio XX. térképlapján , valamint a Körös - Tisza - Maros Ármentesítő Társulat 1892. évi átnézeti, poligon térképén /MFM Térképtár mikrofilm másolat, leltározás alatt/.

Időközben a halom nyugati tagját elbányászták.

50./ Kovalovszki, 1957. 71.

Kurucz, 1977.

51./ Györffy, 1966. 900.

Blazovich, 1985. 36.

52./ A halom környezetében csak egyetlen Árpád-kori lelőhely van.

53./ Györffy, 1966. 900.

54./ A feltáráson előkerült "medvék" zárvényaiból való faszénminták hisztológiai vizsgálata pontos választ adhat arra a kérdésre, hogy milyen erdő vette körül a falut, amely említésre méltóan értékes volt, másrészt a régió termé-

szetföldrajzi viszonyiról való ismereteinket is tovább bővítheti.

55./ Györffy, 1966. 900.

Knauz, 1874-1882. 58-59.

56./ D1 91 257.

A JATE Központi Könyvtárában /Szeged/ mikrofilmen ugyan-ezen a számon. Legújabb fordítása az oklevél befejező részének: Blazovich, 1985. 17-18.

57./ Nem dönthető el, hogy Sáp faluról vagy esetleg a pusztafalu határáról van-e szó.

58./ Sajt falu Sáptól északnyugatra lehetett.

59./ Csánki, 1890. 683.

D1 11071.

60./ D1 11330.

61./ D1 25236.

62./ Csallány, 1905.40.

63./ Csallány, 1905. 40. Itt írja le a szerző a tárgyakat.

64./ Széll Márta a Csallány által említett tizenegy db S-végű halántékkarikából, a két sima bronz hajkarikából és a két nyitott bronz karperecből, négy ezüst S-végű hajkarikát, három sima végű ezüst hajkarikát és egy nyitott végű bronz karperecet ismer egy filigrán huzalból készült ezüst gombbal /boglárral?/ együtt.

Széll, 1942. 130./IX.1-14./

Széll Márta a leletek, valamint Csallány azon említése alapján, miszerint a sírok sorosan helyezkedtek el, a temetőt 11. századnak határozta meg. Széll adatai kerültek be a honfoglalás- és kora Árpád-kori temetőket tartalma-

zó leletkataszterbe is. Fehér - Éry - Kralovászky,
1962. 70.

65./ Kovalovszki, 1957. 66, 71.

66./ Csalog József: 1960. nov. 15. Kiszállásjelentés,
KJM RégAd.: 183-84.

A temetőt a 11-13. századra keltezi.

67./ Kurucz, 1977.

A szentesi Koszta József Múzeum Régészeti Leltárkönyvében a Sápshalomról származó 1898.765.75. régi leltári számú tárgyak 57.41.1-10. alatt lettek újra leltározva. Közülük az 57.41.1. nyitott bronz karperecet a Csallány által gyűjtött, közvetlenül a kincskeresőkől származó példánnyal azonosítjuk. Az 57.41-28. szám alatt szereplő hét hajkarika közül a következők azonosíthatók:

57.41.2.

57.41.4. Azonos a Széll Márta által közölt, IX. tábla

57.41.6. 1., 10., 11., 14. képein szereplő tárgyakkal.

57.41.3.

57.41.7. Azonos a Széll Márta által közölt IX. tábla

57.41.8. 3. és 7. képein szereplő hajkarikákkal.

Ezen kívül 57.41.9. szám alatt egy félbetört hordó alakú barna pasztagyöngy szerepel. 0,6 x 0,4 cm-es és 57.41.10. szám alatt egy gömbszelet alakú, kék üvegpasztából készült, fejes gyűrű betétje. Átmérője: 1,4 cm; magassága: 0,3 cm. A szakirodalomban szereplő többi tárgynak a nyomát nem találtam.

68./ Bejegyzés az ásatási naplóba 1985. szept. 12., 23-25-én.

69./ Pálóczi, 1985.

Itt szeretnék köszönetet mondani Pálóczi-Horváth Andrásnak a kéziratba való betekintés lehetőségéért, valamint munkámhoz nyújtott szakmai segítségéért.

70./ szá. = szájátmérő

71./ fá. = fenékátmérő

72./ m = mélysége. A zárójelbe tett szám a sárga szűz talaj feletti - géppel letolt - felszín /humusz/ vastagságát jelenti.

73./ Méri, 1964.62.

Bóna, 1963. 122.

Kovalovszki, 1960. 36-37.

Kovalovszki, 1964/a 133.

74./ Méri, 1952. 58. 2. kép.

75./ Hasonló szerkezetű házát Müller Róbert tárt fel Balatonszentgyörgy - Kenderföldi réteken. Müller, 1972. 195-212.

76./ Horváth, 1968/a 115-130.

77./ Méri, 1964/a 9-17. A sövényfalat mint osztófalat tételezi fel. Talán "sövénybélés" nyomait fedezhetjük fel a Tatabánya - Dózsakertben napvilágra került 10. századra datált ház esetében. Vékony, 1980. 28-29.; Balassa, 1985. 43.

78./ Valter, 1979. 43-74.

Bóna, 1963. 119-124.

Kovalovszki, 1980. 40-41.

Valter, 1980. 123-131.

Az általunk feltárt ház belső berendezése sem a Tisza-eszlár - Bashalom 2. ház = műhelyhez, sem a csatári, sem

a várpalotai, sem a zalaszabari, sem a csonkahegy-
háti kovácsműhelyekhez nem hasonlít.

79./ Mér, 1952. 61. 4. kép és 59. 2. kép

80./ Méri, 1952. 59.

Nováki, 1956. 51.

Bándi, 1963. 151.

Cs. Sós-Parádi, 1971. 125-126.

81./ Fraknói, 1896. 307-308. /magyarul: Hanák, 1980. /

82./ Kovalovszki, 1975. 209. A dobozi tűzhelyek azonban in-
kább a házak közepén voltak.

Horváth, 1968/a 115, 120, 124-126. 63, 68. ábra.

Kovalovszki, 1980. 30-31.

83./ Kovalovszki, 1960. 37, 39.

84./ Theophilus Presbyter, 1986. 79.

85./ Kovalovszki, 1975. 204-224.

U.ő, 1964. 125-135.

U.ő, 1980. 42.

Méri, 1962. 213.

U.ő, 1952. 49-67.

Fodor, 1975. 171-178.

U.ő, 1976, 371-382.

Horváth, 1970. 126-134.

U.ő, 1971. 34-36.

Bóna, 1973. 64-66.

László, 1964-1965. 113-123.

Szabó, 1975. 21.

Laszlovski, 1982. 281-285.

86./ Kovalovszki, 1975. 205. 2. kép.

- 87./ Kovalovszki, , 1975. 204.
- 88./ Foszfátanalízist nem végeztettünk az úrkok betöltésének anyagából, ám a barnásfekete, laza, finom humusz-betöltés - véleményünk szerint - utal az egykori erősen "trágyás" körülményekre.
- 89./ A gondolat felvetése: Méri, 1962. 216-217.
- 90./ Méri, 1962. 211-220.
- Kovalovszki, 1975. 207-208.
- Szabó, 1975. 84-87.
- Laszlovszki, 1982. 281-282.
- Hanák, 1980. 29-30.
- 91./ Méri, 1964. 11.
- 92./ Kovalovszki, 1980. 43.
- 93./ Bóna, 1973. A biztosan Árpád-kori és a bizonytalan korú vermek száma összesen ötven volt.
- 94./ Kovalovszki, 1980. Biztosan Árpád-kori és bizonytalan korú vermet harmincat ír le.
- Kovalovszki, 1962-1974. 210. Számos agyaggyerő gödröt, néhány gabonás vermet és négy - valószínű - kutat említ.
- Szabó, 1975. 21. l. kép és a 36. kép. Az Árpád-kori Báb falu feltárt részén öt-hat verem fordult elő egy csoportban.
- Vermek természetesen a többi Árpád-kori faluásatásokon is kerültek elő, de ezeket részletesen nem tették közzé, s pontos mennyiségüket sem ismerjük, vagy csak az egykori falu igen kis részletéből néhány ilyen objektum került napvilágra.
- 95./ Fodor, 1973. 87.; Horváth, 1968. 81.

- 96./ Füzes, 1984. 93-130.
- 97./ Csukás, 1974. 76.; Simon, 1980. 101-102.; Gömöri, 1973. 85.; Soproni - Szőke, 1975. 68.; Fodor, 1975. 102.
- 98./ Bálint - Jankovich, 1984. 174.
Bálint, 1967. 83.
Tomka, 1968. 64.
Soproni - Szőke, 1972. 44.
Bárdos, 1979. 33.
Horváth, 1979. 89-90.
- 99./ Gömöri, 1979. 135.
- 100./ Kovalovszki, 1980. 35-37., 39. 41-42.
- 101./ Szőke, 1952. 95.
- 102./ Bóna, 1973. 33.
- 103./ Nováki, 1981-83. 88.
- 104./ Füzes, 1984. 93-130.
- 105./ Gömöri, 1973/a 85.
Parádi, 1958. 130-131.
Antalóczi, 1980. 79.
- 106./ Valter, 1979. 126-127.
- 107./ Bóna, 1973. 46.
- 108./ Belickij, 1959. 61.
Pletneva, 1967. 65.
Bartha, 1959. 16.
- 109./ Ljapuskin, 1961. 231-232.
- 110./ Szabó, 1975. 20.
- 111./ Horváth, 1971. 34-36.
Méri, 1952. 60, 64.
Kovalovszki, 1980. 39.

- Kovalovszki, 1975. 210.
U.ő, 1981. 83.
U.ő, 1960. 35-38.
Fodor, 1975. 177.
U.ő, 1975/a 102.
U.ő, 1976. 378.
U.ő, 1973. 87.
Bálint - Jankovich, 1983. 83.
Korek, 1976. 95.
Horváth, 1967. 105.
- 112./ Horváth, 1971. 76.
U.ő, 1972. 81.
- 113./ Belickij, 1959. 60-66.
Pletnyeva, 1967. 62, 65.
- 114./ Fodor, 1975/b 172-201.
- 115./ Bartha, 1968. Összegzi a magyarság dél-oroszországi történetének irodalmát.
- 116./ Ljapuskin, 1961. 233.
- 117./ Donat, 1980. 80.
- 118./ A szlovákiai falvakra vonatkozó régészeti kutatások eredményeit legutóbb Alojz Habovštiak foglalta össze "Stredoveká dedina na Slovensku" /Bratislava, 1985./ című monográfiájában. A 103-122. oldalakon foglalkozik a vermekkel, s itt részletesen közli az egyes ásatások elsődleges publikációinak jegyzékét a témára vonatkozóan.
- 119./ Füzes, 1984. 93-128.
- 120./ Összehasonlításunk távol áll annak a gondolatnak a felvetésétől, hogy az Árpád-kori falusi gabonátároló ver-

mek és a jelenkori /19-20. századi/ gabonásvermek közt kontinuitást tételezzünk fel. A párhuzamba állításnak csupán az Árpád-kori vermekre vonatkozó újabb szempontok, adatok nyérése a célja.

121./ Méri, 1969-1970. 69-82.

Ljapuskin, 1958.

Rappoport, 1975. 72.

Füzes, 1984. 114.

122./ A kontraparti /sápi/ adatokat is felhasználva, valamint a 19. jegyzetben felsorolt irodalom anyagával együtt.

123./ Füzes, 1984. 114.

124./ Horváth, 1967. 105.

U.ő, 1971. 76.

U.ő, 1972. 81.

125./ Fodor, 1975. 177.

126./ Iváncsics, 1958-1959. 111.

127./ Ikvai, 1966. 365.

Kovalovszki, 1960. 39.

128./ Ikvai, 1966. 358.

H. Fekete, 1945. 157-158.

129./ U.ő, U.a. 159-160.

130./ Bálint, 1985. 39.

131./ A gabonamagvak botanikai vizsgálata folyamatban van.

Többféleségét formai különbségek alapján a felszedéskor állapítottuk meg.

132./ Pletnyeva, 1967. 65. 14. kép, 6. ábra

133./ Kovalovszki, 1964. 140.

- 134./ Bóna, 1973. 33, 53.
- 135./ Méri, 1952. 60, 63.
- 136./ Bialeková, 1961. 827-841.
Remiášová - Ruttkay, 1967. 455-464.
- 137./ Talán más élelmet is tárolhattak itt, pörkölt magvakat, aszalt gyümölcsöt, szárított húst stb.
- 138./ Bálint - Jankovich, 1983. 83.
Kovalovszki, 1975. 210.
Mesterházy, 1983. 112-125.
- 139./ Szabó, 1969. 9-24.
- 140./ Györffy, 1977. 408.
- 141./ Pálóczi, 1973. 45-61.
- 142./U.ő, Ua. 54.
- 143./ Maksay, 1971. 35-47.
Szabó, 1971. 36-54.
Pálóczi, 1973. 59.
- 144./ Gunst - Lőkös, 1982. 47.
Braudel, 1985. 121.
- 145./ A természettudományok zsebkönyve. Budapest, 1959.2,54.
- 146./ Bogdán, 1978. 187-188.
- 147./ A növénytermesztés kézikönyve I-II. Budapest, 1970. 105.
- 148./ Braudel, 1981. 101-120.
Tálasai, 1979-80. 345-363.
Kapás, 1969, 154-156.
- 149./ Mezőgazdasági lexikon I-II. Budapest, 1982. 852-853.
- 150./ Bóna, 1973.
- 151./ Bóna: FontArchHung. Bp. 1973. alapján:
1. Kilenc lakóházra /háztartásra/ 21-44 átlagos méretű

és egy nagy, $3,8 \text{ m}^3$ -es űrtartalmú verem jutott.

2. Az ezekben eltartható összes szemtermés térfogata $18-33 \text{ m}^3$.

3. Búza, árpa, rozs és zab esetében tehát 234-429 q, köles esetében 108-198 q fért el bennük.

4. Egy háztartásnak 4-5 kisebb űrtartalmú veremre volt szüksége a következő évi vetésre szánt gabona tartós tárolásához.

152./ Györffy, 1977. 408.

153./ Bogdán, 1978. 11-180.

154./ Kovalovszki Júlia is ritka jelenségnek tartja a vermek tapasztítását. Kovalovszki, 1980. 41.

Kontraparton az összes Árpád-kori verem mintegy 40 %-át kitapasztották, vagy a fenekét ledöngölték.

155./ A 282. veremben nagy mennyiségű, in situ elégett gabonára akadunk. Az 59. veremből csupán a gyékény közé tapadt néhány darabból álló maglelet került elő. Ezek vizsgálata folyamatban van.

156./ Az állatcsontok feldolgozás alatt.

157./ Ilyen jellegű kölcsönösség kronológiai és település-szerkezeti következtetések levonását engedné meg.

158./ Talán a település szélét jelzik.

159./ Az eltérések okai:

- Sáp hosszú ideig lakott, több rétegű település;
- nem tártuk fel az egész falut;
- a vermek térfogatának kiszámításánál a megközelítően teljes űrtartalmat számolhattuk ki;
- a vermek egy része vaskohászati termékek raktározásá-

ra szolgált.

160./ Méri, 1963. 276.

161./ Méri, 1963. 273-282.

U.ő, 1952. 60.

Bálint, 1985. 28-29.

Kovalovszki, 1980. 40.

162./ Lázár, 1984. 72-73.

163./ Bálint, 1985. 28-29.

Méri, 1963. 273-281.

164./ Méri, 1963. 279.

165./ Az általunk megfigyelt "gödröcskék" a kemencék szája mellett, az előtér sarkában, biztosan cölöpök helyei, és nem a tapasztáshoz való agyagnyerés, majd később a hamusgödör célját szolgálták.

166./ Kovalovszki, 1975. 204-210.

Laszlovski, 1982. 282.

167./ Parádi, 1953. 11-14.

Höllrigl, 1930. 142-169., 228-290.

U.ő, 1932-1933. 85-89., 203-205.

168./ Parádi, 1955. 141-147.

Holl, 1963. 68.

Korek, 1976. 104-105. 15. ábra, 4. kép.

169./ Méri, 1964/a 46. és 146. lábjegyzet.

170./ Kovalovszki, 1980. 44.

171./ U.ő, 1975. 208-209.

U.ő, 1960. 37. XII. tábla.

172./ Szabó, 1975. 19-62.

Bóna, 1973.

MRT

- 173./ Méri, 1964/a 48.
- 174./ Parádi, 1963. 205-251.
- 175./ Kovalovszki, 1960.
- U.ő, 1964.
- U.ő, 1975.
- U.ő, 1980.
- Méri, 1952.
- U.ő, 1964.
- 176./ Szőke, 1955. 86.
- Fodor, 1975. 250-265.
- Kovalovszki, 1975. 219-222.
- 177./ Mesterházy, 1975. 99-117.
- 178./ Mint a 168. lábjegyzet irodalma.
- 179./ Parádi, 1958/a 155-160.
- 180./ Szabó, 1975. 23-24.
- 181./ Méri, 1964/a 74. oldal, 146. lábjegyzet.
- 181/a Ștefan - Barnea - Comșa - Comșa, 1967. 147-148.,
149. 88/1.
- 182./ Méri, 1964/a 47. VIII. tábla 1 kép.
- 183./ Méri, 1964/a 47. VIII. tábla 5-6. kép.
- Szabó, 1938. 110. 521-523. képek.
- 184./ Müller, 1975. 59-102.
- Kralovánszky, 1962. 119-126.
- Parádi, 1976. 171-181.
- Takács, 1970. 48-56.
- Kovalovszki, 1980. 20. tábla 7-8. kép.
- Gömöri, 1973. 105-117.

Fodor, 1975/c 179. 7. tábla 3. kép.

185./ Bucakemencék alján összesült salak.

186./ 1., 34., 35., 50., 54., 59., 67., 73., 98., 117.,
119., 126., 136., 157., 160., 228., 229., 297., 335.,
341., 366., 372., 378/a.

187./ 223., 254., 306.

188./ 109.

189./ I., V., VIII., IX., X., XII., XII/a, XVIII., XIX., XX.,
XXI., XXI/a, XXII. szelvények.

190./ 66.

Nováki, 1969. 299-331.

Heckenast - Nováki - Vastagh - Zoltay, 1968. 63-76.

191./ 98.

192./ Lázár, 1984. 71-72.

193./ U.ő, Ua. 72-78.

194./ Nováki, 1969. 229-331.

Nováki - Vastagh, 1963. 55-63.

Heckenast - Nováki - Vastagh - Zoltay, 1968. 63-76.

Gömöri, 1977 - 1978. 109-158.

U.ő, 1980/a 317-343.

195./ Padányi - Pantó - Moser, 1957. 7-18.

Nováki - Vastagh, 1963. 55-56.

Heckenast, 1962.

196./ A 194. lábjegyzet adatain kívül még:

Kisházi, 1980. 149-156.

U.ő, 1977-78. 169-175.

197./ Heckenast - Nováki - Vastagh - Zoltay, 1968. 7-62.

Nováki, 1969. 299-305.

- 198./ Gyepvasérc: minősége területenként változó, önálló gumók, néha összefüggő padok formájában jelentkeznek. Vastartalma alacsony, 9-25 %, kovásva tartalma magas, 33-67 %. Bucakemencében jól alkalmazható.
- 199./ Schmidt, 1977. 11-23.
Meyer, 1977. 25-41.
- 200./ Gömöri János: A kőpházi Árpád-kori vasbányák és kohók.
Ivancsics Jenő: A kőpházi vasbányák és kohók földtani környezete és leletanyagának ásványkőzettani vizsgálata. Mindkettő előadás formájában hangzott el az Archeometriai és az Iparrégészeti Munkabizottság 1986. ápr. 25-i ülésén.
- 201./ Németh, 1977. 75-77.
- 202./ Zsilinszky, 1897. 5.
- 203./ Varga András mérnök szóbeli közlése.
- 204./ Tervezzük az értelelőhely további kutatását.
- 205./ Valter, 1979/a 43-174.
Gömöri, 1980. 109-121.
- 206./ Gömöri, 1980/a 317-343.
U.ő, 1973. 69-123.
U.ő, Szakony, /kézirat/
Valter, 1980. 123-131.
Müller, 1972. 195-212.
- 207./ E veremk sora az állatcsontanyag feldolgozásával tovább bővílíhet.
- 208./ A vassalak és a kőzet együttes előfordulása kohók esetén természetes, azonban az Alföldön bazalt és pala nem található meg, tehát itt előkerült nagy számuk feltűnő és

különleges.

- 209./ Éppúgy mint a félig földbe mélyített házak, a legnagyobb gondosság ellenére sem lehettek hosszú életűek sem a vermek sem a szabadban lévő kemencék. Ezt a tényt is figyelembe véve, feltételezhetjük, hogy egy ilyen verem egy család állandó évi gabona és egyéb élelemszükségletét tudta befogadni. Valószínűbb a kemencék és a "nagy vermek" családonkénti használata.
- 210./ Nagyon óvatosan - a cölöpök alapján - 3 x 4,5 m-es és 6 x 4 m-es, a négy sarokban elhelyezett oszlopra támaszkodó fedett felszíni építményeket tételezhetünk fel, melyek lehettek teljesen nyitottak, félig vagy teljesen zártak. Tetőszerkezetükre és oldalaikra utaló nyomokat az eddigi feltárás során nem nyertünk. Nagyobb 6,5 x 8,5 m-es és 5 x 12 m-es hasonló jellegű építmények is rekonstruálhatók, amelyeknek azonban a négy sarokban elhelyezett tartóoszlopain kívül a hosszanti falak egyharmad-kétharmad része közt is állt egymással szemben egy-egy oszlop, vagy az egyik hosszanti fal mentén sűrűn egymáshoz közel elhelyezett oszlopsor volt. Az ilyen nagyobb építmények esetében gyanakodhatunk arra, hogy a teret megosztani, tagolni igyekeztek, s talán az építmény egy része zárt is volt. Az sem kizárt, hogy az ismertetett cölöpök nem önálló építményhez tartoztak, hanem a szabadban lévő kemencék, a lépcsős lejáratú vermek és "árkok" fölé vont tetőszerkezet nyomai.
- 211./ Kurucz, 1977.
- 212./ Az állatesontok meghatározása folyamatban van.

- 213./ Bálint, 1968. 48-50. és az 5. lábjegyzet.
- 214./ Bálint, 1971. 295-314.
Kovalovszki, 1981. 83.
- 215./ Bálint, 1971. 304-308.
- 216./ Fehér, 1953. 46-47.
Dienes, 1970. 24.
Szőke, 1962. 155.
- 217./ Bálint, 1971. 290.
- 218./ Kovalovszki, 1957. III.térkép.
- 219./ Blazovich, 1985. 36. A szerző könyvében az 54. és a
68. oldalt követő térképeken Sáp falu hibásan van el-
helyezve.
- 220./ KJM /Szentés/ Régészeti Gyűjtemény ltsz.: 54.1.570.
A berekháti germán temető feltárásakor szórványként
előkerült, germán edénynek beletárolt 12. századi
fazék.
- 221./ Kurucz, 1977. 35-36. lelőhelyek.
- 222./ Kovalovszki, 1957. III. térkép
Kurucz, 1977.
- 223./ Josephinische Aufnahme Colo: XIX, Sectio: 20. 1784.
- 224./ Bél, 1735-1742. in: MFME 1980-81., valamint Mikoviny
Sámuelnek a Nagykunságról és a Kiskunságról szóló tér-
képének a részlete.
- 225./Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, "B. IX.a.624"
Györffy, 1966. 886.
- 226./ Györffy, 1966.885. és a Csongrád vármegyét ábrázoló
térképlap.
- 227./ A Kontra-tón és a Kurcán keresztül a Tisza - Maros vízi

útja könnyen megközelíthető volt.

- 228./ Feltárását a halom közepébe állított magassági mérő-
pont nehezíti meg. Geofizikai felmérését a halom nagy-
fokú kiszáradása gátolja.
- 229./ A 11. századi királyi birtokban lévő falu a garamszent-
benedeki apátság birtokába került.
- 230./ A kérdés boncolása újabban Habovštiak, 1985. 34-76.,
373-374.
- 231./ Janssen, 1977. 338-356. Első okleveles említése: 1075.
- 232./ Sáp halomról a szentesi Koszta József Múzeumban is őriz-
nek középkori anyagot. KJM /Szentes/ 75.48.1.
- 233./ Trogmayer, 1975. 7-8.
- 234./ U.ő, Ua. 8.
- 235./U.ő, Ua. 141.
- 236./ U.ő, U.a. 74.
- 237./ U.ő, Ua. 67.
- 238./ A ház és a verem anyaga együtt lett elcsomagolva.
- 239./ Kovalovszki, 1975. 210-222.
Fodor, 1975. 250-265. és a 4. kép.
Ştefan - Barnea - Comşa - Comşa, 1967. 90. tábla.
- 240./ Vándor, 1980. 75.
- 241./ Trogmayer, 1975. 23, 31.
- 242./ Fodor, 1976. 378. 6. kép.
- 243./ Györffy, 1966. 886.
- 244./ Kovalovszki, 1980. 34.
Méri, 1952. 58. és a 2. kép.
U.ő, 1964/a 61.
Kovalovszki, 1985. 44.

- Paulik - Rejholec, 1958. 223-235.
- 245./ Kovalovszki, 1975. 209.
- 246./ Habovštiak, 1961. 453-481. De az itt közölt épületben
van tüzelőhely is.
- Bialeková, 1958. 388-413.
- U.ő, 1959. 439-459.
- 247./ Trogmayer, 1975. 8., 90., 99., 106.
- 248./ Gondolhatunk a 11. századi falutelepülés melletti soros, a fal
pogány rítusú temetőjére.
- 249./ Györffy, 1966. 895-896., 905-906.
- Tápé: 1138, 1247, Fark: 1276, Győ: 1075.
- Blazovich, 1985. 31-42.
- 250./ Béres, 1983.
- 251./ Béres, 1983. /A kézirat: MFM Rég.Ad. : 1007-1009/85/
78-80.
- 252./ Béres, 1983.
- Pálóczi, 1985.
- 253./ Pálóczi, 1985.
- 254./ Béres, 1983. VII. számú térkép.
- 255./ Vörös Gabriella - Béres Mária: Nagymágocs - Szendrei
major - Hűtőtó; a leletmentés dokumentációja: MFM /Szeged/
RégAd.: 1122-86.
- 256./ Horváth Ferenc - Saliga László: Nagymágocs, Mágocs ér.
Jelentés helyszíni szemléről. MFM /Szeged/ RégAd.:
774-81/1.
- Hegedűs Katalin: Jelentés helyszíni szemléről, 1972.
- KJM /Szentes/ RégAd.: 105-84.
- Mérey Kádár Ervin: 1951. KJM RégAd.: 107-84.

- 257./ KJM /Szentés/ Régészeti Gyűjtemény: 55.12.1-21.
- 258./ KJM /Szentés/ RégAd.: 115-84. Neubauer József feljegyzése.
- KJM /Szentés/ Gyarapodási Napló: 21. Zalotay Elemér.
- 259./ U.a.: KJM /Szentés/ RégAd.: 115-84.
- 260./ Mérey Kádár Ervin: MNM /Budapest/ RégAd.: 37.N.II.1955.
- 261./ 17. verem: szá-fá: 170 cm, m: 30 cm, foltja kör alakú.
18. verem: szá-fá: 150 cm, m: 20 cm, foltja tojásdad alakú.
"X" verem: szá-fá: 150 cm, m: 30 cm, foltja szabályos kör alakú.
- 262./ A hűtőtó medencéjének kialakításakor e kemencék környékén hatoltak a legmélyebbre a földgyalival, s a 25. kemence sütőfelületét részben meg is bolygatták.
- 263./ Fodor, 1975. 379.
- 264./ Méri, 1964/a 74. és a 146. lábjegyzet.
- 265./ Lásd az értekezésben tárgyalt Sáp falu, Tápé - Széntégláégető lelőhely anyagát és a Csongrád megyei múzeumokban őrzött 12-13. századi kerámiaanyagból a következőket:
- Cserépüstök:
- MFM /Szeged/: 75.32.7., 53.334.6., 58.1.20., 58.1.21., 53.389.2-6., 53.385.1.
- KJM /Szentés/: 75.69.1-3., 72.141.1.1-2., 72.141.2.
- Városi Múzeum /Csongrád/: 9.14.1-3., 57.18.1., 57. 12., 57.7.13/a, 57.1.35.
- Fazekak, korsók:
- MFM /Szeged/: 58.1.18., 53.378.1., 7/1899/g.
- Városi Múzeum /Csongrád/: 57.7.14.

266./ Méri, 1952. 58.

267./ Mint a 256. lábjegyzet.

268./ Szatmári, 1985. 55.

Hegedüs, 1972. 96.

Szeremlei, 1901. 392.

Györffy, 1966. 382-383. és a 14. lábjegyzet. Nem fogadja el a Sente - Mágocs nemzettség honfoglaló nemzettségeinkből való származtatását.

Kovalovszki, 1957. 75.

269./ Szatmári, 1985. 55.

270./ Jankuhn, 1979. 21-22., 29.

Janssen, 1979. 119-186.

271./ KJM /Szentés/: 75.68.14. "Medve". Eperjes - Aradi tanya mellett.

Városi Múzeum /Csongrád/: 57.3.17. Vassalak. Bokros - Gyováki szőlő mellett.

Szörvényosan Típe - Széntégláégető lelőhelyen is kerültek elő vassalak darabok.

272./ Györffy, 1966. 893.

273./ Bartha, 1961. 133-155.

U.ő, 1958. 315-328.

Heckenast, 1970.

Györffy, 1972. 261-321.

Rövidítések

- AAH : Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae,
Budapest
- AÉ : Archaeológiai Értesítő, Budapest
- AR : Archeologiché Rozhledy, Praha
- ASzeg : Acta Antiqua et Archaeologica, Szeged
- AuF : Ausgrabungen und Funde, Berlin
- BpR : Budapest Régiségei, Budapest
- Comm.Arch.Hung.: Communicationes Archaeologicae Hungariae,
Budapest
- Dl : Magyar Országos Levéltár Műhelye előtti Gyűjtemény,
Budapest
- DME : A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
- Dolg. : Dolgozatok a m.kir. Ferencz József Tudományegyetem
Archaeológiai Intézetéből. Később: Dolgozatok a
m.kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Régiségtudomá-
nyi Intézetéből, Szeged
- EgrimÉ : Egri Múzeum Évkönyve, Eger
- FA : Folia Archaeologica, Budapest
- Font.Arch.Hung.: Fontes Archaeologicae Hungariae, Budapest
- HOMÉ : A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
- JPMÉ : A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
- MFME : A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
- MFM RégAd.: A szegedi Móra Ferenc Múzeum Régészeti Adattára
- MNY : Magyar Nyelv, Budapest
- MRT : Magyarország régészeti toponómiája, Budapest
- NK : Numizmatikai Közlöny, Budapest

- OFFA : Bericht und Mitteilungen zur Urgeschichte, Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie, Schleswig - Holstein
- RFüz : Régészeti Füzetek, Budapest
- SIA : Slovenská Archeologia, Nitra
- Száz. : Századok, Budapest
- TSz : Történelmi Szemle, Budapest
- VMMK : Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Veszprém

Felhasznált irodalom

- 1./ Aitken, M.I., 1982.
Fizika és régészet. Budapest.
- 2./ A magyar középkor kutatóinak nagyvízsonyi találkozásán
elhangzott előadások, hozzászólások, 1973.
Összeállította Éri István. Veszprém.
- 3./ Antalóczi Ildikó, 1980.
Hajdúböszörmény. Ásatási jelentés.
RFüz Ser.I.No.33.79.
- 4./ Balassa M. Iván, 1985.
A parasztház évszázadai. Békéscsaba.
- 5./ Bálint Alajos, 1958-1959.
Árpád-kori temető Szatymazon. MFMÉ 101-118.
- 6./ Bálint Alajos, 1967.
Esztergom. Ásatási jelentés.
RFüz Ser.I.No.20.93.
- 7./ Bálint Alajos - Trogmayer Ottó, 1959.
Csongrád-Kesköny. Ásatási jelentés.
RFüz Ser.I.No.11.71-72. MFM RégAd.: 321-76.
- 8./ Bálint Csanád, 1971.
Kutya a X-XIII. századi magyar hitvilágban.
MFMÉ 295-314.
- 9./ Bálint Csanád, 1975.
Délmagyarország a X. században I-II. Kandidá-
tusi disszertáció. Kézirat.
- 10./ Bálint Csanád, 1985.
Az Árpád-kori falvak régészeti kutatása. In:

Fejezetek a régebbi magyar történelemből II.

/Kézirat/

11./ Bálint Csanád - Jankovich Dénes, 1934.

Örménykút. Ásatási jelentés.

RFüz. Ser.I.No.37.74.

12./ Bálint Csanád - Jankovich Dénes, 1983.

Örménykút. Ásatási jelentés.

RFüz. Ser.I.No.36.83.

13./ Bándi Gábor, 1963.

Adatok Baranya megye Árpád-kori településéhez.

JPME

14./ Bárdos Edit, 1979.

Ásatási jelentés. RFüz. Ser.I.No.32.33.

15./ Bartha Antal, 1958.

Honfoglaláskori kovácsmesterségünkről.

TSz 315-328.

16./ Bartha Antal, 1961.

A honfoglaláskori kovácsmesterség társadalmi
háttérének kérdéséhez. TSz 133-155.

17./ Bartha Antal, 1968.

A IX-X. századi magyarság. Budapest.

18./ Bartha Antal, 1969.

Gazdaságtörténet és szavak. MNY 65. 14-25.

19./ Belickij, V.D., 1959.

Zsiliscsa Szarkela - Beloj Vezsi. MIA 75. 9-40.

20./ Bél Mátyás, 1735-1742.

Notitia Hungariae... Csongrád és Csanád megye
leírása. In: MFME 1980-81. Szeged.

21./ Beresford, M. - Hurst, J.G., 1971.

Deserted medieval villages. London.

22./ Béres Mária, 1982-83.

Egy kavicsboltozósos Árpád-kori kemence vizsgálata. MFMÉ 173-187.

23./ Béres Mária, 1983.

Algyő régészeti topográfiája és településtörténete. Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Szeged.

24./ Béres Mária, 1985.

Beszámoló a Szegvár - Kontraparton végzett leletmentő ásatásról. In: Múzeumi Kutatások Csongrád megyében. /Megjelenés alatt/ Szeged.

25./ Béres Mária, 1985/a

Beszámoló a Bokros - Kiskőhalmon 1984-ben végzett leletmentésről. In: Moznokok Csongrád város történetéből. Csongrád. 105-120.

26./ Bericht und Mitteilungen zur Urgeschichte, Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie, 1982.

OFFA 39. Schleswig - Holstein.

27./ Bialeková, D., 1958.

Záchraný výskum Ilovanských sídlisk v. Nitrianskom Hrádku a Bešeňove, okr. Šurany. SIA.6. 388-413.

28./ Bialeková, D., 1959.

Záverečná Zpráva z výskumov Ilovenských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešeňove. SIA 7.439-459.

29./ Bialeková, D., 1961.

Slovenské príbytky a decktárske jomy v Bojniciach.

AR 14.823-841.

30./ Blazovich László, 1985.

A Körös - Tisza - Maros köz középkori településrendje. Békéscsaba, Szeged.

31./ Bogdán István, 1978.

Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig. Budapest.

32./ Bogyay Tamás, 1944.

Tíz év középkori ásatásainak művészettörténeti emlékei. Száz. 78. 488-509.

33./ Bóna István, 1963.

Ásatások Várpalotán. In: ELTE Régészeti Dolgozatok 5. Budapest.

34./ Bóna István, 1973.

VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Font.Arch.Hung.

35./ Braudel, F., 1935.

Anyagi kultúra, gazdaság és kapitalizmus. XV-XVIII. század. Budapest.

36./ Csallány Gábor, 1905.

Régi magyar emlékek a szentesi múzeumban.
In: AE XXV. 33-44.

37./ Csallány Gábor, 1933-1934.

Avarkori és XI-XIII. századi magyar leletek a szentesi múzeumban. In: Dolg. IX-X. 221-280.

38./ Csallány Gábor, 1939-1940.

Honfoglalás és Árpád-kori sírokban talált magyar és idegen pénzek a Szentesi Csongrádvármegyei

Múzeum Éremgyűjteményében. NK XXVIII-XXIX.

23-25.

39./ Csallány Gábor, 1941.

Ujabb honfoglaláskori leletek Szentes környékéről. FA III-IV. 182-192.

40./ Csánki Dezső, 1890-1913.

Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I-III., V. Budapest.

41./ Csatári Dániel - Mócsy András, 1969.

A régészet és történettudomány együttműködésének kérdései. In: Az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei. XVIII. 227-267.

42./ Csíkváry Antal /szerk./, 1938.

Csongrád vármegye /Vármegyei szociográfiák I./. Budapest.

43./ Csukás Gyöngyi, 1974.

Ásatási jelentés. RFMz Ser.I.No.27.76.

44./ Dienes István, 1970.

A honfoglalás kora. Budapest.

45./ Donat, P., 1980.

Haus, Hof und Dorf im Mitteleuropa von 7. bis 12. Jahrhundert. Berlin.

46./ Fehér Géza, 1953.

Zalavári ásatások. AE 80. 31-52.

47./ Fehér Géza - Éry Kinga - Kralovínszky Alán, 1962.

A Közép-Duna medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei /Leletkataszter/. In: Régészeti Tanulmányok II. Budapest. 91.

48./ H.Fekete Péter, 1948.

Hajdúsági búzavermek. Ethnographia LIX. 157-160.

49./ Fodor István, 1973.

Szabolcs - Kisfalud. Ásatási jelentés.

RFüz Ser.I.No.26.87.

50./ Fodor István, 1975.

Cseréjüstjeink származása.

AE 102. 250-265.

51./ Fodor István, 1975/a

Szabolcs - Kisfalud. Ásatási jelentés.

RFüz Ser.I.No.28.102.

52./ Fodor István, 1975/b

Verecke híres útján... Budapest.

53./ Fodor István, 1975/c

Vorläufige Bericht über die Ausgrabung des Dorfes

Szabolcs - Kisfalud im Jahre 1971-1973.

FA XXVI. 171-183.

54./ Fodor István, 1976.

Vorbericht über die Ausgrabungen am Szabolcs -

Vontatópart und Szabolcs - Kisfalud.

AAH XXVIII. 371-382.

55./ Fraknói Vilmos /ed./, 1896.

Monumenta Romana Episcopatus Vespremiensis I.

Budapest.

56./ 25 Jahre archäologische Forschungen der Deutschen Demokratischen Republik, 1976.

Red.Eike Gringuth - Dillmer. Berlin

In: AuF 21.

57./ Füzes Endre, 1984.

A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban.
Budapest.

58./ Gerevich László, 1971.

A középkori régészet metodikai kérdései. In: Köz-
zépkori régészeti tudományos ülésszak. Magyar
Nemzeti Múzeum. RFüz Ser.II.No.13.7-11.

59./ Gömöri János, 1973.

Korai császárkori és Árpád-kori település és X.
századi vasolvasztó műhely Sopronban. Arrabona.
15. 69-123.

60./ Gömöri János, 1973/a

Sopron - Bánfalvi út. Ásatási jelentés.
RFüz Ser.I.No.26.85.

61./ Gömöri János, 1979.

Sopron. Ásatási jelentés. RFüz.Ser.I.No.32.135.

62./ Gömöri János, 1977-1978.

Jelentés a nyugat-magyarországi vasvidék Győr -
Sopron megyei lelőhelyeinek kutatásáról.
Arrabona. 19-20. 109-158.

63./ Gömöri János, 1980.

A koraközépkori vasolvasztó kemencék és az ékelt
vasbucák kérdése. In: Iparrégészet. Sopron. 109-121.

64./ Gömöri János, 1980/a

Frühmittelalterliche Eisenschmelzöfen von
Tarjánpuszta und Nemeskér.
AAH XXXII. 317-343.

65./ Grimm, P., 1965.

Zum Stand der Archäologischen Erforschung der Stadtentwicklung in der DDR. In: Acta Visbyensia I. 224-252.

66./ Grimm, P., 1971.

Die Ergebnisse der Arbeiten zur Burgen und Pfalzenforschung im Hinblick auf Wirtschafts und Gesellschaftsgeschichte sowie zur politischen Geschichte. Als Manuskript. Berlin.

67./ Gunst Péter - Lőkös László, 1982.

A mezőgazdaság története. Budapest.

68./ Györffy György, 1966.

Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Budapest.

69./ Györffy György, 1972.

Az Árpád-kori szolgátlónépek kérdéséhez. TSz 261-321.

70./ Györffy György, 1977.

István király és műve. Budapest.

71./ Habovštiak, A., 1961.

Prípevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI-XIII. storoči. SIA 9. 453-481.

72./ Habovštiak, A., 1985.

Stredoveké dedina na Slovensku. Bratislava.

73./ Hanák Péter /szerk./, 1980.

Hogyan éltek elődeink. Budapest.

74./ Hársing László, 1973.

Tudományelméleti vizlatok. Budapest.

75./ Heckenast Gusztáv, 1962.

A vaskohászat története Magyarországon a honfoglalástól a XVIII. század közepéig. Kohászati lapok. 7.

76./ Heckenast Gusztáv, 1970.

Fejedelmi /királyi/ szolgálónépek a korai Árpád-korban /Értekezések a történettudomány köréből/. Budapest.

77./ Heckenast - Nováki - Vastagh - Zoltay, 1968.

A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Budapest.

78./ Hegedűs Katalin, 1972.

Hegyhátsók. Ásatási jelentés. RFiz Ser.I.No.25.96.

79./ Hegedűs Katalin, 1982.

Derekegyháza Ibolyásdomb. Ásatási jelentés. RFiz Ser.I.No.35.87.

80./ Holl Imre, 1963.

Középkori cserépedények a budai várpalotából. BpR XX. 335-383.

81./ Holl Imre, 1970.

Mittelalterarchäologie in Ungarn /1946-1964/. AAH 22.364-411.

82./ Holl Imre, 1985.

Középkori régészetünk módszertani kérdései.
In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszakos feladatai. Budapest, 29-41.

83./ Horváth Béla, 1967.

Tiszaörvény. Ásatási jelentés. RFiz Ser.I.No.20.105.

84./ Horváth Béla, 1968.

Tiszaörvény. Ásatási jelentés.

RFüz Ser.I.No.21.81.

85./ Horváth Béla, 1968/a

Árpád-kori faépítkezés nyomai Fonyód - Béla-
telepen. FA XIX. 115-130.

86./ Horváth Béla, 1970.

Előzetes jelentés az 1965-68. évi tisztaörvé-
nyi feltárásokról. AÉ 97. 126-132.

87./ Horváth Béla, 1971.

Az Árpád-kori falukutatások eredményeiről. In:
Középkori régészeti tudományos Ülésszak.

Magyar Nemzeti Múzeum. RFüz Ser.II.No.13.34-36.

88./ Horváth Béla, 1971-1972.

Tiszaörvény. Ásatási jelentések.

RFüz Ser.I.No.24-25. 71,81.

89./ Horváth Ferenc, 1971-1973.

Ópusztaszer - Kiszner tanya. Ásatási jelentések.

RFüz Ser.I.No.25-27.

90./ Horváth Ferenc, 1974-1975.

Szer plébániatemploma és a település középkori
története. MFMÉ 343-374.

91./ Horváth Ferenc, 1976-1977.

Csengele középkori temploma. MFMÉ 91-126.

92./ Horváth István, 1979.

Esztergom - Szentkirály. Ásatási jelentés.

RFüz Ser.I.No. 32.89-90.

93./ Hóllrigl József, 1930.

Árpád-kori kerámiánk I.

AE 44. 142-169. és 228-290.

94./ Höllrigl József, 1932-1933.

Árpád-kori kerámiánk II.

AE 46. 85-89. és 203-205.

95./ Ikvai Nándor, 1966.

Földalatti gabonatárolás Magyarországon.

Ethnographia LXXVII. 343-377.

96./ Iváncsics Nándor, 1958-1959.

Terménytároló vermek Berettyószentmártonban.

DMÉ 111 - 125.

97./ Jankuhn, H., 1955.

Methoden und Probleme siedlungsarchäologischer
Forschung. In: Archaeologia Geographica 4.

98./ Jankuhn, H., 1965.

Siedlungsarchäologie als Forschungsaufgabe. In:
Probleme der Küstenforschung im Südlichen
Nordseegebiet. 8. 1-8.

99./ Jankuhn, H., 1977.

Einführung in der Siedlungarchäologie.
Berlin - New York.

100./ Jankuhn, H., 1979.

Siedlungsarchäologie als Forschungsmethode.
In: Geschichtswissenschaft und Archäologie.
Sigmaringen. 19-45.

101./ Jankuhn, H., 1983.

Möglichkeiten und Grenzen archäologischer Stadt-
kernforschung. In: Wirzb.geogr.ARB.No.60.389-403.

102./ Janssen, W., 1968.

Mittelalterliche Dorfsiedlungen als archäologisches Problem. In: Frühmittelalterliche Studien. 2. 305-367.

103./ Janssen, W., 1975.

Studien zur Wüstungsfrage im fränkischen Altsiedelland zwischen Rhein, Mosel und Eifel-nordrand I-II. Köln.

104./ Janssen, W., 1977.

Dorf und Dorfformen des 7. bis 12. Jahrhunderts im Lichte neuer Ausgrabungen in Mittel- und Nordeuropa. In: Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-Historische Klasse. III. 285-356.

105./ Janssen, W., 1979.

Methoden und Probleme archäologischer Siedlungsforschung. In: Geschichtswissenschaft und Archäologie. Sigmaringen. 101-193.

106./ Kapás Sándor /szerk./, 1969.

Magyar növénynevelés. Budapest.

107./ Kató Sára, 1985.

Mártély régészeti topográfiája. Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Szeged.

108./ Kisházi Péter, 1977-1978.

Megjegyzések a nyugat-dunántúli régi vaskohászati leletek vasérc- és salaktrintáin végzett röntgen-difraktométeres vizsgálatok eredményeihez. Arrabona. 19-20. 169-175.

109./ Kisházi Péter, 1980.

Nyugatmagyarországi régi vaskohászati leletek
vasérc- és salakmintáin végzett ásvány-kőzettani
és teleptani vizsgálatok eredményei. Iparrégé-
szet. Veszprém. 149-156.

110./ Knauz /ed./, 1874-1882.

Monumenta ecclesiae Strigoniensis I. Strigonii.

111./ Korek József, 1976.

Árpád-kori települések a kiskőrei vízlépcső te-
rületén. EgrIMÉ XIV. 91-113.

112./ Kovalovszki Júlia, 1957.

Régészeti adatok Szentes környékének település-
történetéhez. RFüz Ser.I.No.5.

113./ Kovalovszki Júlia, 1960.

Ásatások Szarvas környéki Árpád-kori falvak
helyén. AE 87. 32-40.

114./ Kovalovszki Júlia, 1964.

A dobozi és a bashalmi Árpád-kori faluásatások.
FA XVI. 125-143.

115./ Kovalovszki Júlia, 1975.

Előzetes jelentés a dobozi Árpád-kori faluásatás-
ról. AE 102. 204-223.

116./ Kovalovszki Júlia, 1980.

Településásatások Tiszaeszlár - Bashalmon.
Font.Arch.Hung.

117./ Kovalovszki Júlia, 1981.

Visegrád - Várkert. Ásatási jelentés.
RFüz Ser.I.No.34.83.

118./ Kovalovszki Júlia, 1985.

Árpád-kori faluásatásunk újabb eredményei.

/Visegrád - Várkert/. In: középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai.

Budapest. 41-51.

119./ Középkori régészeti tudományos ülésszak, 1971.

Előadások. Szerk. Nagy Emese. Budapest.

120./ Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai, 1985.

Tanulmányok. Szerk. Fodor István. Budapest.

121./ Kralovínszky Alán, 1962.

Kora Árpád-kori mezőgazdasági eszközök a Közép-Duna medencéből. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei. Budapest. 119-126.

122./ Kristó Gyula /szerk./, 1983.

Szeged története I. A kezdetektől 1686-ig.

Szeged.

123./ Kurucz Katalin, 1977.

Szegvár régészeti topográfiaja és település-története. Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Szeged.

124./ László Gyula, 1964-1965.

Orientierungsbericht über die Ausgrabungen in Csongrád - Felgyő. MFMÉ 113-121.

125./ Laszlovszki József, 1982.

Karámok Árpád-kori falvainkban. AÉ 109. 281-285.

126./ Lázár Sarolta, 1984.

Árpád-kori szabadban lévő kemencék Keszthely - Tatárszálláson. AÉ 111. 71-78.

127./ Ljapuskin, I.I., 1961.

Dnyeprovszkoje leszosztjepryje Levoberezsje
v erohu zseleza. MIA 104.

128./ Ljapuskin, I.I., 1958.

Gorogyiscse Novotroickoje. MIA 74.

129./ Lünig, Jens, 1982.

Siedlung und Siedlungslandschaft in bandkerami-
scher und rössener Zeit. In: OFFA 39. 9-35.

130./ Magyarországi régészeti topográfiája

Bakay - Kalicz - Sági, 1966.

A keszthelyi és a tapolcai járás. Budapest.

Bakay - Kalicz - Sági, 1970.

A dévecseri és a sümegi járás. Budapest.

Íri István /szerk./, 1969.

A veszprémi járás. Budapest.

Torma István /szerk./, 1972.

A pápai és a zirci járás. Budapest.

Torma István /szerk./, 1979.

Esztergom és a dorogi járás. Budapest.

Torma István /szerk./, 1982.

A szeghalmi járás. Budapest.

131./ Maksay Ferenc, 1971.

A magyar falu középkori településrendje. Budapest.

132./ Mendöl Tibor, 1963.

Általános településföldrajz. Budapest.

133./ Méri István, 1948.

A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása
/X-XVI. század/. Budapest.

134./ Méri István, 1952.

Beszámoló a Tiszalök - Rízompuszta-i és Túrkeve -
mórici ásatások eredményéről I. AE 79. 49-67.

135./ Méri István, 1962.

Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban.
AE 89. 211-219.

136./ Méri István, 1963.

Árpád-kori szabadban lévő kemencék.
AE 90. 273-280.

137./ Méri István, 1964.

Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban.
AE 91. 119-129.

138./ Méri István, 1964/a

Árpád-kori népi építészetünk feltárt emlékei
Orosháza határában. In: RFüz Ser.II.No.12.

139./ Méri István, 1969-1970.

Árpád-kori falusi gabonaőrölő és kenyérsütő be-
rendezések. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum
Közleményei. 69-82.

140./ Mesterházy Károly, 1975.

Honfoglaláskori kerámiánk keleti kapcsolatai.
FA XXVI. 99-117.

141./ Mesterházy Károly, 1983.

Településásatás Veresegyháza - Iváncson.
AE 110. 112-125.

142./ Meyer, W., 1977.

Bestand Aufnahme von Pfingefeldern im Bezirk Ober-
pullendorf. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem

Burgenland. 59. Eisenstadt. 25-41.

143./ Müller Róbert, 1972.

Adatok a Nyugat-Dunántúl középkori népi építészetéhez. VMK 11. 195-212.

144./ Müller Róbert, 1975.

Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn. AAH XXVII. 59-102.

145./ Nagy Erzsébet, 1980.

Kiskundorozsma régészeti topográfiája és településtörténete. Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Szeged.

146./ Németh Péter, 1977.

Honfoglalóskori vashányízatunk egy szabolcsi emlékééről. Szabolcs-Szatmári Szemle. 12. 75-77.

147./ Németh Péter, 1985.

Az I. István-kori központok kutatásának eredményei és feladatai. In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Budapest. 105-115.

148./ Nováki Gyula, 1956.

Árpád-kori lakóház Répcevisen. AÉ 83. 51-52.

149./ Nováki Gyula - Vastagh Gábor, 1963.

Középkori vasolvasztóhely feltérzése Felsőkelecsényben. HOME 3. 55-63.

150./ Nováki Gyula, 1969.

A X-XII. századi vaskohászat emlékei Északkelet-Magyarországon. AAH XXI. 298-331.

151./ Nováki Gyula, 1981-1983.

Régészeti és paleobotanikai adatok a "gabonísver-

mek" kérdéséhez. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum
Közleményei. 57-94.

152./ Padányi - Fantó - Moser /szerk./, 1957.

Rudabánya ércbányászata. Budapest.

153./ Pálóczi Horváth András, 1973.

Régészeti és demográfiai módszerek Árpád-kori
településtörténeti kutatásainkban. In: A magyar
középkor kutatóinak nagyvízsonyi találkozásán
elhangzott előadások, hozzászólások. Veszprém.
41-69.

154./ Pálóczi Horváth András, 1985.

Középkori településtörténeti kutatások a Nagy-
kunságban. /Megjelenés alatt/. Kiskunfélegyháza.

155./ Parádi Nándor, 1953.

Technikai vizsgálatok népvándorláskori és Árpád-
kori edényeken. RFüz Ser.I.No.12.

156./ Parádi Nándor, 1955.

A balatonfenyvesi agyagpalack. FA VII. 141-147.

157./ Parádi Nándor, 1958.

Beszámoló a pécsi Tettyén végzett leletmentő
ásatásról. JPMÉ 130-131.

158./ Parádi Nándor, 1958/a

Középkori cserépfedők. FA X. 155-160.

159./ Parádi Nándor, 1963.

Magyarországi pénzleletes cserépedények.
AE 90. 205-251.

160./ Parádi Nándor, 1976.

A Nyáregyháza - Pusztapótharaszti sarlólelet.

FA XXVII. 171-181.

161./ Paulik, J. - Rejholec, E., 1958.

Stredoveké choty v Chotíne. SIA 6. 223-235.

162./ Pletnyeva, Sz.A., 1967.

Ot kocsevij k gorodam /Szeltovo-Majackaja kultura/.

MIA 142.

163./ Rapoport, P.A., 1975.

Drevnyerusszkoje zsiliscse. Arheologija SzSsSzR.

Leningrad.

164./ Reizner János, 1899-1900.

Szeged története I-IV. Szeged.

165./ Remiášová, M. - Ruttkay, A., 1967.

Zistovacie výskum v Koši. SIA 15. 455-464.

166./ Riederer, J., 1984.

Műkincsekről vegyész-szemmel. Budapest.

167./ Schmidt, H., 1977.

Die montangeologischen Voraussetzungen der ur -
und frühgeschichtlichen Eisenhüttenwesens im
Gebiet der mittleren Burgenlandes. Wissenschaft-
liches Arbeiten aus dem Burgenland. 59.

Eisenstadt. 11-23.

168./ Cs. Sebestyén Károly, 1938.

Szeged középkori templomai. In: A Szegedi Városi
Múzeum Kiadványai. VIII. Szeged.

169./ Simon Katalin, 1980.

Bokros - Jovákipart. Ásrtási jelentés.

RFüz Ser. I. No. 33. 101-102.

170./ Soproni Sándor - Szőke Mátys, 1972.

Visegrád. Ásatási jelentés. RFüz Ser.I.No.25.44.

171./ Soproni Sándor - Szőke Mátyás, 1975.

Visegrád. Ásatási jelentés. RFüz Ser.I.No.28.68.

172./ Cs.Sós Ágnes - Parádi Nándor, 1971.

A csátaljai Árpád-kori temető és település.

FA XXII. 105-143.

173./ Ștefan, Gh. - Barnea, I. - Comșa, M. - Comșa, E., 1967.

Dinogetia. Bukarest.

174./ Szabó István, 1963.

A prédiüm. Vizsgálódások a korai magyar gazdaság-
és településtörténelem körében.

Agrártörténeti Szemle. 1-49, 301-337.

175./ Szabó István, 1969.

A középkori magyar falu. Budapest.

176./ Szabó István, 1971.

A falurendszerkialakulása Magyarországon /X-XV.
század/. Budapest.

177./ Szabó István, 1976.

Jobbágyok - parasztok /Értekezések a magyar pa-
rasztság történetéből. Sajtó alá rendezte Für Lajos/.
Budapest.

178./ Szabó János Győző, 1975.

Árpád-kori falu és temetője Sarud határában II.
EgriME XIII. 19-62.

179./ Szabó Kálmán, 1938.

Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlé-
kei /Bibliotheca Humanitatis Historica/.
Budapest.

180./ Szabó László, 1975.

Néprajzi párhuzam Árpád-kori falvaink árkainak
rendeltetéséhez. *AE* 102. 84 - 87.

181./ Szatmári Imre, 1985.

Későközépkori kályhacsempék Nagymágocsról.
/Kézirat/.

182./ Szekeres László, 1983.

Középkori települések Északkelet-Bácskában.
Újvidék.

183./ Széll Márta, 1940.

Elpusztult falvak, XI-XVI. századi régészeti
leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában.
Dolg. XVI. 139-180.

184./ Széll Márta, 1941.

XI. századi temetők Szentes környékén.
FA III-IV. 227-238.

185./ Széll Márta, 1942.

Elpusztult falvak, XI-XII. századbéli régészeti
leletek Szentes határában. Dolg. XVIII. 128-132.

186./ Széll Márta, 1943.

Elpusztult falvak, X-XVII. századi régészeti
leletek Csongrád vármegye területén.
Dolg. XIX. 176-182.

187./ Szeremlei Sámuel, 1901.

Hódmezővásárhely története II. Budapest.

188./ Szőke Béla, 1952.

A földbe vájt üregek kérdéséhez.
AE 79. 95.

189./ Szőke Béla, 1955.

Cserérbográcsaink kérdéséhez.

AE 82. 86-90.

190./ Szőke Béla, 1962.

A honfoglaló és a kora Árpád-kori magyarság
régészeti emlékei. In: Régészeti tanulmányok I.

191./ Takács Lajos, 1970.

A magyar sarló korai történetéhez. Néprajzi
Értesítő. LII. 48-56.

192./ Tálasi István, 1979-1980.

Néprajzi tanulmányok, írások I.

Dissertationes Ethnographicae 3-4. Budapest.

193./ Theophilus Presbyter, 1986.

A különféle művességekről. Budapest.

194./ Tonka Péter, 1968.

Győr. Ásatási jelentés. RFüz Ser.I.No.21.64.

195./ Trogmayer, O., 1975.

Das bronzzeitliche Gräberfeld bei Tápé.

Font.Arch.Hung. Budapest.

196./ Trogmayer Ottó, 1980.

A csongrádi vár. In: Múzeumi kutatások Csongrád
megyében. Szeged. 159-164.

197./ Trogmayer Ottó - Zombori István, 1980.

Szer monostorától Ópusztaszerig. Budapest.

198./ Valter Ilona, 1964.

Régészeti adatok a Bodroghöz honfoglaláskori
településtörténetéhez. HOMÉ 4.

199./ Valter Ilona, 1979.

Pásztó, a kántortanító háza. Ásatási jelentés.

RFüz Ser.I.No.32.126-127.

200./ Valter Ilona, 1979/a

Árpád-kori kovácsműhely Csatáron. In: Zalai Gyűjtemény. 12. 43-74.

201./ Valter Ilona, 1980.

Árpád-kori kovácsműhely Csatáron. In: Iparrégészet. Sopron. 123-131.

202./ Vályi Katalin, 1980.

Szer monostor 1980. évi feltárása. In: Múzeumi kutatások Csongrád megyében. Szeged. 165-170.

203./ Vályi Katalin, 1979-1984.

Ópusztaszer. Ásatási jelentések. RFüz Ser.I.No.32-37.

204./ Vándor László, 1980.

A pókaszepetki kemence. In: Iparrégészet. Sopron.

205./ Vékony Gábor, 1980.

Honfoglaló őseink szállása Tatabányán. Historia II. 28-29.

206./ Weber, M., 1921.

Grundriss der Sozialökonomik. In: Wirtschaft und Gesellschaft II. Halbband. 514-601.

207./ Weber, M., 1970.

Állam, Politika, Tudomány /tanulmányok/. Budapest.

208./ Zsilinszky Mihály, 1897.

Csongrád vármegye története I. Budapest.

Melléklet

Ásvány-kőzettani vizsgálatok a Szegvár-

Kontrapart régészeti leletein

1./ Ismeretlen rendeltetésű, nagyméretű objektum

D-i végéből, a gépi munka során

Makroszkópos leírás: Fekete színű, üvegfényű, tömött és nehéz fajsúlyú salak. Felülete hólyagos. Repedéseinek falán helyenként zöld Cu-oxikarbonát bevonat figyelhető meg.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: fayalit /közepes/; wüstit /közepes/; kalcit /igen kevés/; kvarc /igen kevés/

Megjegyzés: Viszonylag magas az amorf üveg tartalma is.

A kőzet teljesen megfolyósodott vassalak. Összetétele alapján lehet bucakemencében keletkezett salak.

2./ 50. objektum

Makroszkópos leírás: Rozsdabarna és fekete, erősen felhólyagosodott és fonatos salak. Üvegfényű, a feloxidálódott vasas részeken földesen matt. Szórtan faszénlenyomatot tartalmaz. Az alján zöldes szilikátos sávon érintkezve téglaszerűen kiégett tapasztóanyaggal érintkezik.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: wüstit /közepes/; leucit /közepes/; fayalit /kevés/; kvarc /igen kevés/; csillám /igen kevés/

Megjegyzés: Üveges anyag is jelen van a mintában.

A salak egészében megolvadt, felfúvódott. Ásványos összetétele alapján bucakemencében keletkezett vassalak, kissé magasabb

csillámtartalmú kiindulási anyaggal számolva.

3./ 110. kemence előtti gödörkomplexumból

Makroszkópos leírás: Rozsdabarna és sötétbarna színű, erősen hólyagos, üveges szerkezetű salak. A felszínén kevés, az alján gyakori a faszénlenyomat. Viszonylag könnyű darab.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: goethit /közepes/; magnetit /kevés/; lepidokrokit /kevés/; kvarc /igen kevés/; muszkovit /igen kevés/; fayalit /igen kevés/; kirschteinit /igen kevés/

Megjegyzés: Az anyagban sok az amorf üveg is. A salakról nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy bucasalak volt-e, vagy kovácssalak. A felszínközelben utólagosan keletkezett goethit és lepidokrokit az utóbbit valószínűsíti.

4./ 117. objektum

Makroszkópos leírás: Barna és fekete színű, felhólyagosodott, helyenként fonatossalak. Üveges megjelenésű. Alakja szerint a kemence alján összegyűlt salakcipó. Alsó részén gyakori a faszénlenyomat.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: fayalit /kevés/; kvarc /kevés/; leucit /kevés/; wüstit /igen kevés/

Megjegyzés: A salak zömét amorf üveg teszi ki. A salak anyagából csak feltételezhetjük, hogy bucasalak, s szilikátdús anyagból keletkezett.

5./ A 140. ház, K-i feléből

Makroszkópos leírás: Barna színű, finomkristályos és kémenyen összeálló anyag. Megégett, de meg nem olvadt.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: kalcit /közepes/; kvarc /közepes/;
dolomit /kevés/; plagioklász /kevés/; csillám /kevés/;
klorit /igen kevés/

Megjegyzés: A kőzet kiégett, de szét nem esett /kb 500 °C/.

Kvarcos mészkő anyagú.

6./ 157. sz. objektum

Makroszkópos leírás: Vörösbarna színű, alaktalan csomó.

Száttörve zónás felépítésű és belsejében száradási repedésből származó üreget tartalmaz. Enyhe kiégésére utal a külső vöröses szín.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: kalcit /sok/; kvarc /kevés/; muszkovit /igen kevés/; klorit /igen kevés/

Megjegyzés: Az anyag kissé vasas és montmorillonitosan szennyezett mésziszapkoncentráció, ami kiszáradva száradási zsugorodást mutat. Konszolidálódott. A kőzetdarab enyhén kiégett.

7./ szórvány

Makroszkópos leírás: Sötétbarna és fekete színű, felhályagosodott, üveges fényű salak. Felszíne utólagosan limonitosodott. Nehéz fajsúlyú.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: magnetit /közepes/; fayalit /közepes/; kvarc /kevés/; leucit /kevés/; hematit /kevés/; wüstit /igen kevés/

Megjegyzés: Kevés amorf üveges anyag is jelen van. A salaklelet bucakemencében keletkezett, vasdús és szilikátdús

anyag olvadékának keveréke, aminek a redukciója elmaradt.

8./ 254. objektum

Makroszkópás leírás: Sötétbarna és fekete színű, kemény és hólyagosan üreges kőzet. Fakult felszíne következtében gyenge kiégése lehetséges.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: plagioklász /közepes/; kvarc /kevés/; muszkovit /igen kevés/

Megjegyzés: Üveges anyagot is tartalmaz. A kőzet magas földpáttartalmú vulkanit /bazalt/. A kvarc és a csillám a földszennyeződésből származhat.

Makroszkópás leírás: Barnásszürke kérgű, fekete színű, tömött és viszonylag könnyű fajsúlyú kőzet. Kiégettsége nem bizonyítható.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: plagioklász /sok/

A kőzet magas földpáttartalmú vulkanit /bazalt/.

9./ 366. objektum

Makroszkópás leírás: Rozsdavörös színű, üveges anyagú és erősen felhólyagosodott olvadt salak. Kevés faszénlenyomatot is tartalmaz.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: wüstit /közepes/; goethit /közepes/; montmorillonit /kevés/; lepidokrokrit /kevés/; leucit /kevés/

Megjegyzés: Üveges anyag is van jelen. A salak magas vas-tartalmú, elsősorban oxidos alakban. A Fe-ásványok mellett Ca-Mg- és K-Al-szilikátok jelentkeznek. Az ásványos képből úgy

tűnik, kovácssalak-típusba sorolható be.

10./ V.szelvény É-i része: 1-2 ásónyom

Makroszkópos leírás: Zöldesszürke színű, teljes egészében megolvadt és felhólyagosodott salak. Üveges anyagú.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: kvarc /kevés/; csillám /igen kevés/

Megjegyzés: A kimutatható ásványos elegyrészek a földes szennyeződésből származnak. Maga a salak teljesen amorf üveges. Jellege alapján szilikátolvadéknak tartható.

11./ VIII.szelvény; 1. ásónyom

Makroszkópos leírás: Sötétbarna színű, üvegesen csillogó, vagy földesen matt részeket tartalmazó, felhólyagosodott salak.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: wüstit /sok/; magnetit /kevés/;

fayalit /kevés/; kvarc /igen kevés/; α -vas /igen kevés/

Megjegyzés: Üveges anyag is van jelen. A salak magas vas-oxidtartalmú olvadék, ami feltételezhetően kvarc hiányában a bucakemencében nem tudott redukálódni.

12./ VIII.szelvény; 1-1,5 ásónyom

Makroszkópos leírás: Sötétbarna és fekete színű, nehéz fajsúlyú, felhólyagosodott salak. Felszínén limonitosodott részek figyelhetők meg rajta.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: wüstit /sok/; fayalit /kevés/; magnetit /kevés/

Megjegyzés: A salakban kevés üveges rész is van. A salak az előző mintához hasonlóan bucasalak lehet, ami kvarchiány

miatt nem redukálódott.

13./ XIX.szelvény; NY-i fele; 1. ásónyom

Makroszkópos leírás: Sötétbarna és fekete színű, üveges fényű, erősen felhólyagosodott és relatív nehéz fajsúlyú salak.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: fayalit /közepes/; magnetit /közepes/; kvarc /kevés/; leucit /kevés/; wüstit /igen kevés/; monticellit /igen kevés/

Megjegyzés: Kevés üveges részlet is van a salakban. Ásványos összetétele alapján bucasalak lehet.

14./ XX.szelvény; É-i fele; 1. ásónyom

Makroszkópos leírás: Sötétbarna és fekete, üveges anyagú, erősen felhólyagosodott és nehéz fajsúlyú salak. Felülete földes bevonatú.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: kvarc /közepes/; fayalit /közepes/; plagioklász /közepes/; káliföldpát /kevés/; kalcit /igen kevés/

Megjegyzés: Amorf üveges anyagot is tartalmaz. A salak szilikátfelesleggel rendelkező, csak részben megolvadt.

15./ XXI.szelvény; NY-i fele; 1-2. ásónyom

Makroszkópos leírás: Fekete színű, üveges anyagú, tömött és felületén felhólyagosodott salak. Nehéz fajsúlyú.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: kvarc /közepes/; magnetit /kevés/; fayalit /kevés/; csillám /igen kevés/

Megjegyzés: Az anyag zöme amorf üveg. A salak lehetséges, hogy bucakemencében keletkezett. A kvarc és a csillám a föl-

des szennyeződésből származik. A gyors kihűlés miatt nem kristályosodott.

16./ XXI.szelvény; D-i része; 1-1.5. ásónyom

Makroszkópos leírás: Sötétbarna színű, üveges anyagú és felhólyagosodott szerkezetű salak. Felülete limonitosan bon-
tott.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: wüstit /közepes/; fayalit /közepes/;
kvarc /közepes/; magnetit /közepes/; leucit /igen kevés/

Megjegyzés: Az anyagban viszonylag magas az üveges rész
is. A salak bucakemencében keletkezhetett.

17./ 306. objektum

Makroszkópos leírás: Fekete színű, üvegfényű, hólyagos
szerkezetű és nehéz fajsúlyú salak.

Röntgenes vizsgálat:

Biztos elegyrész: wüstit /közepes/; magnetit /közepes/;
kvarc /közepes/; fayalit /közepes/; leucit /igen kevés/;
csillám /igen kevés/

Megjegyzés: Kevés üveges anyagot is tartalmaz. A salak
bucakemencében keletkezhetett.

Dr. Kristó Gyula elvtársnak
tszv. egyetemi tanár

H.

Az értekezés címe: Régészeti adatok Csongrád megye Árpád-kori
településtörténetéhez
.....

A doktoráló neve: Béres Mária
.....

A bíráló bizottság összetétele:

Elnök: Dr. Kristó Gyula tszv. egyetemi tanár
Tagok: Dr. Fodor István egyetemi docens
Dr. Tragmayer Ottó c. egyetemi docens
Dr. Maróti Egon tszv. egyetemi tanár
Dr. Csejtei Dezső egyetemi docens
Dr. Petrovics István egyetemi adjunktus
.....

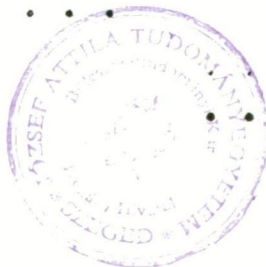
A JATE Bölcsészettudományi Kar Doktori Bizottsága nevében
tisztelettel felkérem, hogy a doktori bíráló bizottság mun-
kájában szíveskedjék részt venni.

Az Egyetemi Doktori Szabályzat értelmében a disszertációt
bíráló bizottság előtt kell megvédeni. A védelem előtt a bíráló
bizottság tagjai kötelesek véleményüket írásban a Kar dékán-
jához eljuttatni. Felhívom szíves figyelmét arra, hogy a bírálat
elkészítésére és benyújtására az értekezés kézhezvételétől szá-
mitva 30 nap áll rendelkezésére.

Amennyiben a bíráló bizottság munkájában való részvételt nem
vállalja, legyen szíves ezt jelezni és az értekezést címünkre
/JATE Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatala, 6701 Szeged,
Egyetem u. 2. Telefon: 21-111/162 mellék/ postafordultával
visszaküldeni.

A védelem időpontjáról később fogjuk értesíteni.

Szeged, 1987. május 11.

Mark Tóth
.....
dékánhelyettes

Kapták: fent nevezettek.

Dr. Mikola Tibor elvtársnak,
a BTK dékánja

Dékán Elvtárs!

Az alábbiakban nyilvánítok véleményt Béres Mária: "Régészeti adatok Csongrád megye Árpád-kori településtörténetéhez" c. bölcsész-doktori értekezéséről. A dolgozat három lelőhely alapján ad képet a címben foglalt kérdésköréről. Jobbára saját ásatási eredményei alapján készítette el munkáját. Csak helyeselni lehet témaválasztását, hiszen a középkori falukutatás a régészetben viszonylag új diszciplínának számít. Érdekes a dolgozat bevezetője, amelyben a régészeti településkutatás néhány kérdését elméleti igényrel vizsgálja. A dolgozat legnagyobb részét a Szegvár-Kontraparti /sápi/ ásatás anyagának ismertetése teszi ki. Amennyire meg tudom ítélni, az objektumok katalógusa szakszerű, értelmezése a szakirodalomban való tájékozódásról tanúskodik. Véleményem szerint az egész dolgozat legnagyobb novuma a sápi vaskohászat tárgyi emlékeinek bemutatása, mi több, egy kohászattal foglalkozó alföldi falu-rész létének felfedése. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a természeti és árutermelő gazdaság, valamint a szolgálonépi rendszer értelmezésében az eddigieknél is nagyobb árnyaltság szükséges. Igényes a régészeti leletanya képi vonatkozásainak dokumentációja. Mindent egybevetve Béres Mária értékes, színvonalas dolgozata alapján joggal pályázik az egyetemi doktori fokozat elnyerésére, amelynek megadását magam javaslom.

Szeged, 1987. május 13.

KG.
/Dr. Kristó Gyula/
tszv. egyetemi tanár

15-65/1987.

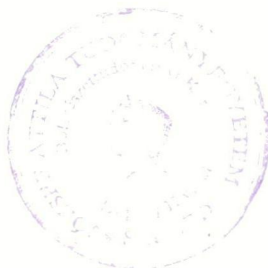
Dr. Kristó Gyula elvtársnak
tszv. egyetemi tanár

H.

Értesitem, hogy Béres Mária: Régészeti adatok Csongrád megye
Árpád-kori településtörténetéhez
.....
.....
cimű egyetemi doktori értekezésének megvédésére 1987. június
. 3. -n . 10. . órai kezdettel a JATE Bölcsészettudományi Kar
tanácstermében /Szeged, Egyetem u.2. II.em./ kerül sor.

Kérem, hogy a bíráló bizottság munkájában elnökként, ~~tagként~~
~~opponensként~~ részt venni sziveskedjék.

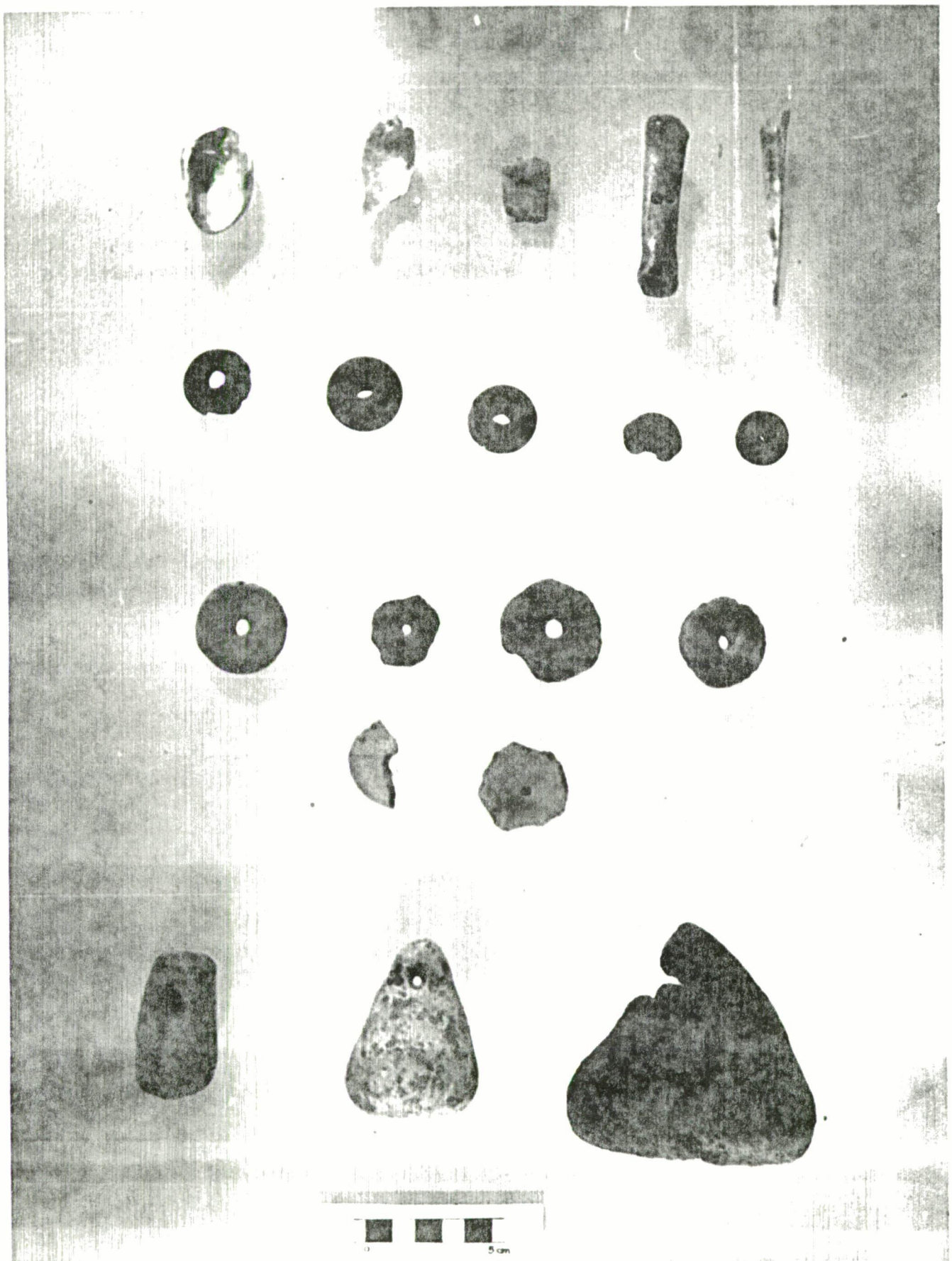
Szeged, 1987. május 11.

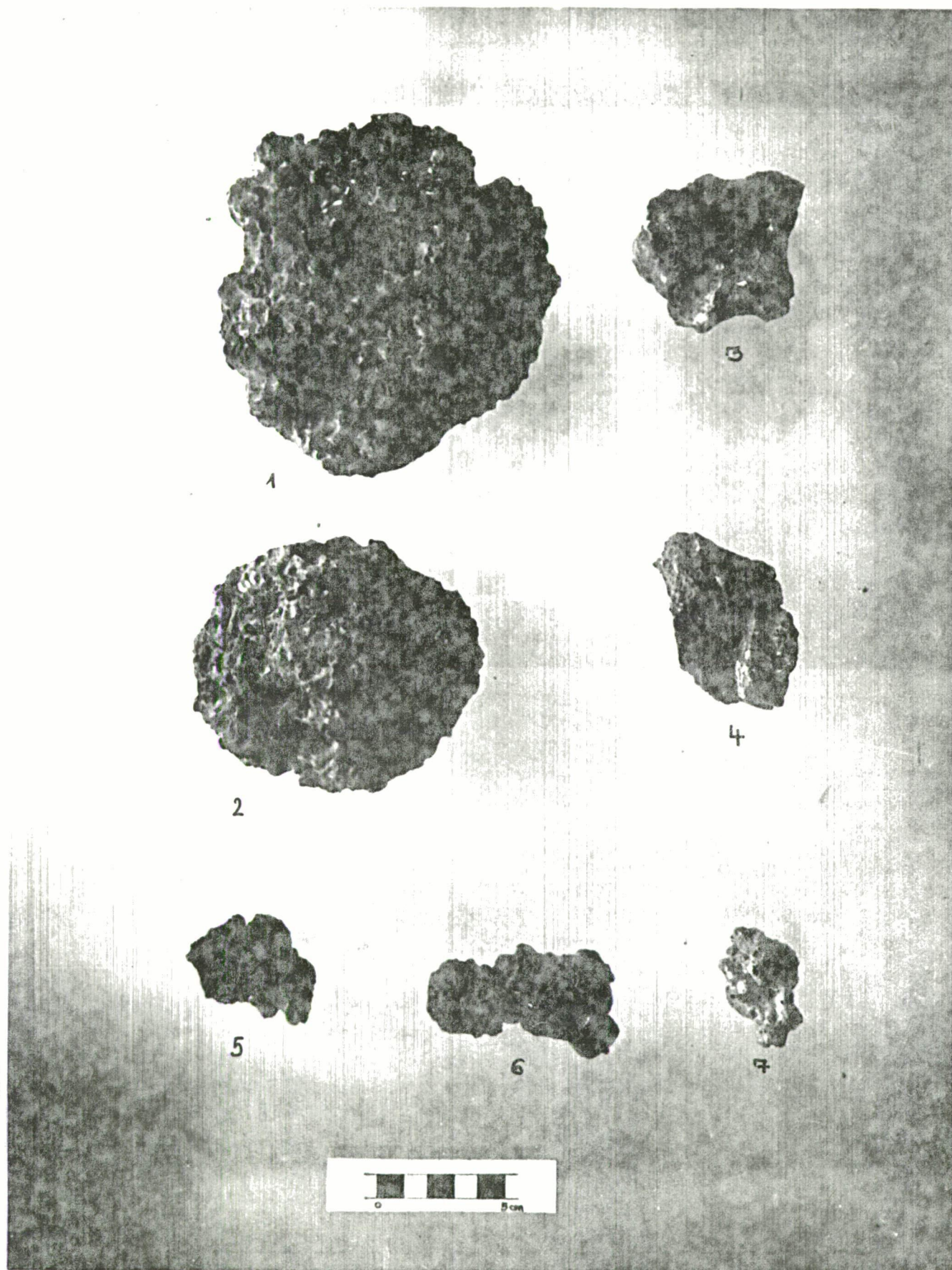
Makk Ferenc
/Dr. Makk Ferenc/
dékánhelyettes

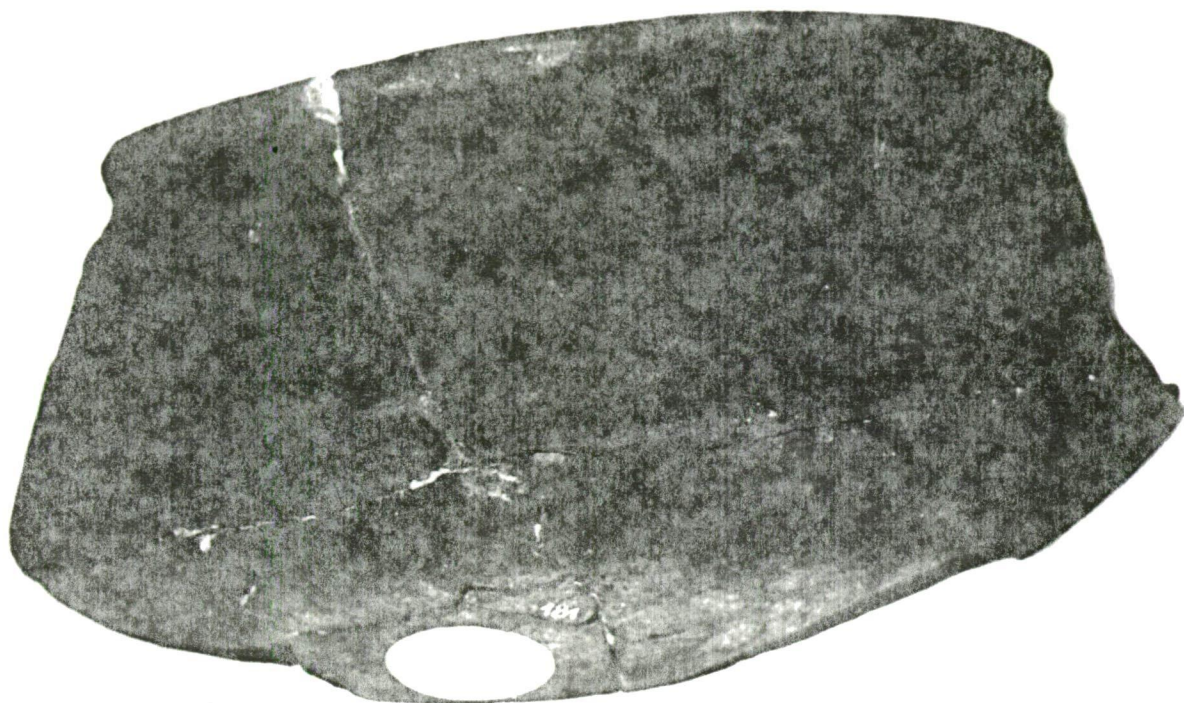
Csontkorcsolyák

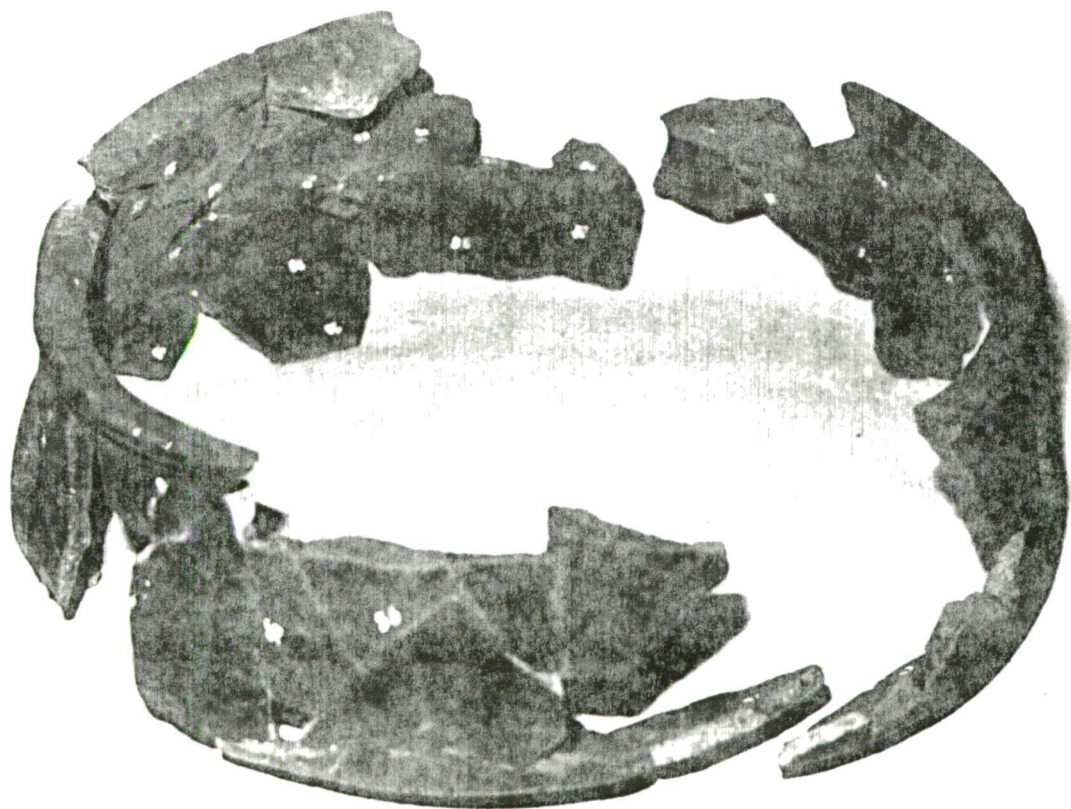
Mindennapi használatieszközök

Vaskohászati maradványok

A 181. D-i verem betöltéséből

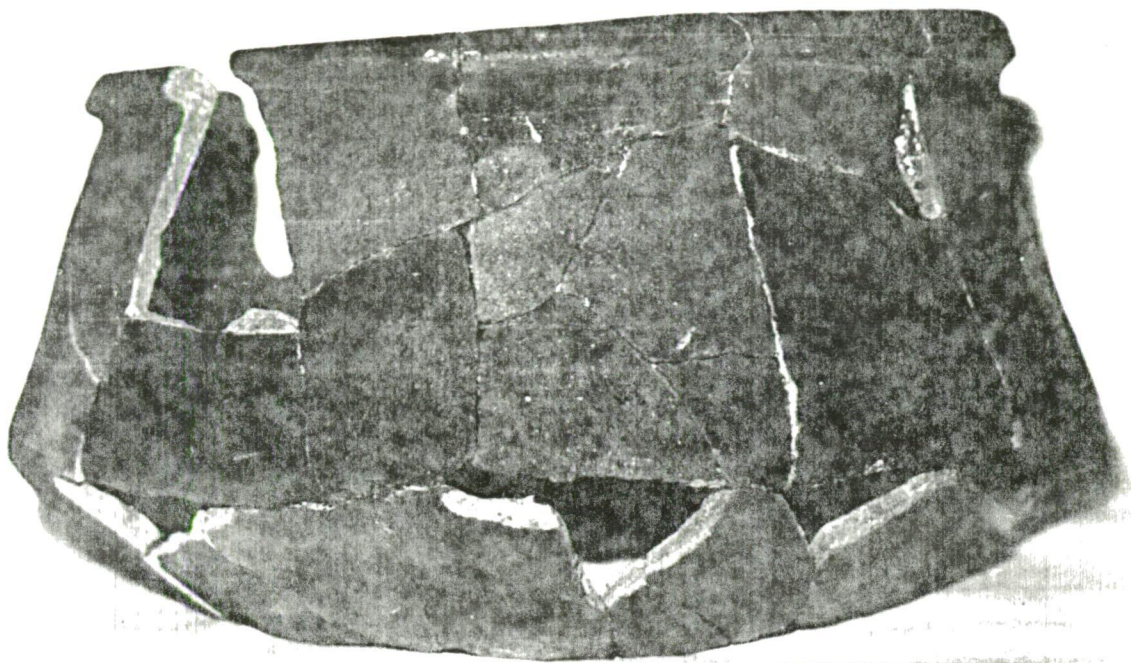
Az 56. kemence tapasztása alól

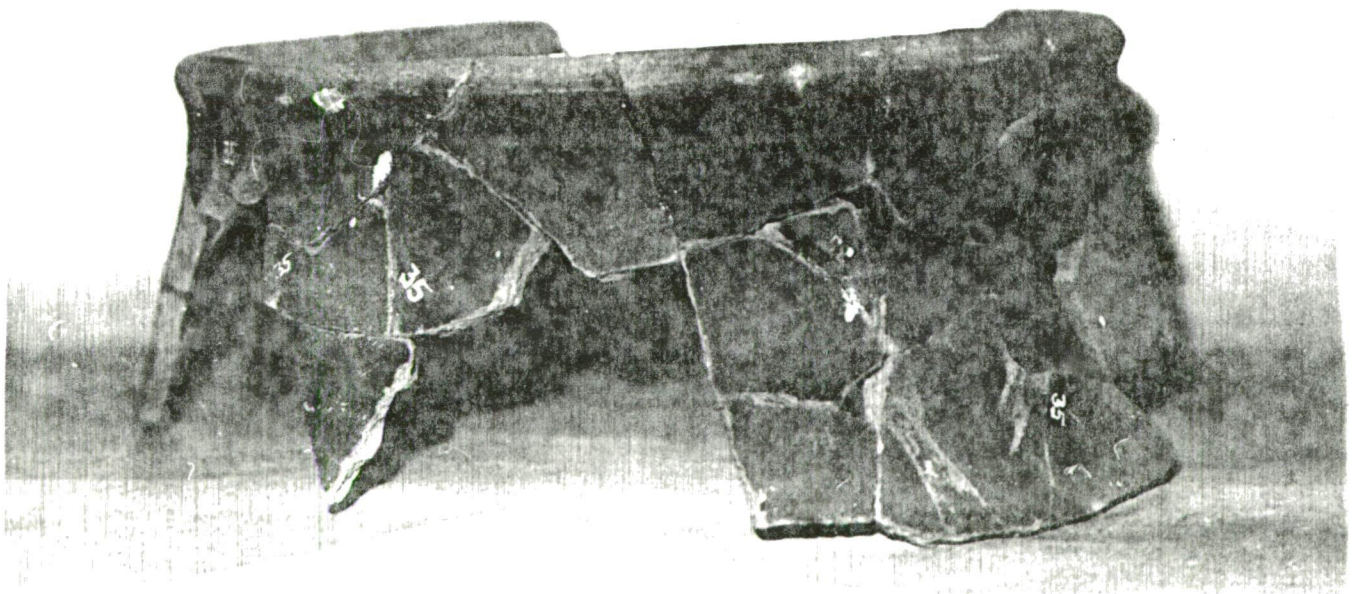
A 141. verem betöltéséből

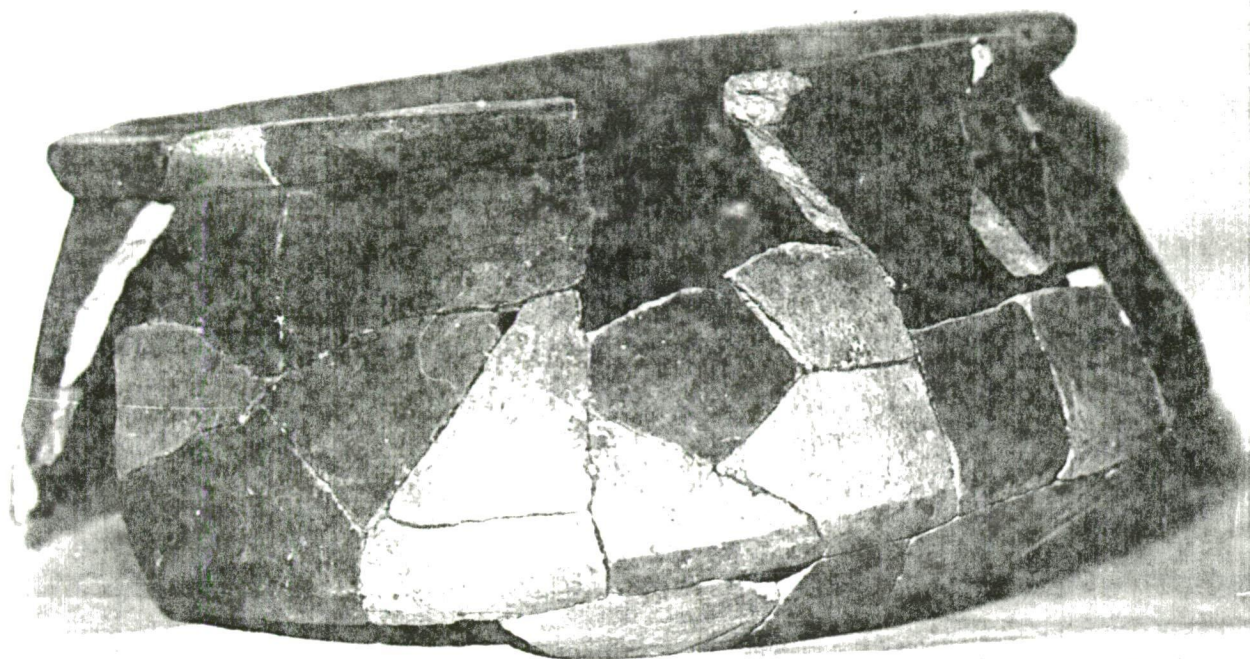
A 105. kemence tapasztása alól

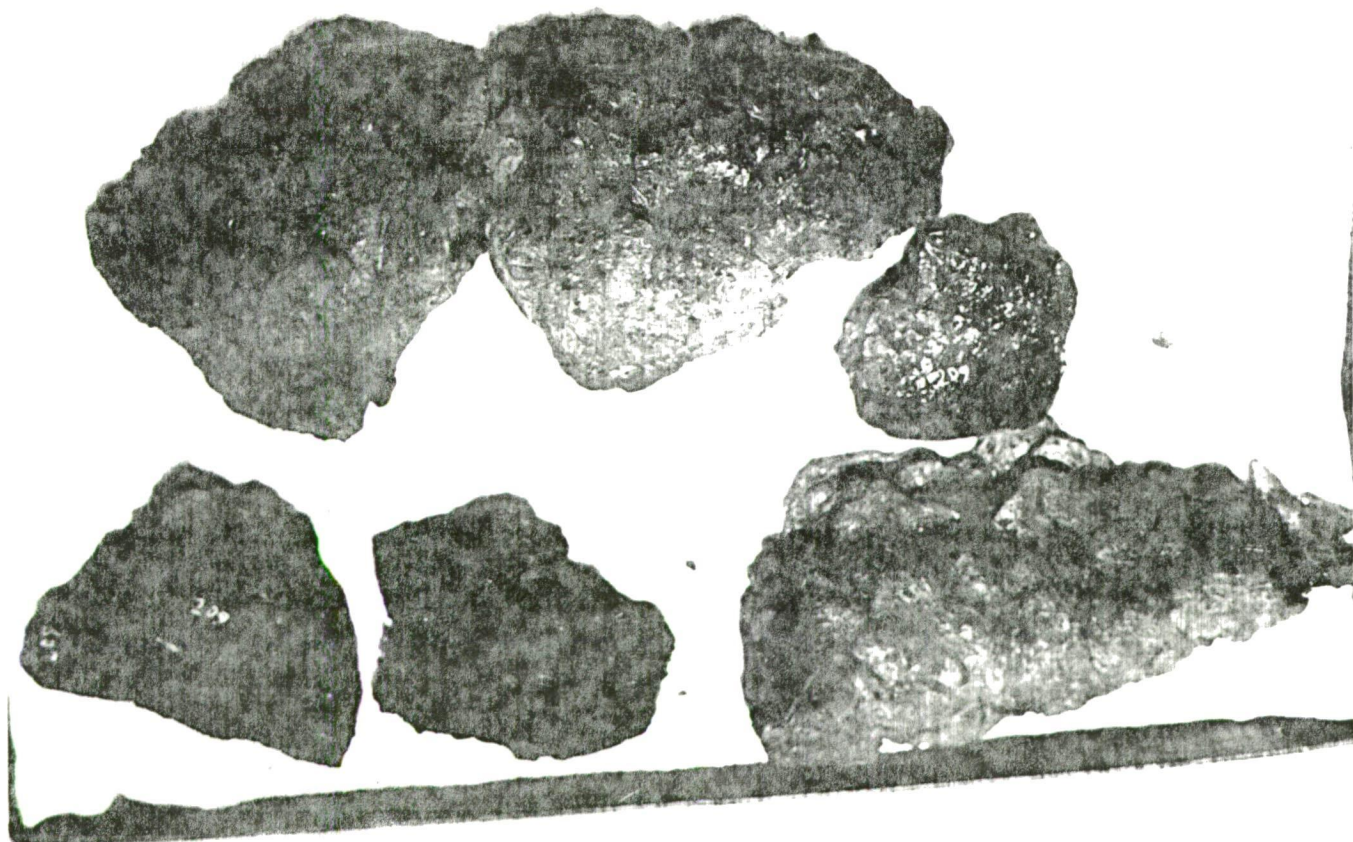
A 105. kemence tapasztása alól

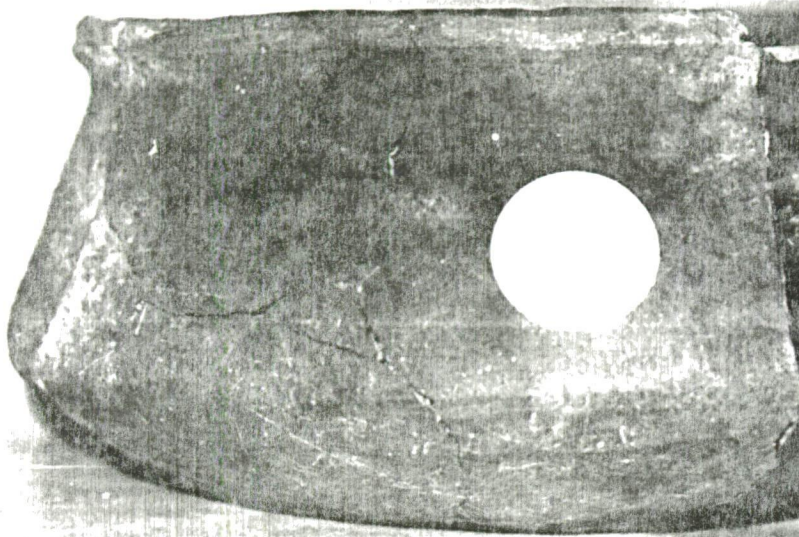
A 35. verem betöltéséből

A 105. kemence tapasztása alól

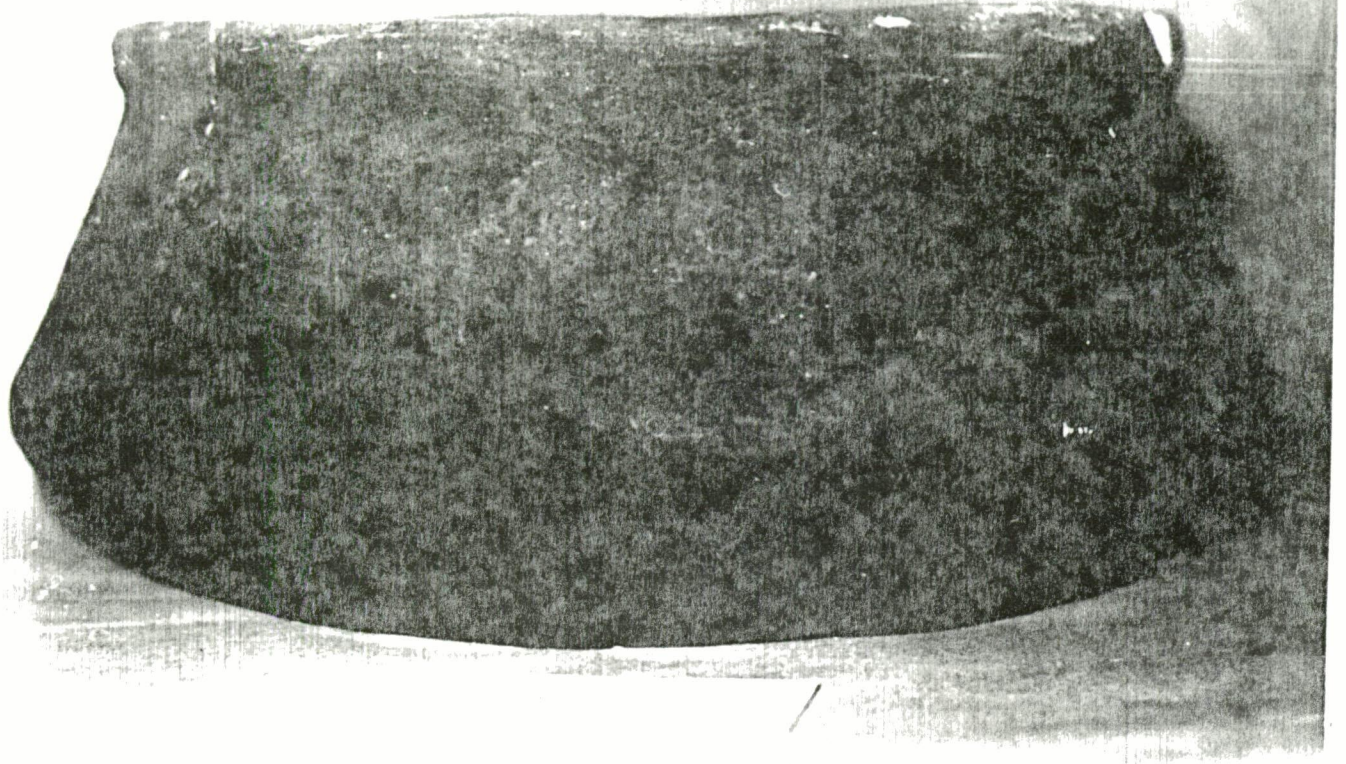
A 209 m betöltéséből

A 85. verem betöltéséből

A 114. K-i ház padlójáról

A 206. verem betöltéséből

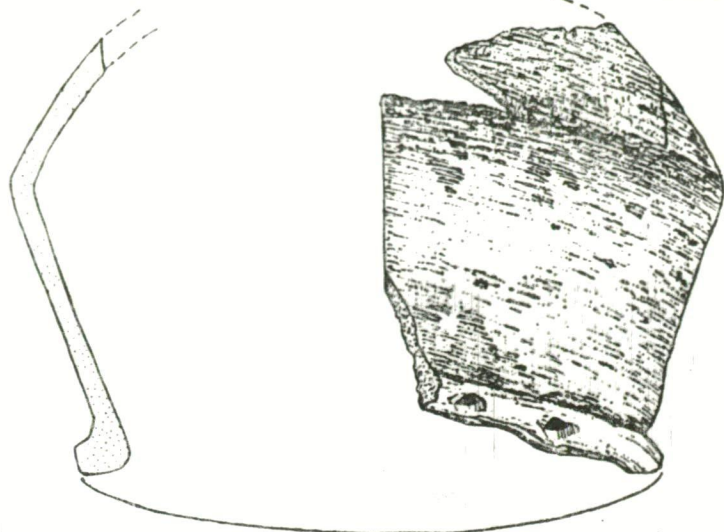
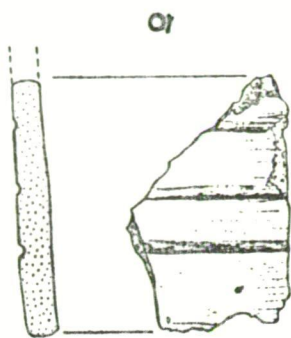

A 160. verem betöltéséből

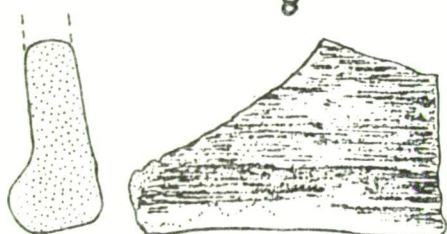

6

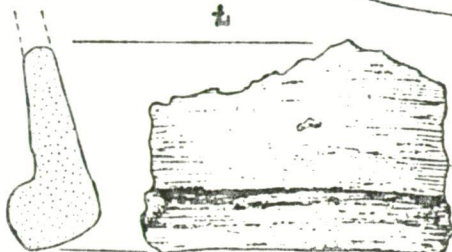
11 12 13

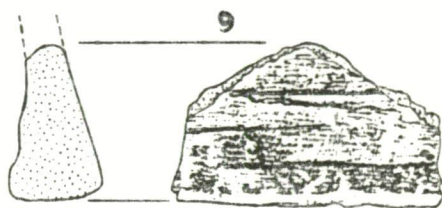
8

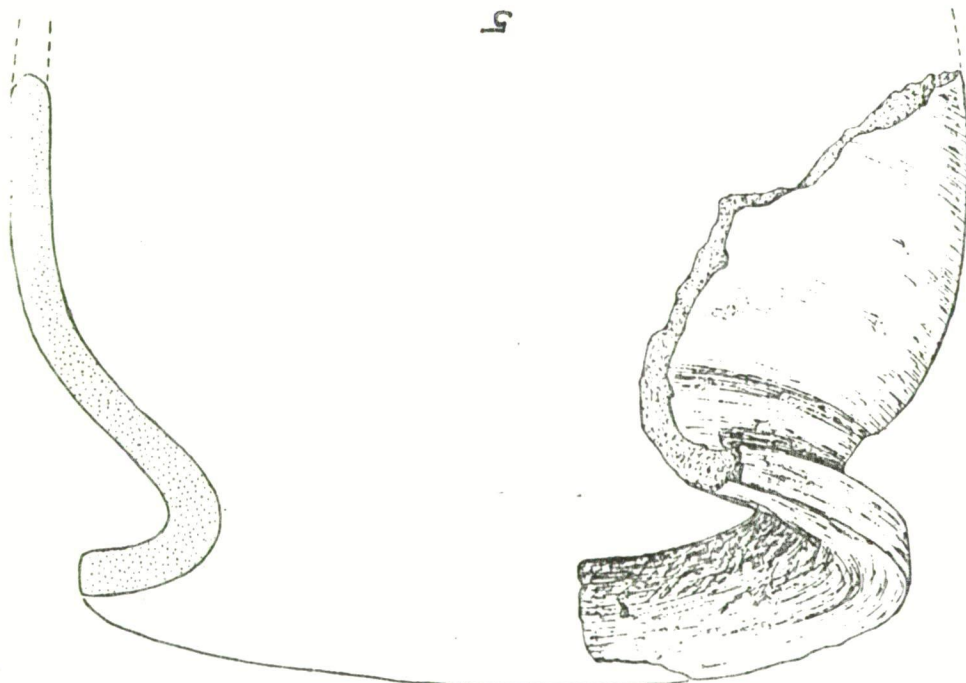
7

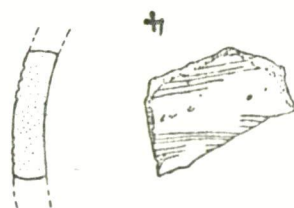
9

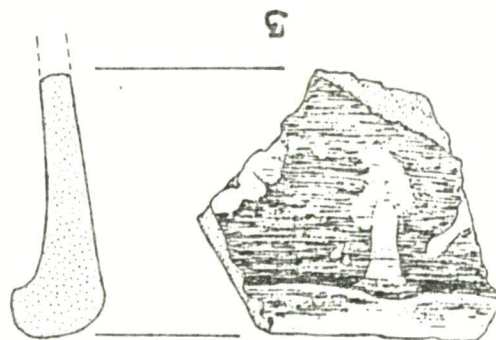
5

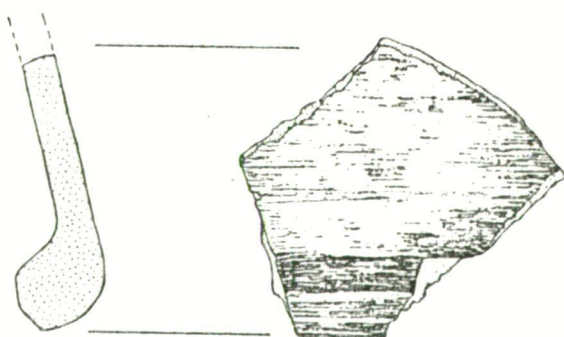
4

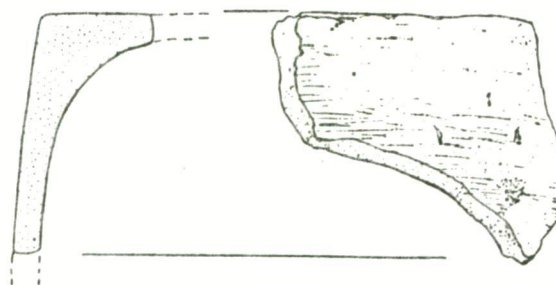
3

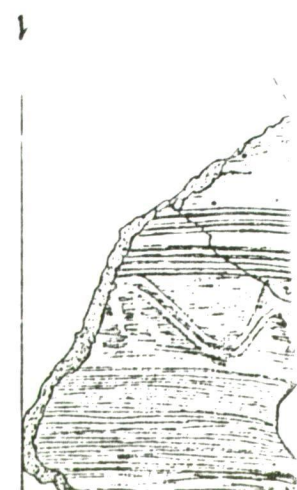
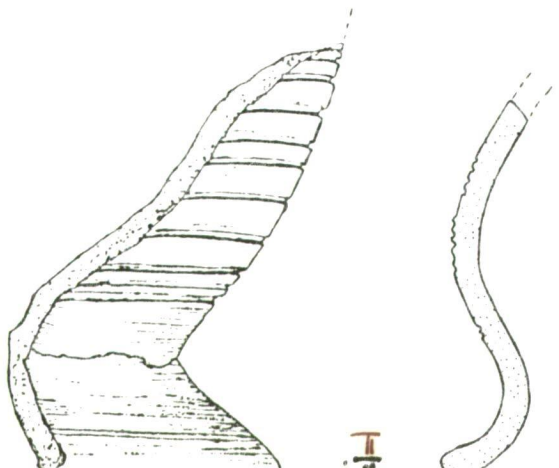
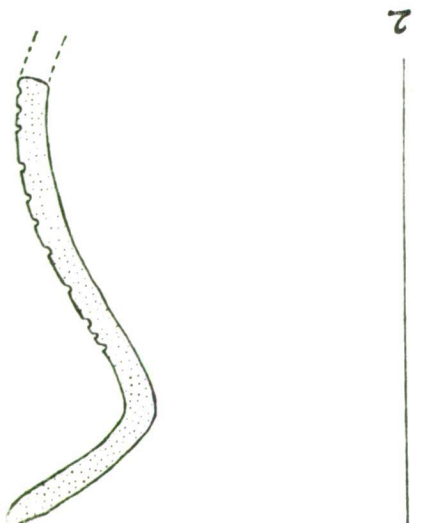
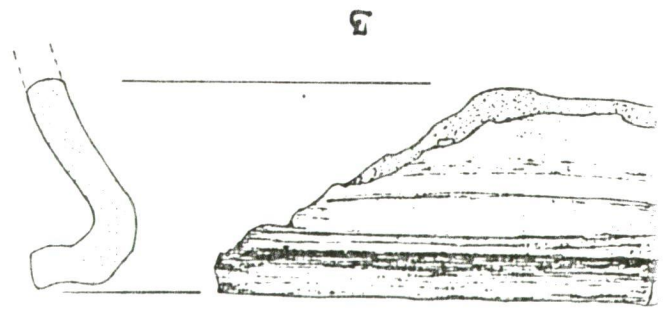
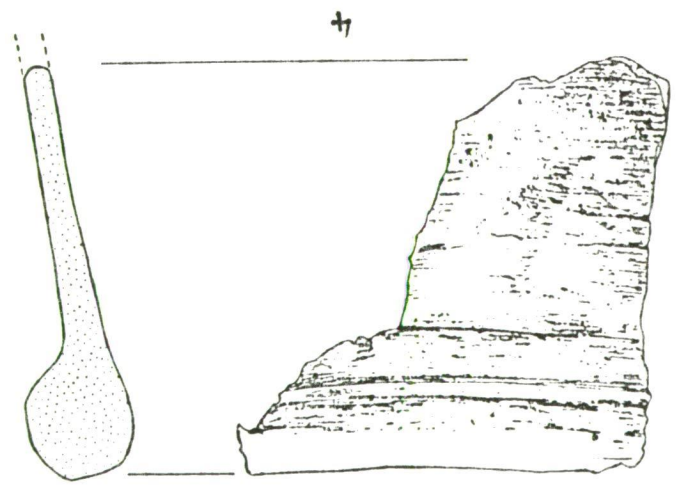
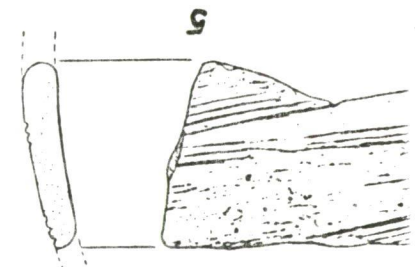
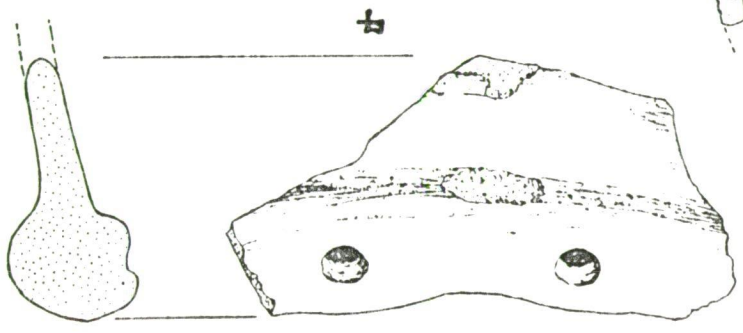
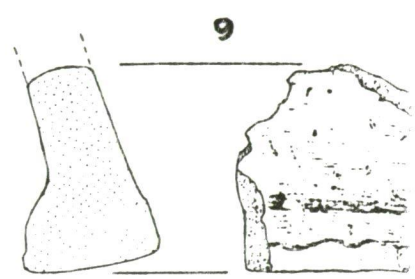
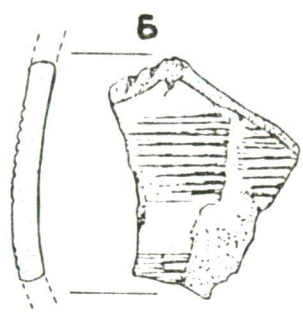
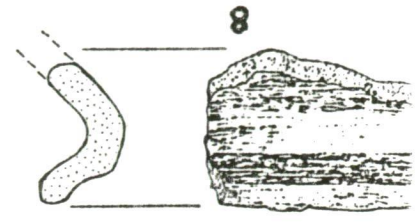
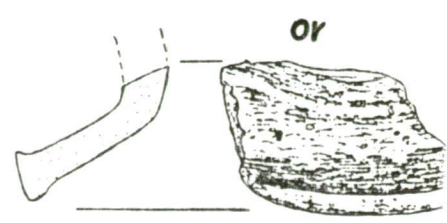
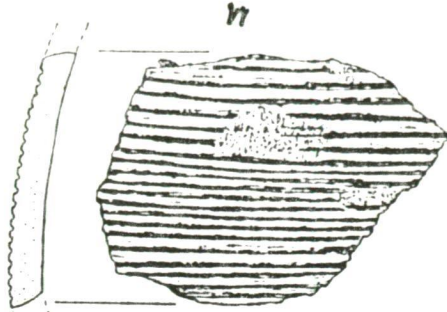
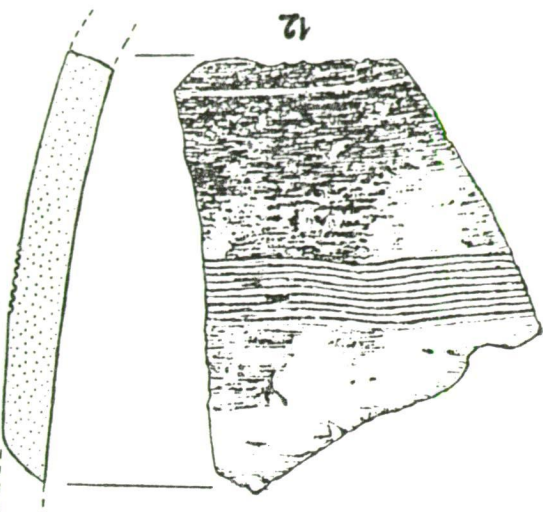

2

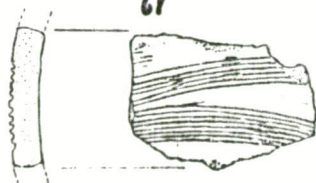
1

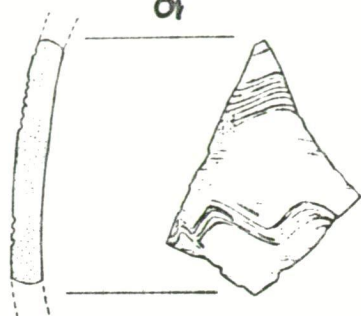

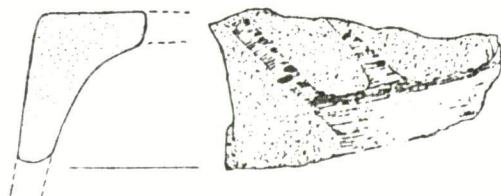
12

10

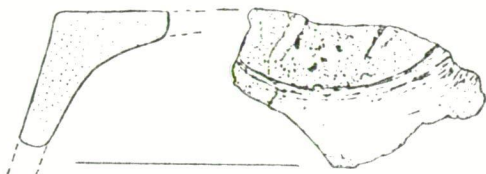
8

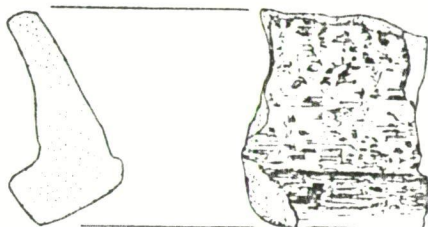
15

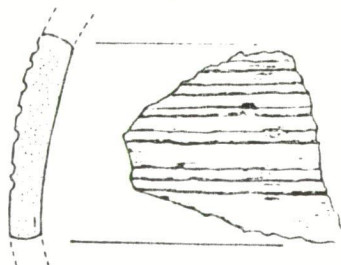
11

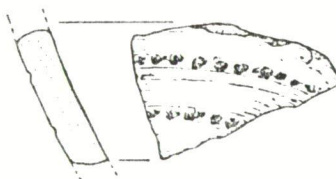
6

4

5

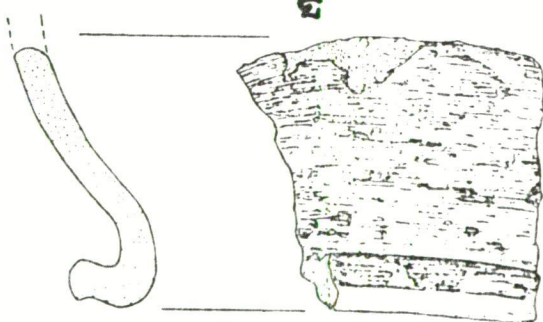
9

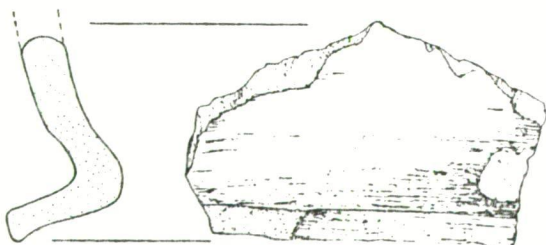
7

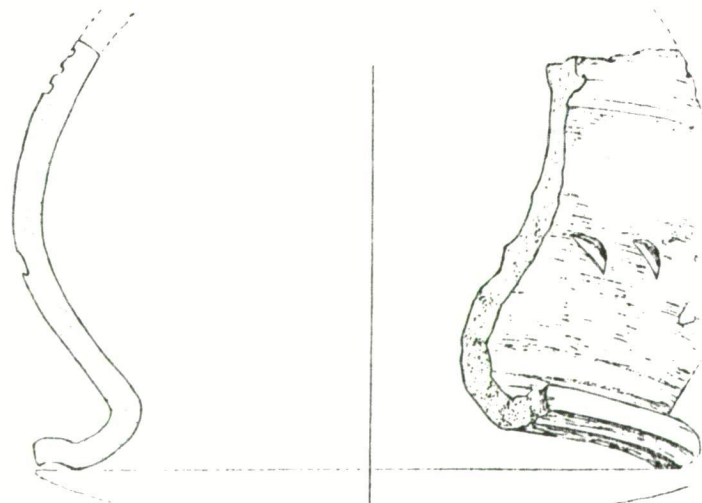
13

2

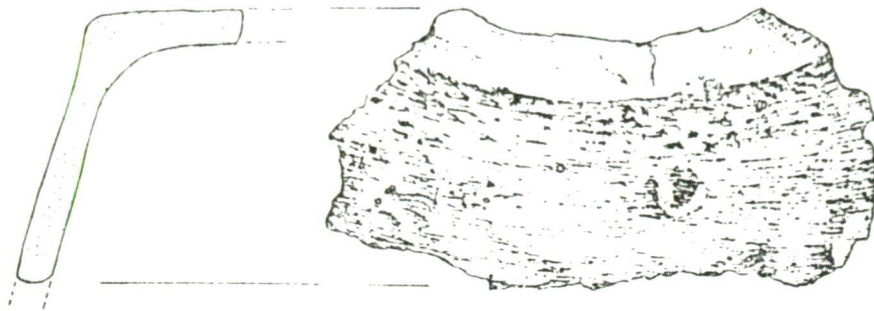

1

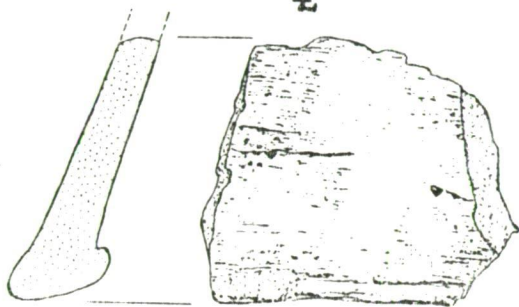

8

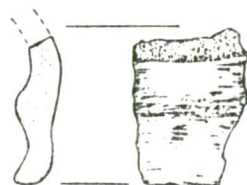
7

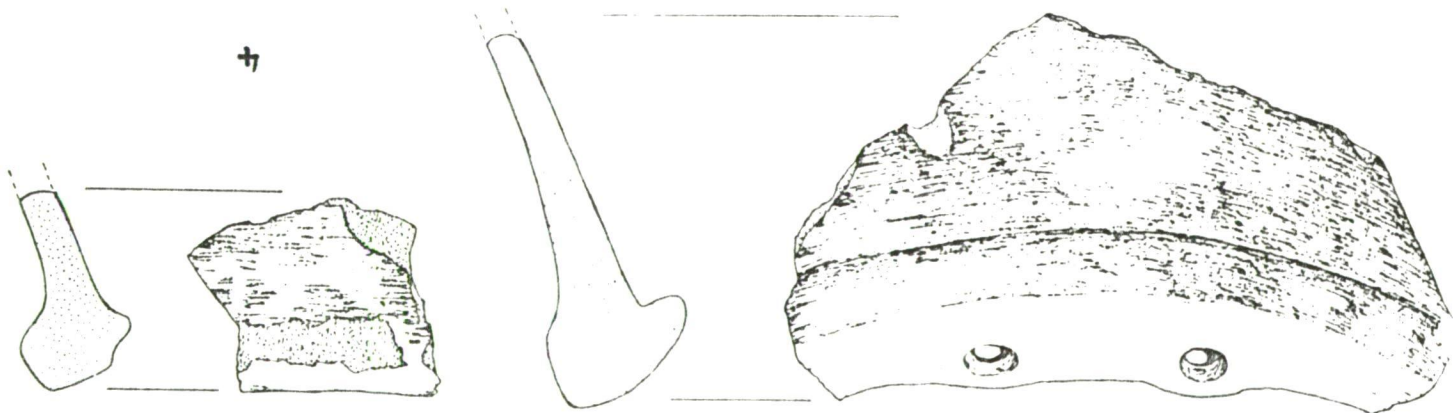
6

5

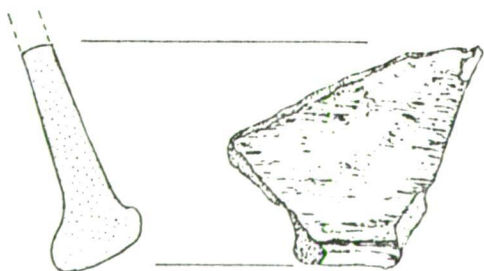
3

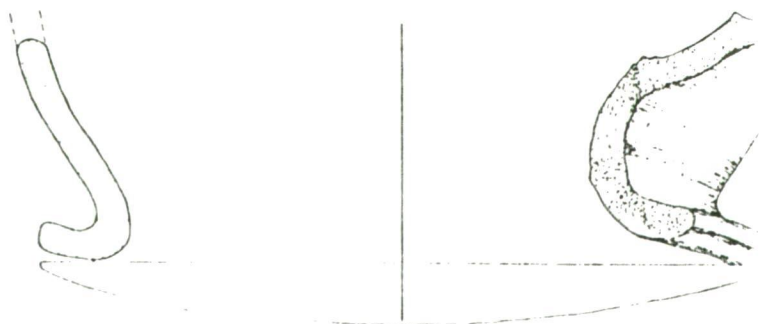
4

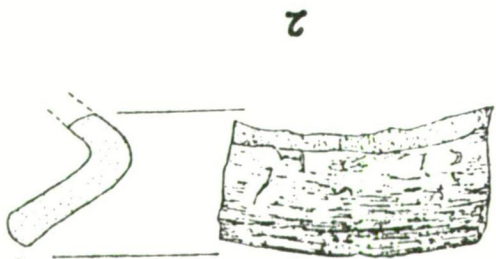
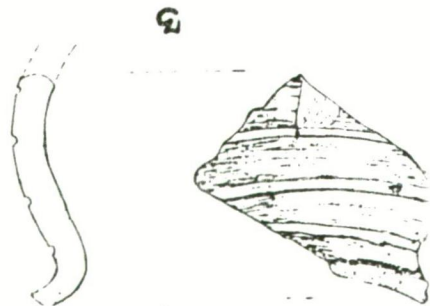
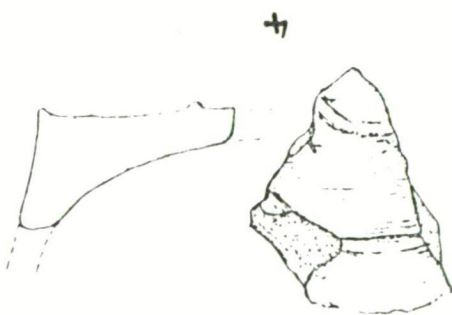
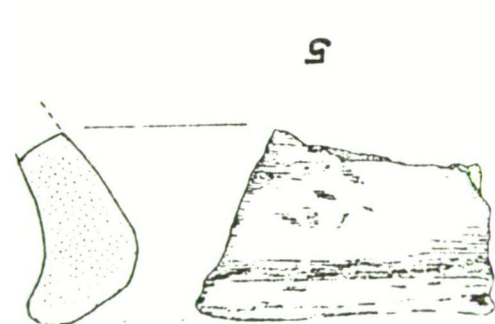
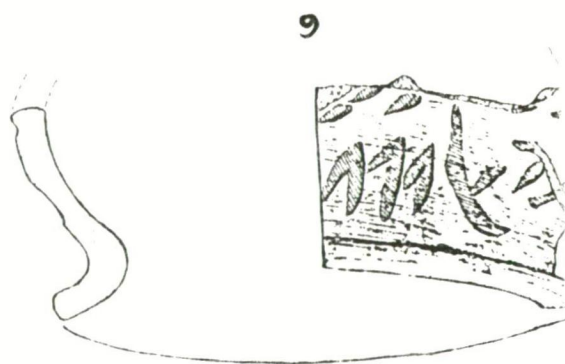
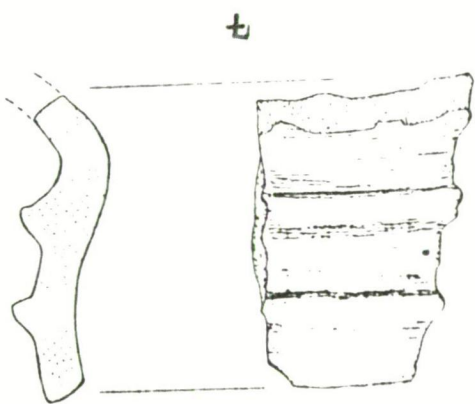
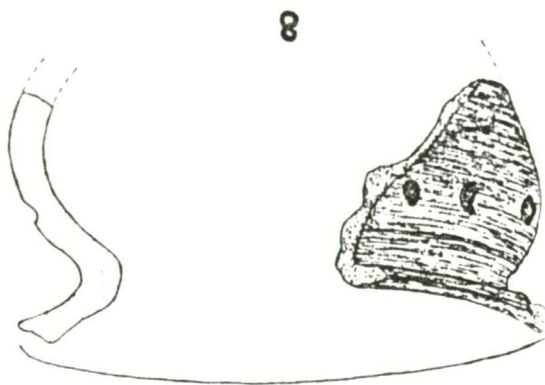
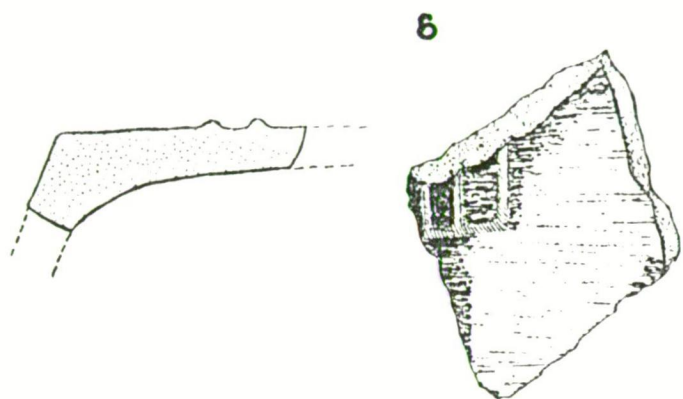
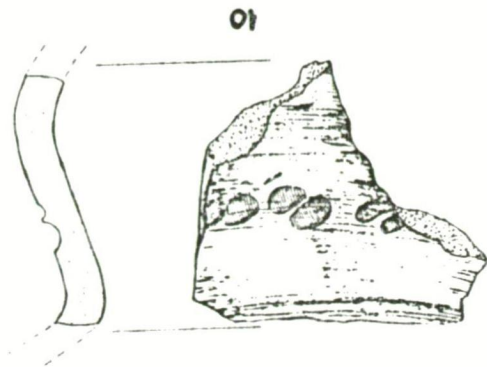
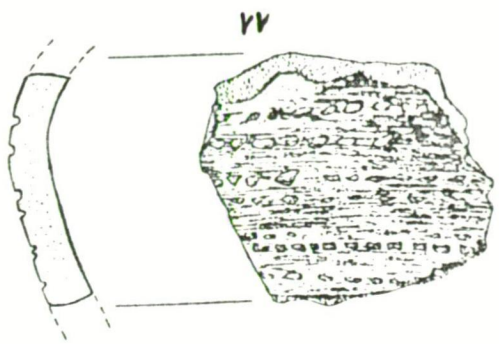

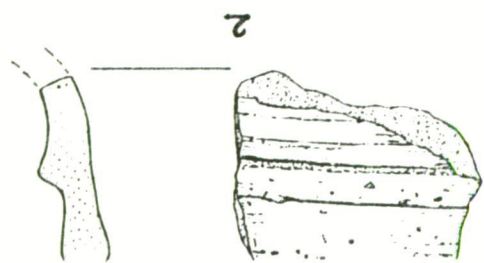
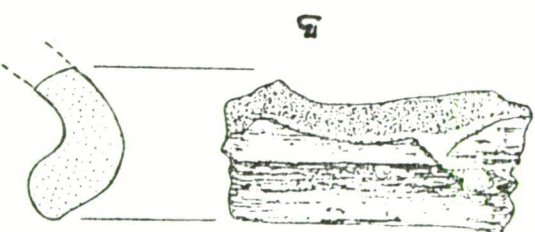
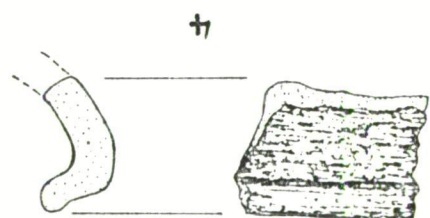
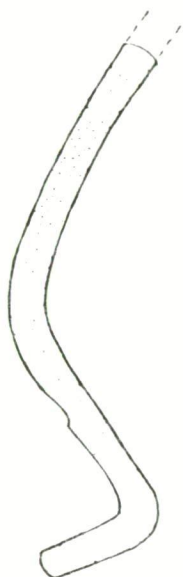
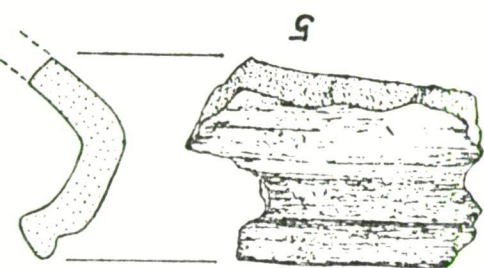
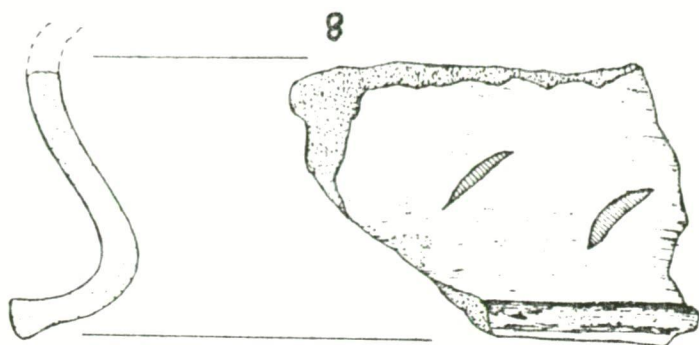
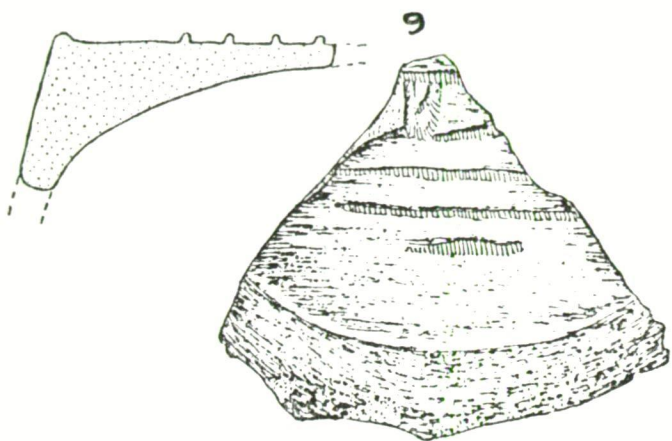
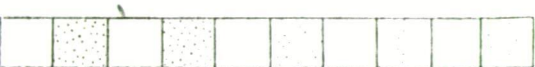
2

1

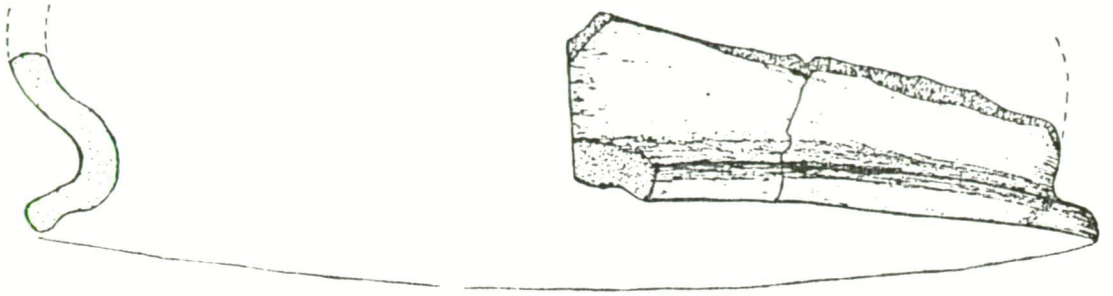

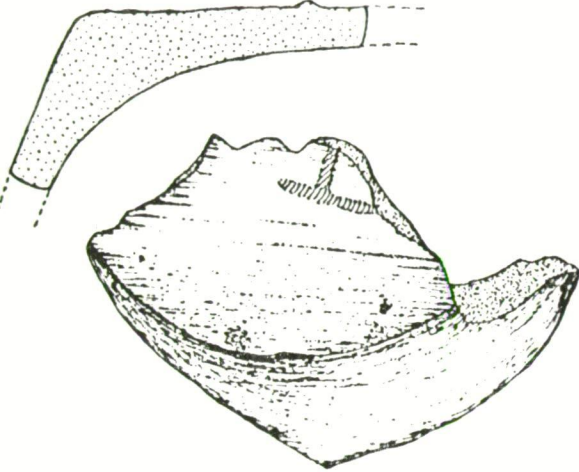

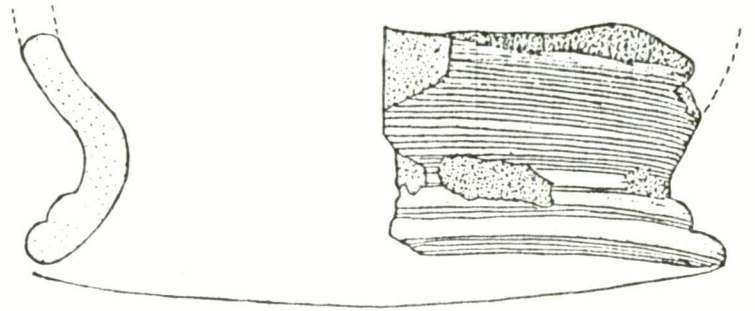
07

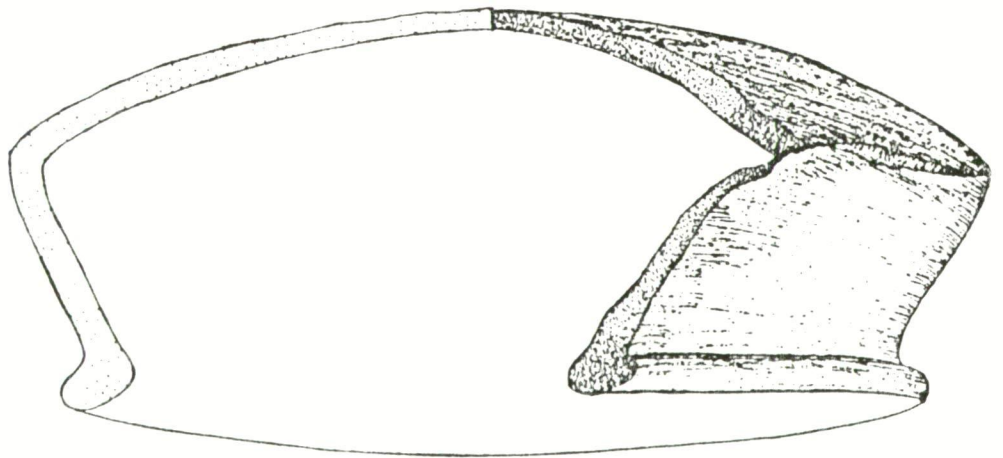
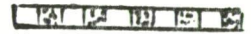
6

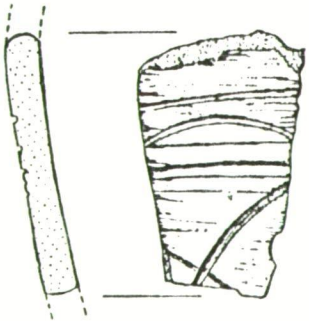
8

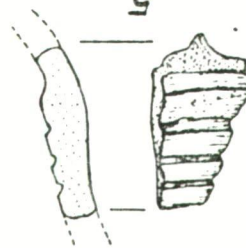
7

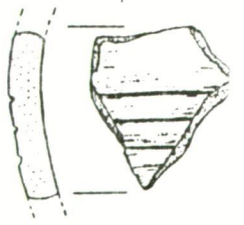
9

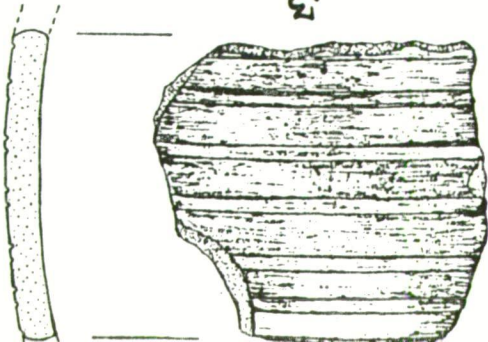
5

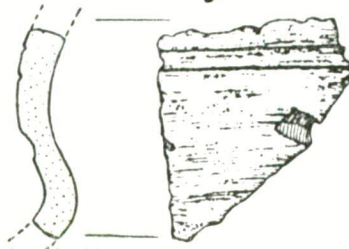
4

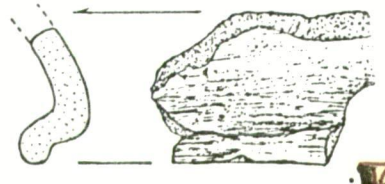
3

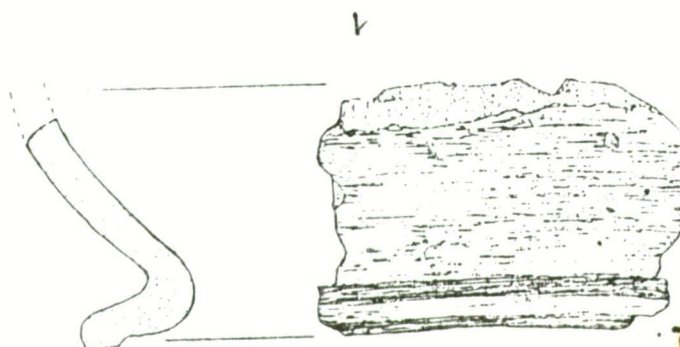
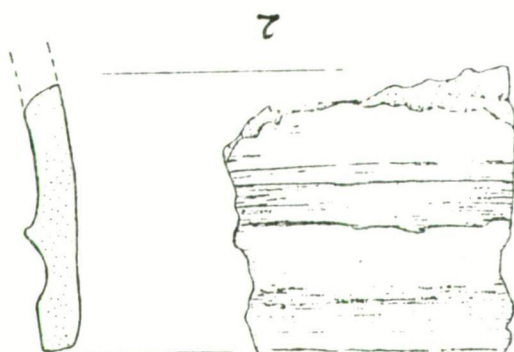
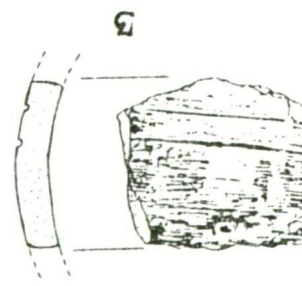
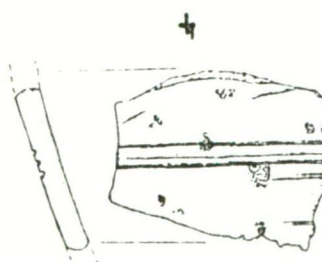
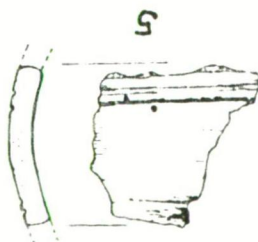
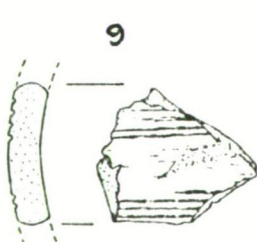
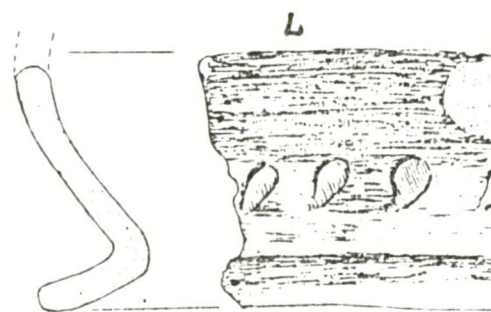
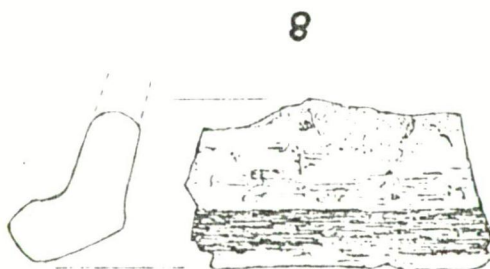
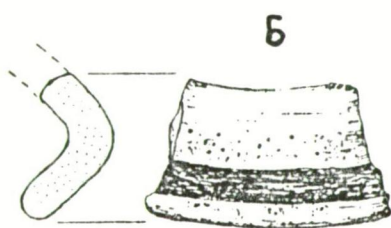
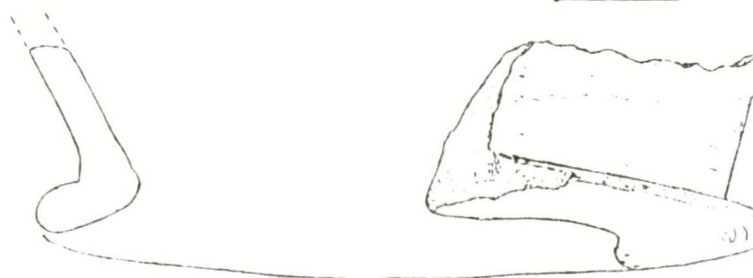
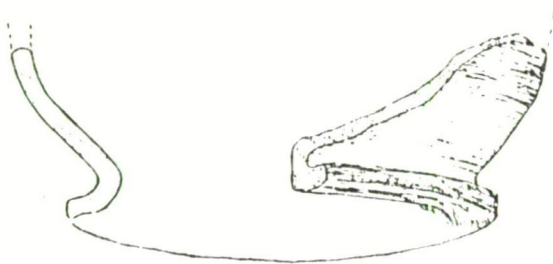
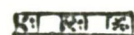
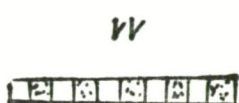
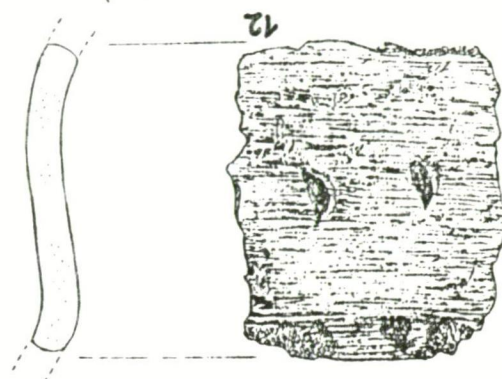
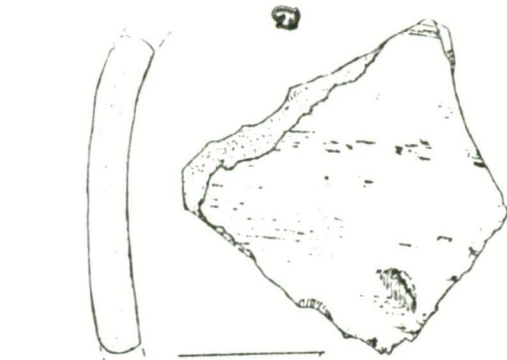
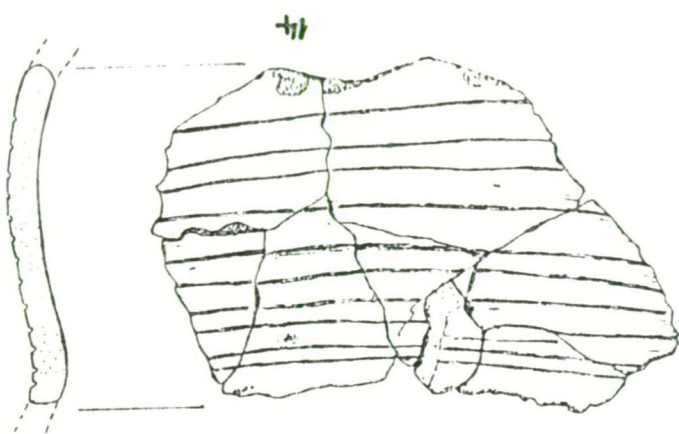

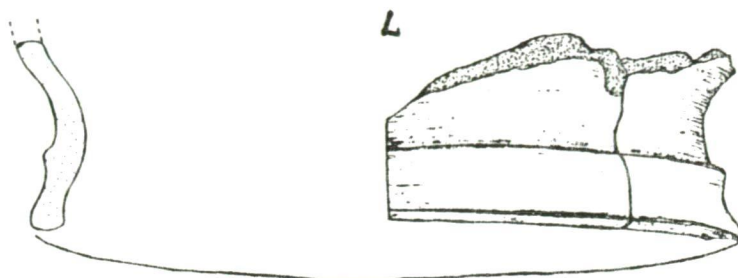
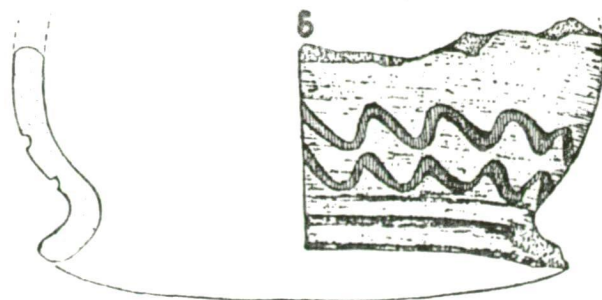
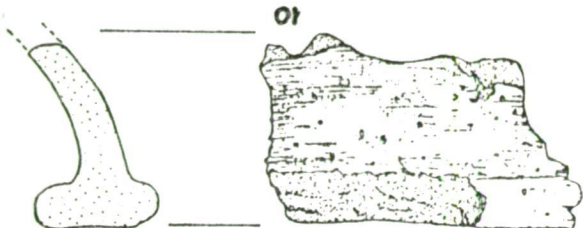
2

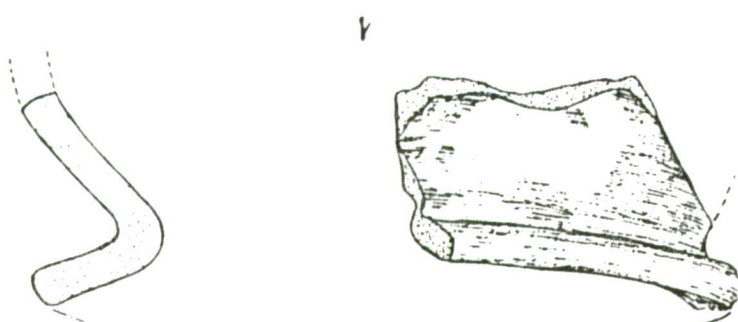
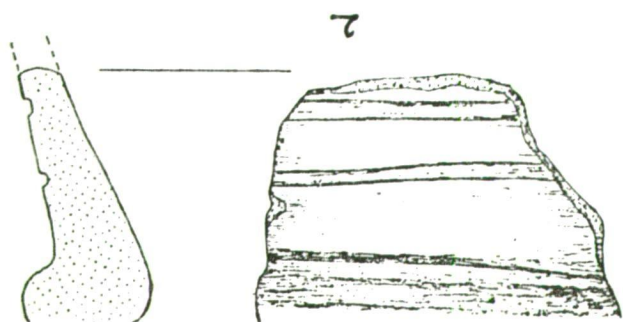
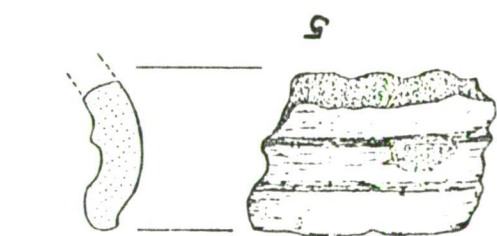
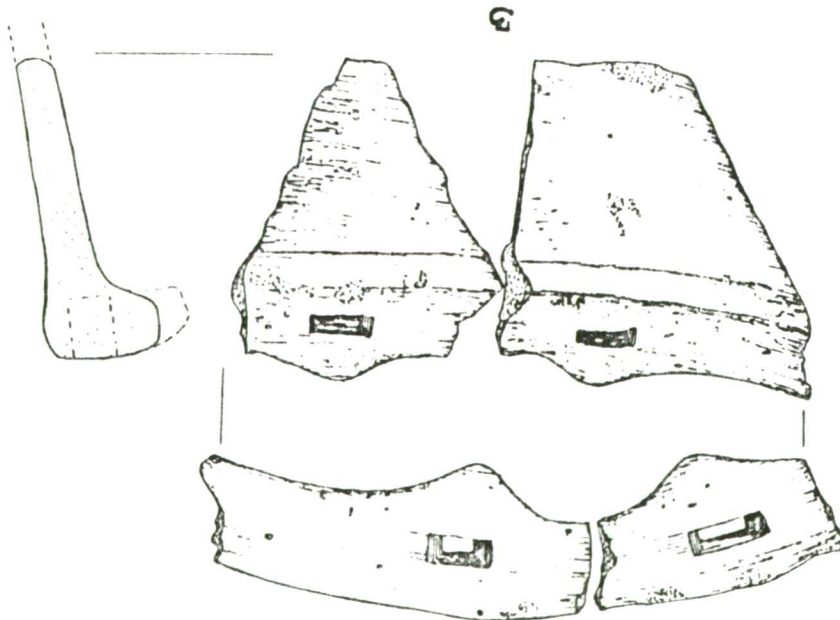
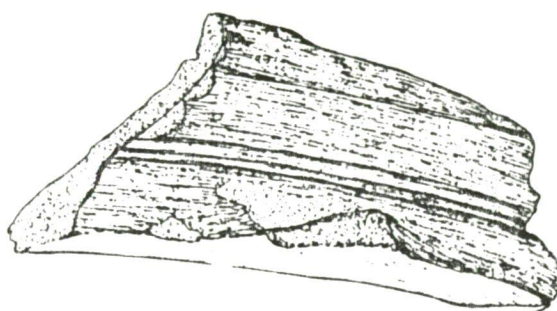
1

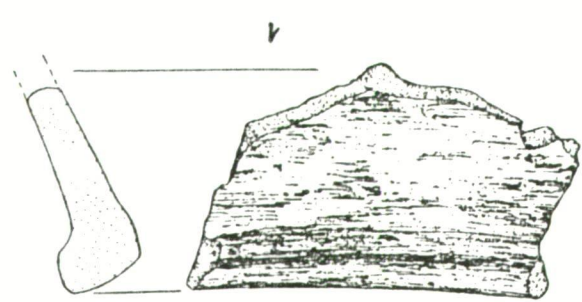
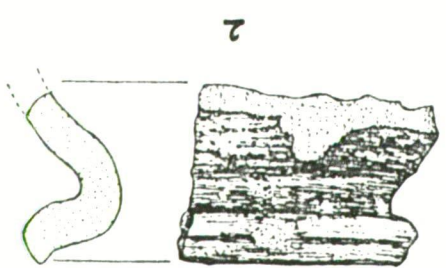
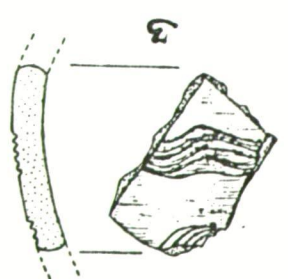
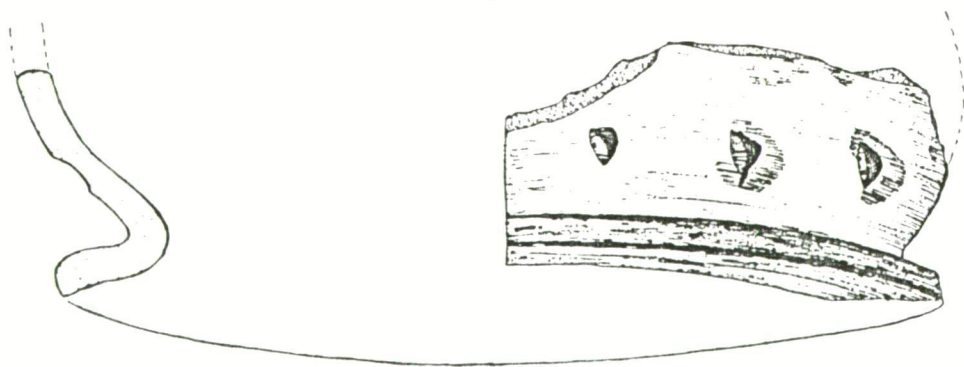
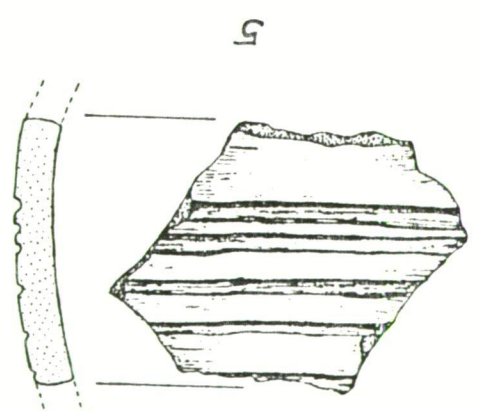
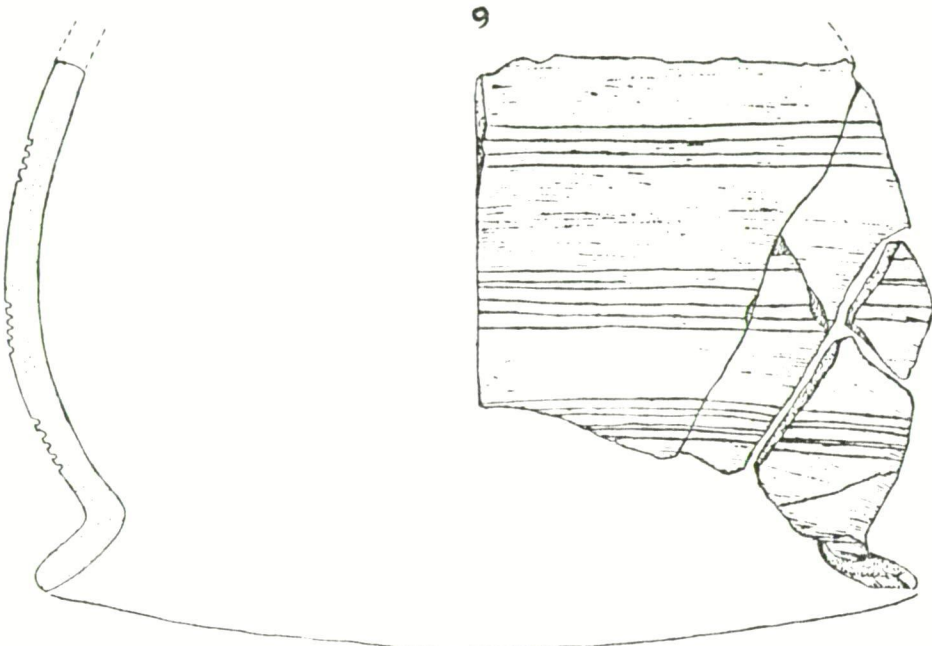
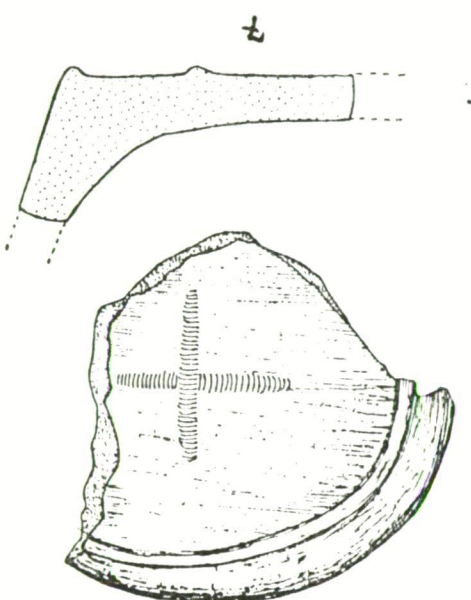
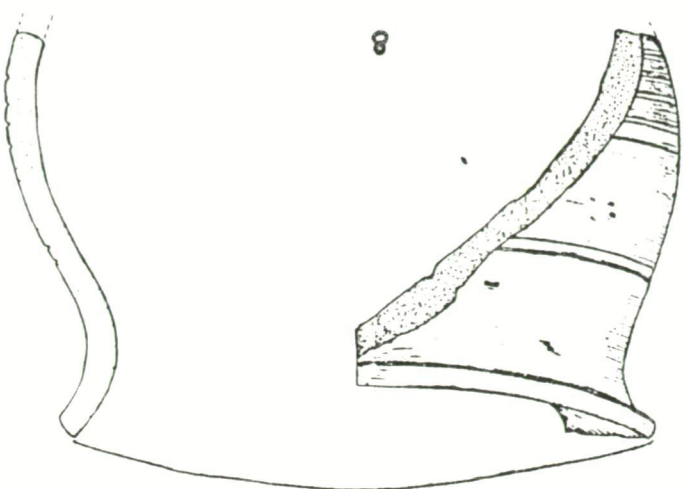
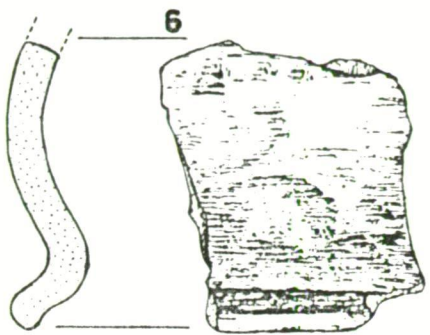

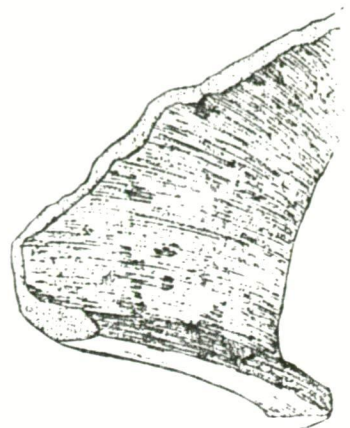
9

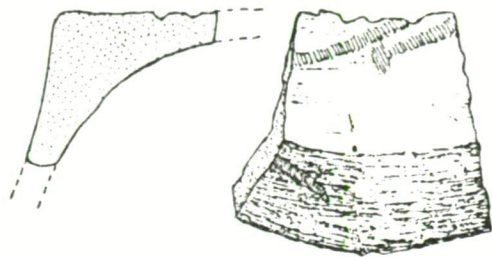

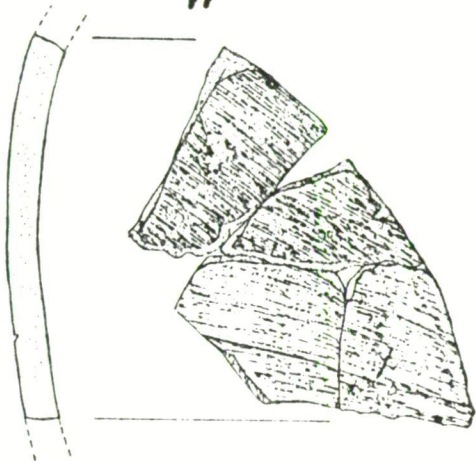
12

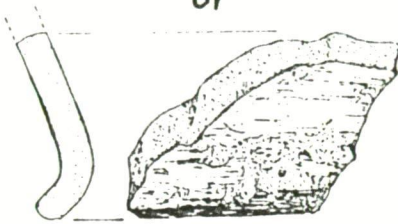
13

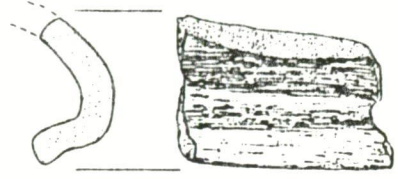
14

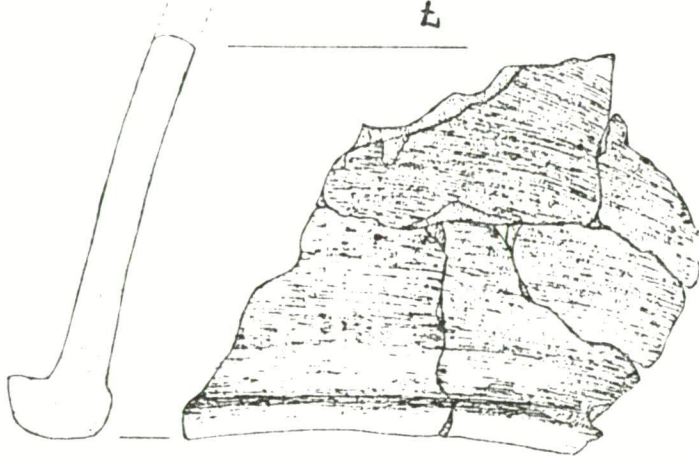
15

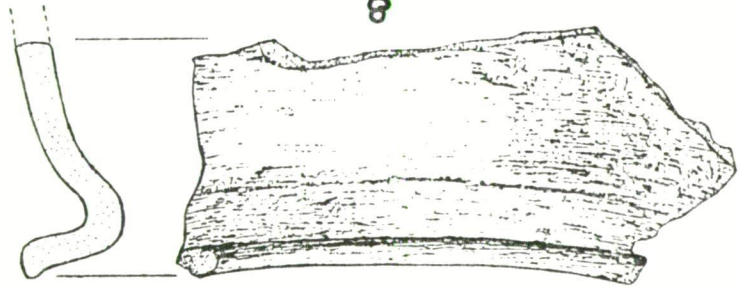
16

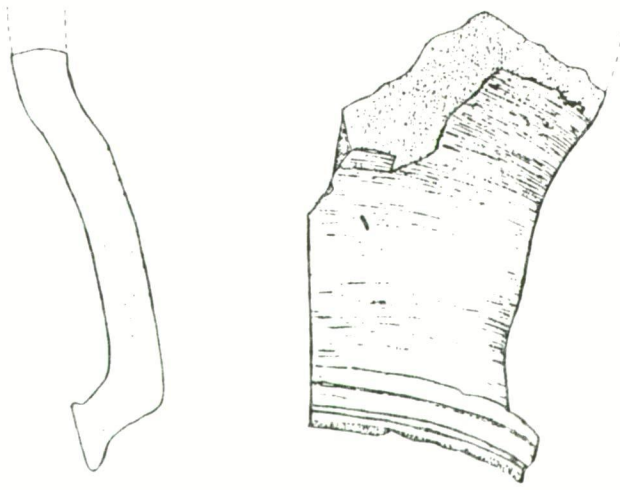
17

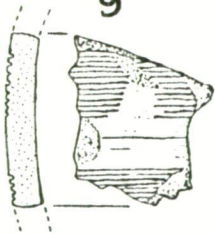
18

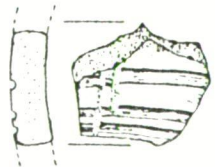
19

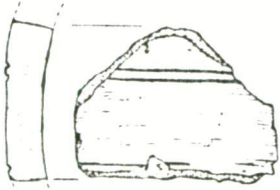
20

21

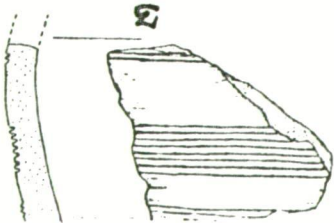
22

23

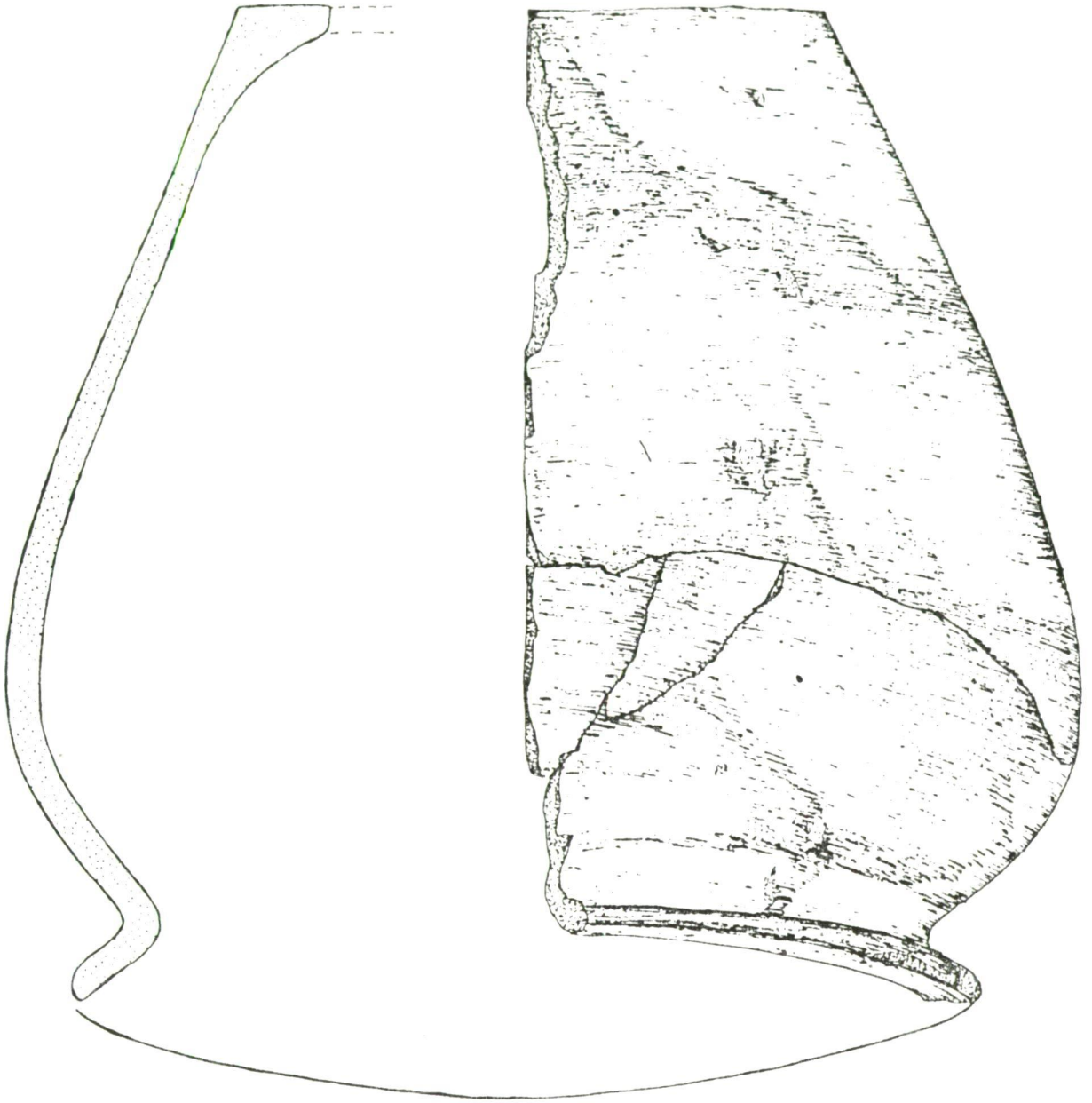

24

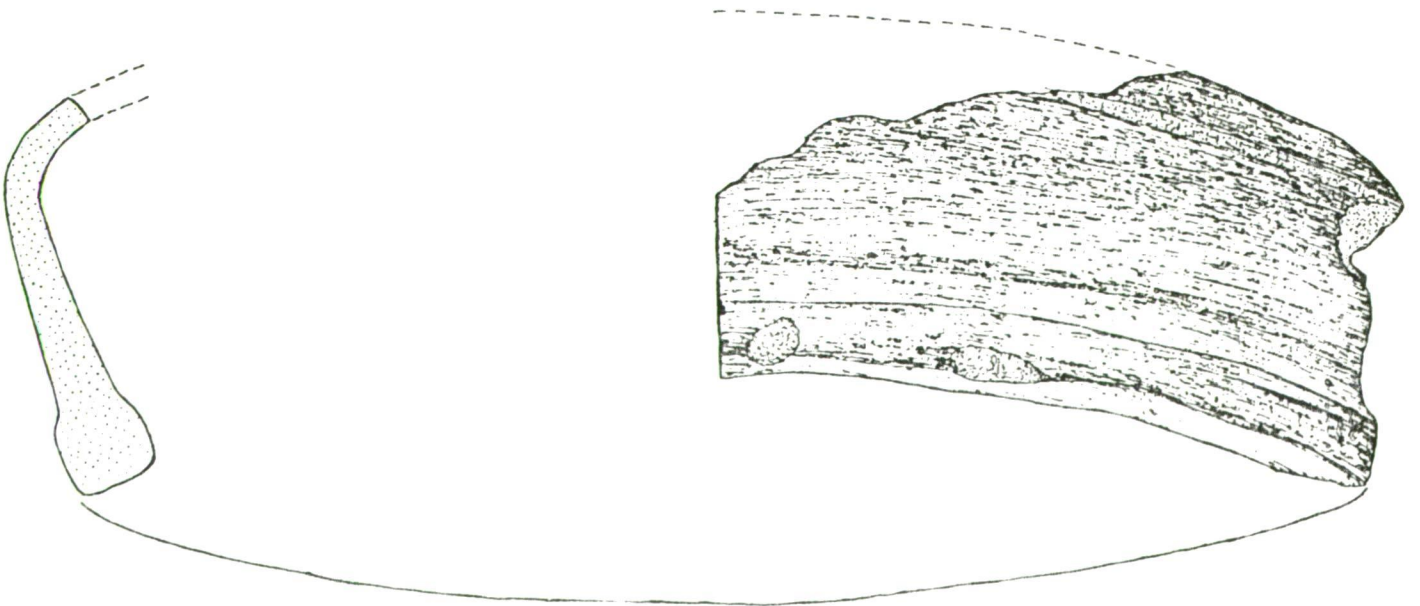

2

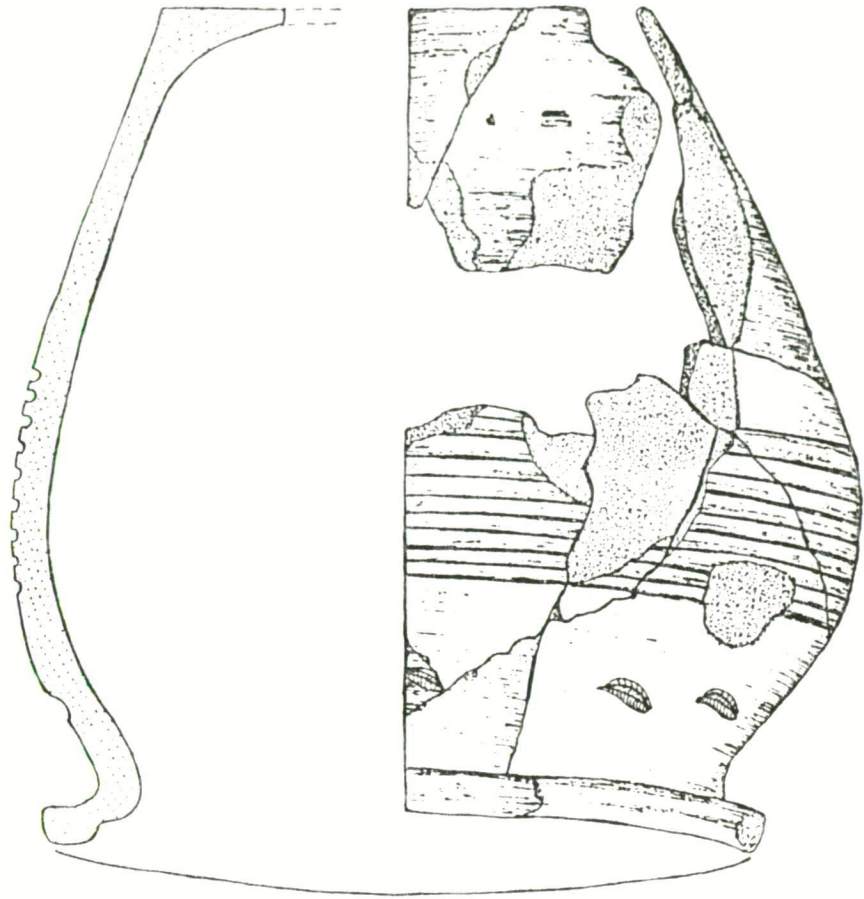

1

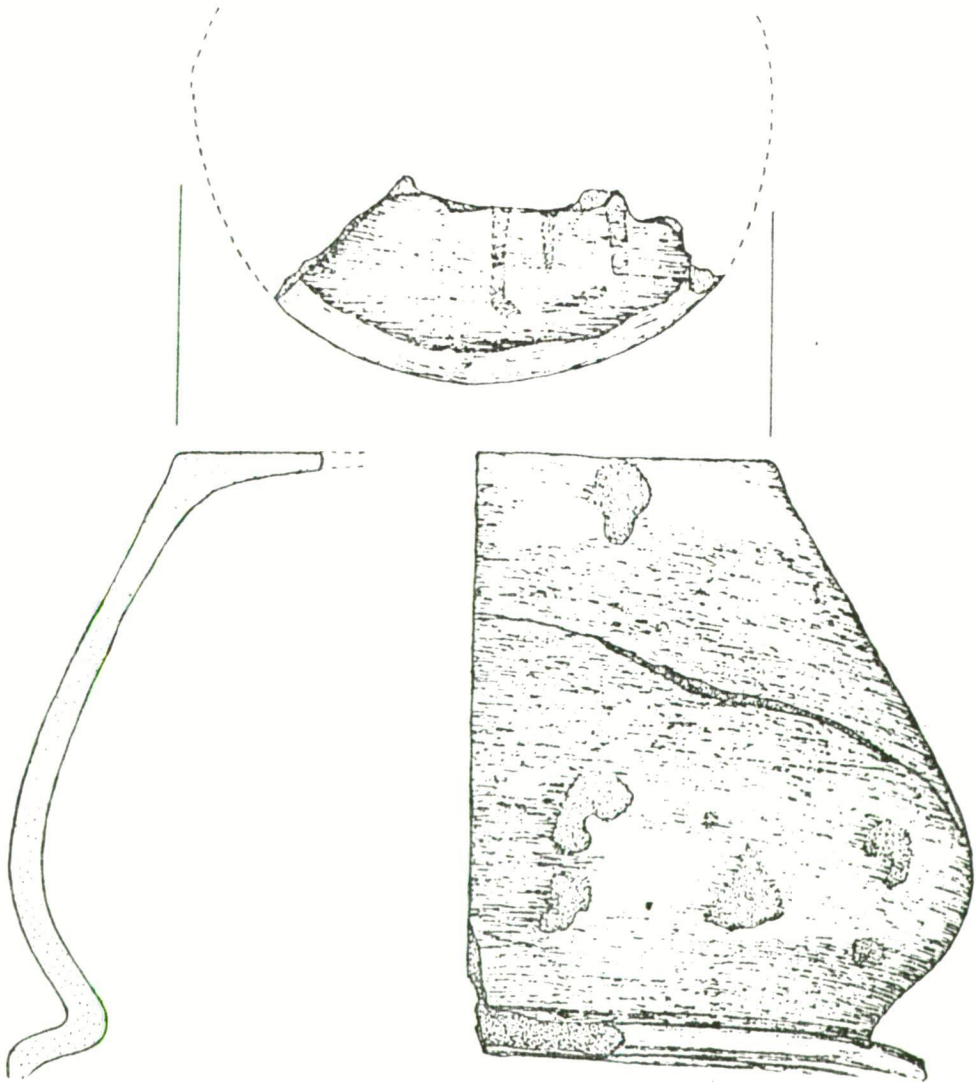

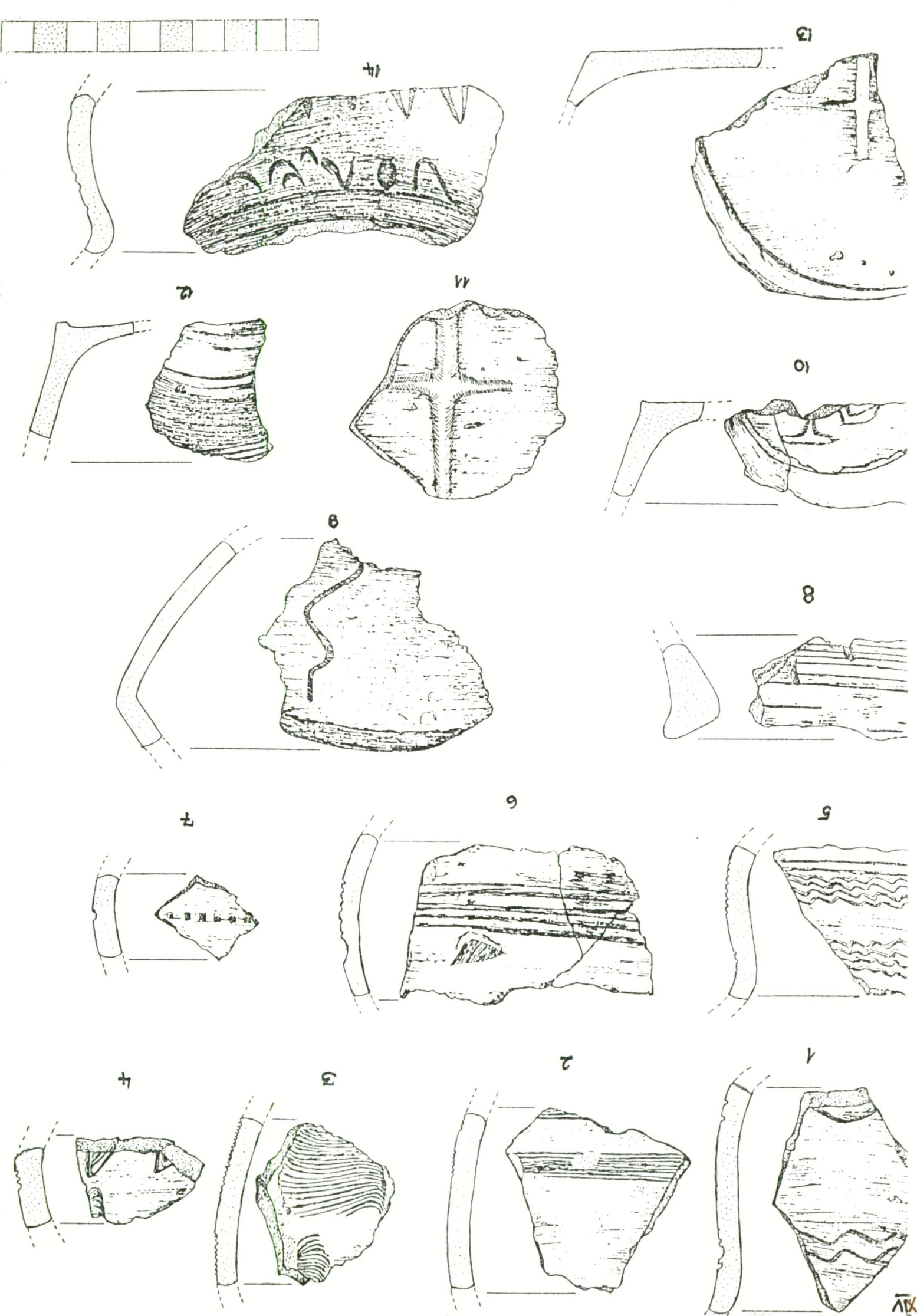

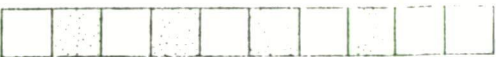
2

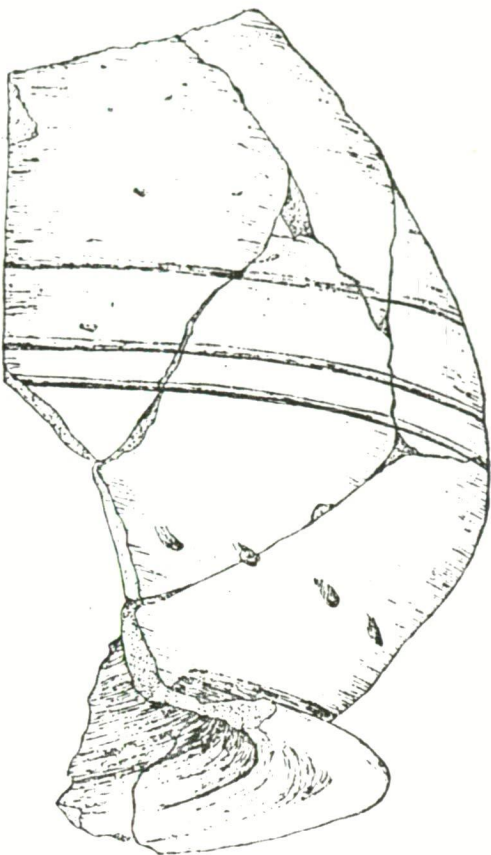
1

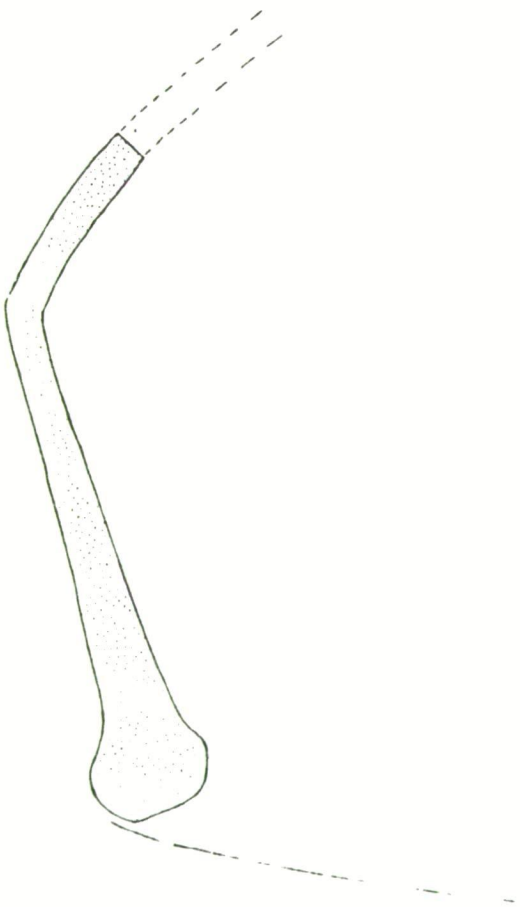
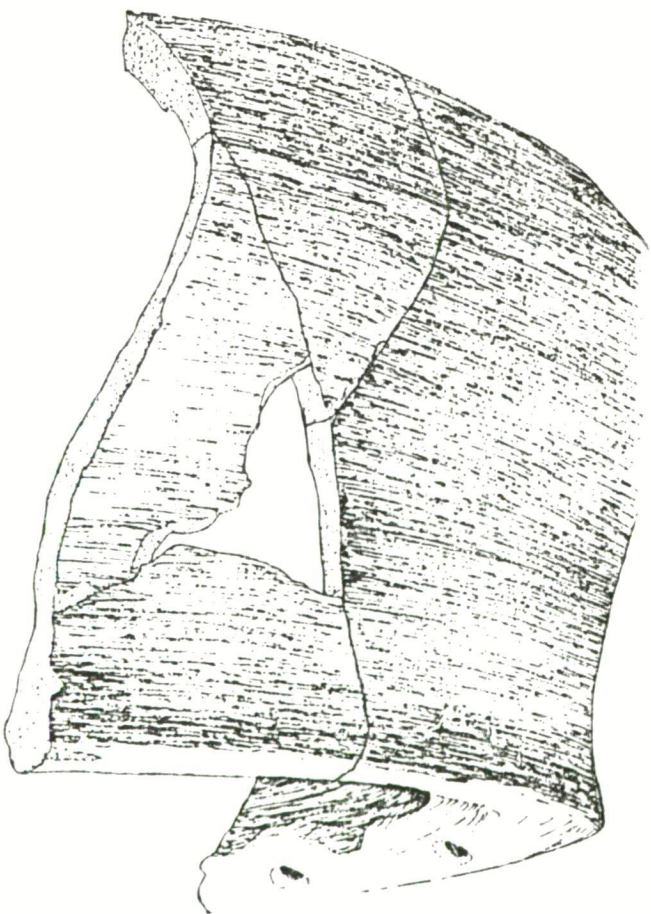

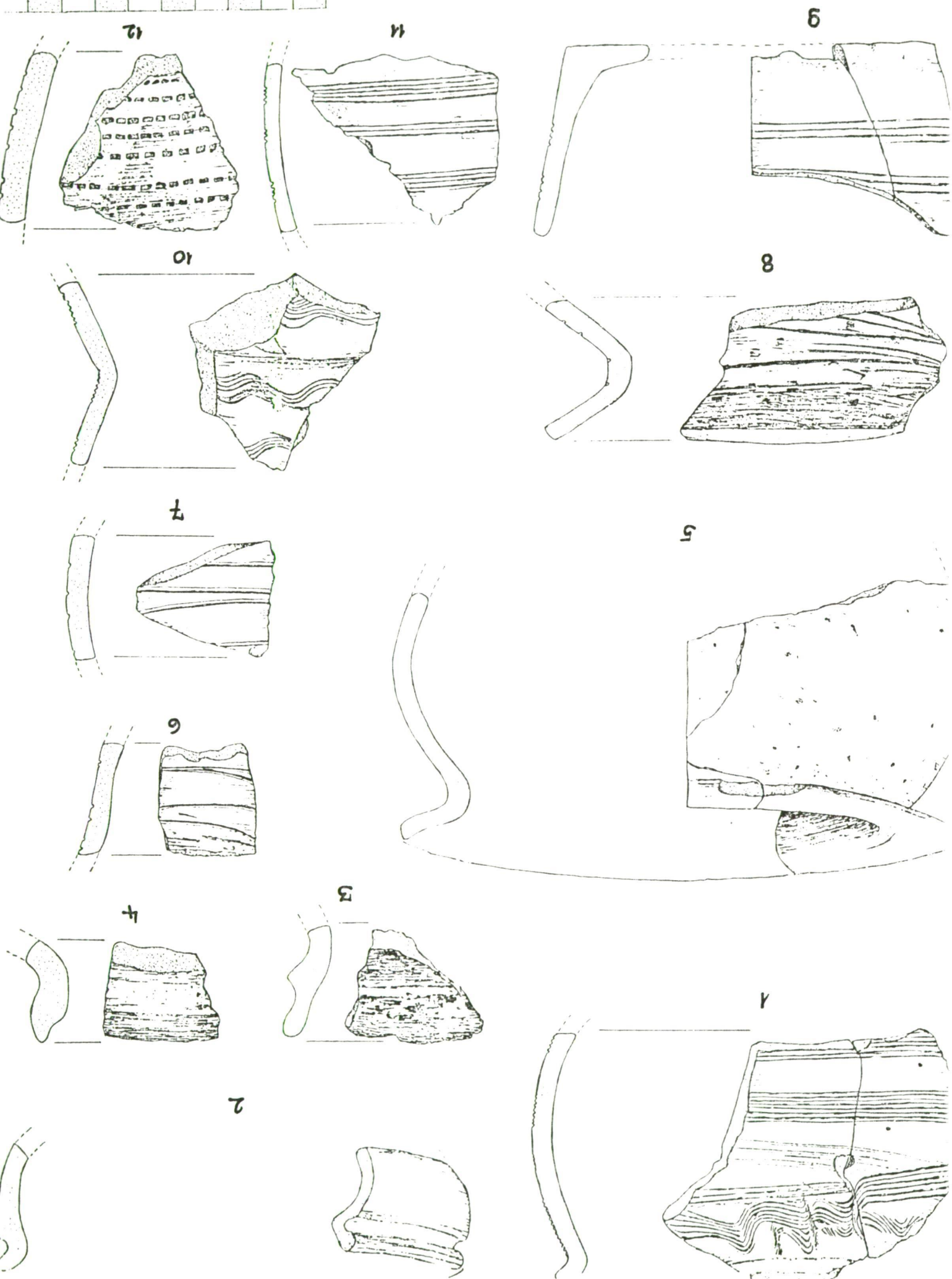

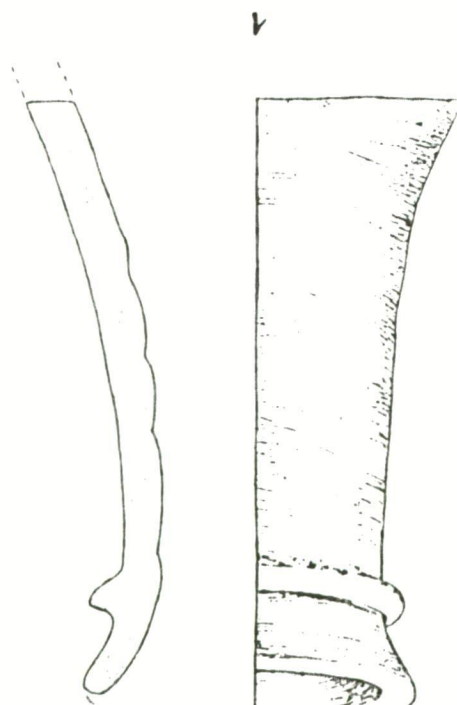
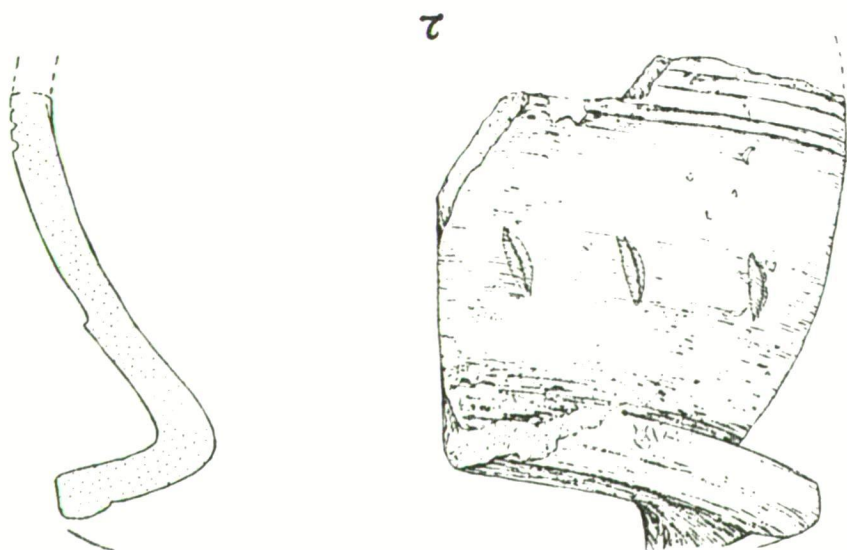
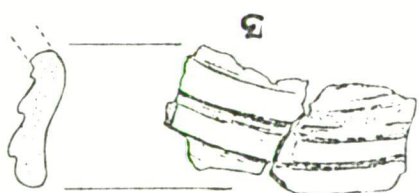
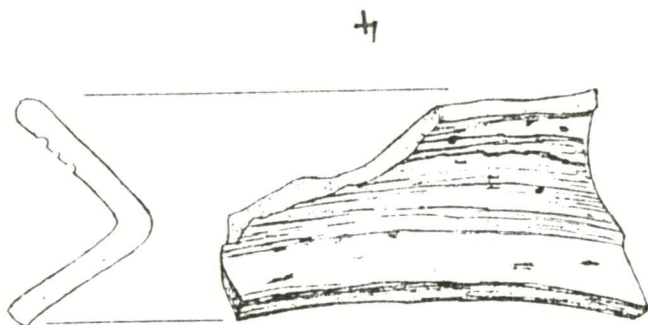
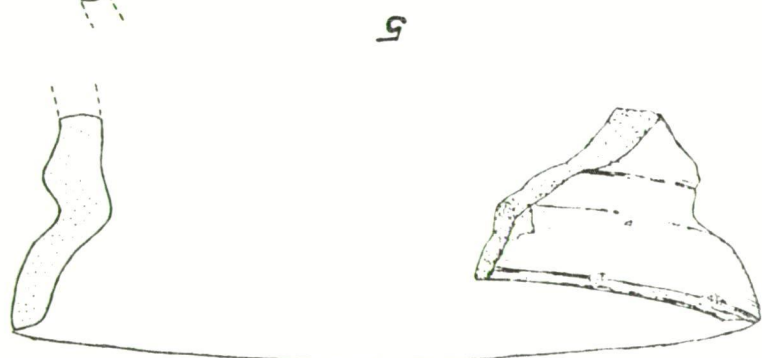
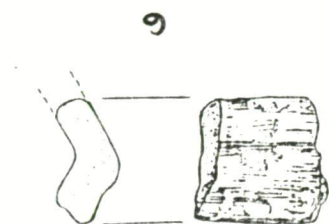
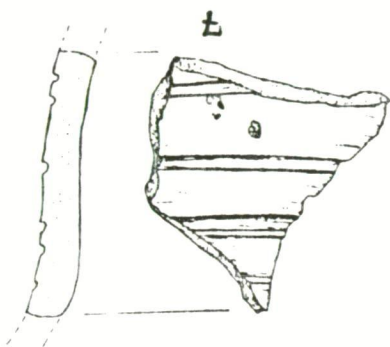
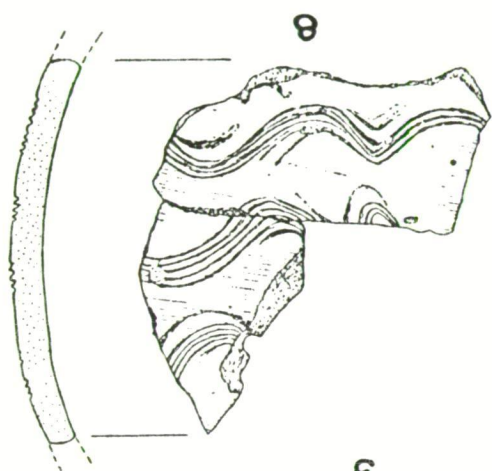
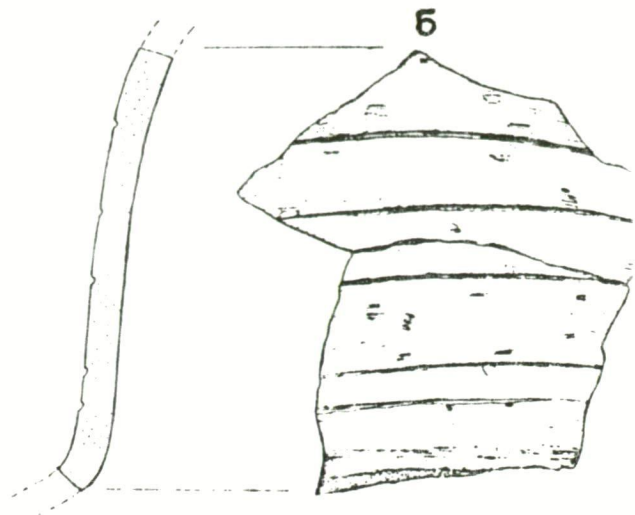
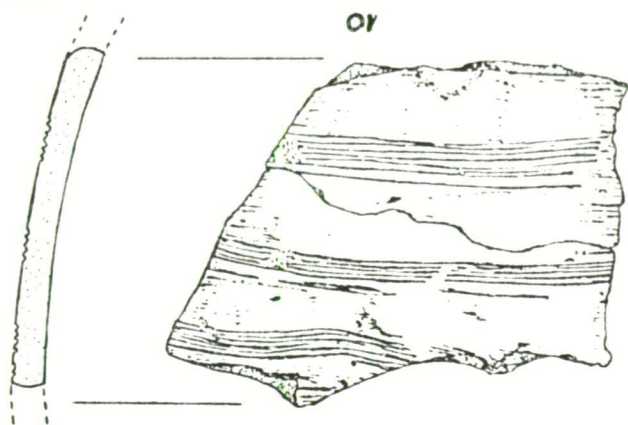
2

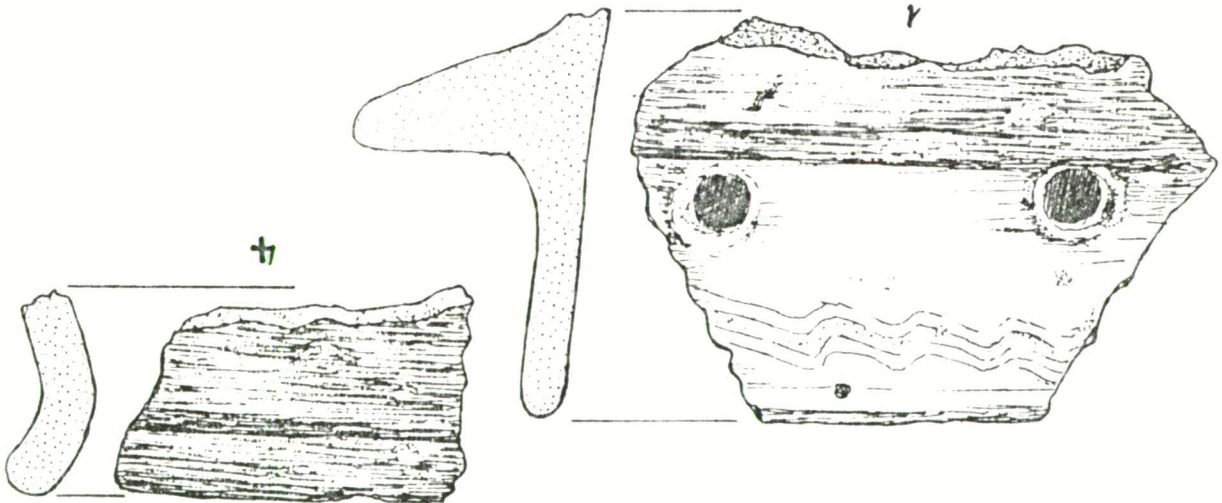
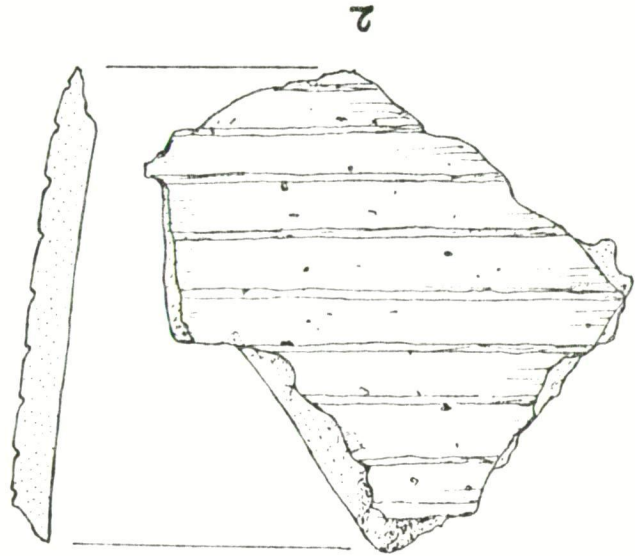
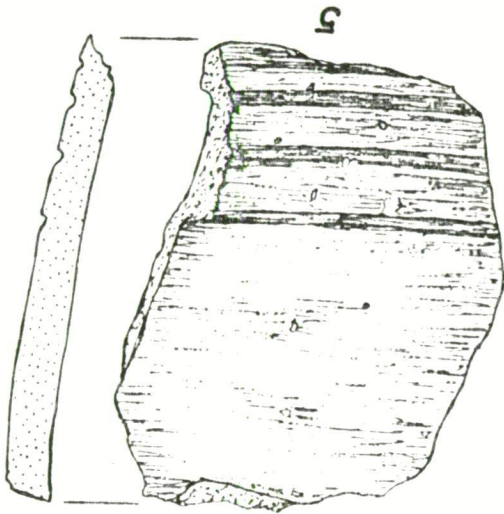
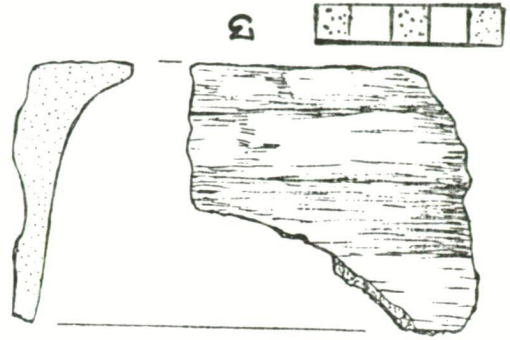
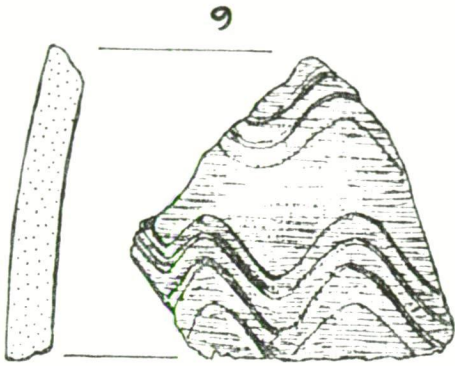

1

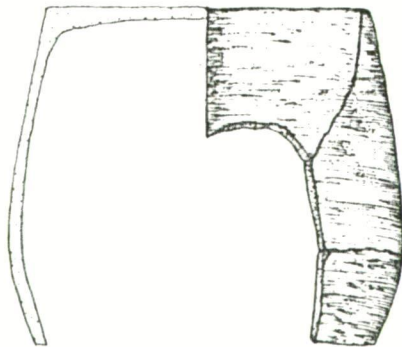
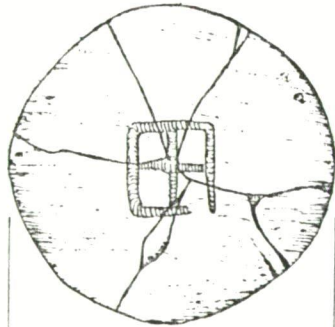

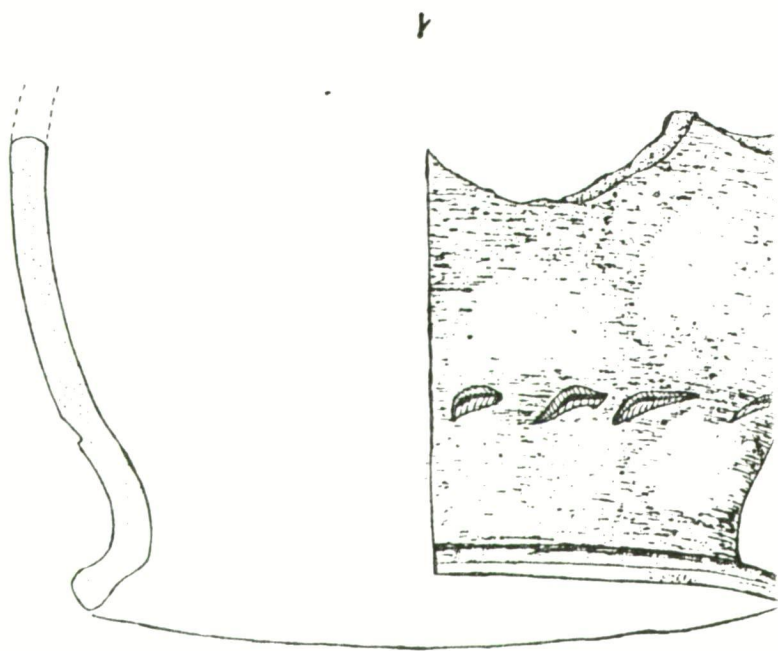
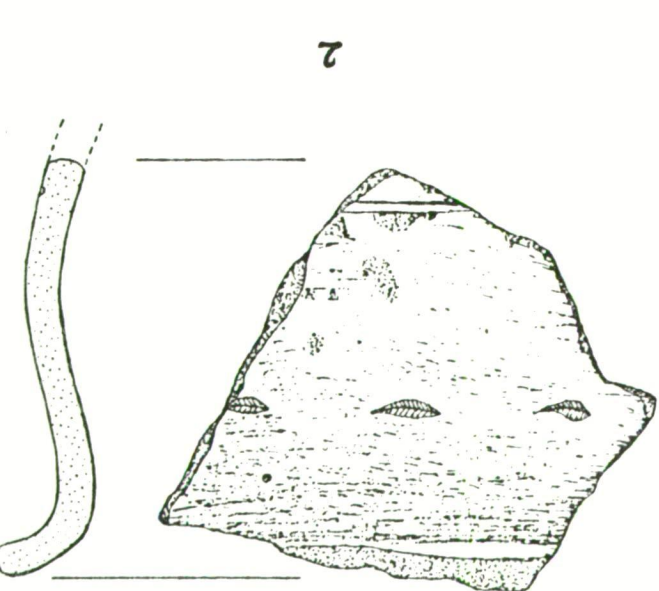
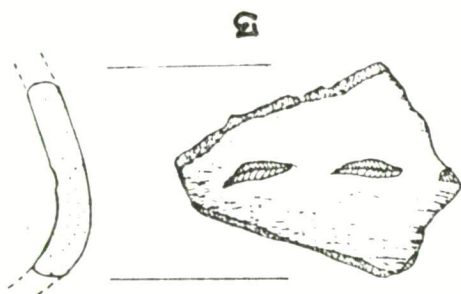
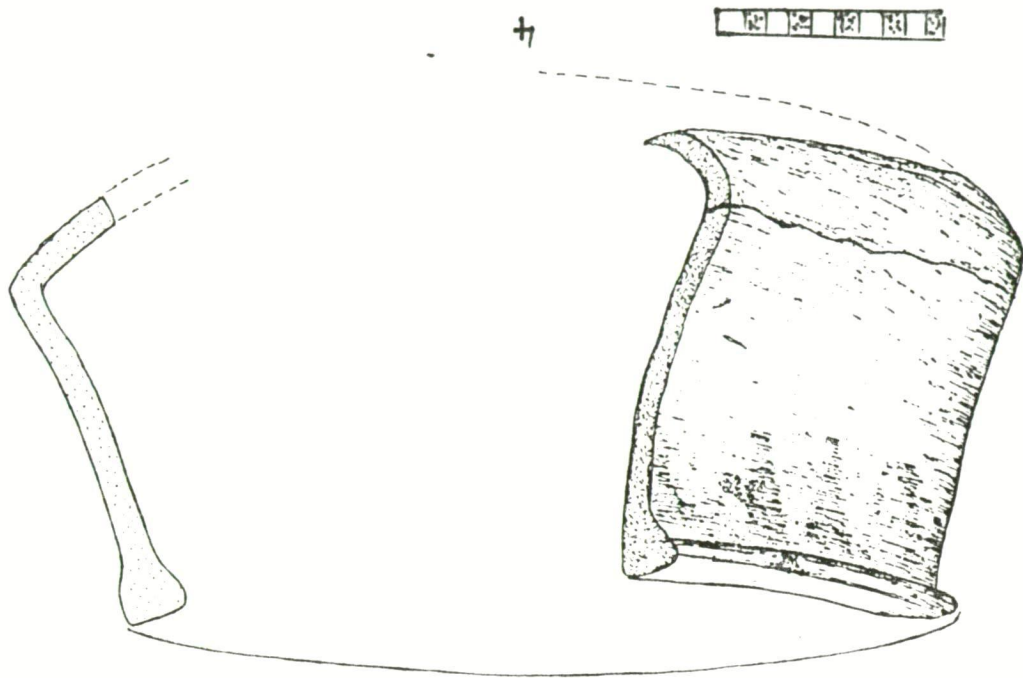

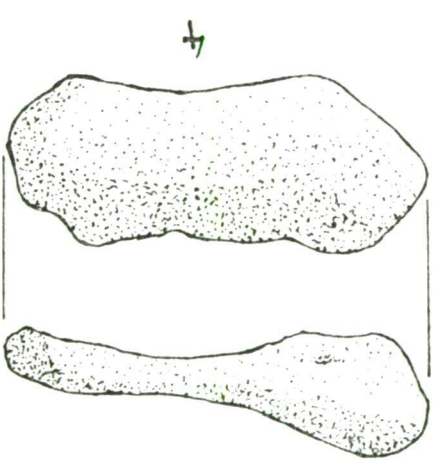
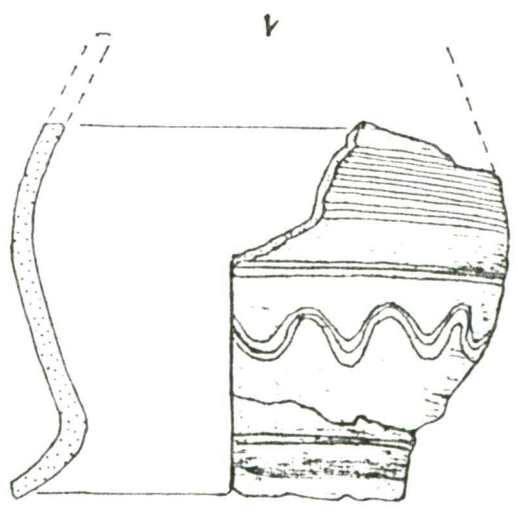
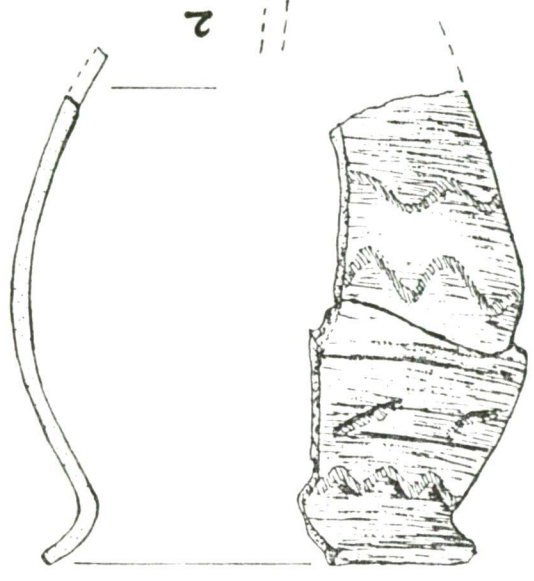
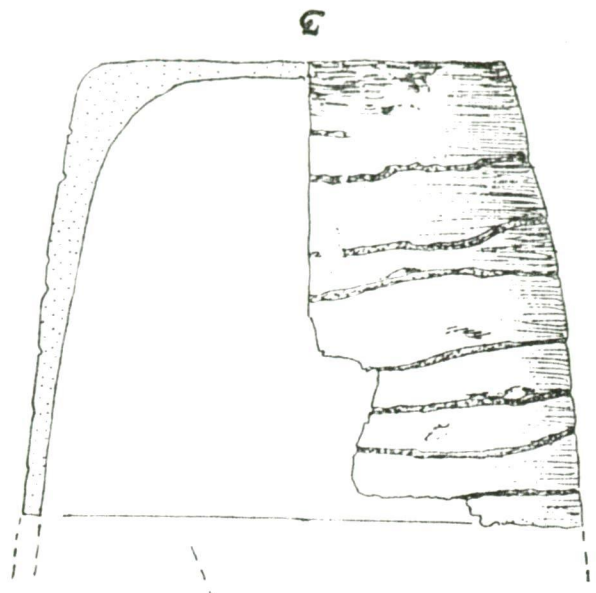
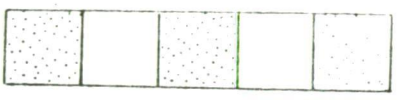

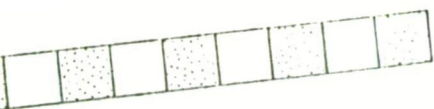
M = 1:4

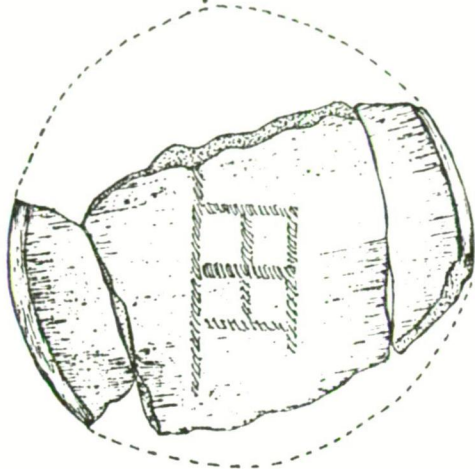

M = 1.2

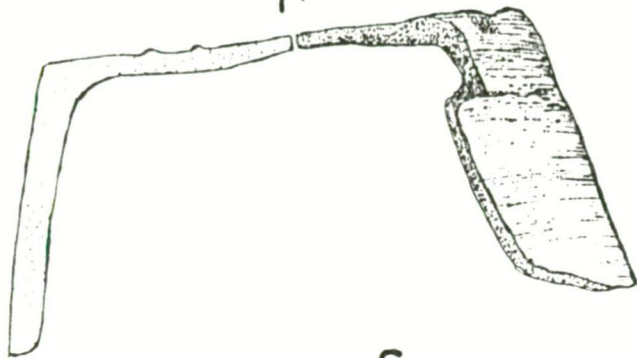

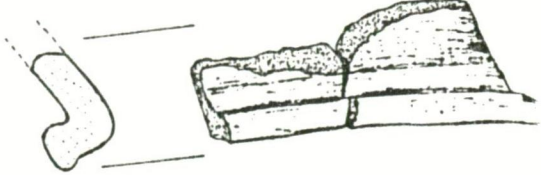
9/4

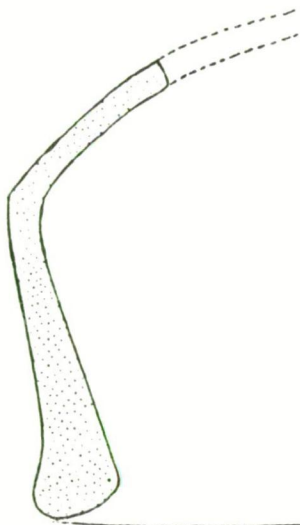
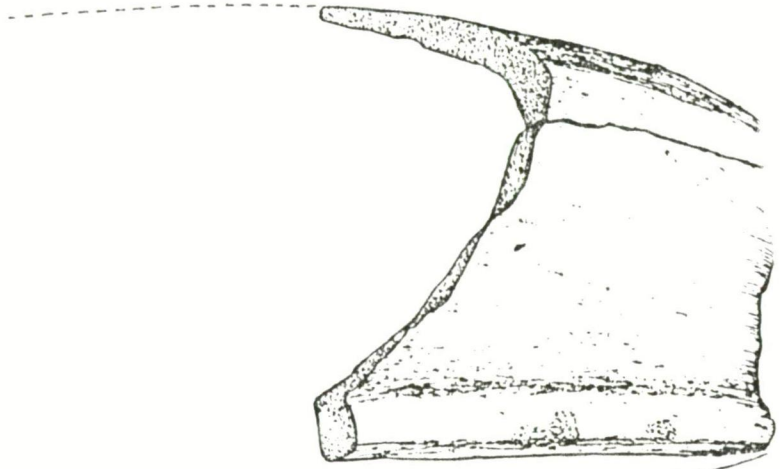
4/0

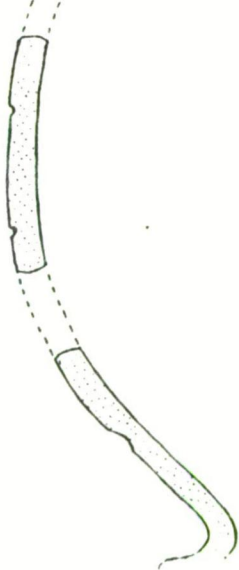
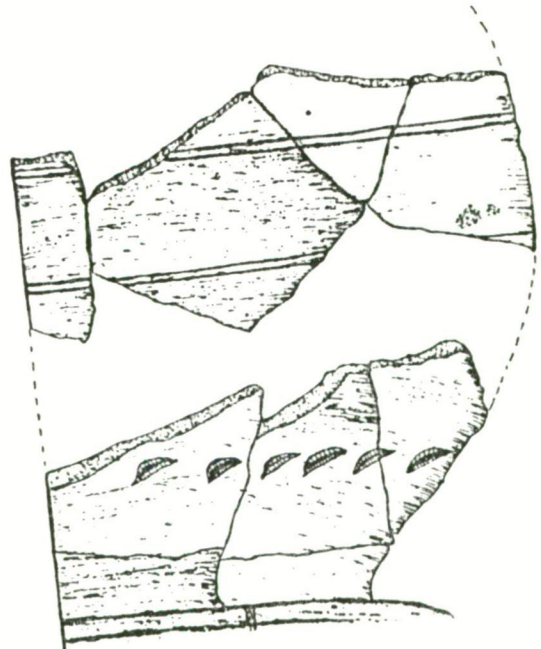
2

2

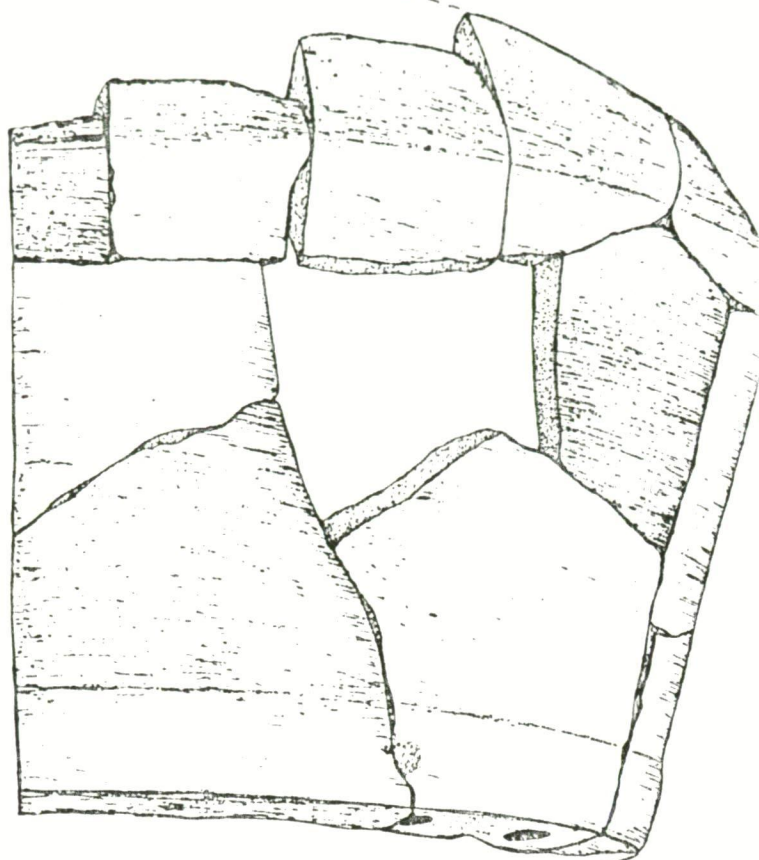
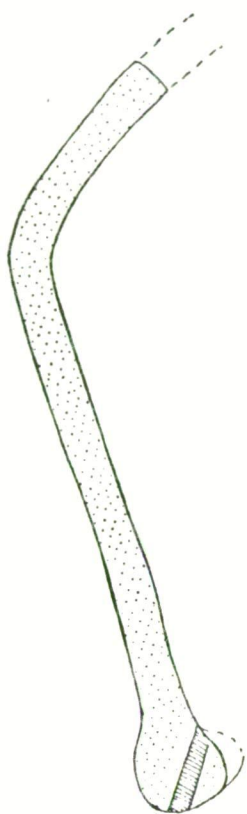

1

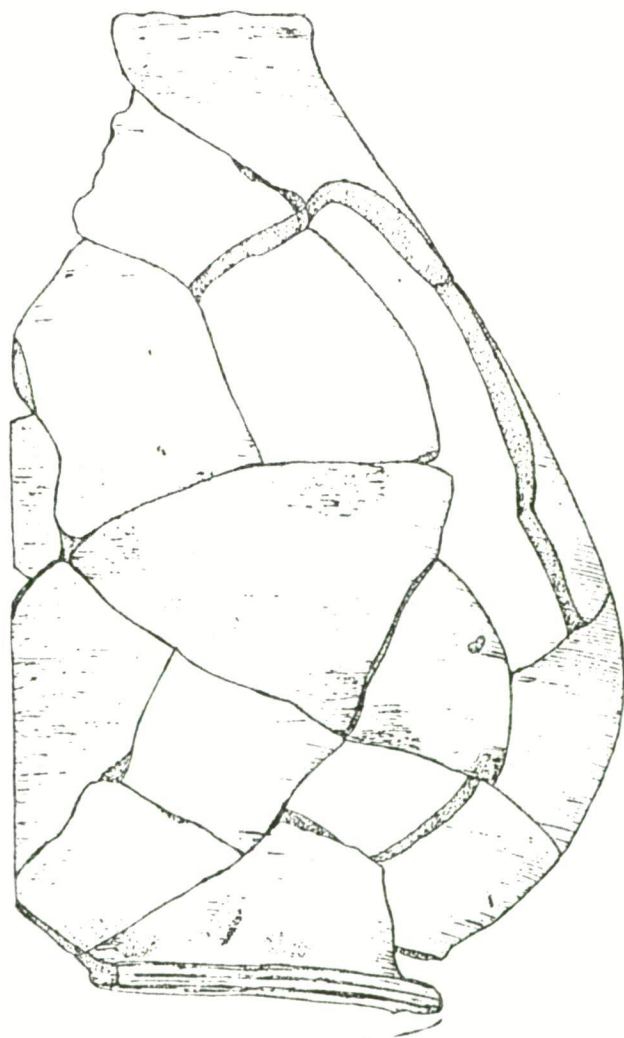
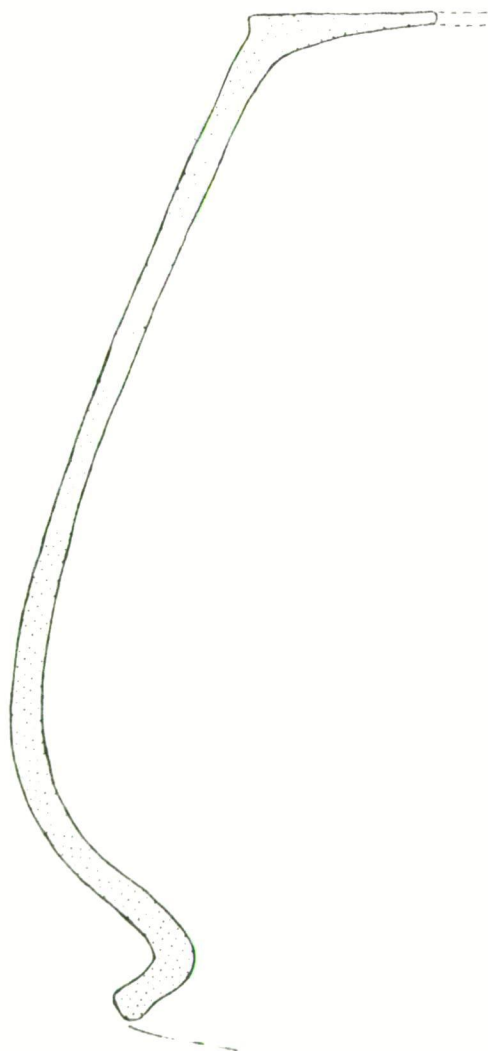

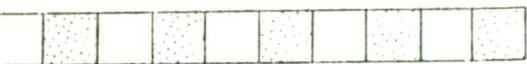

2

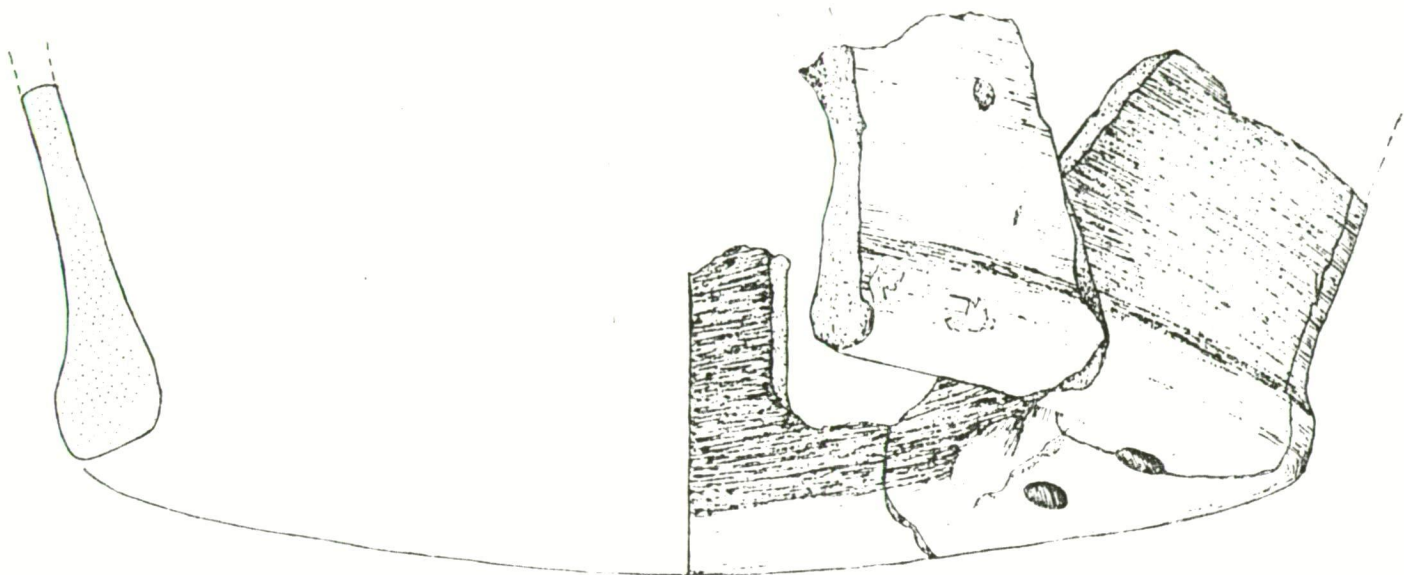

1

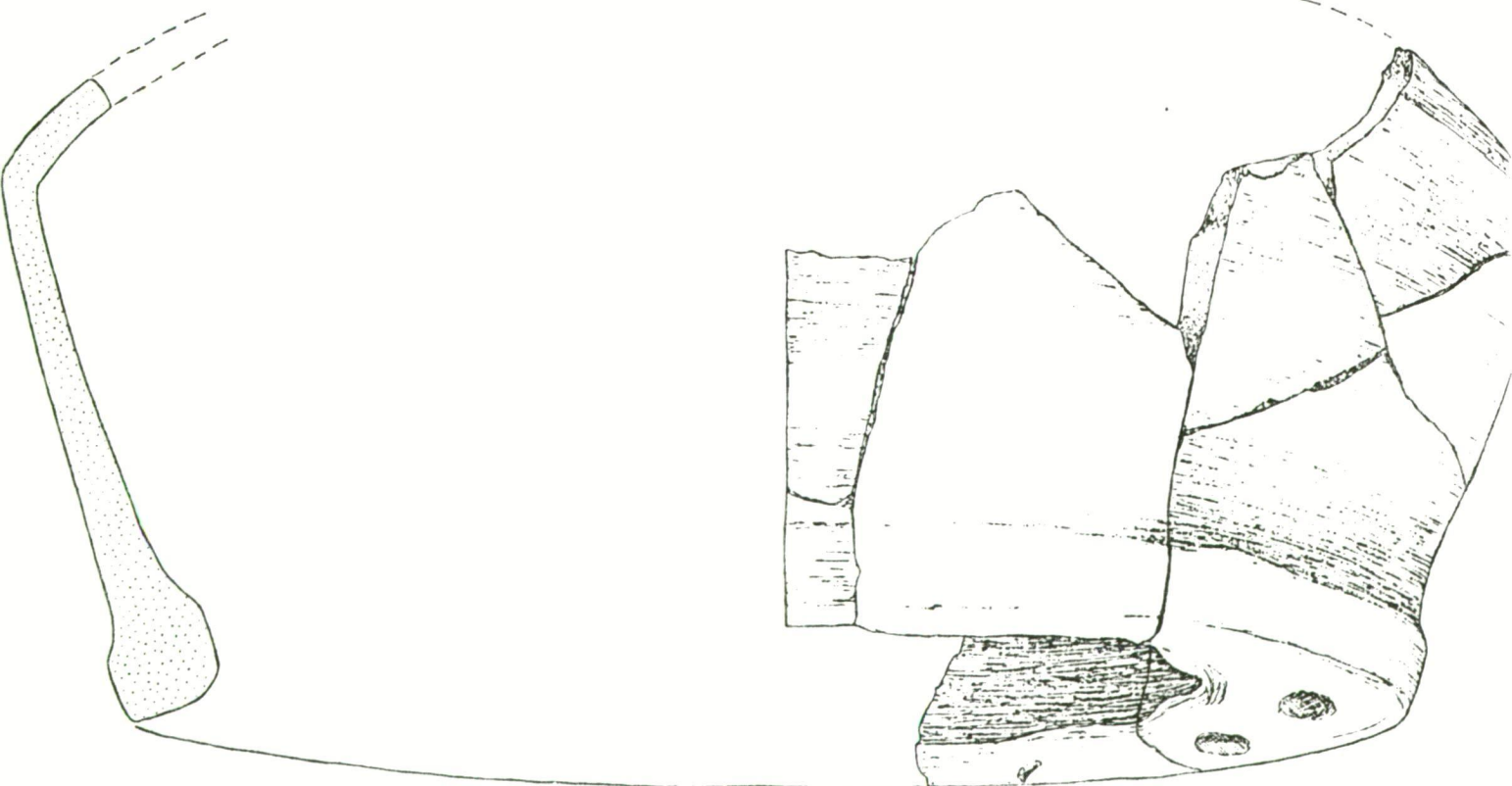

2

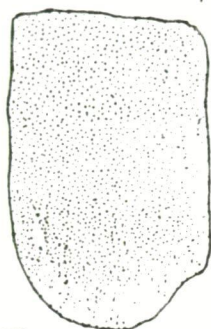
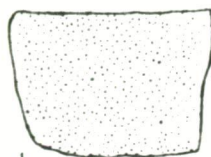

1

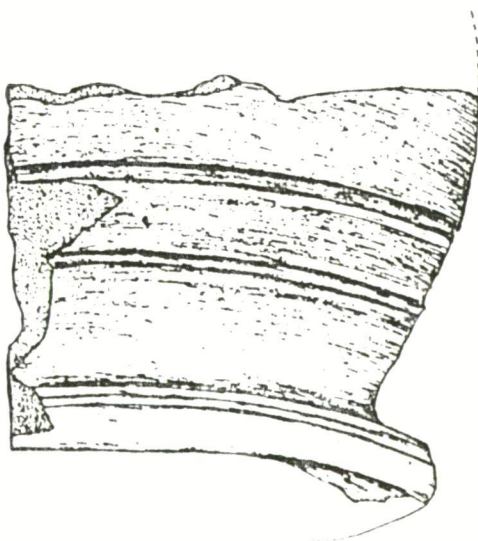

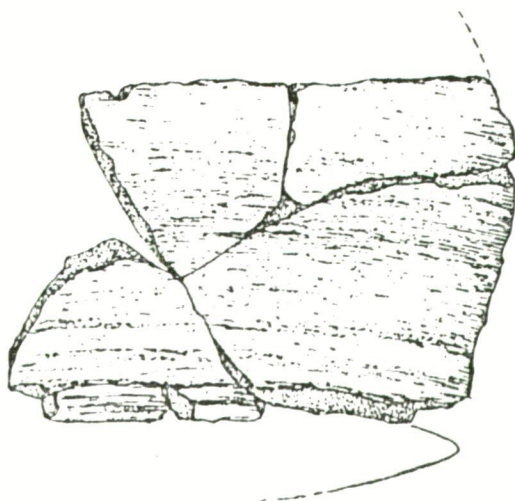
5

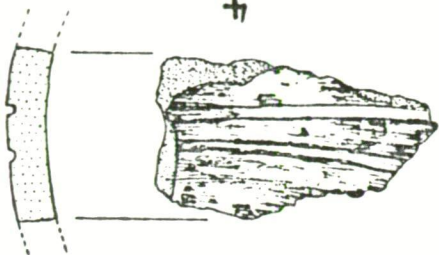
2

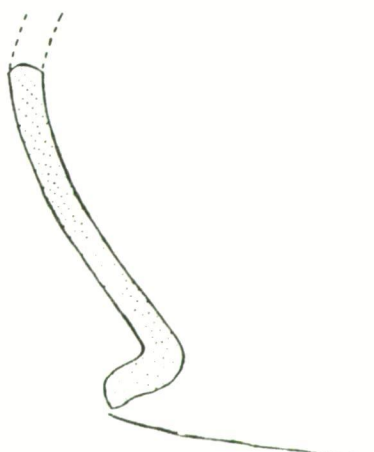
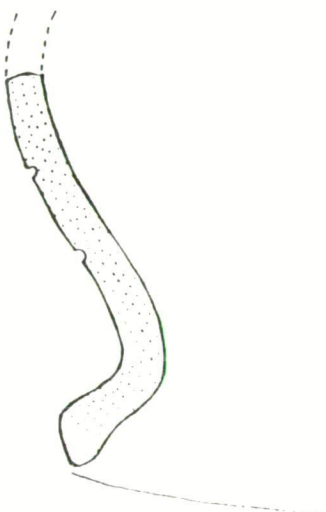
1

4

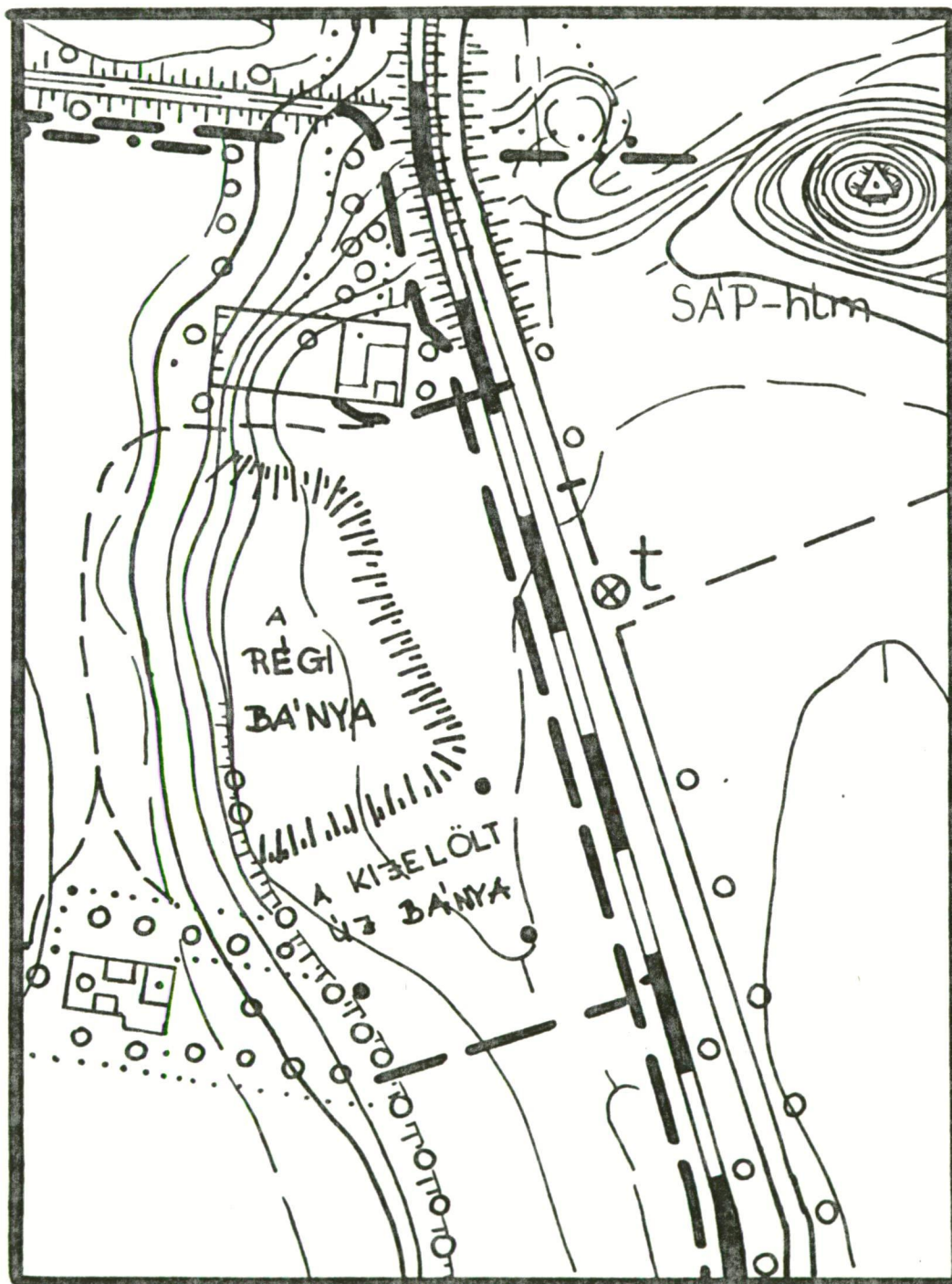
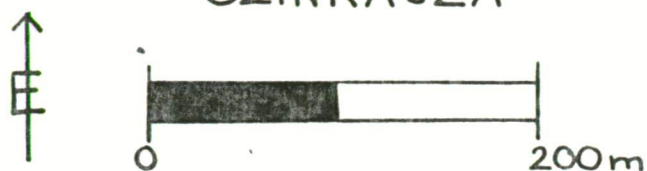

3

SZEGVÁR - KONTRAPART

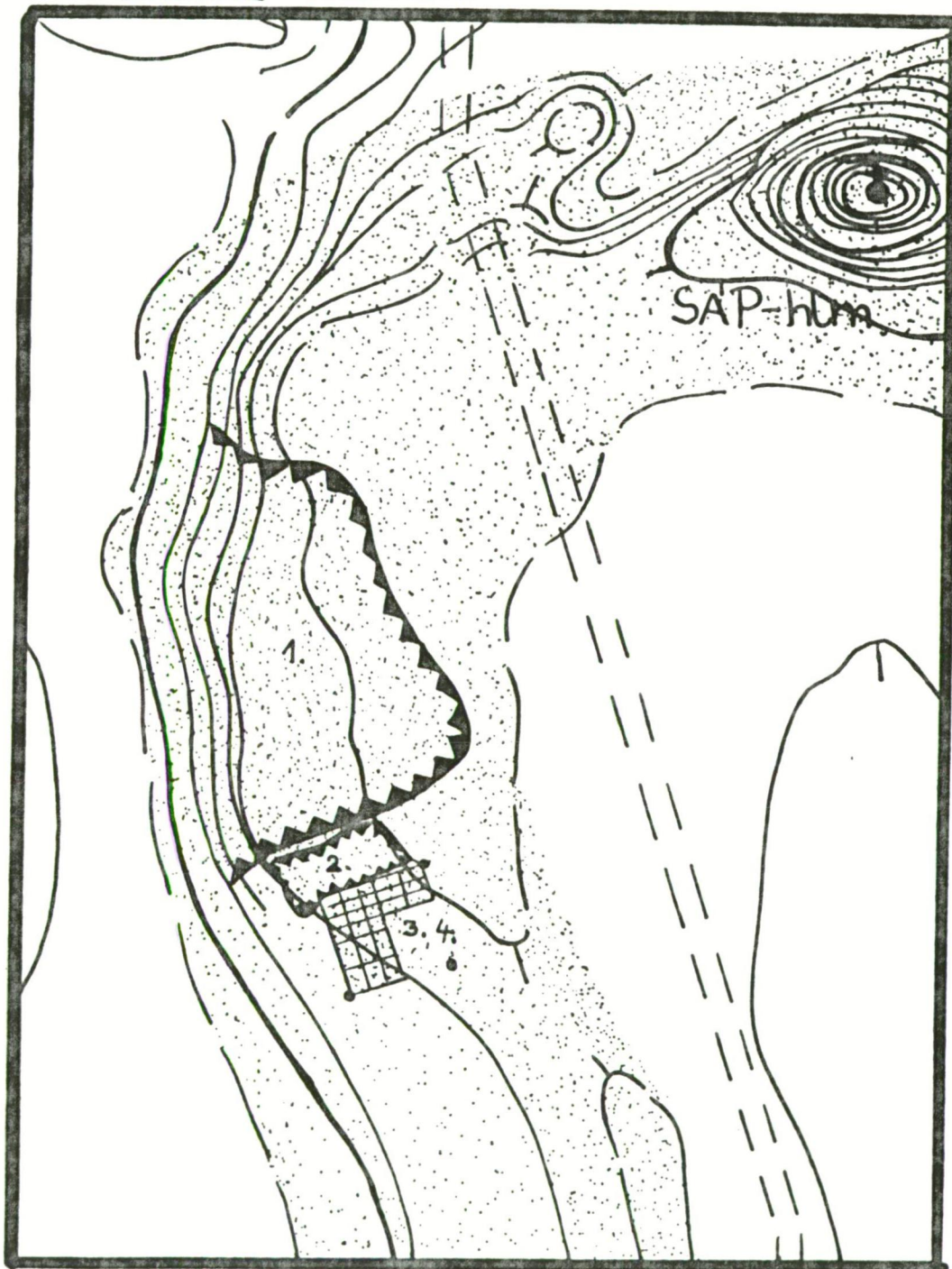
AZ 1984 - 1985. ÉVI FELTÁRÁSOK HELY- SZÍNRAJZA

SZEGVÁR - KONTRAPART AZ ÁRPÁD-KORI SÁP FALU

1. 1984-IG ELBÁNYÁSZOTT TERÜLET
2. 1984-'85-BEN FELTÁRT ÉS ELBÁNYÁSZOTT TERÜLET
3. 1985-BEN FELTÁRT TERÜLET
4. FELTÁRHATÓ, LEHUMUSZOLT TERÜLET
5. "SÁP" FELTÉTELEZETT KITERJEDÉSE A TEREPEBÉ-JÁRÁSOK ALAPJÁN

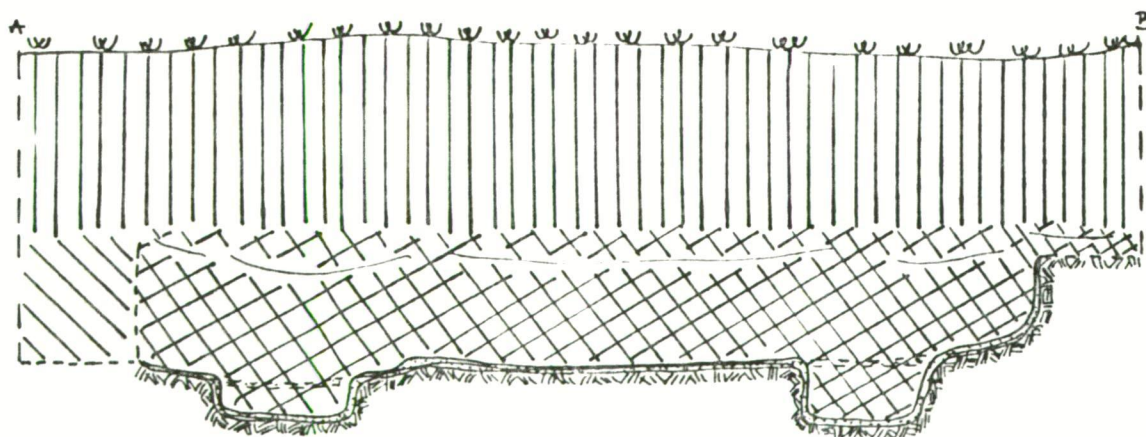
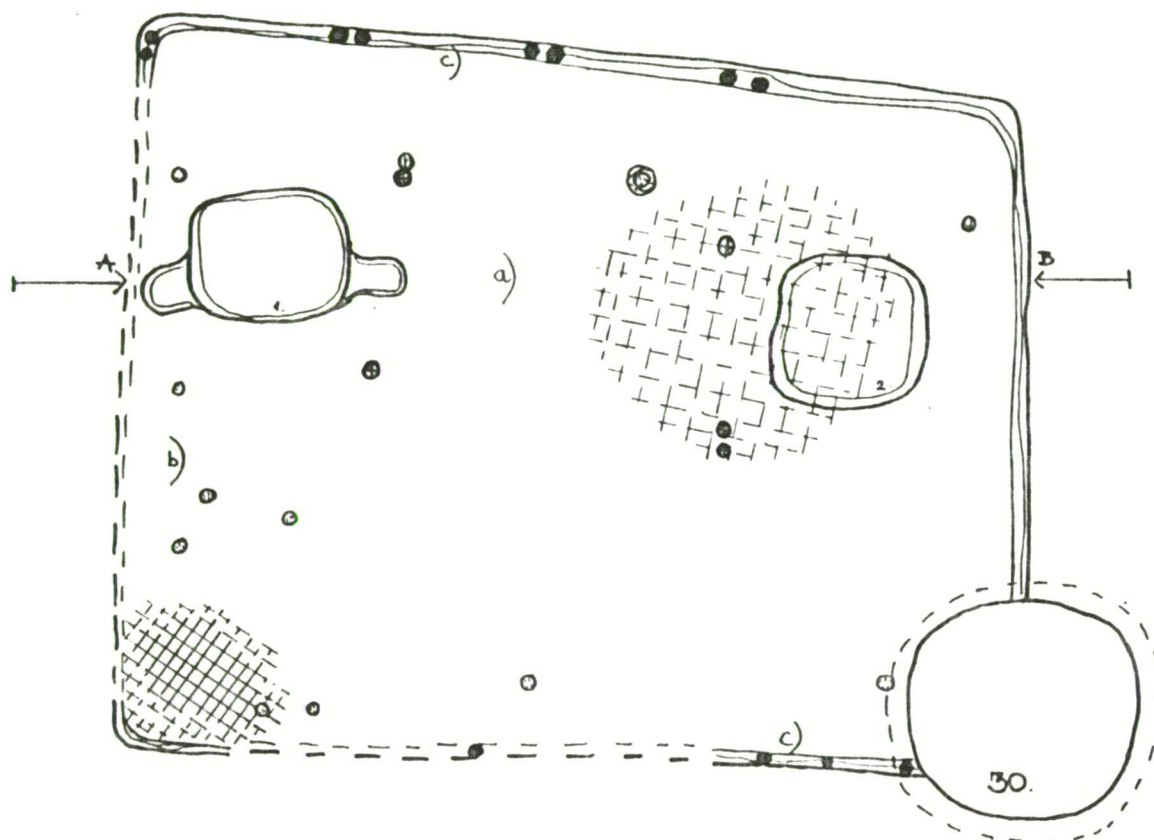

0 100m

SZEGVÁR – KONTRAPART

2. HÁZ

M = 1:20

SZEGVA'R - KONTRAPART

31. HÁZ

M = 1:20

4. Ábra

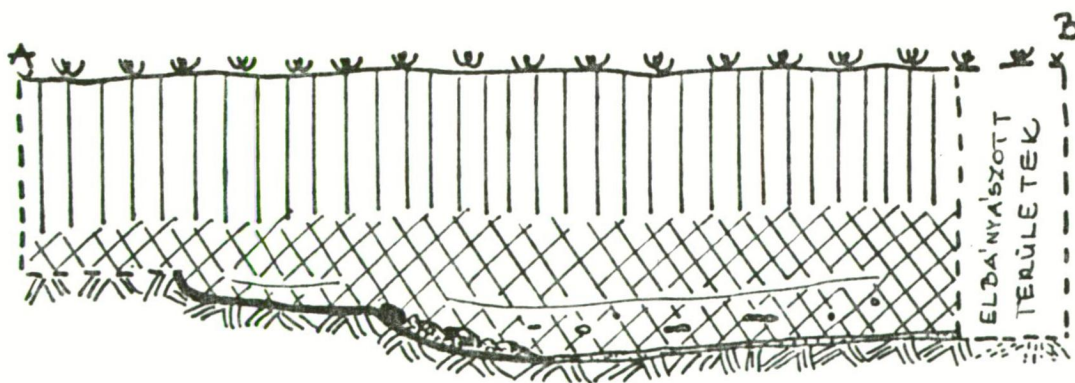
57

B

A BANYA SZÉLE '85. II. 20.

A BANYA SZÉLE '85. II. 20.

SZEGVÁR — KONTRAPART

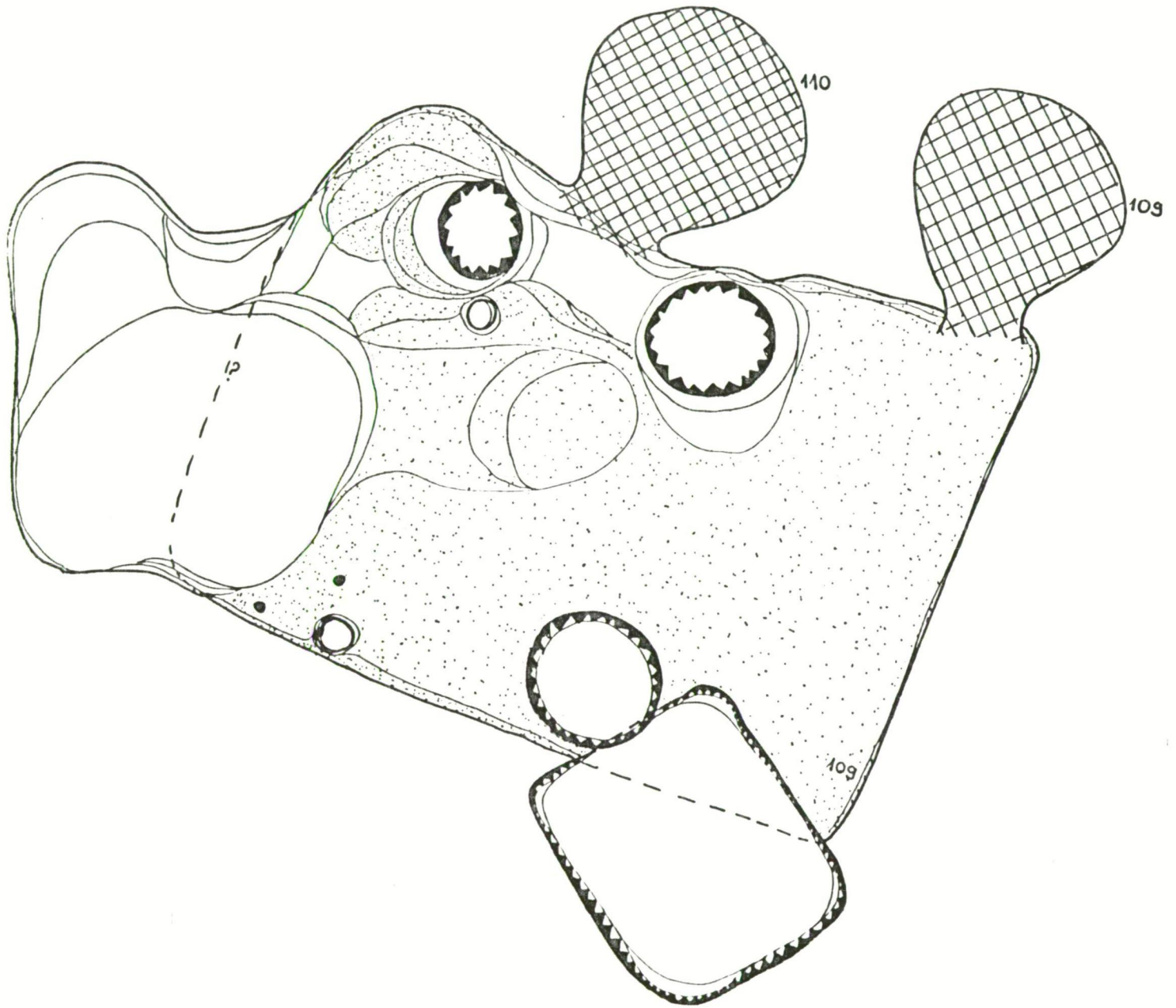
5. Ábra

A 109. HÁZ A 109-110. KEMENCÉKKEL

M = 1:20

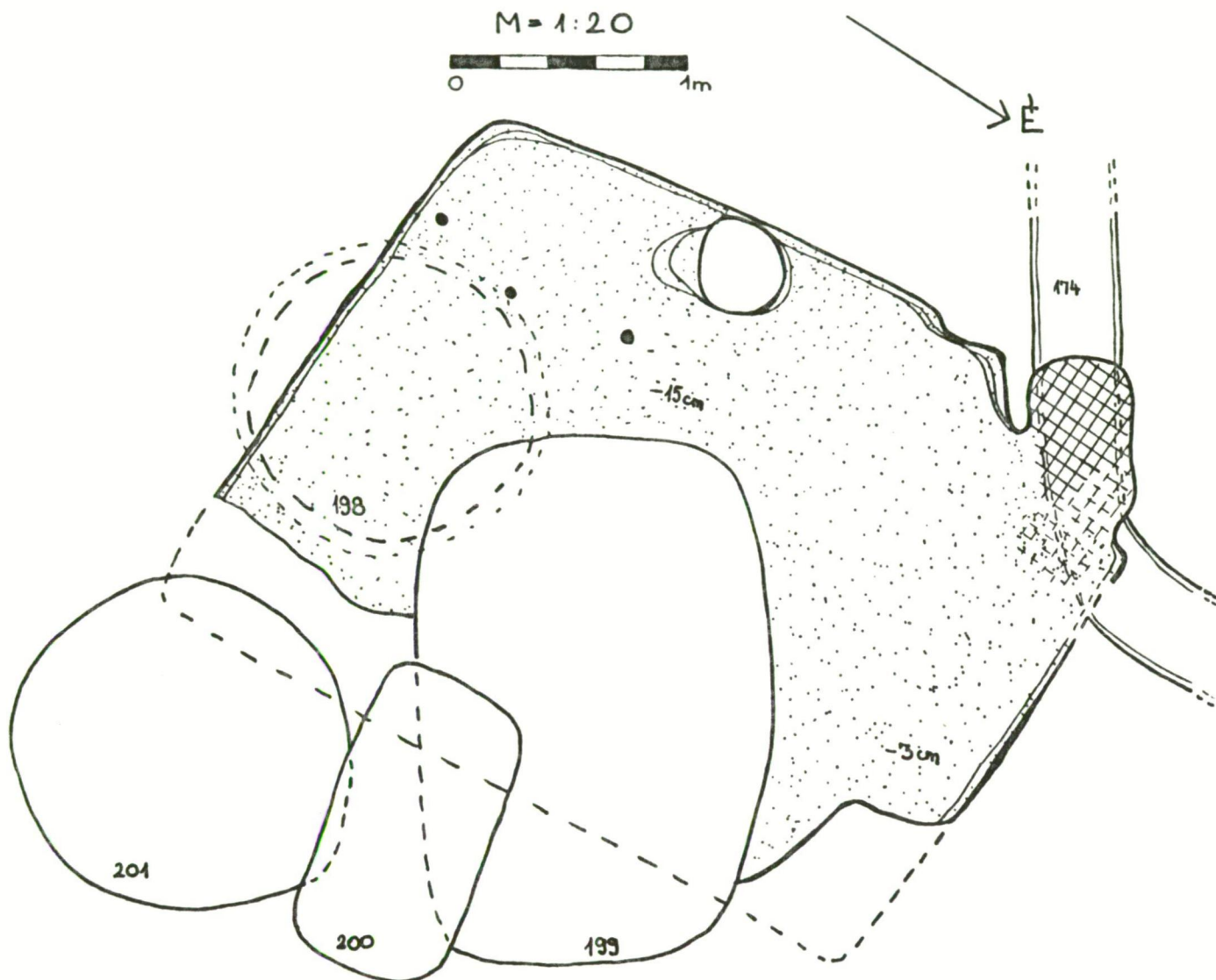
É ←

SZEGVÁR - KONTRAPART

6. Ábra

A 114-KELETI HÁZ ALAPRAJZA

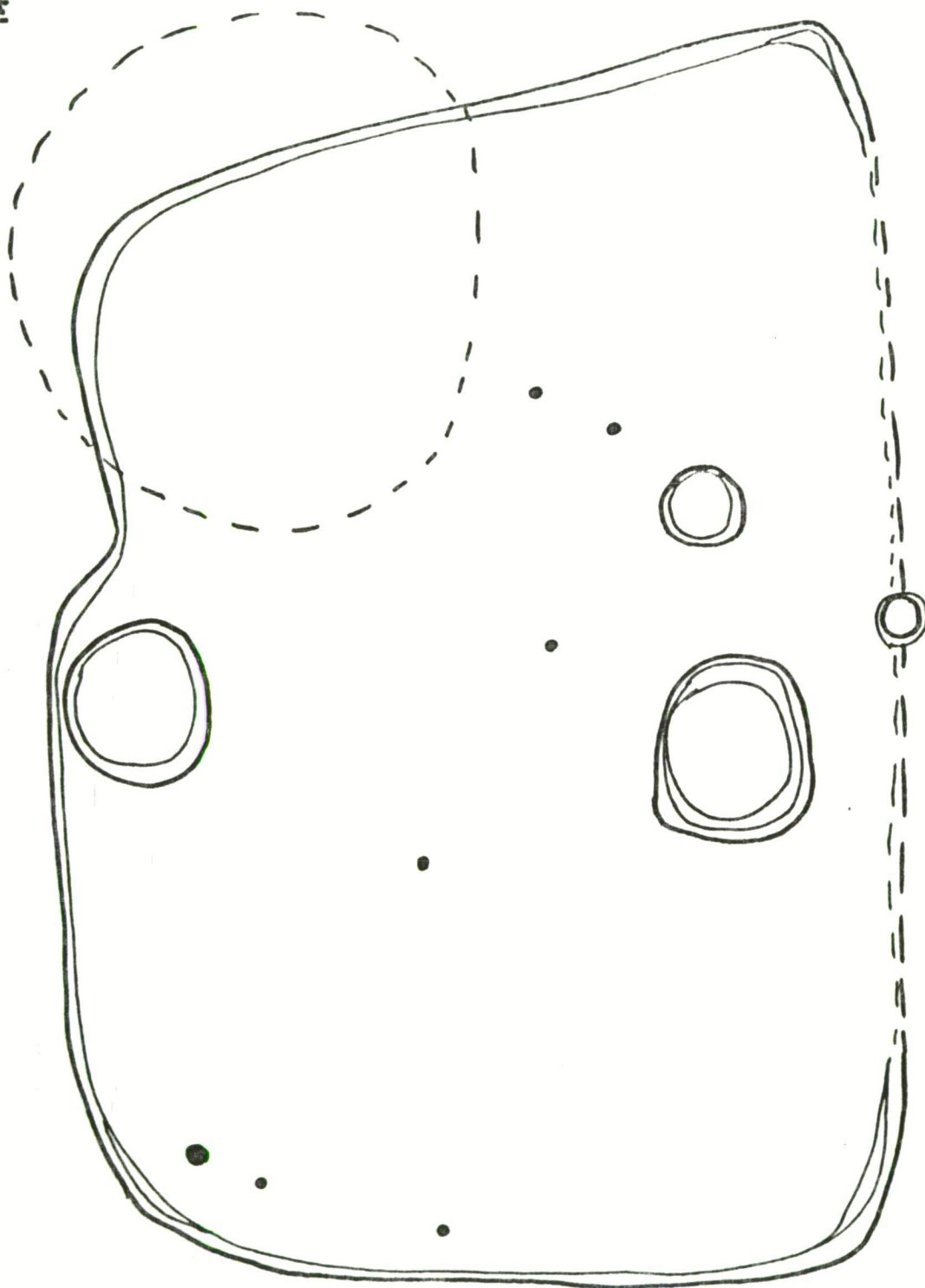

7. Ábra

SZEGVÁR - KONTRAPART

114. NYUGATI HÁZ

M = 1:20

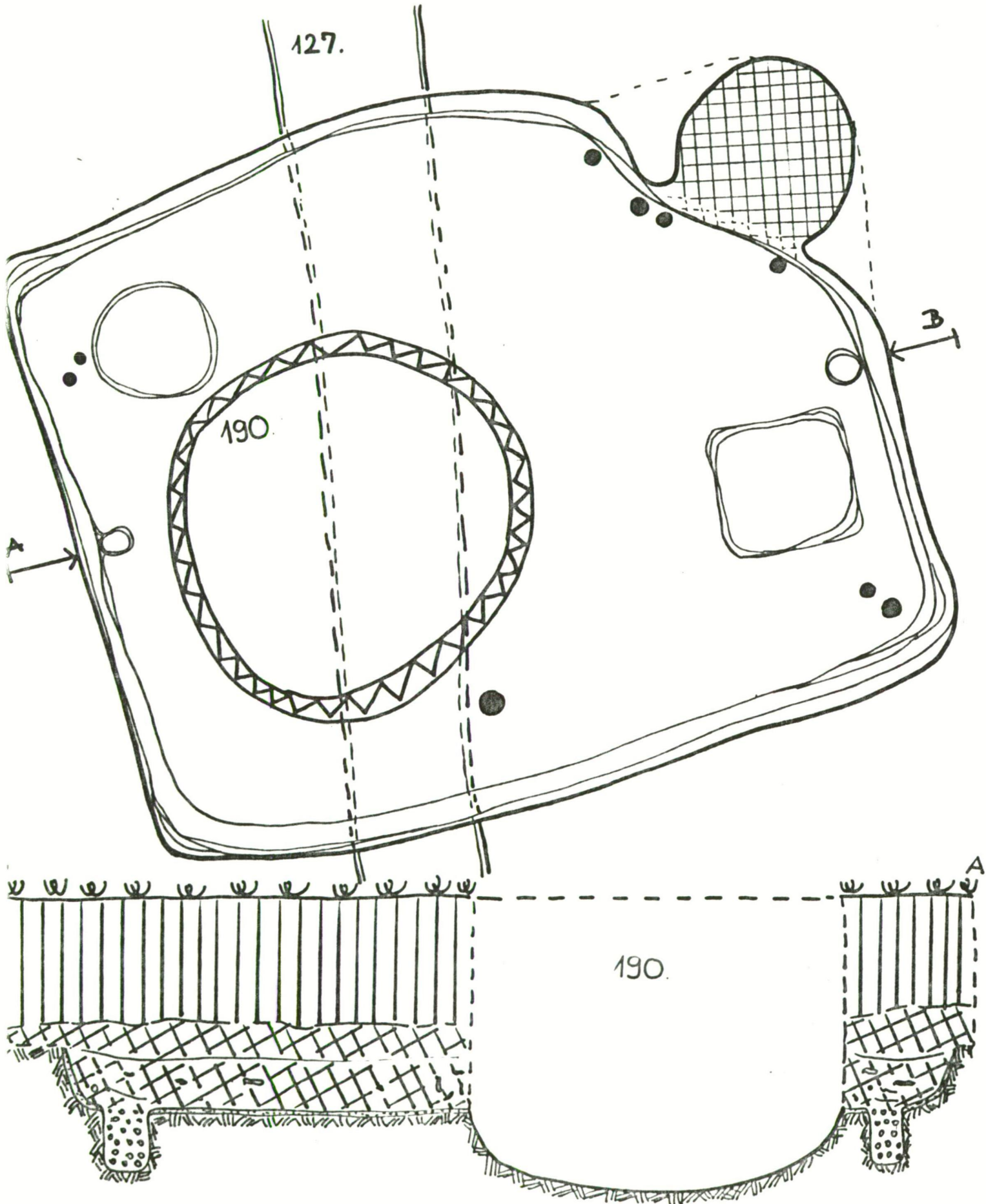
SZEGVÁR – KONTRAPART 140. HÁZ

M = 1:20

É ←

0 1m

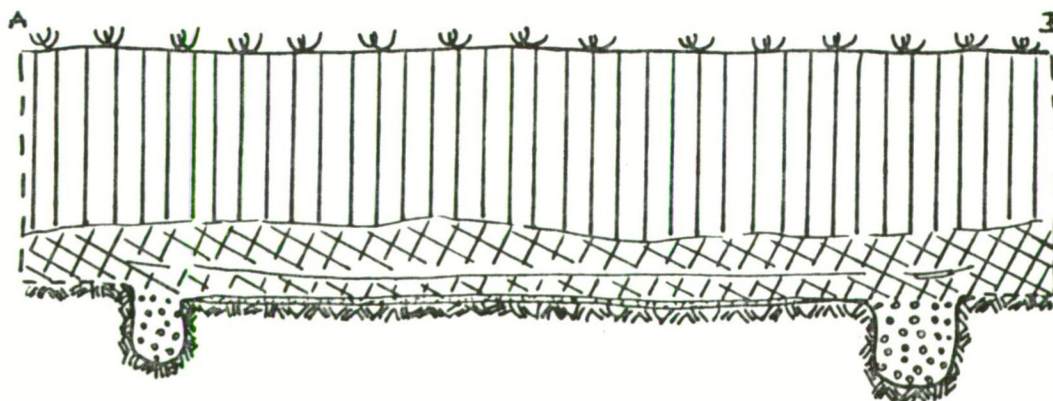
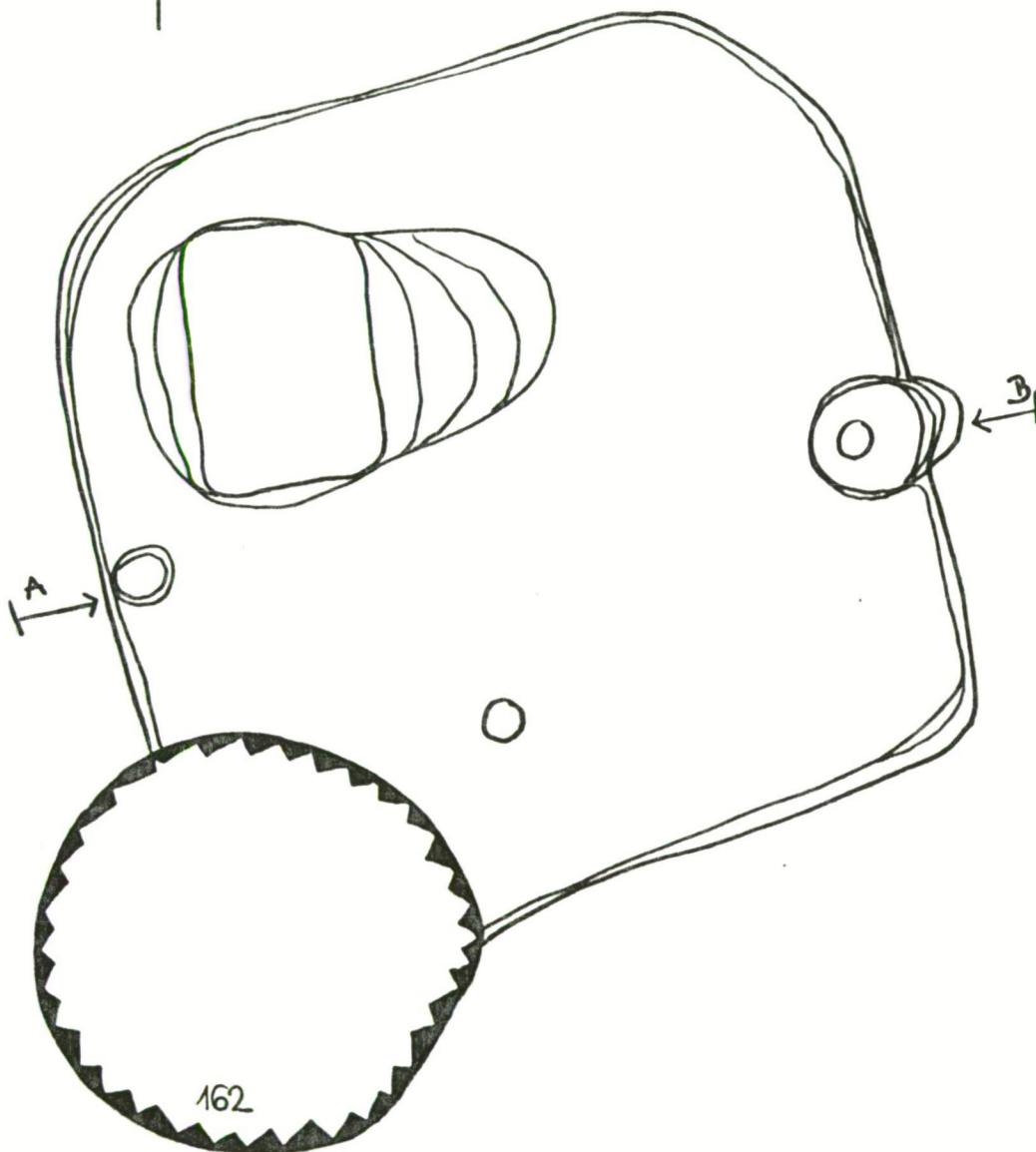
8. Ábra

9. Ábra

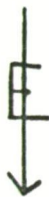
SZEGVÁR - KONTRAPART

215. HAZ

$$M = 1:20$$

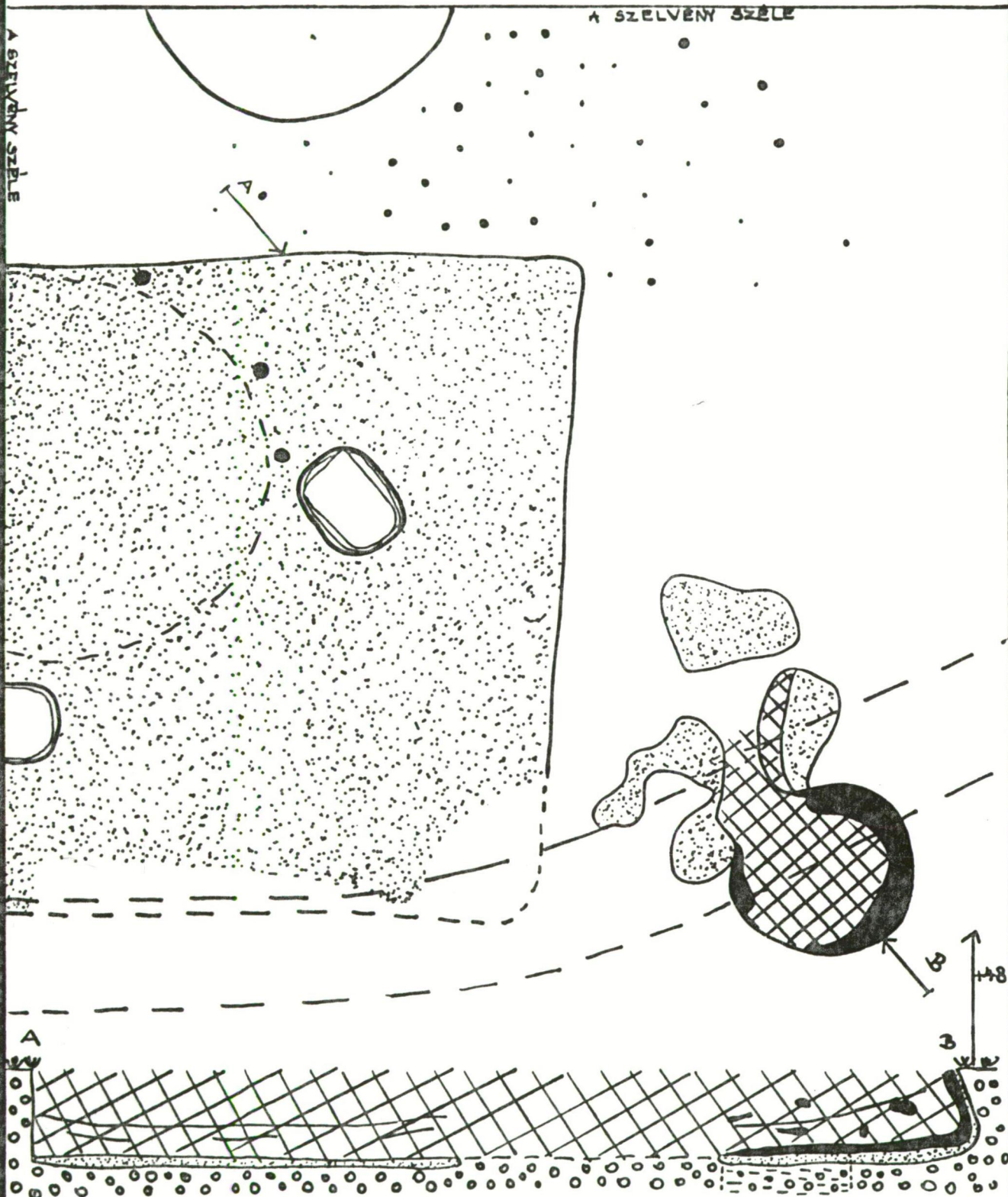
SZEGVÁR – KONTRAPART

A 293. HÁZ ÉS A 295. KEMENCE

A SZELVÉNY SZÉLE

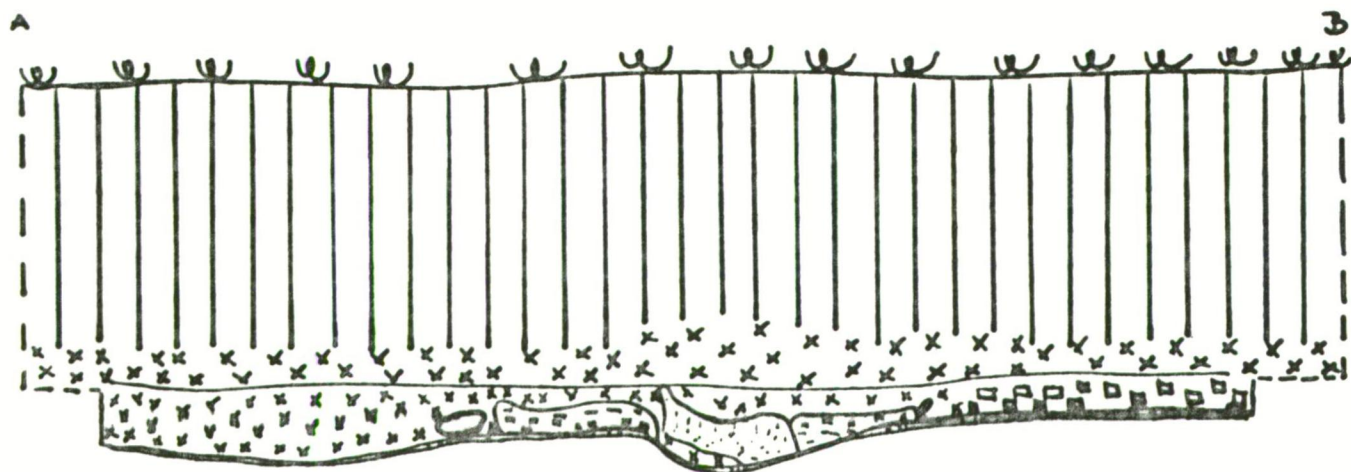
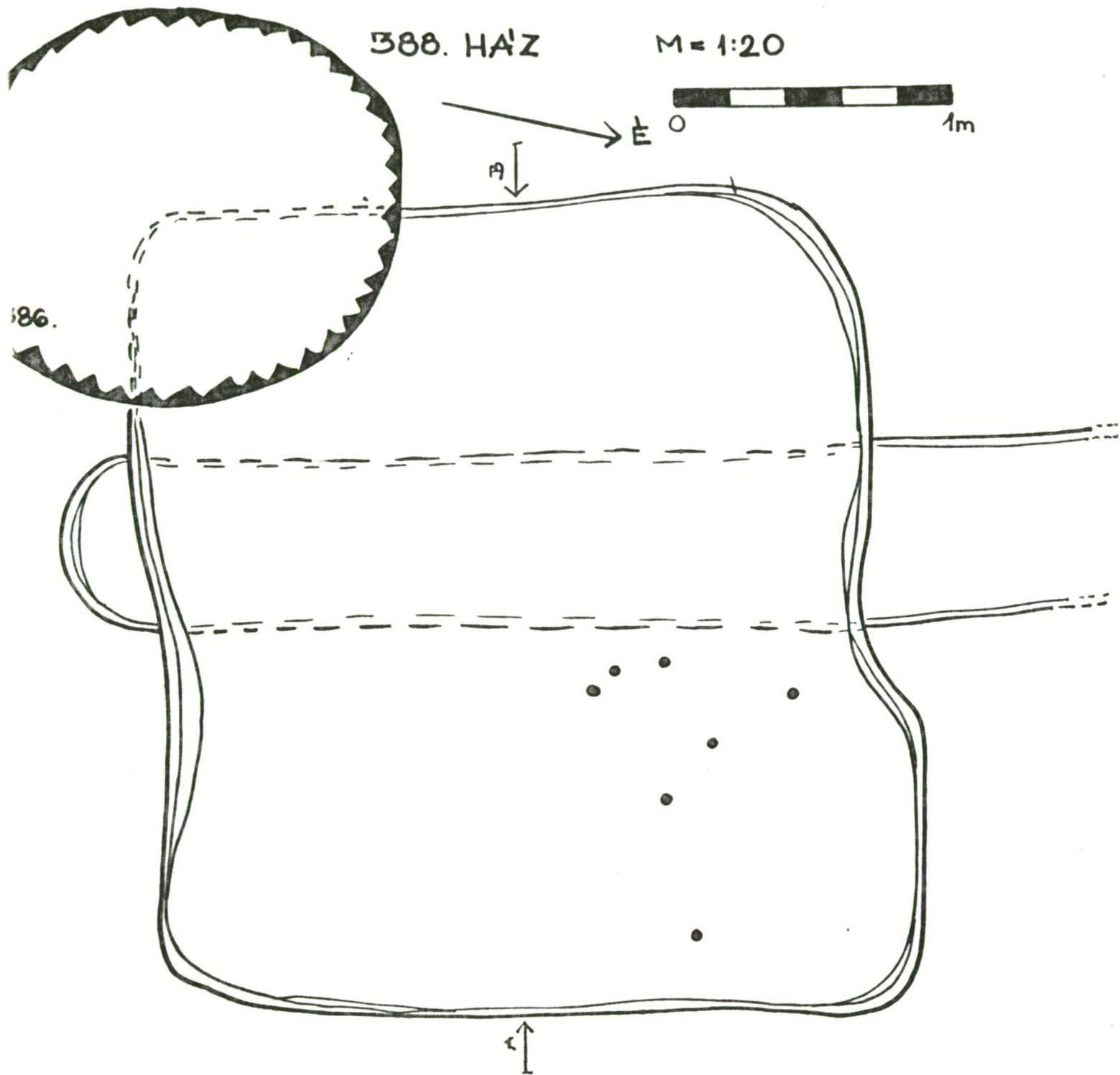
A SZELVÉNY SZÉLE

SZEGVÁR - KONTRAPART

388. HÁZ

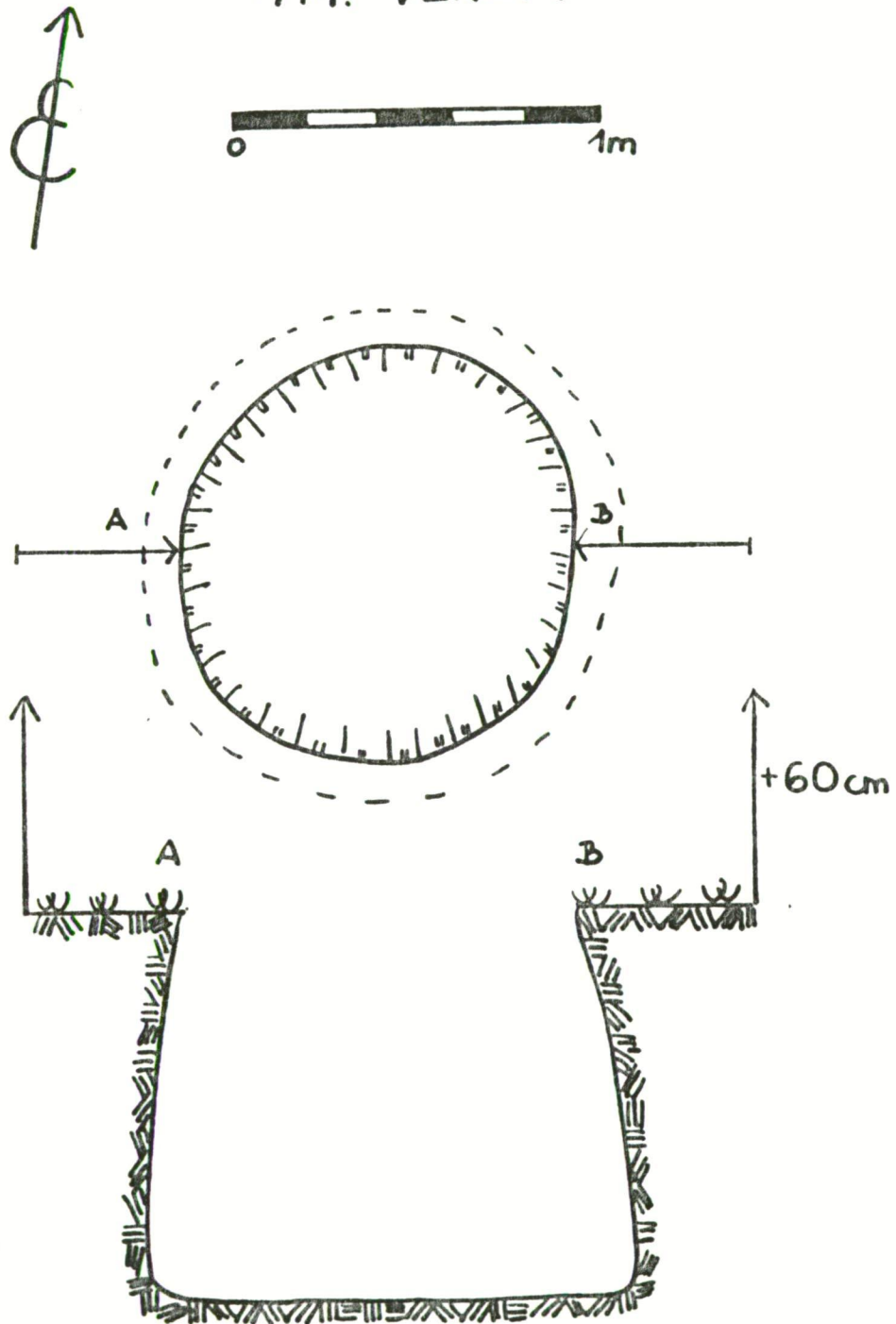
M = 1:20

12. Ábra

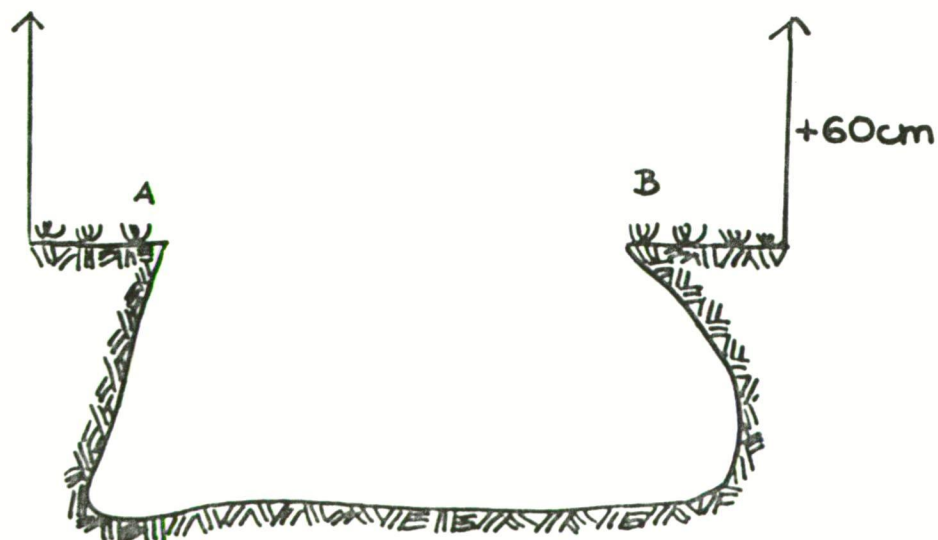
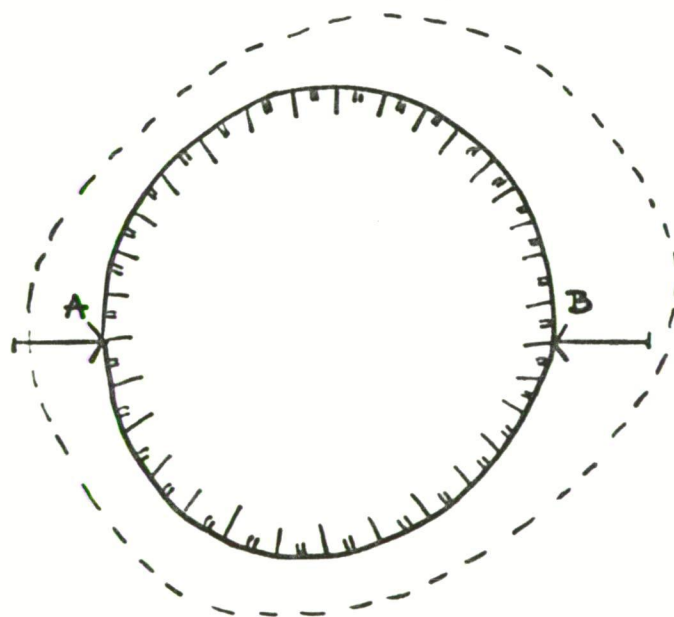
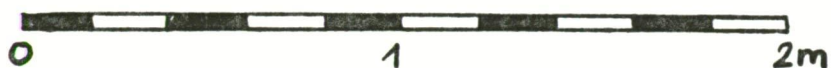
SZĚGVÁR - KONTRAPART

141. VEREM

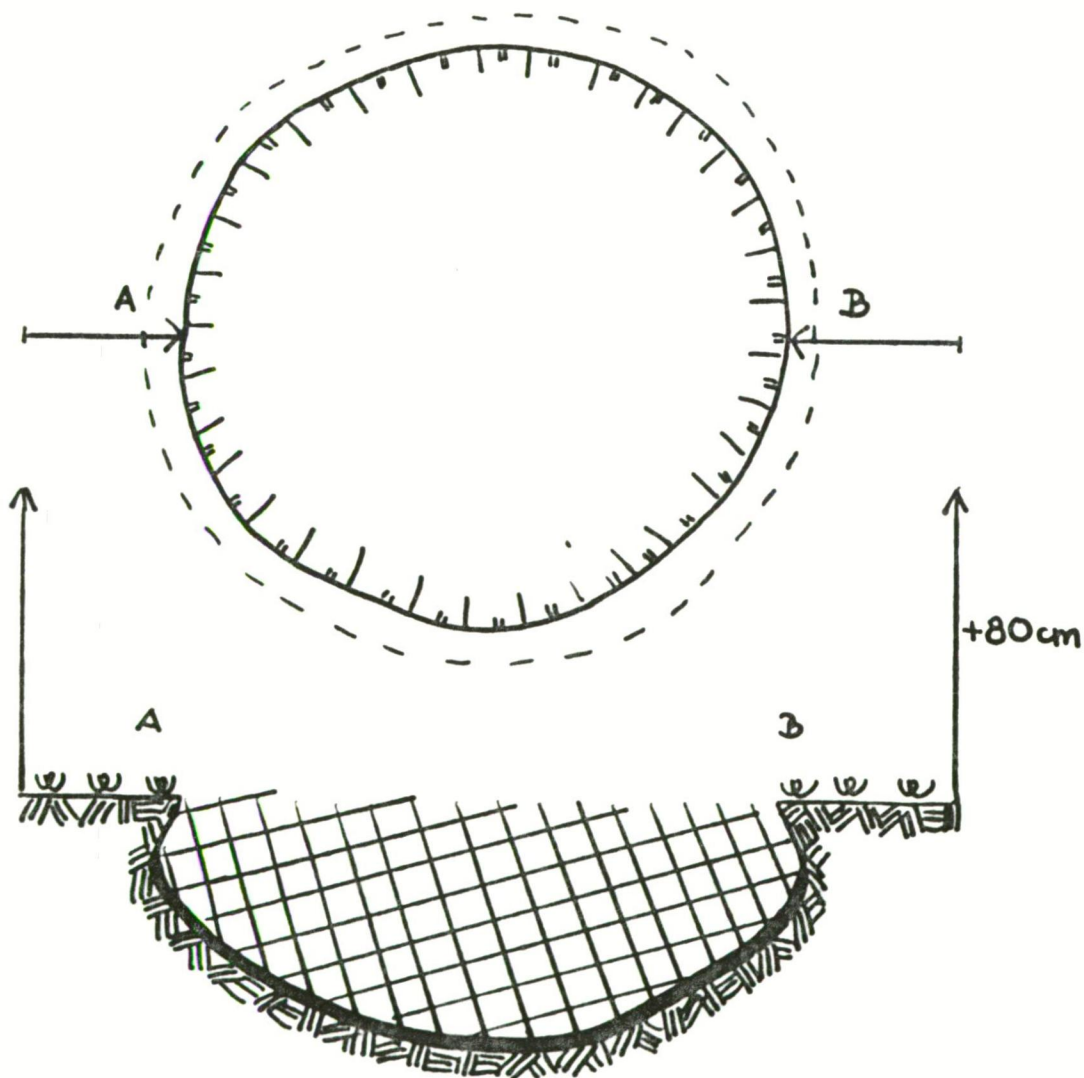
13. Ábra

SZEGVÁR – KONTRAPART
17. VEREM

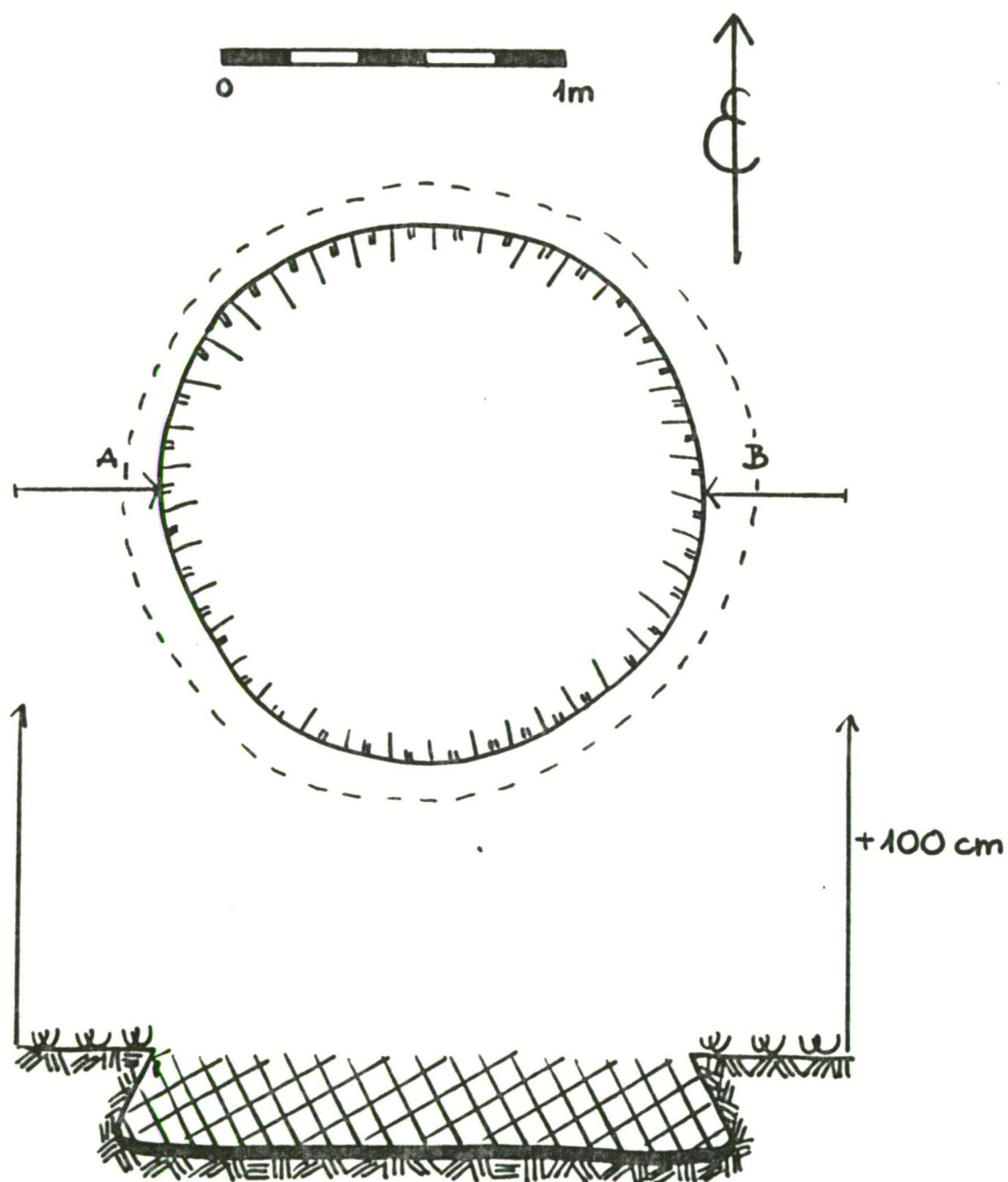
14. Ábra

SZEGVÁR – KONTRAPART 341. VEREM

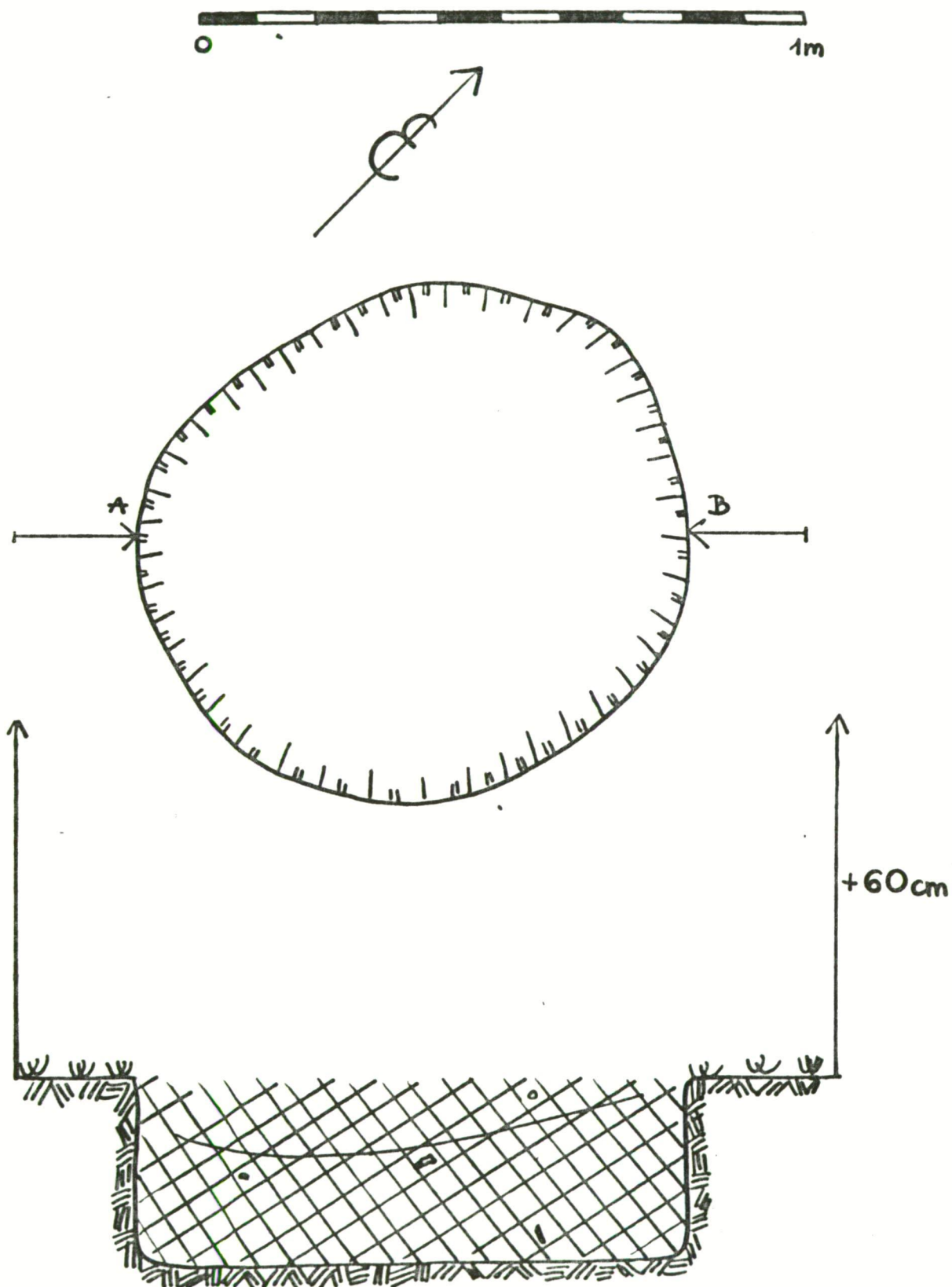
15. Ábra

SZEGVA'R — KONTRAPART
372. VEREM

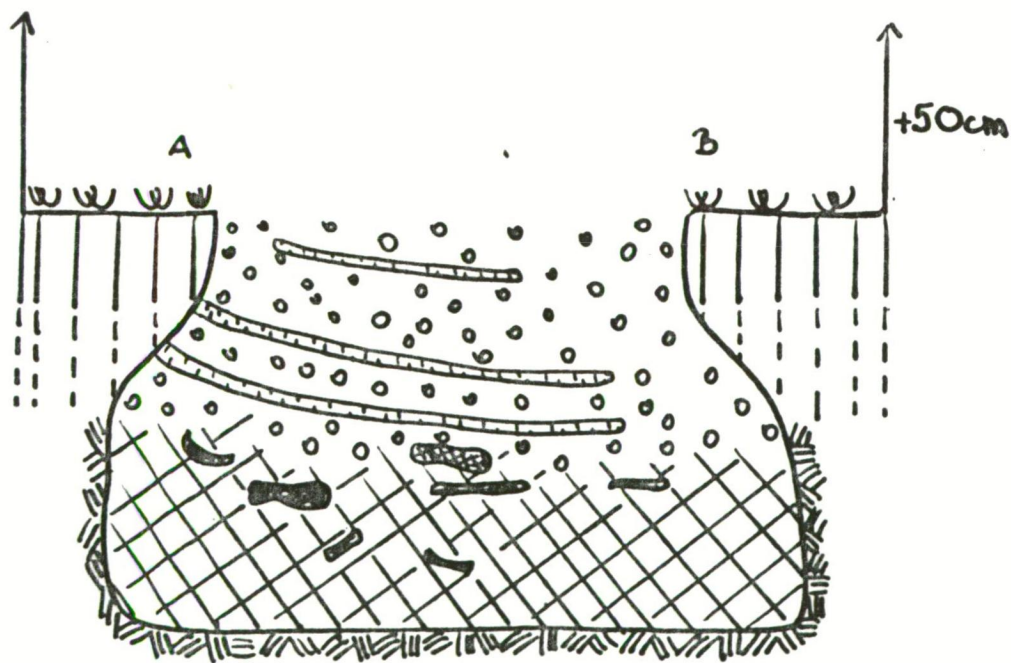
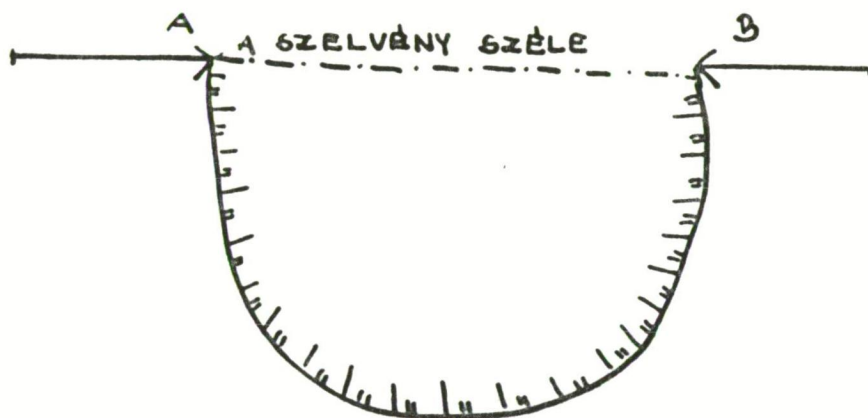
SZEGVÁR - KONTRAPART

15. VEREM

SZEGVA'R - KONTRAPART

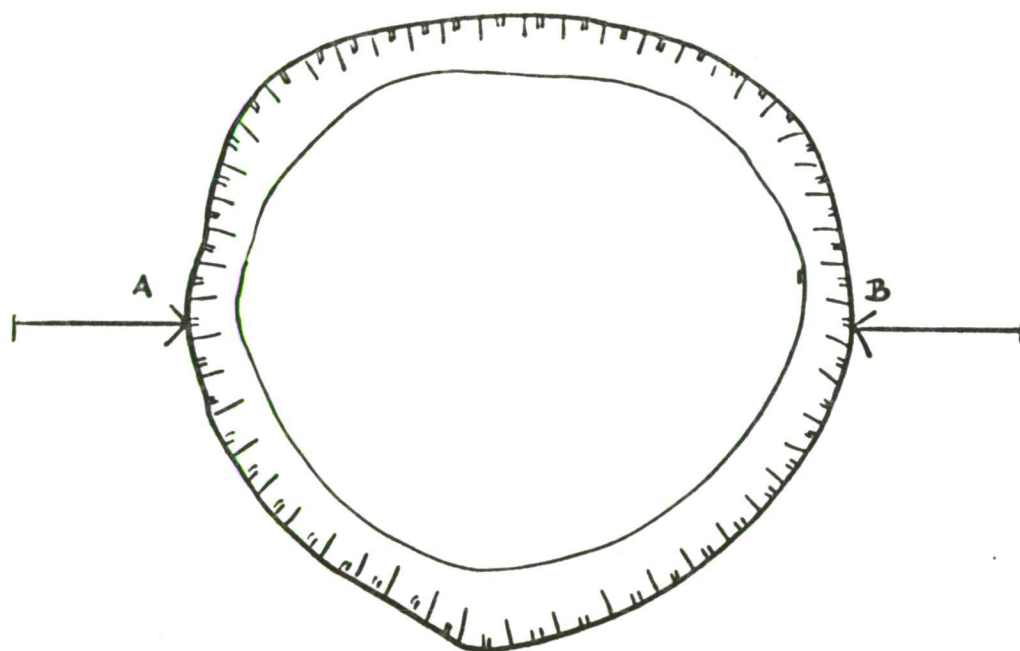
270. VEREM

18. Ábra

SZÉGVÁR – KONTRAPART

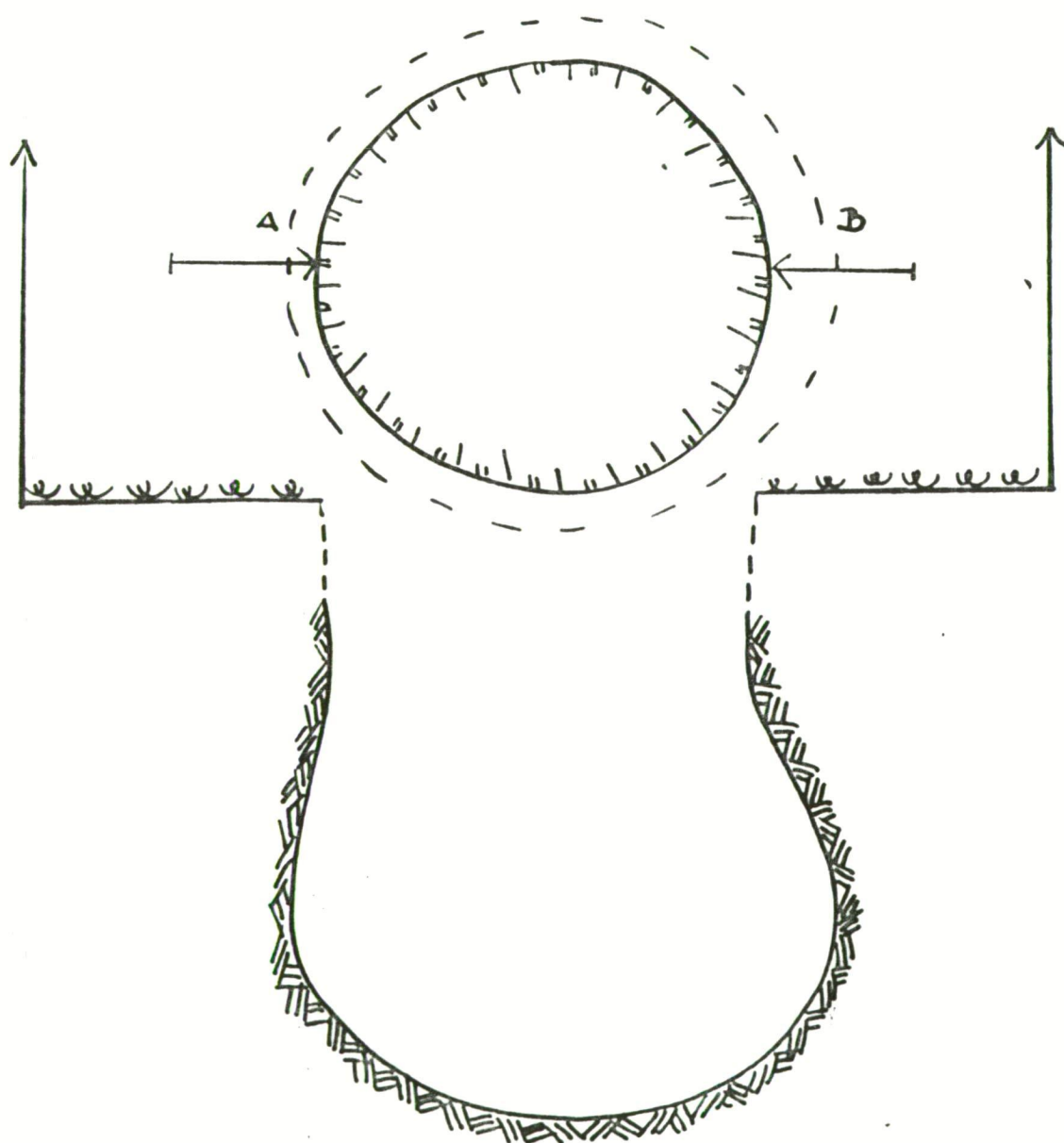
7. VEREM

19. Ábra

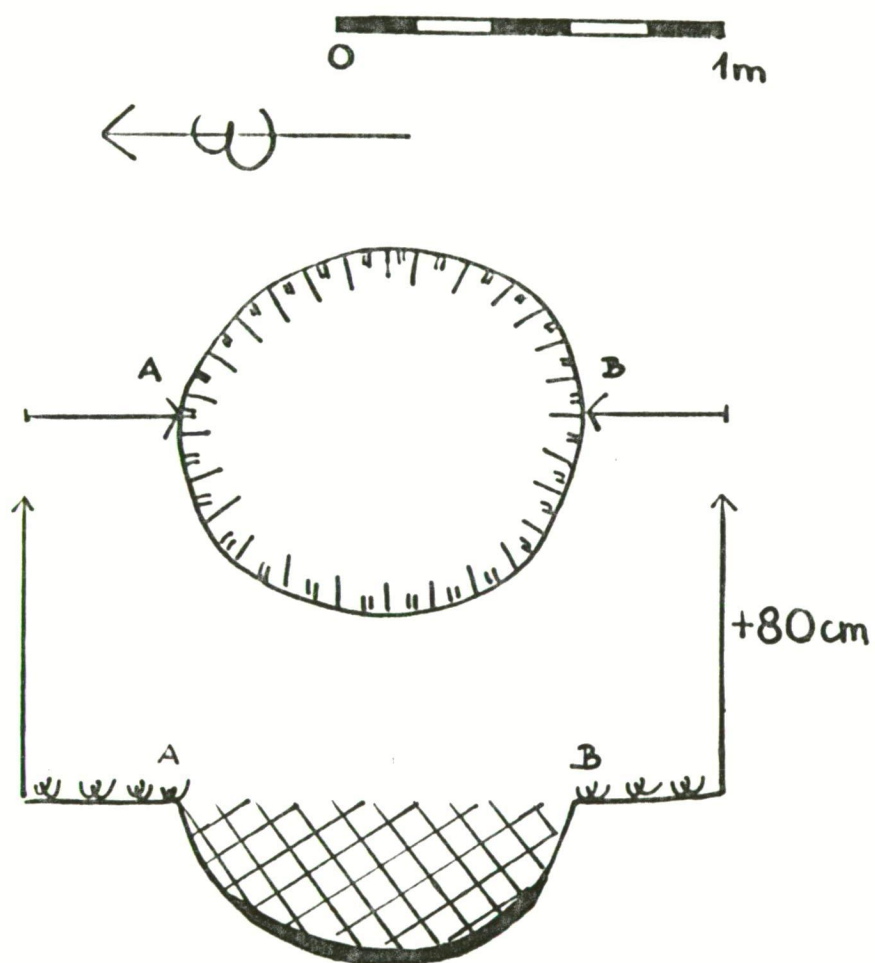
SZEGVÁR – KONTRAPART

230. VEREM

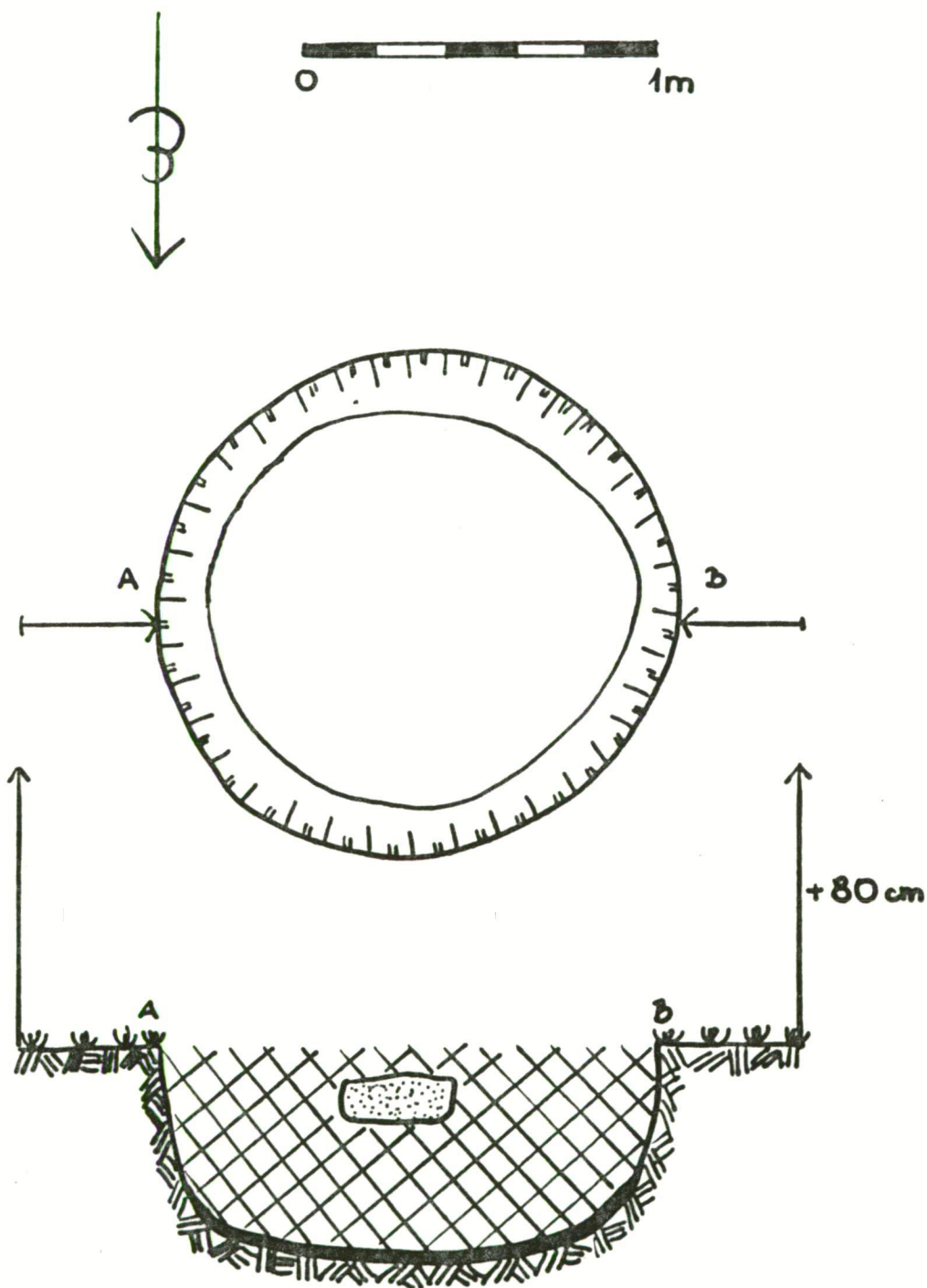

20. Ábra

SZEGVÁR – KONTRAPART 359. VEREM

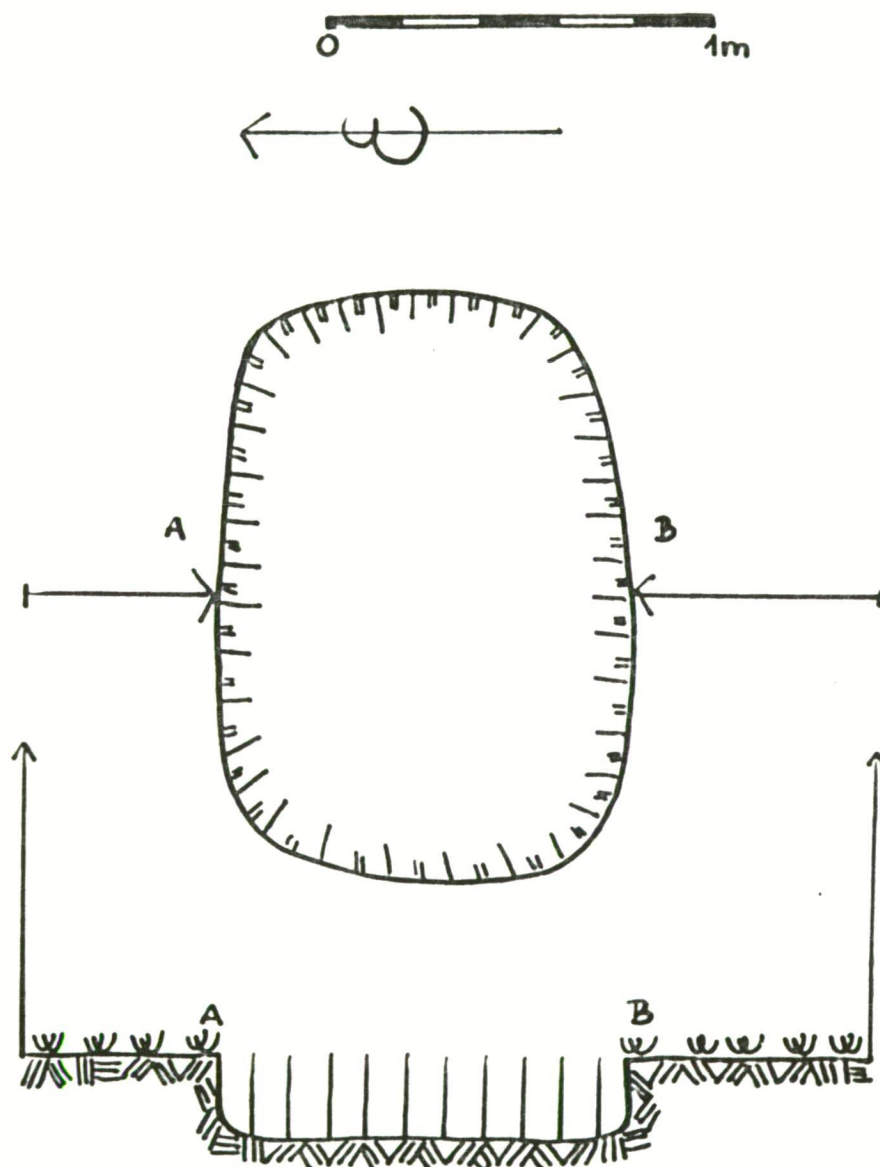

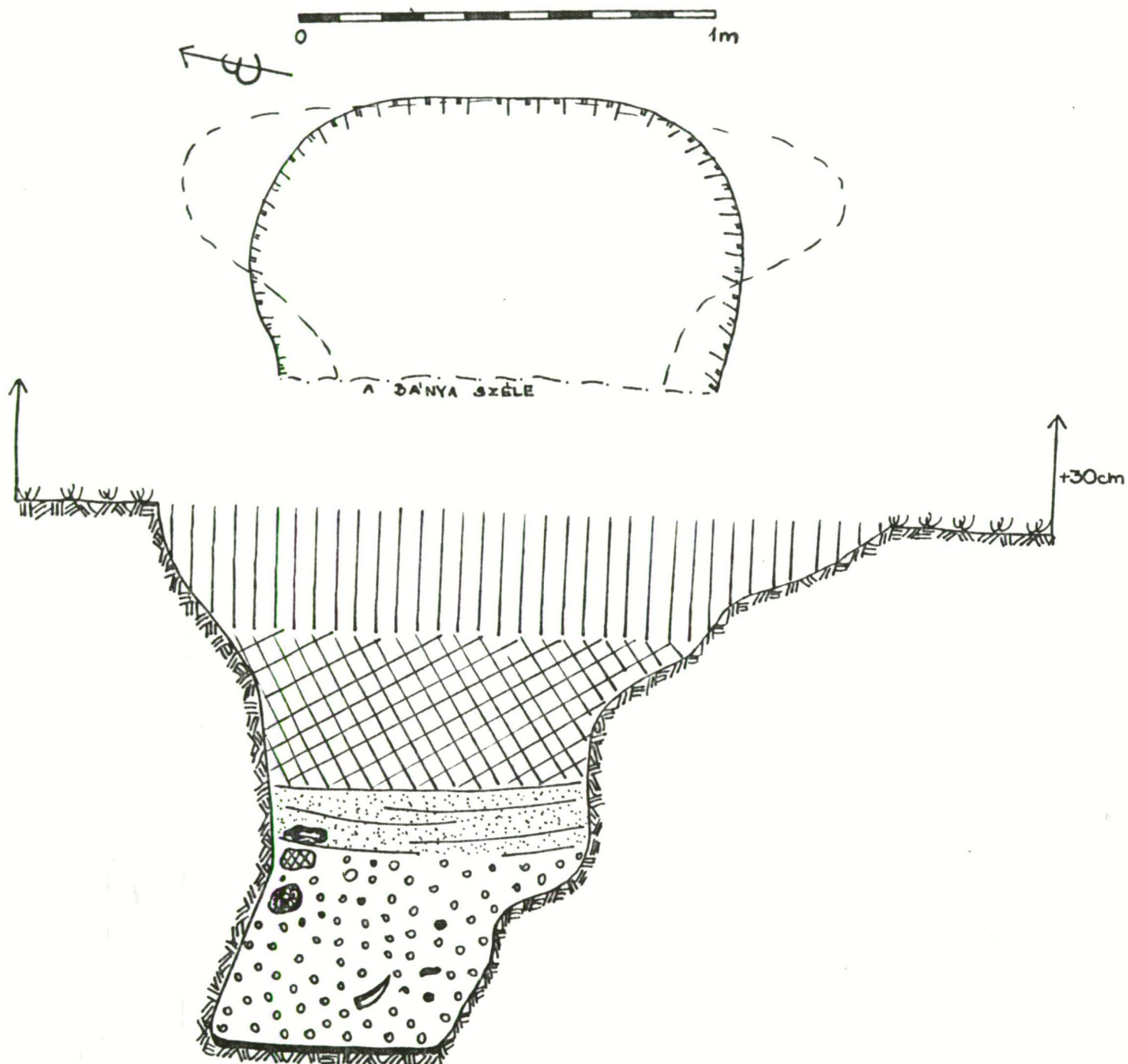
SZEGVÁR – KONTRAPART 349. VEREM

21. Ábra

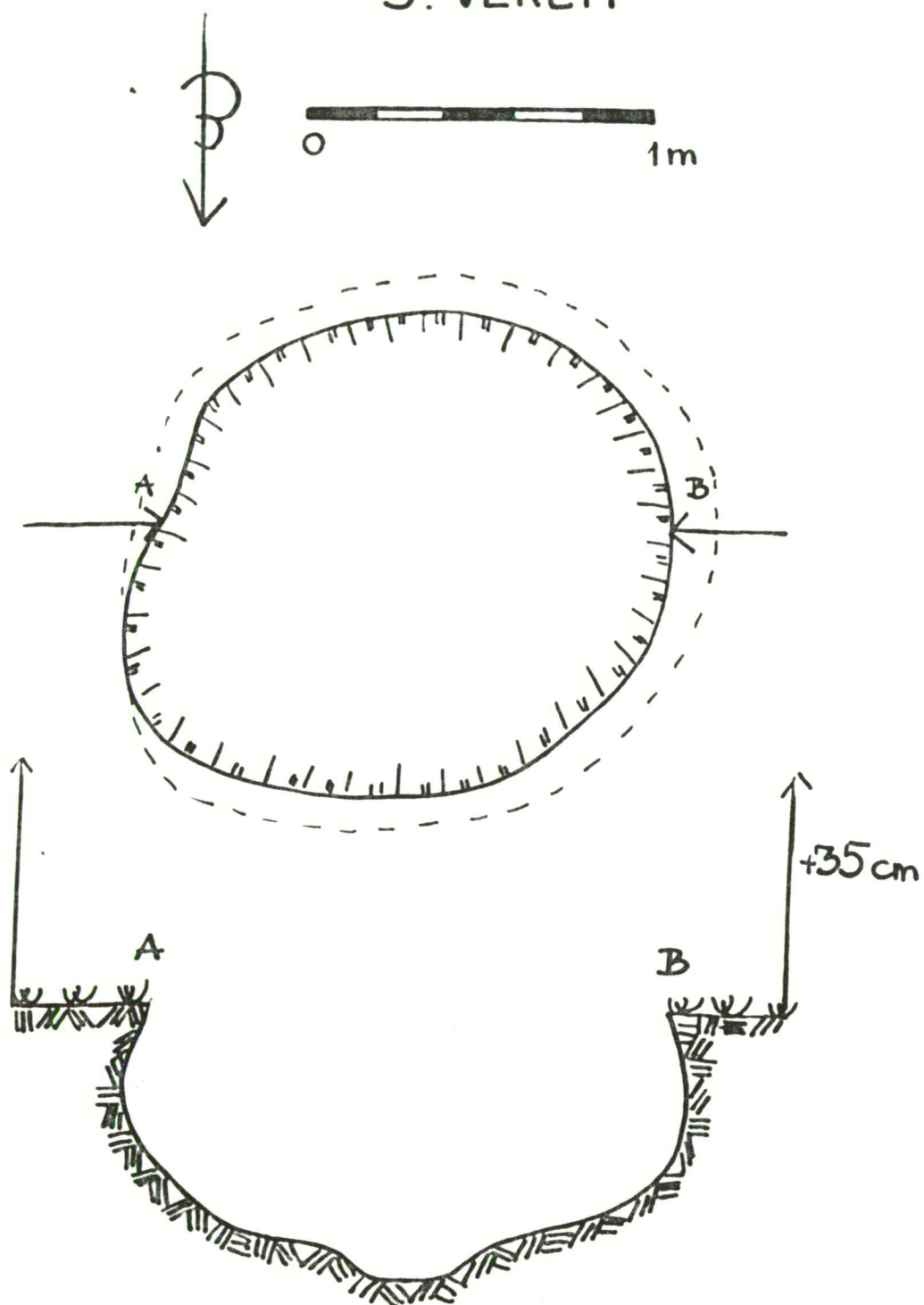
SZEGVÁR – KONTRAPART 358. VEREM

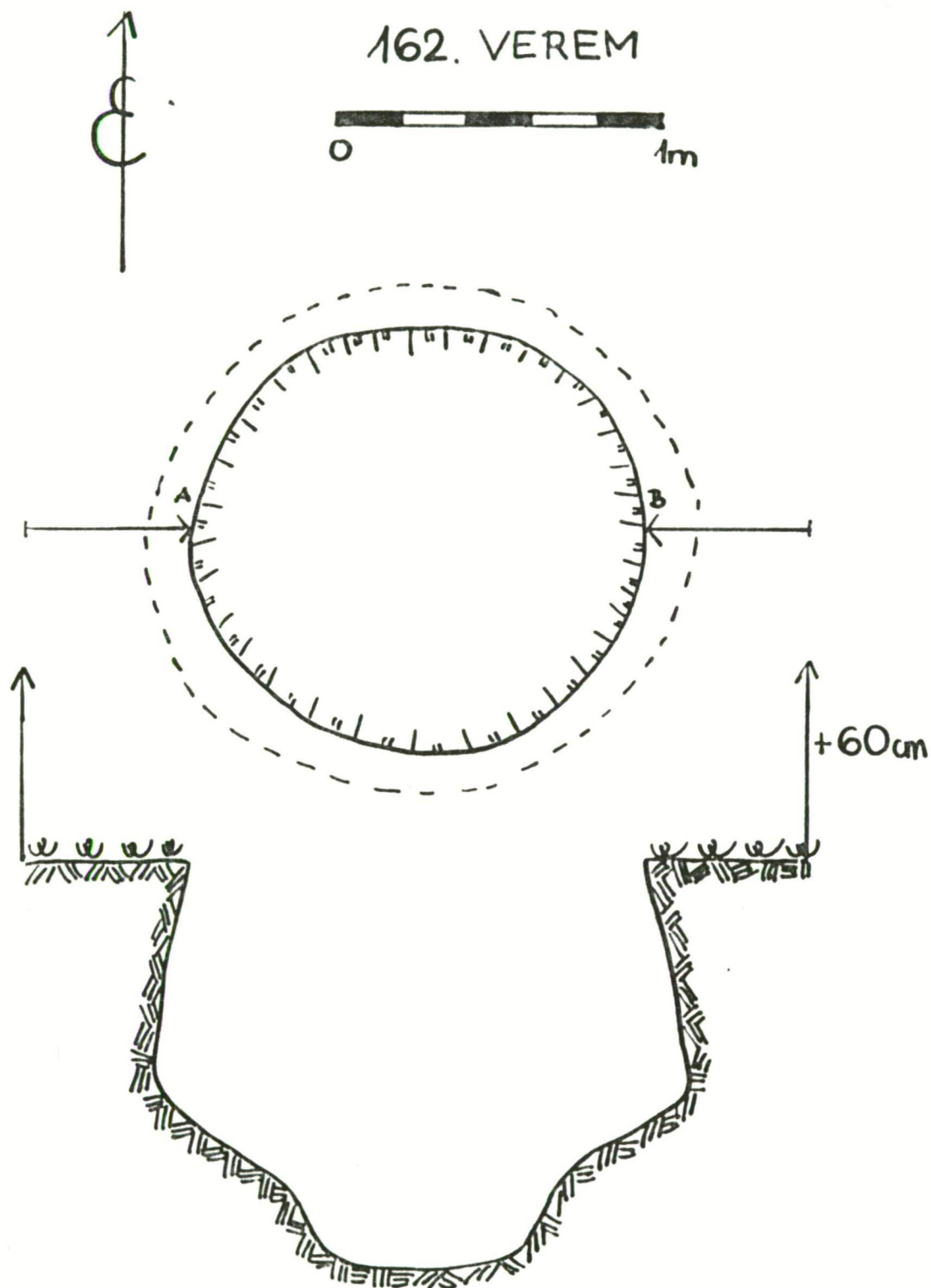
23. Ábra

SZEGVÁR – KONTRAPART 3. VEREM

24. Ábra

SZEGVÁR – KONTRAPART

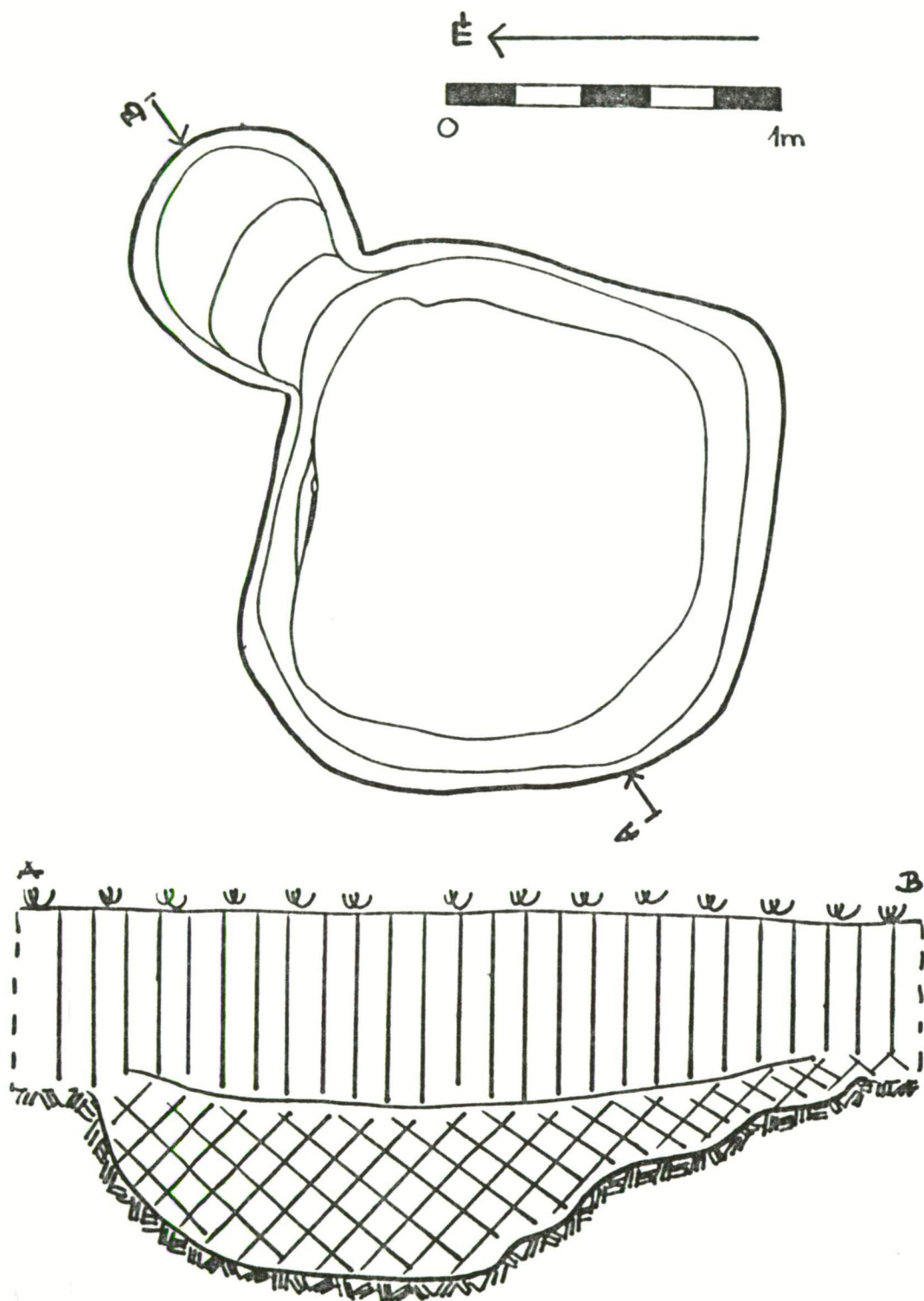

SZEGVÁR - KONTRAPART

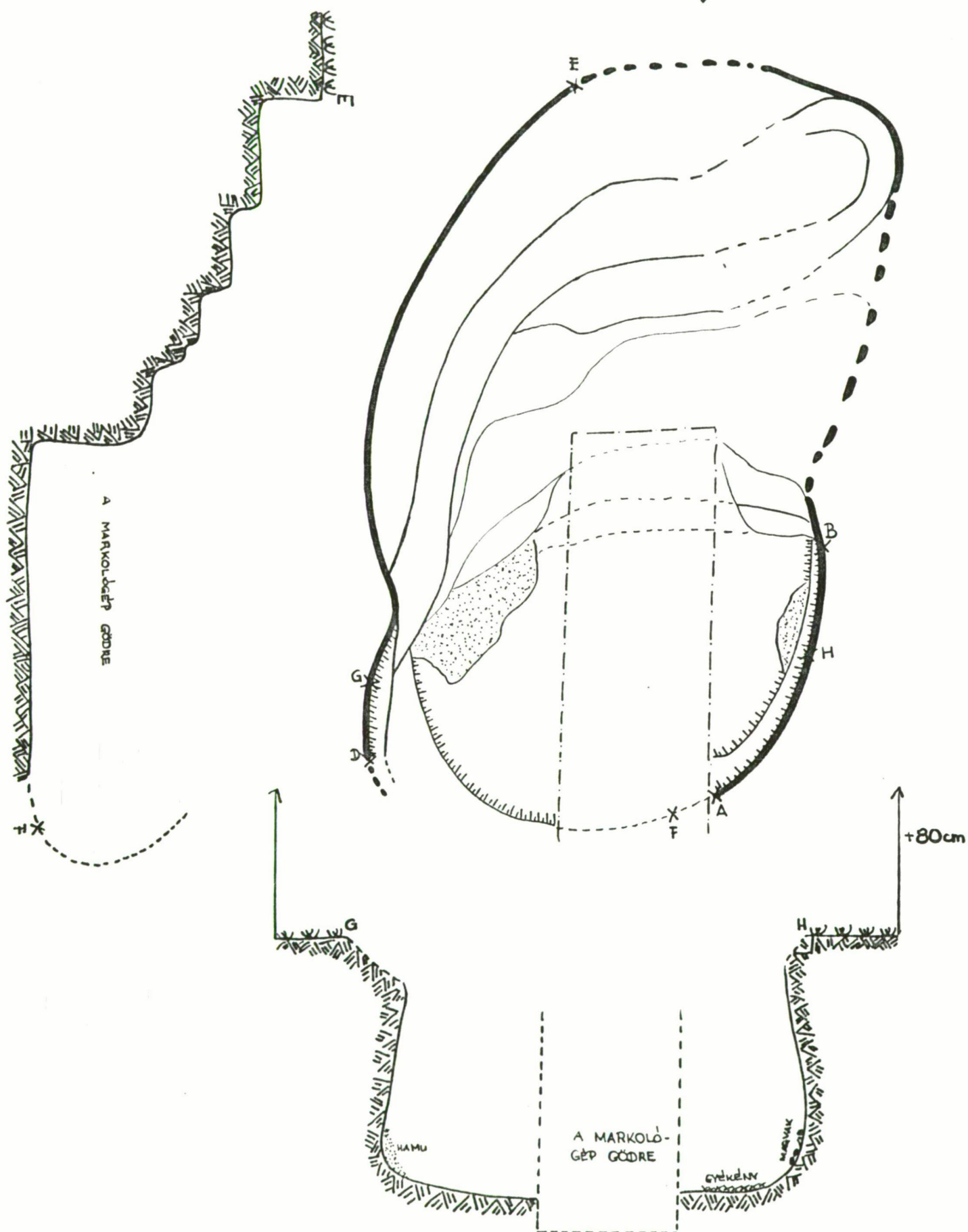
25. Ábra

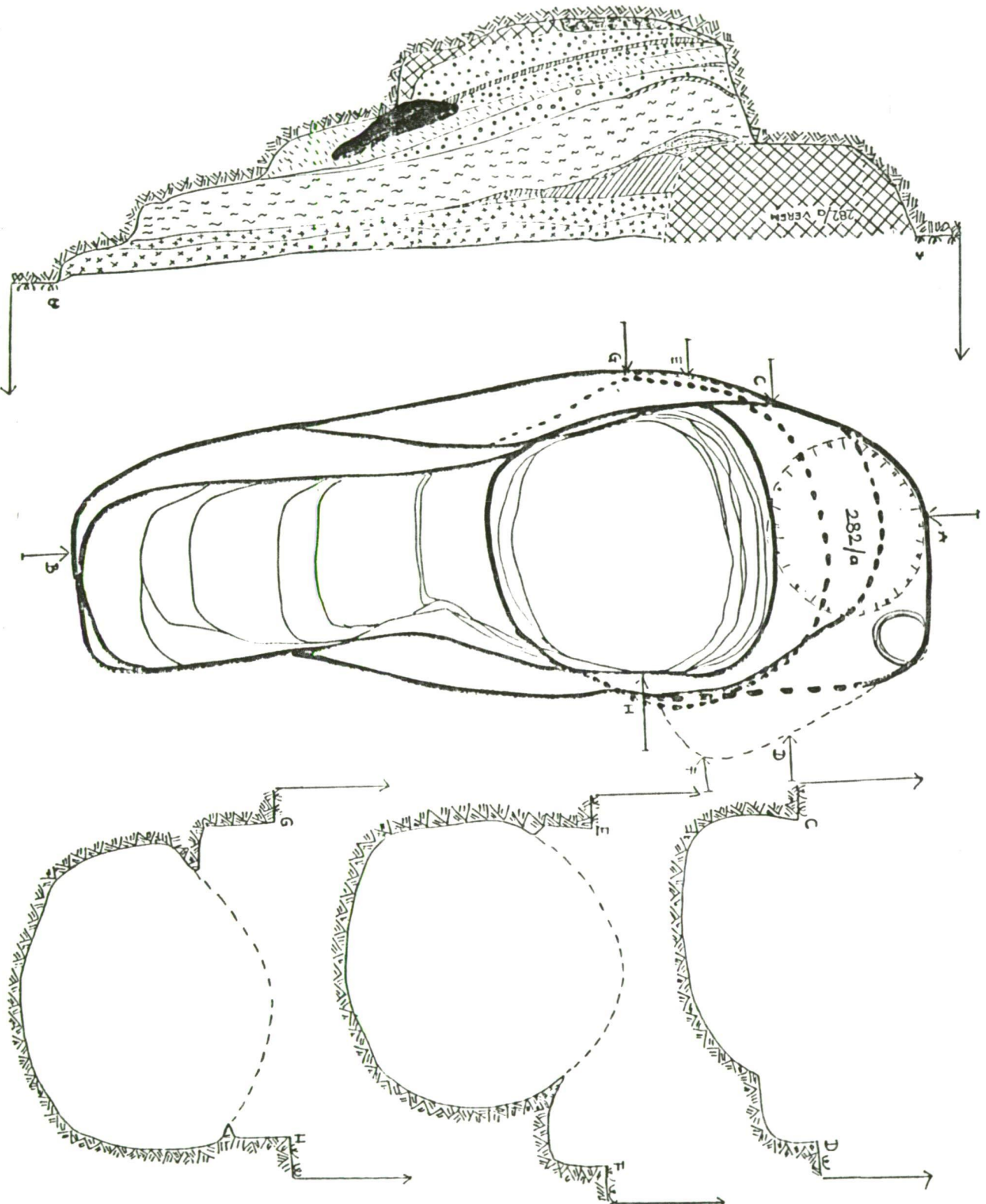
258. VEREM

M = 1:20

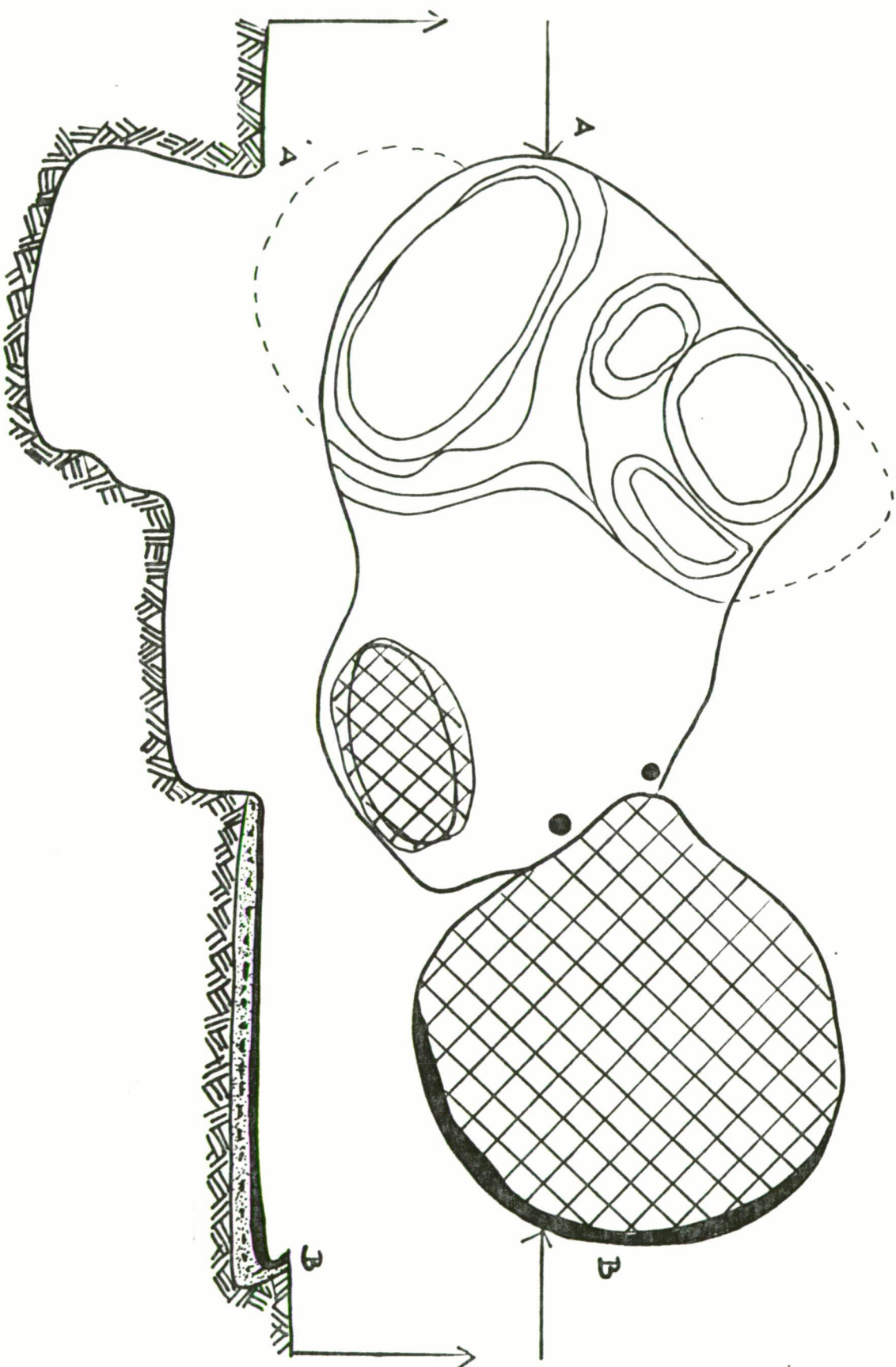
59/a VEREM

SZEGVÁR – KONTRAPART 1. KEMENCE

28. Ábra

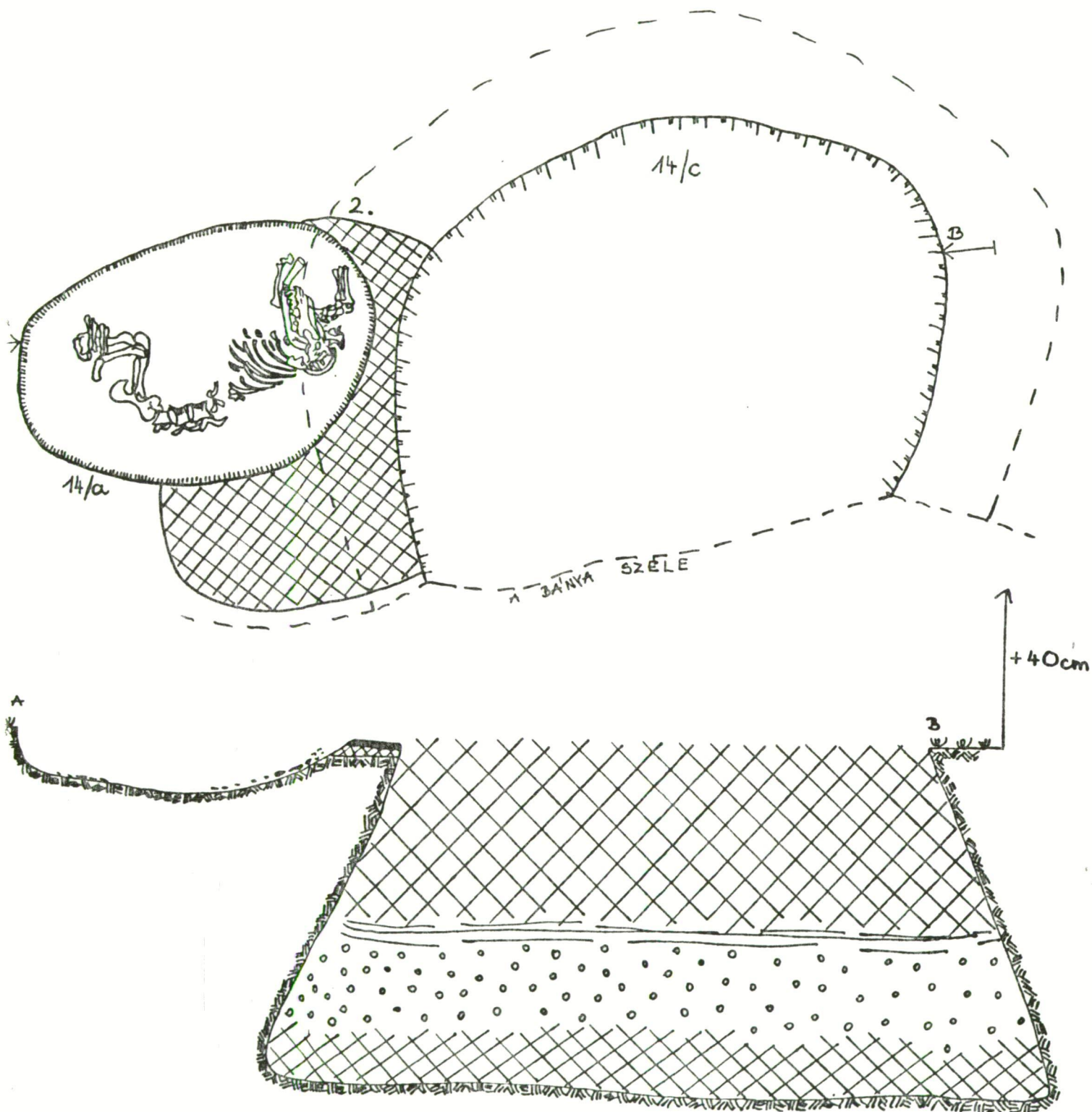
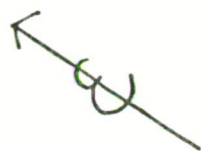
28/a Ábra

SZEGVÁR – KONTRAPART

2. TŰZHELY

14/a KUTYATEMETKEZÉS

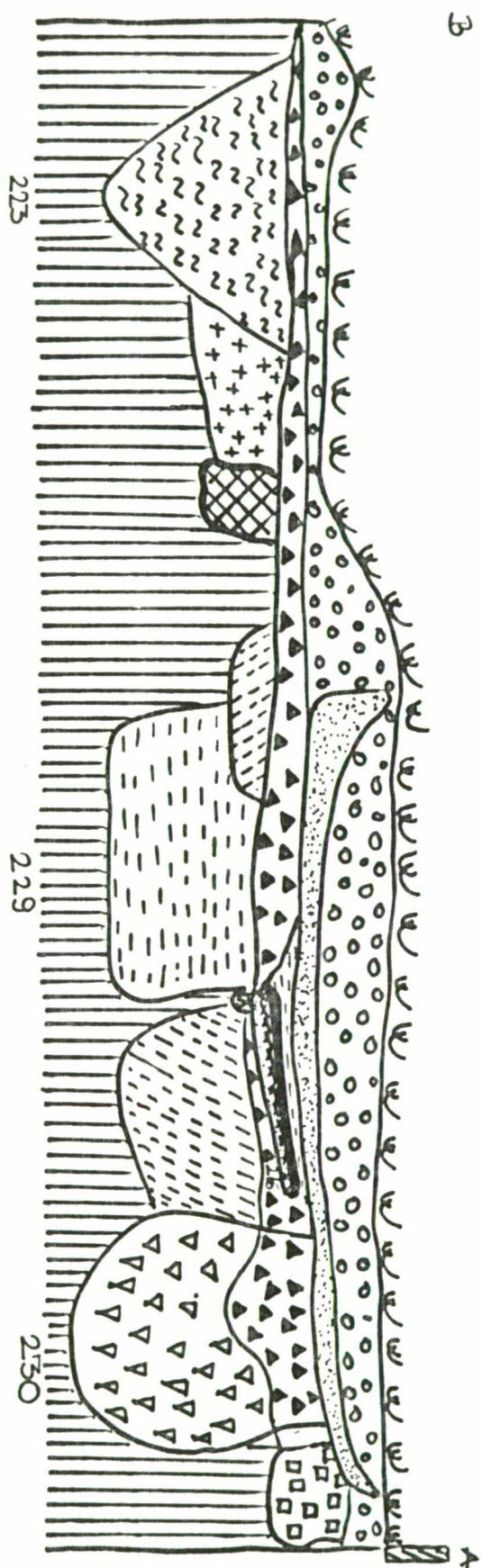
14/c VEREM

SZEGVÁR - KONTRAPART

29. Ábra

RÉSZLET A TANUFAL METSZETRAJZÁBÓL

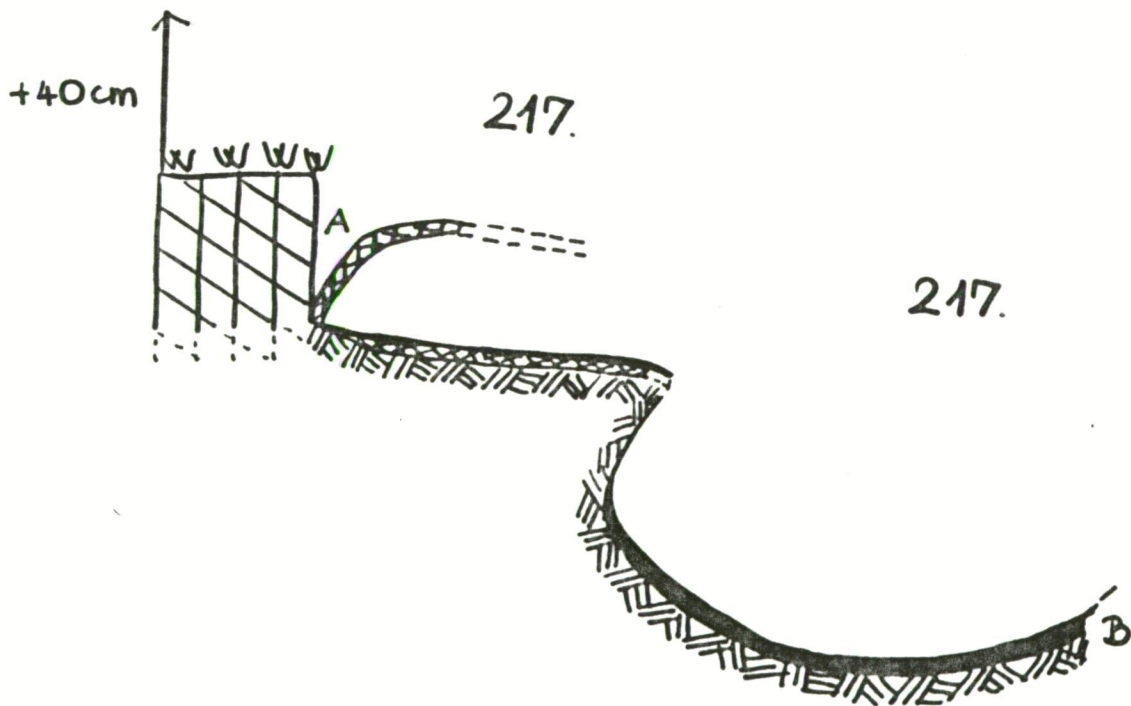
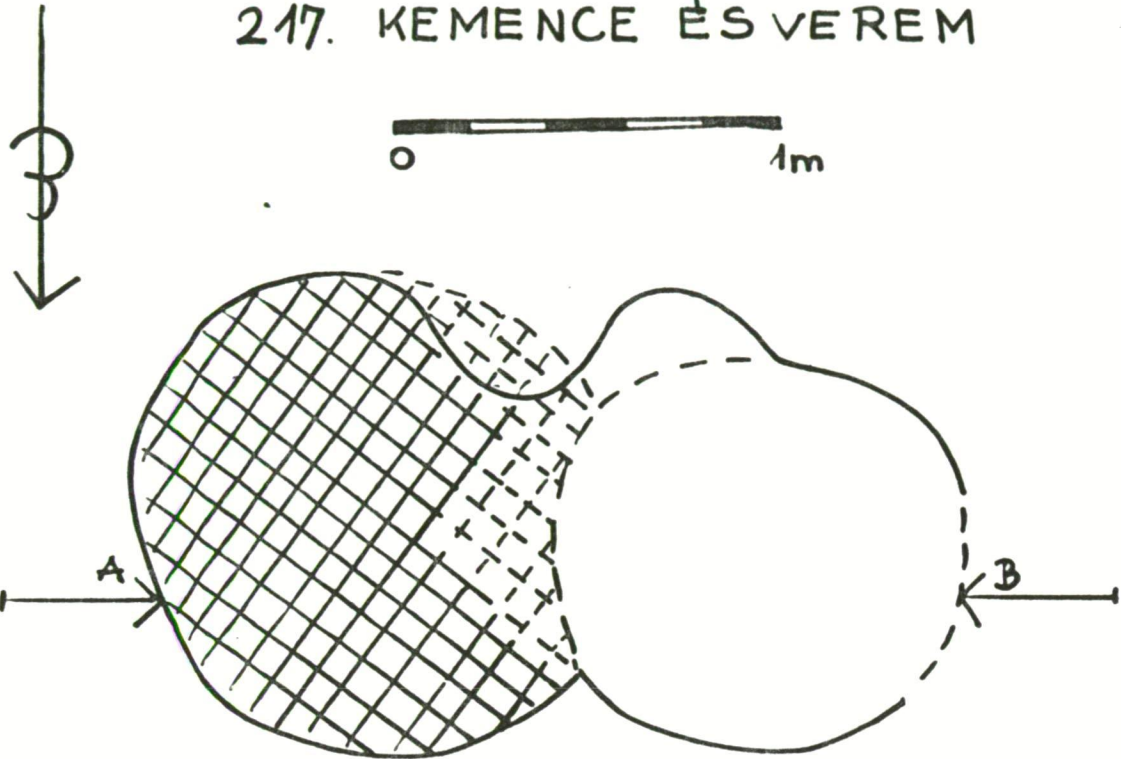

:: HUMUSZ ≈ HOMOGÉN, SZÜRKE AGYAG ▲▲ SZÜRKE, ISZAPOS RÉTEG

SZEGVÁR - KONTRAPART

30. Ábra

217. KEMENCE ÉS VEREM

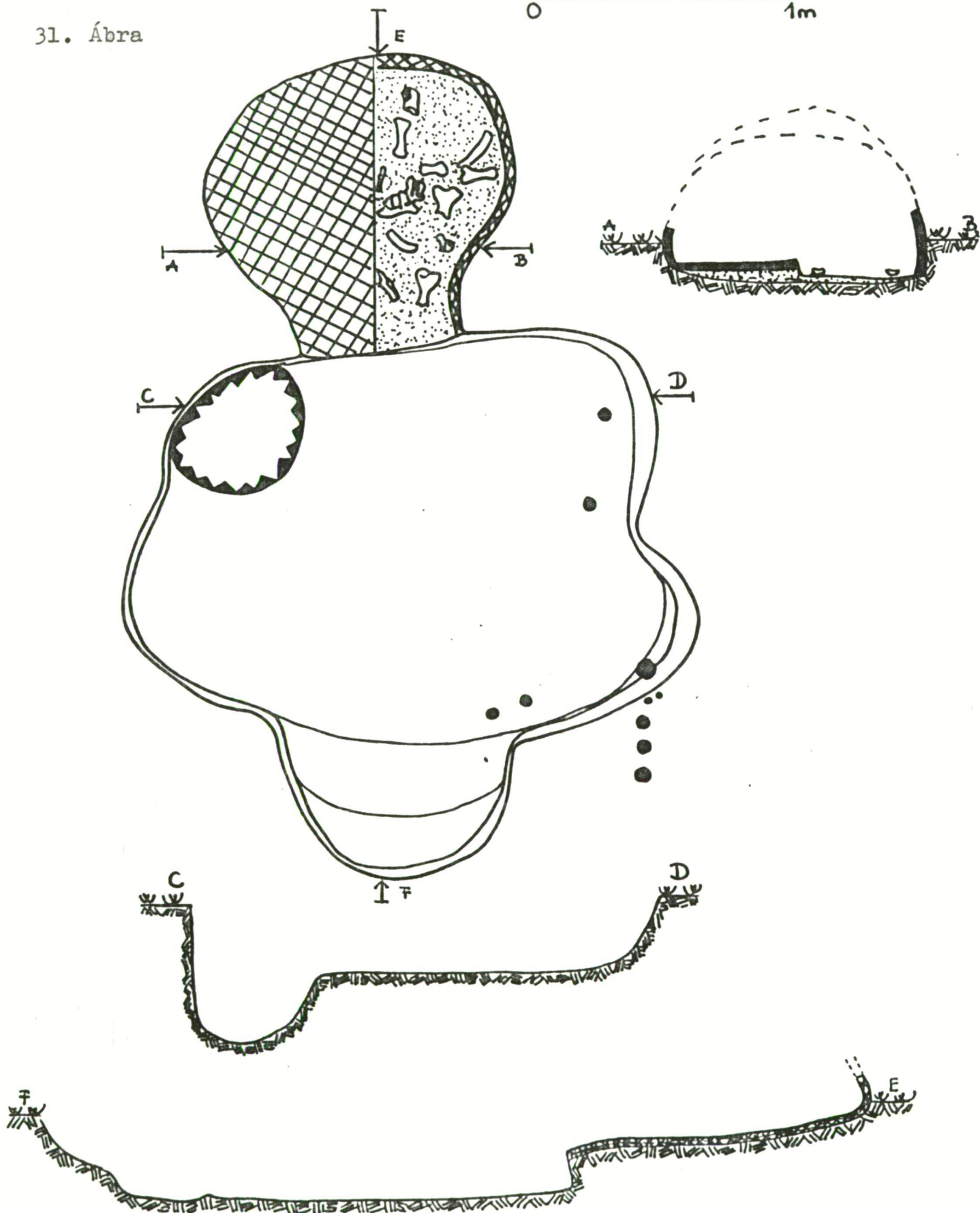

SZEGVÁR - KONTRAPART

363. KEMENCE

31. Ábra

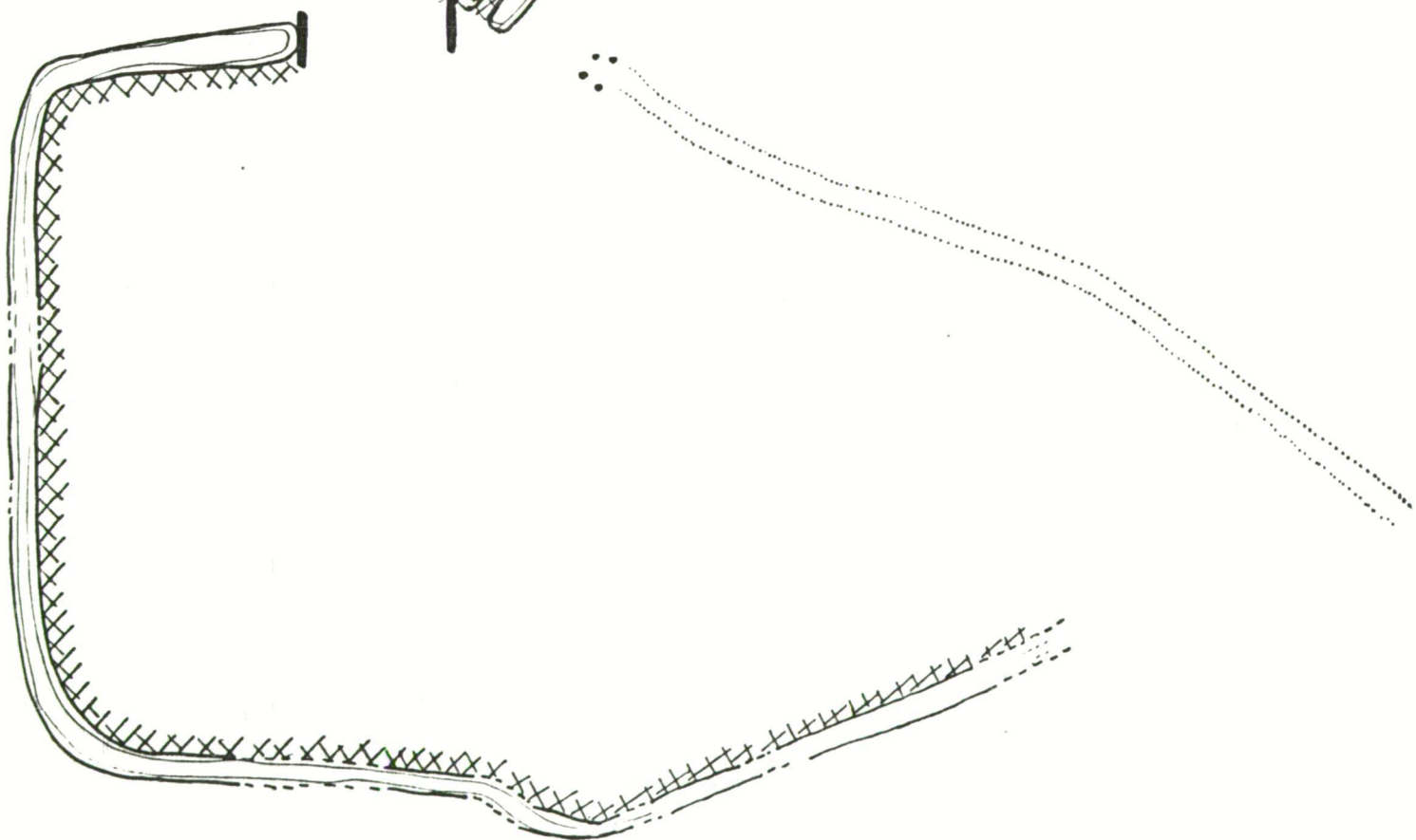

33. Ábra

SZEGVÁR - KONTRAPART

80-81 - 127. ÁRKOK
ÉS A FELTÉTELEZETT
SÁNCOK

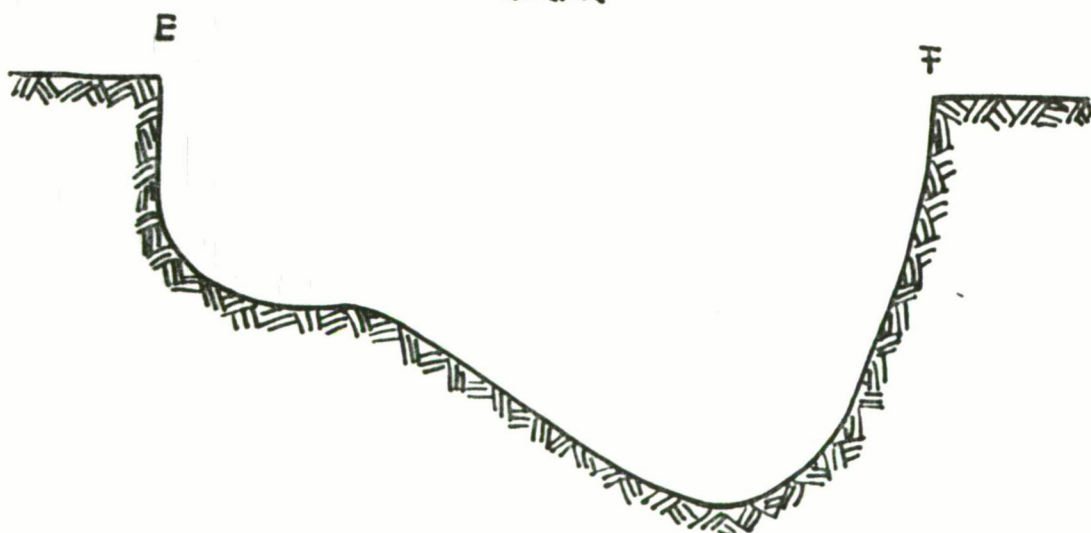
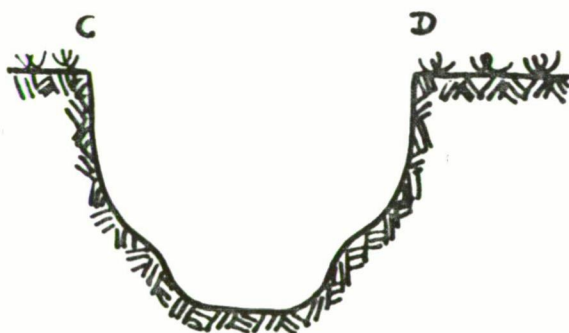
0 6m

SZEGVÁR – KONTRAPART

267, 277. ÉS A 279.

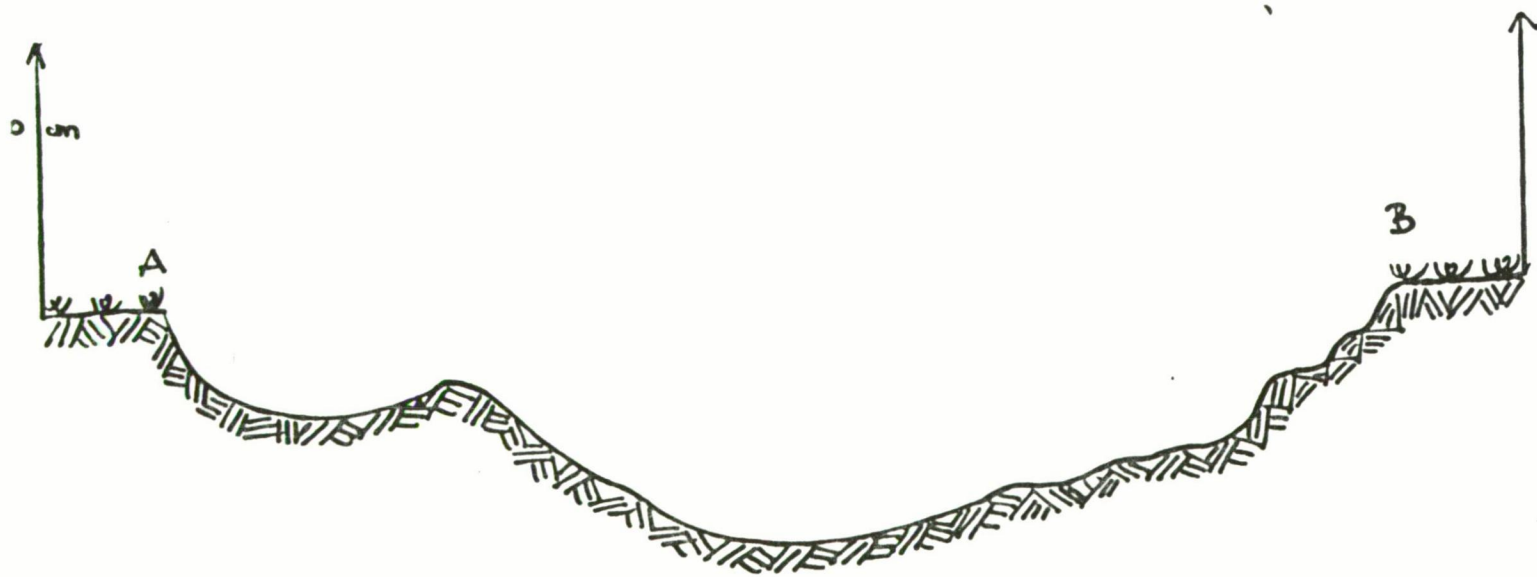
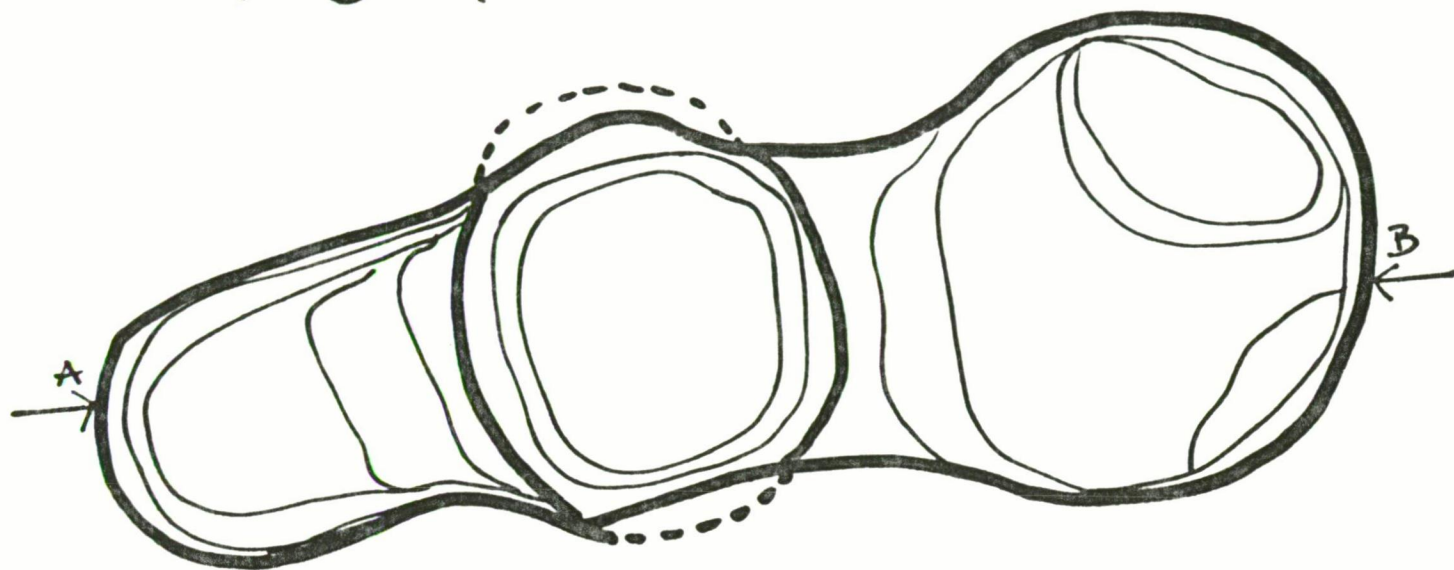
ÁRKOK METSZETEI

35. Ábra

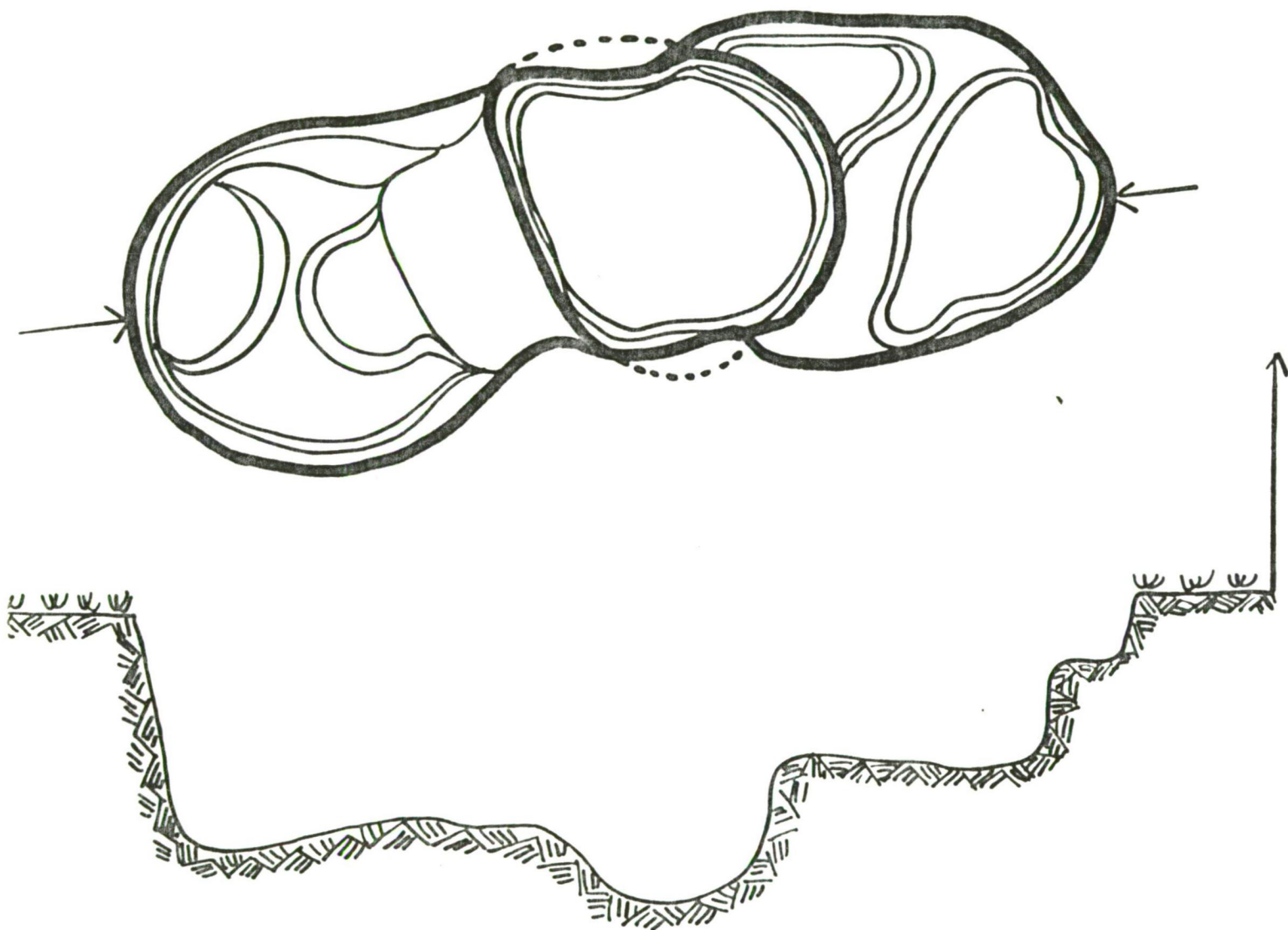
SZEGVÁR - KONTRAPART

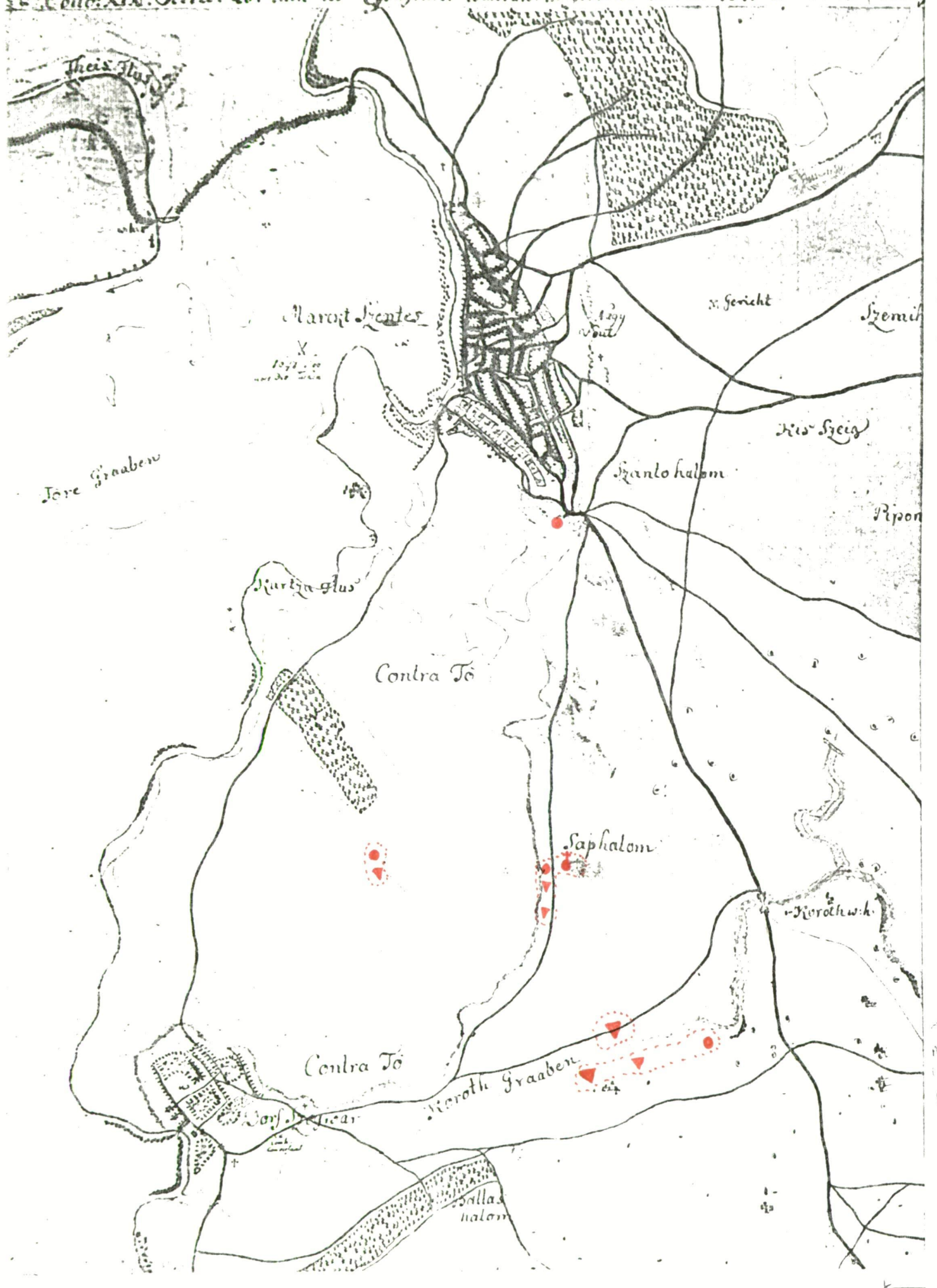
380/I ÁROK

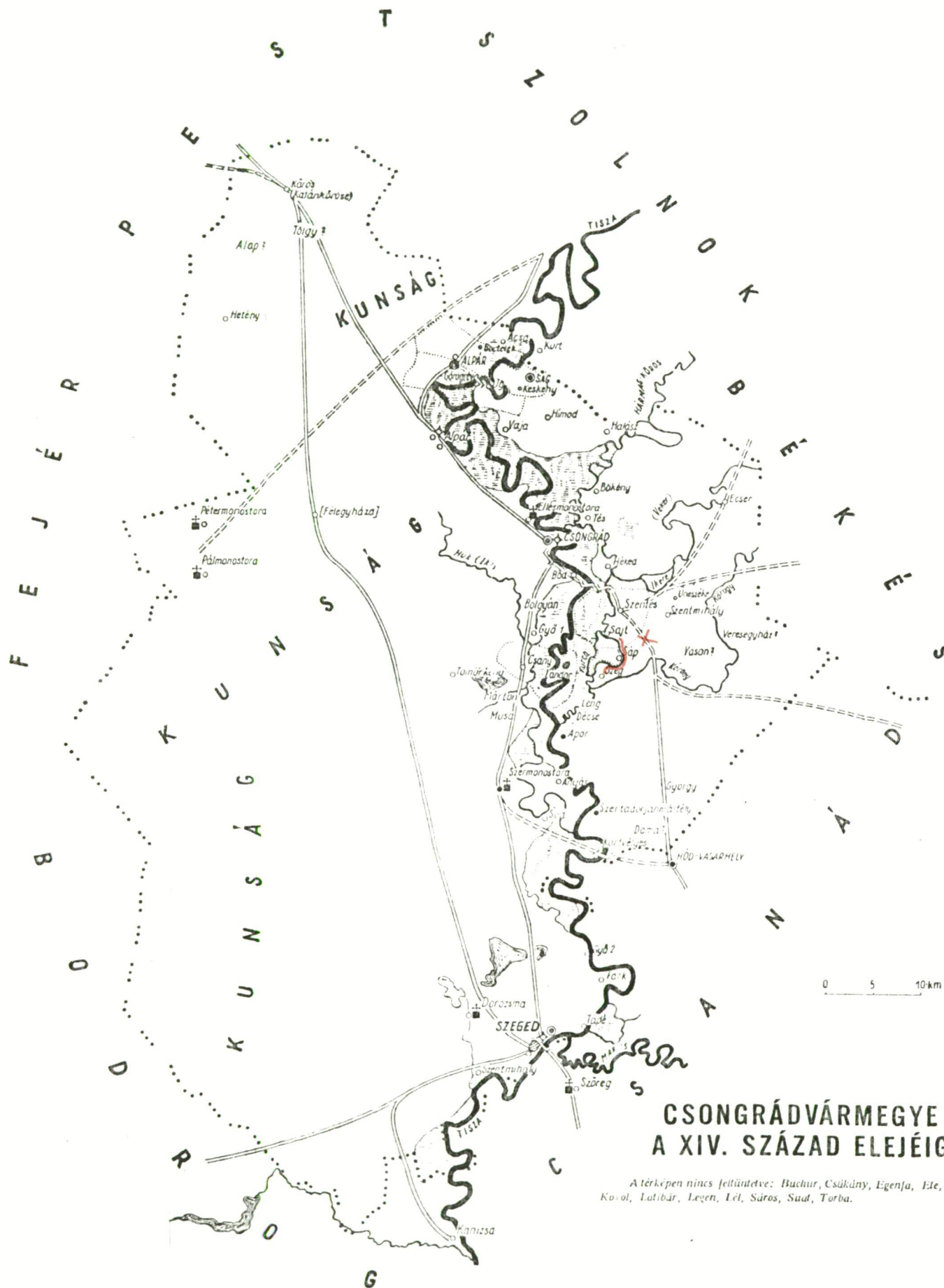

36. Ábra

SZEGVÁR - KONTRAPART 380/II. ÁROK

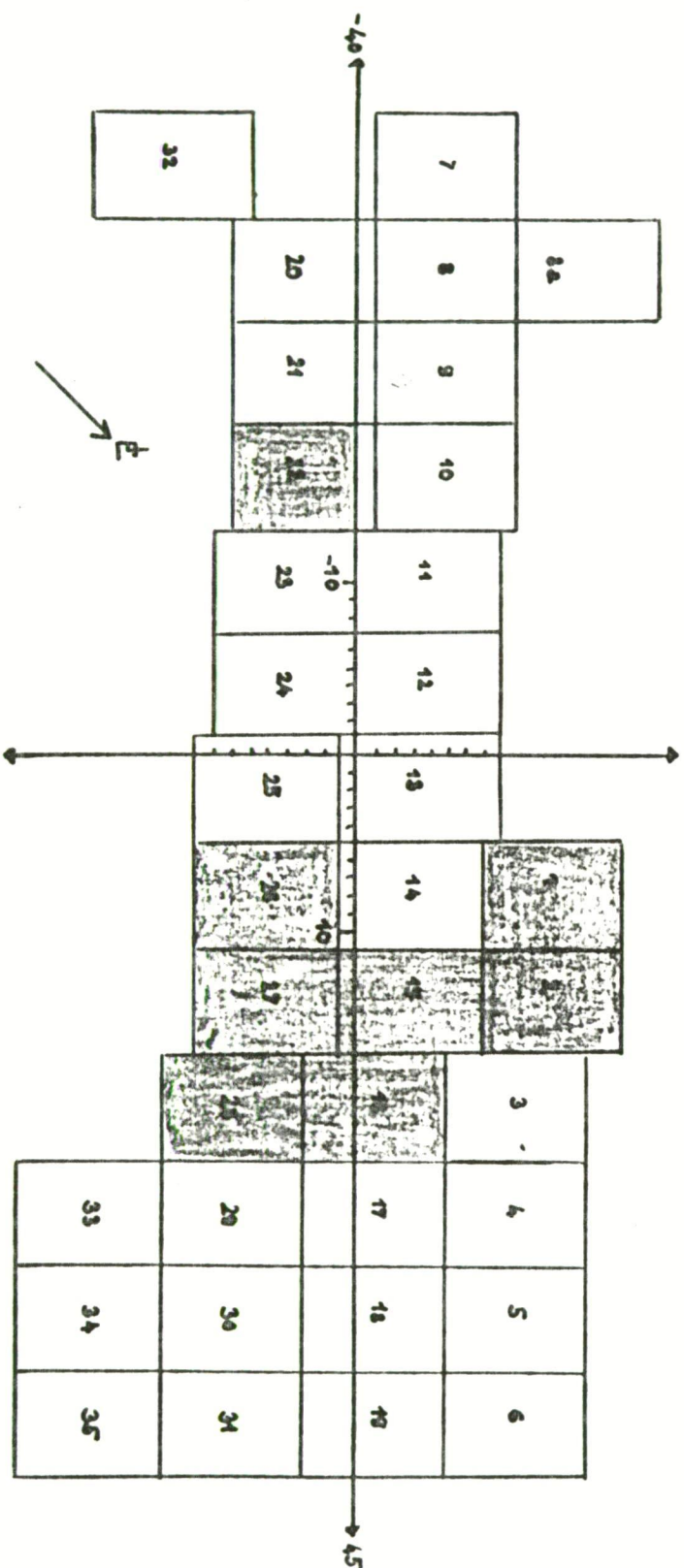

TÁPE – „SZÉNTÉGLAÉGETŐ” ÁTTEKINTŐ TÉRKÉP

■ ÁRPÁD-KORI OBJEKTUMOKAT
TARTALMAZÓ SZELVÉNYEK

H HÁZ G GÖDÖR
K KEMENYE

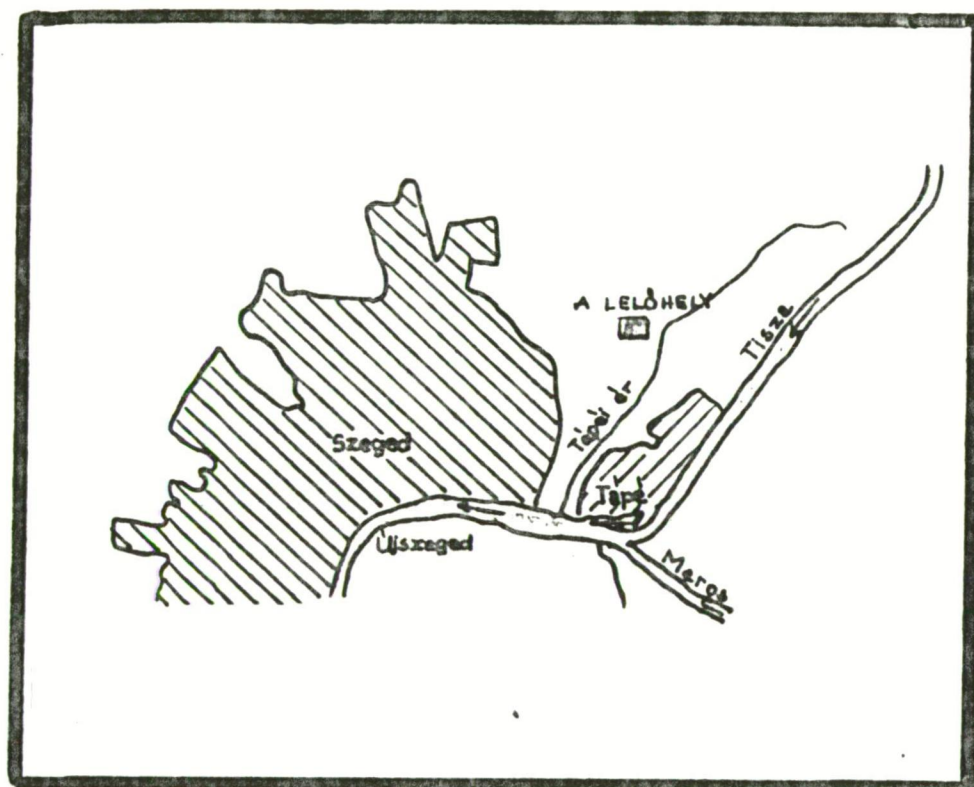

42. Ábra

TÁPE — „SZENTÉGLAÉGETŐ”

A LELOHELY ELHELYEZKEDÉSE

M = 1:150 000

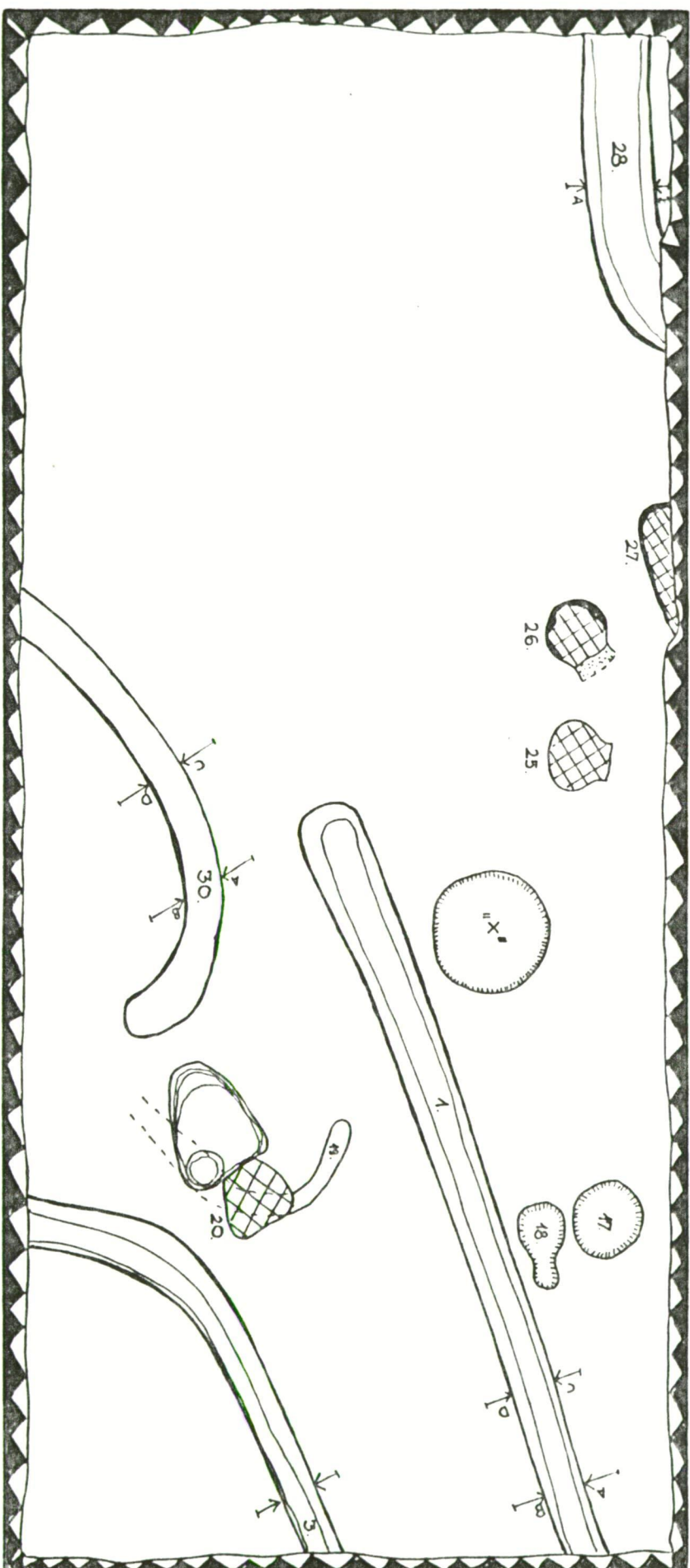
A FALU KÜLSŐSÉGEI- BŐL SZÁNTÓ:	A TELJES	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{3}$	$\frac{1}{4}$!	$\frac{1}{6}$	$\frac{1}{8}$
A BEVETÉSHÉZ SZÜK- SÉGES GABONA:	1540-1980q	770-990q	513-660q	385-495q	257-330q	192-248q
A TERMÉS MENYI- NISÉG:	3080-3960q	1540-1980q	1026-1320q	770-990q	513-660q	384-496q
A TERMÉS ELRAJTÁRO- ZÁSÁHOZ SZÜKSÉGES GABONÁIS/VERMEK SZÁ- MA EGY FÁU ESETÉBEN:	353-455 db	177-228 db	118-152 db	89-114 db	59-76 db	44-57 db
AZ EGY HÁZTARTÁSRA JUTÓ GABONATERMÉS:	123-158q	62-79q	41-53q	31-40q	21-26q	15-20q
A TERMÉS ELRAJTÁRO- ZÁSÁHOZ SZÜKSÉGES VERMEK SZÁMA EGY CSALÁD ESETÉBEN:	14-19 db	7-9 db	5-6 db	4-5 db	3-3 db	2-3 db
AZ EGY CSALÁDRA JUTÓ SZÁNTÓ MERTÉKE:	44 (ha)	22 (ha)	14,6 (ha)	11 (ha)	7,3 (ha)	5,5 (ha)

A FORRÁSOK
ALAPJÁN:A X-XIII. SZÁZADI FALVAK
RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA ALAPJÁN:AZ ÁTLAGSZÁ-
MÍTÁSOK SZERINT:

NAGYMÁGOCS – SZENDREI MÁZOR – HŰTŐTŐ
AZ ÁRPÁD-KORI OBJEKTUMOK

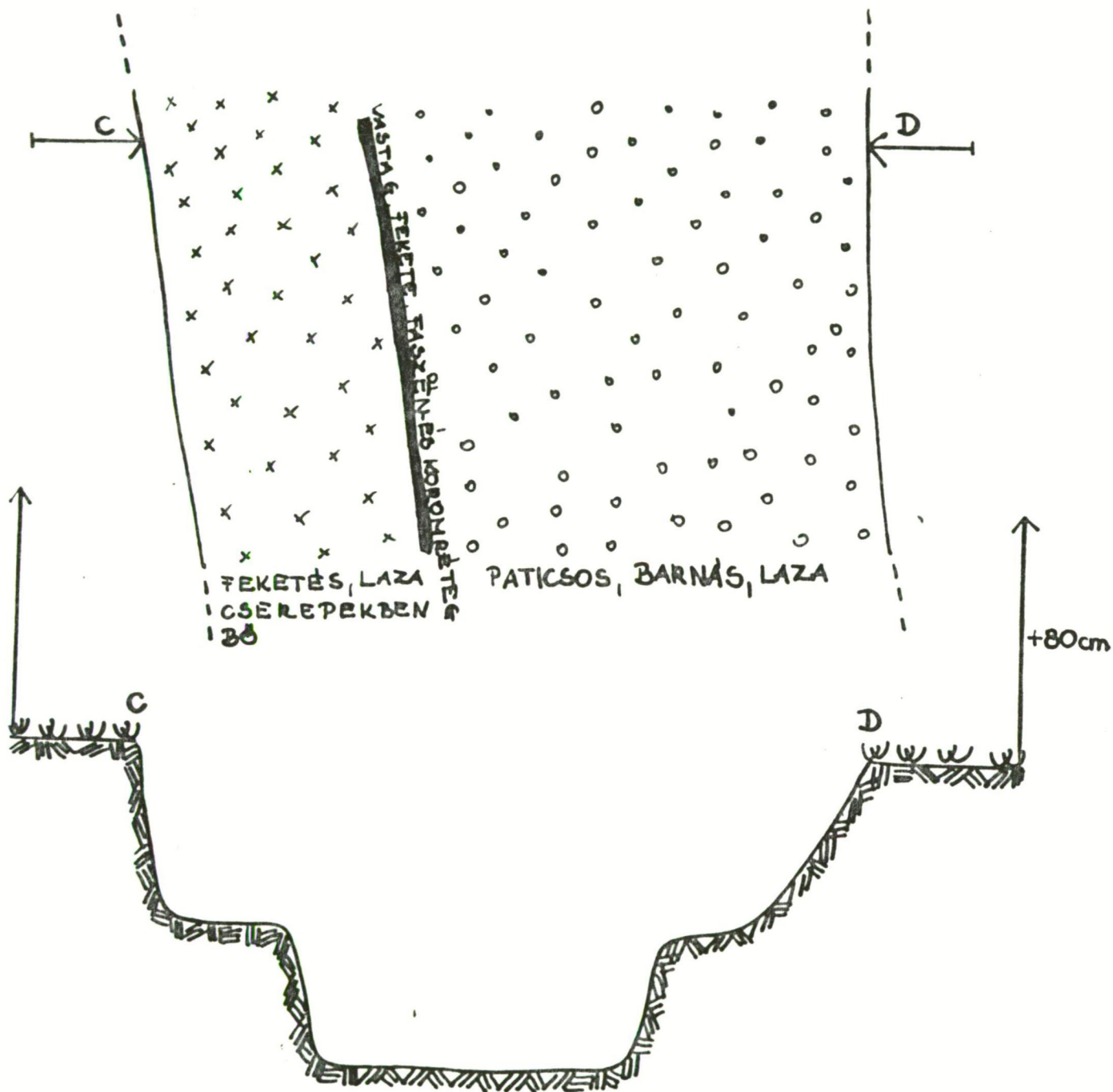
0 5m

NAGYMÁGOCS – SZENDREI MAJOR – HÜTŐTŐ

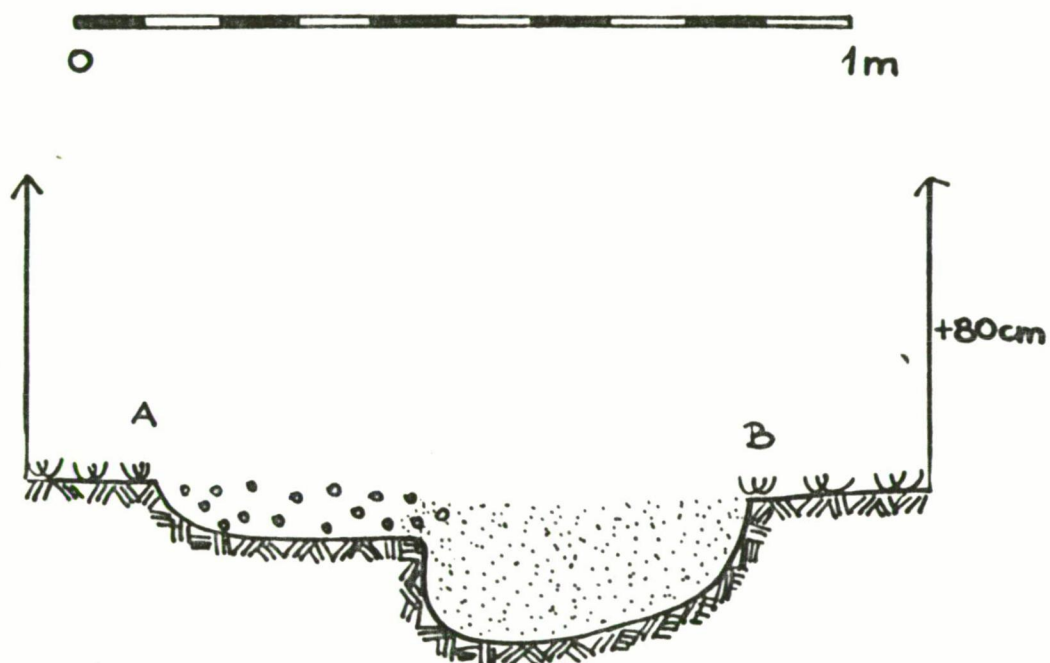
1. ÁROK

48. Ábra

NAGYMA'GOCS - HÜTŐTŐ - SZENDREI
MAJOR

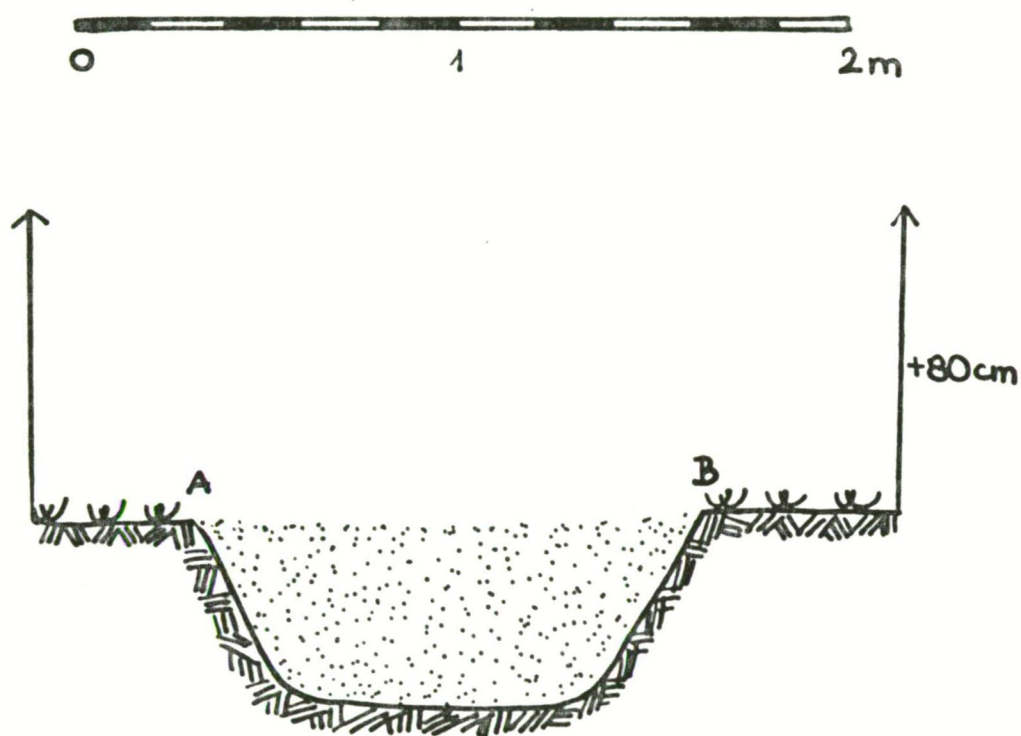
3. ÁROK

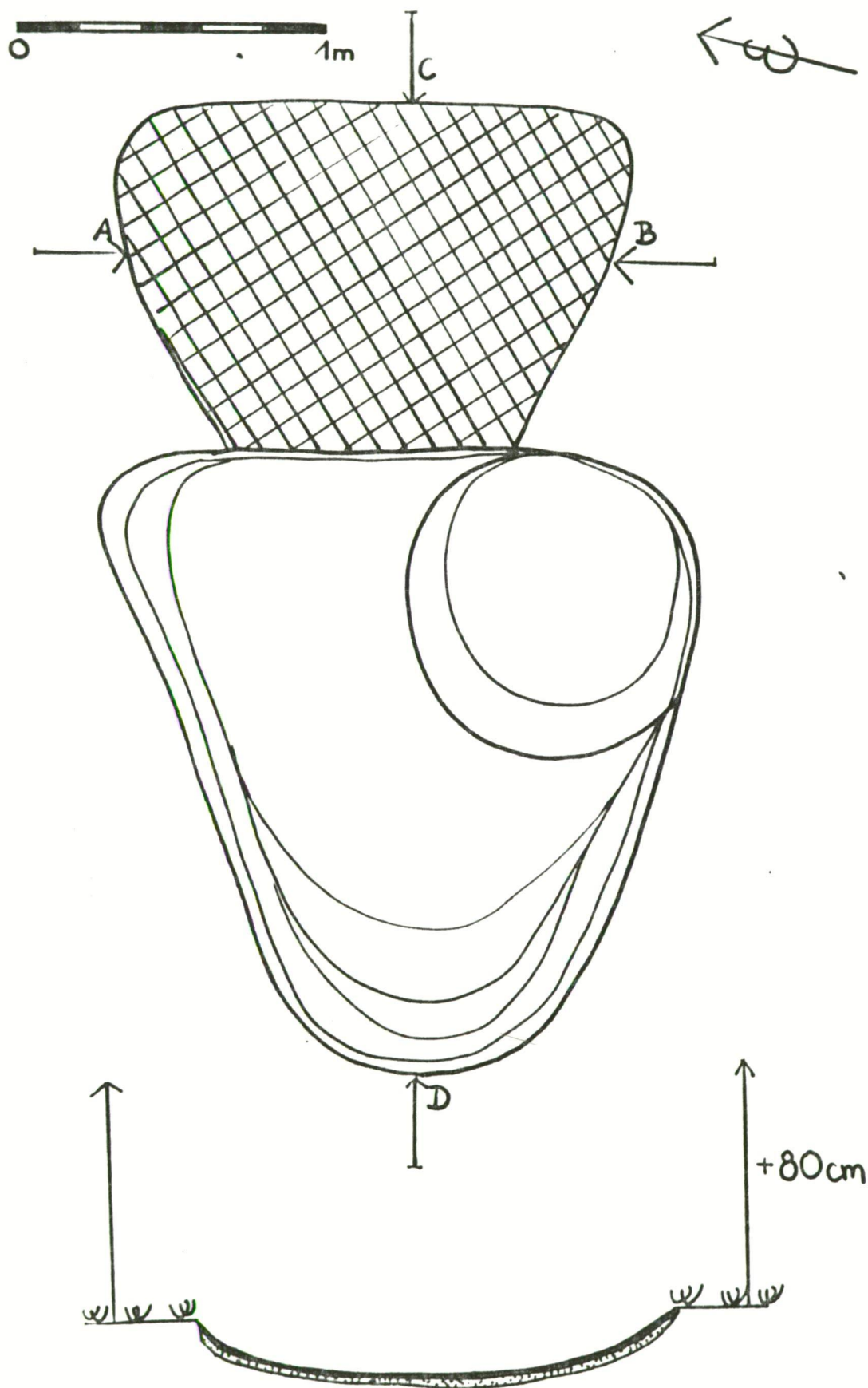
49. Ábra

NAGYMA'GOCS – SZENDREI MAJOR –
HŰTŐTŐ

28. ÁROK

NAGYMÁGOCS – SZENDREI MAJOR – HÜTŐTŐ 20. KEMENCE

Táblák

Szegvár - Kontrapart, az Árpád-kori Sáp falu leletanyaga

I.

1. Fazék aljtöredéke a 48. kemence környékéről.
2. Cserépüst peremtöredéke a 43. veremből.
3. Külső oldalán vörösre festett cserépüst peremtöredéke a 47. kemence tapasztása alól.
4. Fazék oldaltöredéke a 48. kemence környékéről.
5. Fazék perem- és oldaltöredéke a 43. veremből.
6. Cserépüst peremtöredéke a 43. veremből.
7. Cserépüst peremtöredéke a 43. veremből.
8. Cserépüst peremtöredéke a 43. veremből.
9. Cserépüst perem-, old- és aljtöredéke a 43. veremből.
10. Fazék oldaltöredéke a 23. veremből.

II.

1. Bögge perem- és oldaltöredéke a 4. veremből.
2. Fazék perem- és oldaltöredéke a 2. veremből.
3. Fazék peremtöredéke az 1. kemence előtere betöltéséből.
4. Cserépüst peremtöredéke az 1. kemence sütőfelületén lévő betöltésből.
5. Fazék oldaltöredéke az 1. kemence előtere betöltéséből.
- 6-7. Cserépüstök töredékei a 17. veremből.
8. Fazék peremtöredéke a 17. veremből.
- 9, 11-12. Fazekak oldaltöredékei a 38. árokból.
10. Fazék peremtöredéke a 38. árokból.

III.

1. Fazék díszített perem- és oldaltöredéke a IX. szelvényből.
2. Fazék perem- és oldaltöredéke a IX. szelvényből.
3. Fazék perem- és oldaltöredéke a IX. szelvényből.
4. Fazék oldaltöredéke a IX. szelvényből.
5. Díszített oldaltöredék, szórvány.
- 6-7. Fazekak peremtöredékei a X. szelvényből.
8. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg részletével - a X. szelvényből.
9. Cserépüst peremtöredéke a X. szelvényből.

10. Fazék oldaltöredéke a XIX-XX. szelvény felső rétegéből.
11. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg nyomaival - a 38. árokból.
12. Fazék oldaltöredéke a XX. szelvényből.
13. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg részleteivel - a XX. szelvényből.

IV.

1. Fazék perem- és oldaltöredéke a 13. veremből.
- 2-4. Cserépüstök peremtöredékei a 13. veremből.
5. Fazék peremtöredéke a 15. veremből.
6. Fazék peremtöredéke a 14/c veremből.
7. Tál töredéke a 14/c veremből.
8. Fazék aljtöredéke a 14/c veremből.

V.

1. Fazék perem- és nyaktöredéke a 8. veremből.
2. Fazék peremtöredéke a 67. veremből.
3. Fazék perem- és díszített oldaltöredéke az 59/a veremből.
4. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg nyomaival - az 59/a veremből.
5. Cserépüst peremtöredéke a 67. veremből.
6. Fazék perem és díszített oldaltöredéke a 69. veremből.
7. Hornyolt nyakú edény perem- és nyaktöredéke a 74. veremből.
8. Fazék perem- és díszített oldaltöredéke a 73. veremből.
9. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg nyomaival - a 83. veremből.
10. Fazék díszített oldaltöredéke a 83. veremből.
11. Fazék díszített oldaltöredéke a 83. veremből.

VI.

1. Fazék perem- és oldaltöredéke a 73. veremből.
2. Hornyolt nyakú edény perem- és nyaktöredéke a 70. veremből.
3. Fazék peremtöredéke a 104. veremből.
4. Fazék peremtöredéke a 109. ház betöltéséből.
5. Fazék peremtöredéke a 114. Ny ház betöltéséből.
6. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg nyomaival - a 104. veremből.
7. Fazék perem- és díszített oldaltöredéke a 70. veremből.
8. Fazék perem- és válltöredéke a 73. veremből.

VII.

1. Fazék peremtöredéke a 114. házból.
2. Fazék díszített válltöredéke a 114. házból.
- 3-5. Fazekak díszített oldaltöredékei a 114. házból.
6. Fazék díszített oldaltöredéke a 131. veremből.
7. Cserépüst csaknem ép darabja a 114. házból.
8. Fazék perem- és válltöredéke a 117. veremből.
9. Fazék aljtöredéke - fenékbélveg nyomaival - a 120 veremből.
10. Fazék perem- és válltöredéke a 110. kemence előteréből.

VIII.

1. Fazék perem- és válltöredéke a 209. veremből.
2. Hornyolt nyakú edény perem- és nyaktöredéke a 223. árokból.
3. Fazék díszített oldaltöredéke a 207. veremből.
- 4-6. Fazekak díszített oldaltöredékei a 223. árokból.
7. Fazék perem- és díszített oldaltöredéke a 136. veremből.
8. Tál peremtöredéke a 136. veremből.
9. Fekete festéssel díszített peremű fazék darabja a 140. házból.
10. Cserépüst perem- és oldaltöredéke a 137. veremből.
11. Fazék perem- és oldaltöredéke a 140. házból.
- 12-14. Fazék díszített oldaltöredékei a 140. házból.

IX.

1. Fazék perem- és válltöredéke a 155. veremből.
2. Cserépüst perem- és díszített oldaltöredéke a 155. veremből.
3. Cserépüst összeillő töredékei a 154. és a 155. veremből.
4. Fazék peremtöredéke a 127. árok betöltéséből.
5. Hornyolt nyakú edény perem- és nyaktöredéke a 184. veremből.
6. Tál perem-, váll- és oldaltöredéke a 160. veremből.
7. Fazék /korsó?/ perem- és válltöredéke a 182. veremből.
8. Fazék díszített oldaltöredéke a 127. árokból.
9. Fazék perem- és díszített válltöredéke a 296/a veremből.
10. Cserépüst /?/ peremtöredéke a 193. veremből.

X.

1. Cserépüst perem- és oldaltöredéke a 343. veremből.

2. Fazék perem- és válltöredéke a 343. veremből.
3. Fazék díszített oldaltöredéke a 345. beásából /?/.
4. Fazék perem- és díszített válltöredéke a 1.9. veremből.
5. Fazék díszített oldaltöredéke, szórvány.
6. Fazék perem- és díszített oldaltöredéke a 186. veremből.
7. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg részleteivel - a 267. árokból.
8. Fazék perem- és díszített oldaltöredéke a 183. veremből.
9. Fazék perem- és válltöredéke a 366. veremből.

XI.

1. Palack nyak- és válltöredéke a 293. ház padlójáról.
- 2-5. Fazekak díszített oldaltöredékei a 372. veremből.
6. Fazék díszített oldaltöredéke a 306. árokból.
7. Tál perem- és oldaltöredéke a 346. árokból.
8. Fazék perem- és válltöredéke a 372. veremből.
9. Fazék perem- és oldaltöredéke a 378. tűzhely feletti betöltésből.
10. Fazék perem- és válltöredéke a 396. kemence környékéről.
11. Fazék díszített oldaltöredéke a 378. tűzhely feletti betöltésből.
12. Fazék perem- és oldaltöredéke a 388. ház NY-i feléből.
13. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg nyomaival - a 372. veremből.

XII.

1. Cserépüst perem-, oldal- és aljtöredéke a 306. árokból.
2. Fazék perem-, oldal- és aljtöredéke a 306. árokból.

XIII.

1. Fazék perem-, oldal- és aljtöredéke - fenékbélyeg részleteivel a 306. árok beöltéséből.
2. Fazék perem-, díszített oldal- és aljtöredéke a 73. veremből.

XIV.

- 1-4. Fazekak díszített oldaltöredékei az I. szelvényből.
5. Fazék váll- és díszített oldaltöredéke a 380/III. árokból.
6. Fazék díszített oldaltöredéke a II-III. szelvények felső rétegéből.
7. Fazék díszített oldaltöredéke a XXII. szelvény betöltéséből.
8. Cserépüst perem- és díszített oldaltöredéke a XI. szelvényből.

9. Cserépüst díszített aljtöredéke a XII. szelvényből.
10-12. Fazekak aljtöredékei - fenékbélyeg részleteivel -,
szórványok.
13. Fazék aljtöredéke - fenékbélyeg részleteivel - az I.
szelvényből.
14. Fazék díszített váll- és oldaltöredéke a VI-VII. szelvé-
nyek felső rétegéből.

XV.

1. Cserépüst perem-, oldal- és aljtöredéke a 344. veremből.
2. Fazék perem-, díszített váll- és oldaltöredéke a 73.
veremből.

XVI.

1. Fazék díszített váll- és oldaltöredéke a VIII. szelvényből.
2. Tál perem- és aljtöredéke a VIII. szelvényből.
3. Hornyolt nyakú edény perem- és nyaktöredéke a VIII. szelvény-
ből.
4. Fazék peremtöredéke a VIII. szelvényből.
5. Fazék perem- és oldaltöredéke a VIII. szelvényből.
6-7. Fazekak díszített oldaltöredékei a VIII. szelvényből.
8. Fazék perem- és díszített válltöredékei a VIII. szelvényből.
9. Fazék díszített oldal- és aljtöredéke a VIII. szelvényből.
10-12. Fazekak díszített oldaltöredékei a VIII. szelvényből.

XVII.

1. Palack nyaktöredéke a XII. szelvényből.
2. Fazék perem-, díszített váll- és oldaltöredéke a XX.
szelvényből.
3. Hornyolt nyakú edény perem- és nyaktöredéke a XII. szelvény-
ből.
4. Fazék perem- és díszített válltöredéke a XX. szelvényből.
5. Fazék perem- és válltöredéke a XX. szelvényből.
6. Fazék peremtöredéke a XX. szelvényből.
7-10. Fazekak díszített oldaltöredékei az I. szelvényből.

XVIII.

1. Cserépüst díszített perem- és oldaltöredéke, szórvány.
2. Fazék díszített oldaltöredéke az 1. házból / H/1 /.
3. Fazék aljtöredéke az 1. házból / H/1 /.
4. Fazék perem- és váll töredéke az 1. házból /H/1/.
5. Fazék díszített oldaltöredéke az 1. házból / H/1 /.
6. Fazék díszített oldaltöredéke az 1. házból / H/1 /.

XIX.

1. Fazék oldal- és aljtöredéke - fenékbélyeggel - a G/12 veremből.

XX.

- 1-2. Fazekak perem- és díszített válltöredékei a G/12 veremből.
3. Fazék díszített váll töredéke a G/12 veremből.
4. Cserépüst perem-,oldal- és aljtöredéke a G/12 veremből.

XXI.

1. Fazék perem-, díszített váll- és oldaltöredéke a G/35 veremből.
2. Fazék perem-, díszített váll- és oldaltöredéke a G/28 veremből.
3. Fazék díszített oldal- és aljtöredéke a G/36 veremből.
4. Piskóta alakú ép fenéktő a G/35 veremből.

Nagymágocs - Szendrei ma or - Hűtőtő lelőhely Árpád-kori
leletanyaga

XXII.

1. Fazék perem-, díszített váll- és oldaltöredékei a 25. kemence 1. tapasztása alól.
2. Cserépüst perem-, oldal- és aljtöredéke a 25. kemence 1. tapasztása alól.
3. Fazék peremtöredéke a 25. kemence 1. tapasztása alól.
4. Fazék oldal- és aljtöredéke - fenékbélyeggel - a 25. kemence tapasztása alól.

XXIII.

1. Fazék perem-,oldal és aljtöredéke a 25 kemence 2. tapasztása alól.

2. Cserépüst perem-, oldal- és aljtöredéke a 25. kemence 2. tapasztása alól.

XXIV.

1. Cserépüst perem-, oldal- és aljtöredéke a 26. kemence tapasztása alól.
2. Cserépüst perem- és oldaltöredéke a 26. kemence tapasztása alól.

XXV.

1. Fazék perem-, váll- és oldaltöredéke a 26. kemence tapasztása alól.
2. Fazék perem- és díszített válltöredéke a 26. kemence tapasztása alól.
3. Fazék perem- és díszített válltöredéke az "x" verem betöltéséből.
4. Fazék díszített oldaltöredéke az 1. árok betöltéséből.
5. Ép fenőkő, szórvány.

Szegvár - Kontrapart, az Árpád-kori Sáp falu leletei

XXVI.

- 1-2. Csontkorcsolya, szórványok.
3. Csontkorcsolya a 2. ház betöltéséből.
4. Csontkorcsolya a 169. veremből.
5. Csontkorcsolya a 113. veremből.
6. Csontkorcsolya az 1. kemence előtere betöltéséből.
7. Csontkorcsolya a 158. verem betöltéséből.

XXVII.

1. Agylókanál / ép / a 343. veremből.
2. Agylókanál / töredékes / a 2. ház betöltéséből.
3. Fenőkő darabja a "P" ház betöltéséből.
4. Átfúrt csonttárgy a 127. árokból.
5. Csontár a 127. árokból.
6. Orsógomb / töredékes / a 114. K ház betöltéséből.
7. Orsógomb / ép / a 108. veremből.
8. Orsógomb / ép / a 258. veremből.
9. Barna mázas orsógomb / töredékes / a 17. veremből.

10. Barna mázas orsógomb a X. szelvény felső rétegéből.
11. Orsókarika a 2. ház betöltéséből.
12. Orsókarika a 344. verem betöltéséből.
13. Orsókarika a 205. verem betöltéséből.
14. Orsókarika a 114. NY ház betöltéséből.
15. Orsókarika / töredékes / a 193. veremből.
16. Orsókarika / félkész / a 69. veremből.
17. Háló-vagy szövőszék nehezéke a 178. veremből.
18. Háló-vagy szövőszék nehezéke, szórvány.
19. Szövőszék /?/ nehezéke nyers agyagból.

XXVIII.

- 1-2. "Medvék" a VIII, XIX. szelvényekből.
3. Mellfalazat töredéke a 366. veremből.
4. Fűvócső töredéke, szórvány.
- 5-7. Szilikátolvadékok a 366. veremből.

XXIX.

1. Cserépüst a 181.D veremből.
2. Cserépüst az 56. kemence tapasztása alól.

XXX.

1. Sarló /ép/ a 141. veremből.
2. Cserépüst a 105. kemence tapasztása alól.

XXXI.

1. Cserépüst a 105. kemence tapasztása alól.
2. Cserépüst a 35. veremből.

XXXII.

1. Cserépüst a 105. kemence tapasztása alól.
2. Sütőharang darabjai a 209. veremből.

XXXIII.

1. Cserépüst a 85. veremből.
2. Cserépüst a 114. K ház betöltéséből.

XXXIV.

1-2. Cserépüst majd "tűzborító" a 69. verem betöltéséből.

XXV.

1. Fazék a 206. veremből.

2. Fazék felső részének töredéke a 160. veremből.

TÁPE - "SZENTÉGLAÉGETŐ"

ÁRPÁD-KORI FALU

0 5 10 15 20 25 30 m

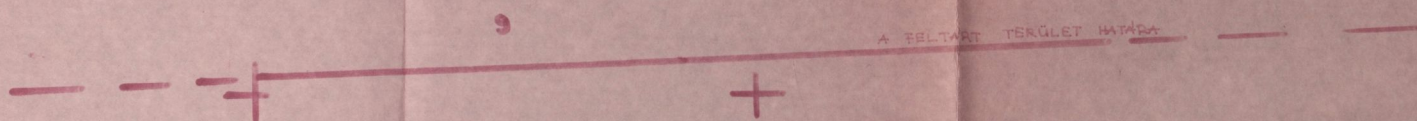
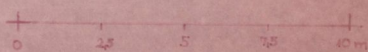
AZ 1-2, 15-16, 26-28. TÁBLÁK SZELVÉNYEI

TÁPE - „SZENTÉGLAÉGETŐ”

ÁRPAD-KORI FALU

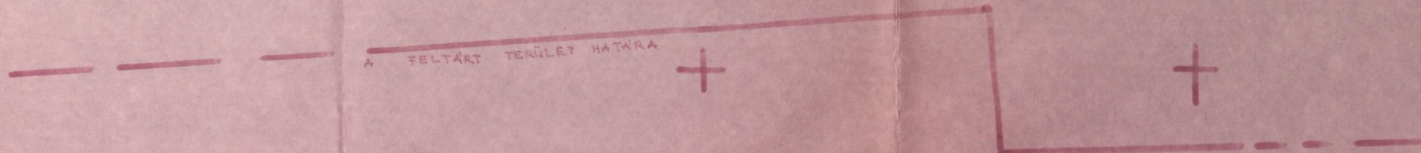
A 9, 22. TÁBLAK SZELVÉNYE

SZÖRVÁNYOK

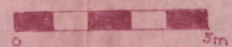
22

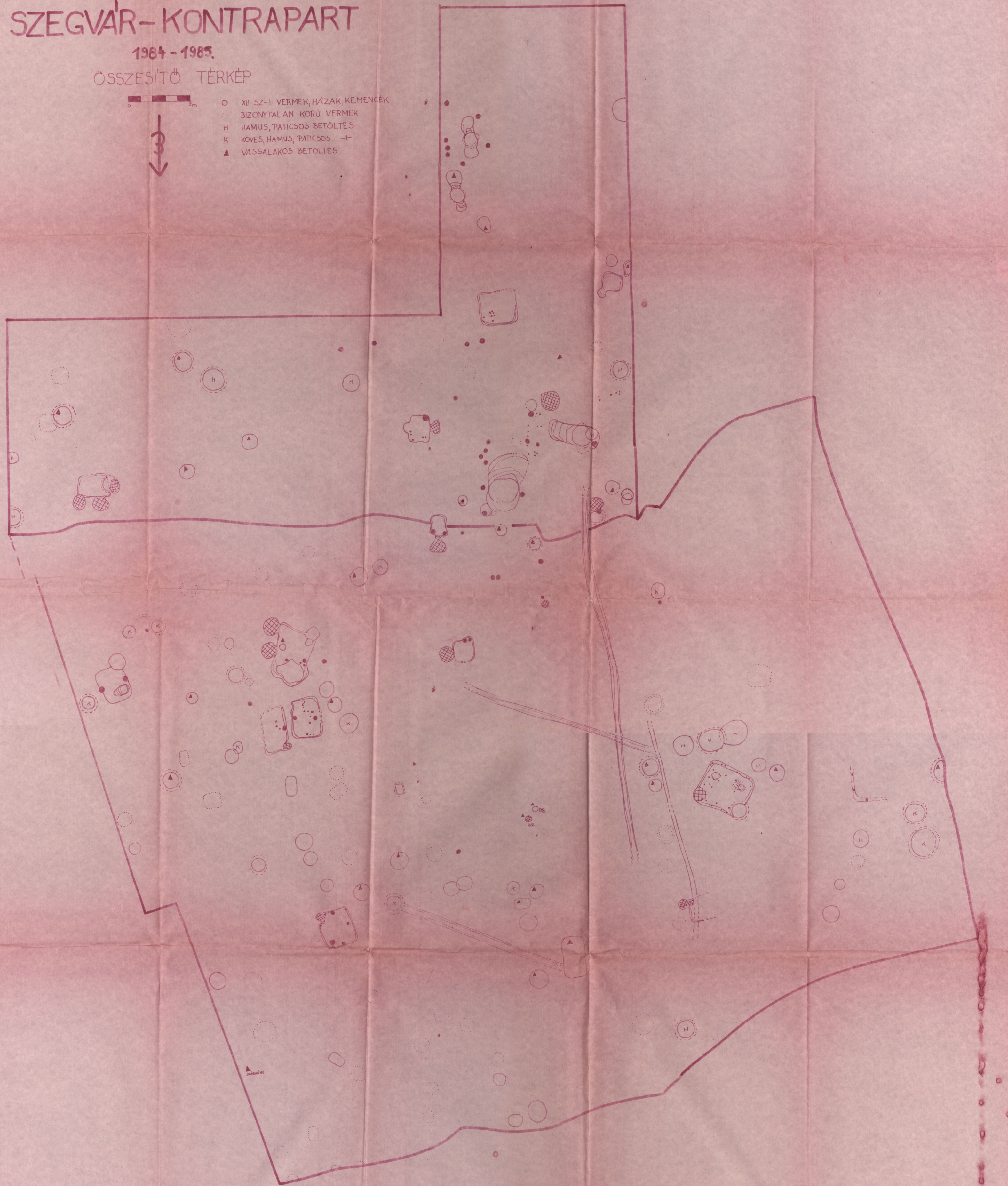
SZEGVÁR-KONTRAPART

1984 - 1985.

ÖSSZESÍTŐ TÉRKÉP

- XII. SZ-I VERMEK, HÁZAK, KEMENCÉK
- BIZONYTALAN KORÚ VERMEK
- H HAMUS, PATICSOS BETÖLTÉS
- K KÖVES, HAMUS, PATICSOS -H-
- ▲ VASSALAKOS BETÖLTÉS

SZEGVÁR-KONTRAPART

1984 - 1985.

ÖSSZESÍTŐ TÉRKEP T: ~4295 m²

0 1 2 3 4 5 m

ARPÁD-KORI OBJEKTUMOK

BIZONYTALAN KORÚ -II-

